

C-90

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ઑનલાઇન
(ગુજરાત કોમ્પ્યુટર - ૧૯૯૯)

અનુક્રમાંક ૯૧૦ વિષય ૨-૦-૦

ઑનલાઇન ૨૨૧૭ પ્રિન્ટ

વર્ગીક

રસીક પ્રિયા *

મૂળ વૃજ ભાષામાં કેશવ કવિએ રચેલો તેની
ગુણશતી ટીકા સાથે.

ગોસાઈ. નારણભારથી જસવંતભારથી
છપાવી પ્રસીદ્ધ કર્યો.

અ મ દા વાદ :

આ ડીઆમાં અમરતનાલના માહાદેવમાં હિતરઘુ પ્રેસમાં
મહેતા, પીતાંબરદાસ ત્રીભાવનદાસે છાપ્યો.

સન ૧૮૭૭. સંવત ૧૯૩૩.

કિંમત રૂ ૨-૦-૦

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
સા.નં. ૧૦૮૬
ગુજરાતી ગ્રંથોપસંગ્રહ

૮૬૭

પ્રસ્તાવના*

—૦૦૦—

આ રસીકત્રિયા અંધ રસશાસ્ત્રી ભરપૂર છે, ને તે વળી વૃજ બાપાની બીચી કવિતામાં રચાએલા છે તેથી કવિ લોકોએ એ અંધની પદ્ય રચના અતી ઊત્કૃષ્ટ માનેલી છે. તેનો કાંઈક આભાસ થવાને ગુજરાતીમાં આ અંધનો યથામતી અર્થ દર્શાવ્યો છે તેમાં શબ્દાલંકાર ને શબ્દબુદ્ધિપત્તી અપૂર્વ રીતે વર્ણવે છે કેમ કે વિશાળ પુર્વિકના કવિશ્વરો એક શબ્દના અનેક અર્થ કરી શકે છે તેમાં શક નથી, આ ને તેનીયેના ઘણામાં જણાશે.

આ અંધનો પ્રથમનો છપ્પ રચતાં કેશવદાસ કવિએ ગણપતિની સ્તુતી કરી છે, તે નિઃસંશય છે, પણ કેટલાક કવિઓ એવી આશંકા કરે છે, કે એક રદન કહેતાં એક દંત છે ને ગજવદન કહેતાં હસ્તી સરીખુ સુખ છે. હવે ગણપતિ દેવતાની પંકિતમાં છે તે મનુષ્યાકૃતિમાં છતાં જનવરની ઉપમા આપવી એ સંભવે નહીં. કેમ કે મંગળા ચર્ણમાં કાંઈ પણ દોષ આવેલો જોઈએ નહીં, મદન ને કામ, ને કદન કહેતાં કંપેસો, સુત કહેતાં પુત્ર, એટલે કામને પરાજ્ય કરનાર તે શંકર છે તેના સુત ગણપતિએ અર્થ બેસે છે, પરંતુ કામનાજ રસશાસ્ત્રનું કવિ વર્ણન કરે છે તેમાં અવશ્ય કામનું પ્રતીપાદન જોઈએ તેમ છતાં પ્રથમમાંજ (કદન) એ શબ્દમાં રસાભાસ તથા શબ્દ વિશાધ દોષ છે. હવે “ગન નાયક નાયક” એટલે, ગણના નાયક ગણપતિ ખરા તો પણ વળી નાયક વિશેષ છે તો તે નાયકના નાયક કોણ? જવાબ “ભગવંત” એ શબ્દ સંભવતો નથી, બાકી બીજા શબ્દો તો ઠીક છે. હવે ઉપરના શબ્દોમાંથી બીજા અર્થ નીકળે છે તે નીચે દર્શાવું છું તે નીઃશંક છે. એક રદન એટલે એક દંત છે, ગજવદન કહેતાં હસ્તીનું સુખ એટલે હસ્તીના સુખનો દંત, એ દંત કોના હાથમાં છે? જવાબ કમના. આ કેકાણી કોઈને પણ શંકા ઉત્પન્ન થયા વગર નહીં રહે કે કમને તો શંખ, ચક્ર, ગદા, પદ્મ ધારણ કરનાર સર્વ શાસ્ત્રમાં બધું છે, ત્યારે દંત ધારણ કેમ કહેવાય? તેના જવાબમાં એકે કમ પોતાના મામા કંચને મારવા જતા હતા ને રસ્તામાં હસ્તી મારવા આવેલા તેના બિદાંત ઉપેડી એક પોતે બિધા ને બીજા પોતાના નેષ્ટ બાત બળદેવજીને આપ્યો તે વખતે ધારણ કરેલા. હવે કદન કરેલા ને મદન તેને સુત રૂપે પ્રગટ કર્યો એટલે પ્રજુન, કદન કરેલા મદનને સુત કરીને પ્રગટ કર્યો તે બાલવાનું કારણ એ છે કે રસશાસ્ત્રનો વિસ્તાર કરતાં દોષ આવે નહીં, ગૌરીનંદ કહેતાં

દેવકીના પુત્ર કોઈ કહેશે ગૌરી દેવકીનું નામ નથી તો તેણે જાણવું જોઈએ કે ગૌરી સર્વ સ્ત્રીનું નામ છે. તેમજ નિજાદ્રી કોશમાં. દેવકીને ગૌરી નામ આપ્યું છે. આનંદ કંદ કહેતાં આનંદનું યુગ છે. જીગવંદ એટલે જડત વેદ છે. અદ્યુત કહેતાં મારનો મુગર ધારણ કરેલો છે.

હવે ગણુ નાયક ગણુપતી, તેના નાયક ભગવંત કહેવા ચોગ્ય છે. દરિદ્રને બાળ નારી છે બળને પ્રાપ્ત કરનાર છે. ભગવંત કમને કહેવા ચોગ્ય છે. ભવ ને સંસાર, ભય ને ભીતા તેને હરનાર તેજ છે. માટે કેસવદાસ વંદન કરી કહે કે “ભય લેખાદરે અસર નસરન” લેખાદર કેતા લાંબા ઉદ્ધવાળી કોઈ કહેશે કે કમને લાગુ ઉદર કેમ કહેવાય? તેના જવાબમાં એકે તેને ભગવંત કહ્યા માટે, વળી જીવે.

પ્રભૂ પુરન બ્રહ્મ અલંકાર, જાકે રોમ કોટ બ્રહ્મંડા;

પ્રભૂ પુણ્ય પ્રભુ છે, આખું છે નેના રમે કોઈ પ્રભાસ છે વળી શ્રીભગ વદ ગીતાના એકાદશમા અધ્યાયમાં વૈરાઠ ૩૫ વર્ણનમાં અર્જુનનું વચન છે.

શ્લોક

અનેક બાહુ દરવત્ક નેત્ર પશ્યામિત્વાં સર્વતોર્નત રૂપે
નાતિ નમઘ્યં ન પુન સ્તવાદિં પશ્યામિ વિશ્વેશ્વર વિશ્વરૂપ ॥૧॥

અનાદિ મધ્યાંત મનંત વિર્ય મનંતબાહુ શશિ સૂર્ય નેત્રં •

પશ્યામિત્વા દીપ્ય હૂતાશવત્ક સ્વતેજસા વિશ્વામિદંતપંત ॥૨॥

અર્જુન કહે છે અનેક હસ્ત મુખને નેત્ર અનંત ૩૫ આદ્ય અંત મધ્ય વિ શ્વ ૩૫ અનાદી મધ્ય અંત અનંત વિર્ય અનંત બાહુ અંત સૂર્ય નેત્ર આગની વત્ક વિષે નથી વિશ્વ તપાયમાન છે પ્રત્યાદી.

આવું ૩૫ ભગવંતનું વર્ણવેલું છે તો ગણુના નાયક ગણુપતીને તેના નાયક ભગ વંત પુત્ર છે. તે માટે લેખાદર પણ કહેવા ચોગ્ય છે.

સદરૂ ઉપર મુજબ કવીશરે એક શબ્દના અનેકાર્ય કરી શકે છે પરંતુ આ રસીક ક્ષિપાના અર્થ પ્રાણ્ય ગુરાર્ય છે તેનું યથારથીત વર્ણન કરવા મારી જડ મતી પોચતી નથી પણ યુજશતીમાં અર્થ હતા તે બાધા શુદ્ધ યુજશતી નહોતી. આજની શબ્દ અને કોઈક દિંદુશ્યાની એમ મિશ્રિત રહેલી હતી તેને શુદ્ધ યુજશતી લખાતાં

ને વિચારતાં દિવસ ગત થતા હતા, ને પ્રતનો માલકે સમત તાકીદ કરેથી યોડી ધણી બાપા સુખાચી છે; પણ મારી બુદ્ધી વાપરી નથી. આતો કુકત સજ્જનોને આનંદ વધવા જાયતી બાહાર પાડી છે. પણ મારા શ્રીખીલા સજ્જનો વધારે કોપી રાખવા મરજી જતાવશે, તો સરસ યુજરાતી શુદ્ધ બાપાએ ખીજ આવૃત્તી પ્રગટ કરવા પ્રસંગે મુકુનરિ નર્પી.

આ પેહેલી આવૃત્તી છે તેમાં કોમ્પીટિ આશુક પ્રગટ થયું હોય તો બુદ્ધી જ્ઞાન પ્રરંધો મારા અપરાધ ક્ષમા કરશે એવી આશા છે એજ ચીનંતી.

ગોસાંઈ. નારણભારથી યથવંતભારથી.

મુ. મોતે રાણુજ

પ્ર. પાટણ.

કુહો.

પિર પઠન યુજરાતમે, સમિપ રગુજ હે ગોવં;

રસિક પ્રિયા પ્રગટે' કરી તાકો કહતહું નાંવ. ૧

સંવેયો.

ગગના ચર રાજનકો બાપકા સુર ચંદ અરિ ન કહાવતહે?

કસ હોંવત દાન ર માન દિયે? રવિ ઇંદુ કહાં વિચરાવતહે?

બાહરા બહિ આદ ગિરા ધરિયે' અલિ કોન પ્રિય નિધિ આવતહે?

વન કોન દહે કર્મ કોન દહે? બહિ આદ ગિરા ધરિ પાવતહે. ૨

કુહો.

અમદાવાદ અનૂપમે, ખીયા સાલકે માંહી ;

હે સામિલ મન કાજમે, તાકો નામ ખતાહી. ૩

સંવેયો.

અસહી કહ બૂપત અંત તજ મહિ માનકુ દેત વહે અસહી?

કુકમી મધ સહુ સમીર સુ દેહુ નિઃસંકહુ આદ તજ તસહી.

દિન બીસ સુ આદ લહો સચુક્રી બહુ ચાતુર તાર્ક કહે બસહી.

મન બાયક દાયક આનંદુંકે સમન્ને મનુ ચંત નવે રસહી. ૪

સવૈયો.

હિતપેં મધુવા મધદે ફિર પ્રેમ શસી આર નાડિસુ યાદ્ય કરી;

કર એક ડિગે પ્રથમાછર લે નટહી સર અંત મુલેત બરી;

કટિ વાસ હરી ફિર દાસ ધરી તીન ભોન કરી પછ દાસ ધરી;

બિનક્રી સુ સહાય સગ્રીક છપી યુનિ બાંચહુ ચિંત સુ પ્રેમ ધરી. ૫

સવૈયો.

સુ સવંત કહે શસી નાગ સચારી શુદીઃમગસીર ઉભે બનહી,

સુસને ક્રીરતાર વસુ મુનિહે ફિર દરસન જાનત સો મનહી

તસ રાજ નવંબરકો સુભહી તિથ માસ બિચાર સુખા રસહી;

જનકે હિત કારન એ સંબહી, છપવાઇ સમે તસ ભેદ કહી. ૬

રસીક પ્રિયા.

શ્રી ગણેશાય નમઃ અથ શ્રી રસીક પ્રિયા નામનો ગ્રંથ ટીકા અર્થ પુકતે શ્રી મહત ગ્રંથ લિખ્યતે. ગણપતિ રત્ન. છપયઃ— એક રત્ન ગજાવદન, સદન પુષ્પિ મદન કદન સુત; ગવરીનંદ આનંદ, કંદ જ્યુગ વંદ ચંદ જ્યુત; સુખ દાયક દાયક, સુકૃતિ ગુન નાઈક નાઈકઃ ખલ ધાઈક ધાઈક; દલીદ્ર સખ લાઈક લાઈક; ગુરુ ગુન અનંત ભગવંત ભવ, ભગતિવંત ભવ ભવ હરન; જ્ય કેશવદાસ નિવાસ નિધિ, લંબોદર અસરનસરન; ૧ અર્થઃ એક દંત છે, હરતીના સરીખુ સુખ છે, પુષ્પિનું ધર છે. મદનાકદન જે શ્રી મહાદેવ તેહનો પુત્ર છે. ગવરી જે પાર્વતી તેહ થકી ઉત્પન્ન છે, આનંદનુંજ સુખ છે, જગત વંદ છે, ભાલને વિશે ચંદ્રમા છે, સુખના દાતા છે, શુભ કિર્તિના દાતા છે, ગુણ નાયક તેના સ્વામી છે, કુષ્ટ પાપીષ્ઠના ધા-તકી છે, દારીદ્રના ભંજણહાર છે, લાઈક જે જ્ઞેય તે માંહી યોગ્ય છે, માઝા ગુણ અનંત છે, ભાગ્યવંત છે, ભવ જે મહાદેવ તેની ભકતીમાં છે, ભવ જે સંસાર તેના ભયના ટાળવા વાળા છે, નવ નિધિનો નિવાસ છે, લંબોદર છે, અસરણના સરણછે, એવા જે ગણેશ તે કેશવ કહેછે જે સર્વને જ્યના આપનારા તે જ્યકારી હો-જ્યો:

અથ શ્રી ક્રમ વર્ણન નામ : ॥

છપય—શ્રી વ્રજભાન કુમાર, હિત ગ્રંથાર સ્વરૂપ ભયઃ ખાસ ખાસ રસ હેર, માતુ બંધન કરનામય; કેશી પ્રત અતિ રેદ્ર, વીર મોર્ચો વત્સાસુર; ભય દાવાનલ પાન, પિયો બિન્મત્સ બકી ઉર; અતિ અદ્યુત બંચ બિરંચ મતિ, સંતન સંચિત શાંત ચિત; કહે કેશવ બસે બહુ રસિક જન, નવરસમય શૃંગાર નિત. ૨ અર્થ—શ્રી કૃષ્ણ કેવા છે તો નવરસમયછે. શ્રી રાધાને અર્થે શૃંગાર રૂપ થયા, ગોપીઓનાં વસ્ત્ર હરણાં ત્યાં હાસ્યરસમય થયા. માતુ બંધન વખતે કૃષ્ણારસમય થયા. વત્સાસુર મારણે ત્યાં વીરરસમય થયા. ભય રસે કરીને દાવાનળ પીધા. નર્મદા રસે કરીને પુતનાના પ્રાણ લીધા. અદ્યુત રસે કરીને ખલ્લાને વાઘ્યા. વત્સાહરણ કીધું ત્યાં શાંત રસમય પોતે અવતરયા. કેશવ કહેછે કે રસીક હોય તે વ્રજરાજને સેવે. કેમકે સદા તે નવ-રસમય છે. ૨

પ્રથમ દેશ વર્ણન.

ફુહો—નદી વેત્રવતિ તીર તહાં, તીરથ તુંગારન્ય; નગર ઓડહો બહુ વસે, ધરની તલમેં ધન્ય. ૩ અર્થ—જ્યાં વાત્રક નદી છે. તુંગારન્ય તિથં છે ત્યાં નગર ઓડરું છે. તે કેવું છે તો ધરણી ને પ્રથિય તેને વિશે ધન્ય છે. પૃથિવનું ધન તે એ નગર મધ્ય છે. ૩ . *

ફુહો—આથમ ચારિ વસે તિતૌ, ચારિ વણું શુભ કર્મે; જપ તપ વિદ્યા વેદ વિધિ, સખે બહે ધન ધર્મ. ૪ અર્થ—તે ઓડસાને વિશે આથમ ચારં છે. તે ક્રિયા તો એક ખજાચારી, બિજો ગ્રહરથ, ત્રીજો વાનપ્રરથ, ચોથો સંન્યાસી. હવે ચાર વણું વસે છે તે બ્રાહ્મણ ૧, ક્ષત્રી ૨, વૈશ્ય ૩, ક્ષુદ્ર ૪ તે સહુ પોત પોતાનાં શુભ કર્મ કરે છે અને જપ તપ વિદ્યા વેદ ધર્મમાં સમ્રણા કરતાં વધતા છે. ૪

ફુહો—અપને અપને ધર્મમેં, સદા વસેં સુખકાર; જસુ દેશ વિદેશકે, સખે રહે નૃપ હાર. ૫ અર્થ—પોત પોતાના ધર્મ સહુને સુખકારી છે તે માટે સઘળા દેશના રાજા તે આગળ હારી રહ્યા છે. ૫

ફુહો—રરચો વિરંચ વિચાર ક્રિય, નૃપ મનિ મંથુકર સાહિ; ગહરવાર કાસી સુ-રવિ, ફુલ મંડન જશ જાહિ. ૬ અર્થ—ત્યાં રાજા મંથુકર શાહી સઘળા રાજા-નો મુગટ મળી છે. ખજાનો સરજચો વિચારીને તેની જાત ગહરવાર કાસી ખંડની ધ-રણી છે. સુર્ય વંશનું બુધણું છે અને જોનો ઉત્તમ જશ છે. ૬

ફુહો—તાંકો પુત્ર પ્રસિધ્ધ મહિ, મંડન ફલહરામ, ઇંદ્રજીત વાકો અનુજ, સકલ ધર્મકો ધામ. ૭ અર્થ—તેહનો પુત્ર પ્રસીધ છે. મહી મંડન તે પૃથ્વીનું મંડણું છે ને તેનું નામ ફલહરામ તેનો લઘુ બાત ઇંદ્રજીત સકળ ધર્મનું સ્થાનક છે. ૭

ફુહો—દીન્હી તાહી નૃસિંહ જ્યું, તન મન રન જ્ય સિધ્ધ; હીત કીલધું મન રામ જ્યુ, બાહ રાજસું વૃધ્. ૮ અર્થ—તેહને નૃસિંહજીએ તનને વિશે, મનને વિશે, રણને વિશે જ્ય સિધ્ધિ આપી છે તે માટે શ્રી રામ લક્ષ્મણના જેવું જ રાજ્ય છે. ૮

ફુહો—તિન ડવિ કેશવદાસસું, ક્રિયો ધર્મસું નેહ; સખ સુખ દેકર યું કલ્હો, રસિક પ્રિયા કર દેહુ. ૯ અર્થ—તે ઇંદ્રજીત કેશવદાસ કવિયું ધણી પ્રીતિ કીધી ને ધર્મ રનેહ કરી ધણું ધન તથા ધણું સુખ દીધા પછે કહ્યું ને રસિક અંચ કરી આપો. ૯

ફુહો—સંવત સોરહેસે અર, ઉપર અડતાલીશ; કાર્તિક શુદ્ધી સપ્તમી, વાર સરસ રજનીય. ૧૦ અર્થ—સંવત સોલસે અડતાલીશના વરસે કારતક શુદ્ધી સપ્તમી તથા ચંદ્રવાર હતા. ૧૦

ફુહો—અતિ રતિ ગતિ મતિ એક કરિ, ત્રિવિધ વિવેક વિલાસ; રસીકનકી પદ રસિ-

ક પ્રિયા, કીન્હિ કેશવદાસ. ૧૬ અર્થ—ઝાઝી પ્રીતે કરીને, ઝાઝી ગતે કરીને, ઝાઝી મતે કરીને, ધણિ વિલાસ આણીને રસિક જનને વહાલી એવી જે રસિક પ્રિયા તે કેશવદાસે કીધી છે. ૧૧

કુહો—જ્યું વિન દીઠિ ન સોહિયે, લોચન લોલ વિશાલ; ત્યાંહી કેશવ સકલ કવિ, બાની ખીન રસાલ. ૧૨. અર્થ—જેમ ખાઈ નેત્ર હોય અને ચંચળ હોય પણ માંહી કીકી ન હોય તો શામે નહીં, તેમ સારો કવિ હોય, ચતુર હોય પણ નિરસ કવિત કરે તો શામે નહીં. ૧૨

કુહો—તાતે રમિયું સોચિ પચિ, કીજે સરસ કવીત; કેશવ રયામ સુખનકો, સુનત હોધ વસ ચિત્ત. ૧૩ અર્થ—તે માટે ઘણી પ્રીત કરી ધણે વિચારે તેણે કરીને સરસ કવીત કીરીએ તો ચતુર પુરુષ સાંભલે થકે વસ્ય યઈ રહે. ૧૩

અથ શ્રી નવ રસ વર્ણન નામ કહે છે.

કુહો—પ્રથમ સિંગાર ર હાસ્યરસ, કરેણા રૂદ્ર સુવીર; ભય વિભરસ વખાનગી, શાંત સુઅદ્યુત વીર. ૧૪ અર્થ—પ્રથમ ટ્રંગાર રસ ખીજે હાસ્ય રસ ત્રોજે કરેણા રસ ચોથો રૂદ્ર રસ પાંચમો વીર રસ છઠો ભય રસ સાતમો નિંદા રસ આઠમો અદ્યુત રસ અને નવમો શાંત રસ. ૧૪

કુહો—નવહુ રસકે ભાવ બદ્ધ, તિનકો ભિન્ન વિચાર; સખકા કેશવદાસ કવિ, ના યક કહે ટ્રંગાર. ૧૫ અર્થ—એ નવ રસના ભાવ ધણા છે તેના શુભવા ભાવ છે એ સહ નવ રસમાં કેશવદાસ કવિ એમ કહે છે જે નવ રસનો રાજા ટ્રંગાર રસ છે. ૧૫

અથ પ્રથમ ટ્રંગાર રસસ્ય લક્ષ્ણ.

કુહો—રતિ મતિકી અતિ આતુરી, રતિપતિ મંત્ર વિચાર; તાહી સોં સખ કહતહે, કવિ શેવિદ શૃંગાર. ૧૬ અર્થ—રતિનો પતિ જે કામ તેની જેમાં આતુરી અતિ હોય તેનો વિચારને જેમાં કામનુ પરીયાણ તેને શૃંગાર રસ કહીયે. ૧૬

કુહો—શુભ સંજોગ વિજોગ રૂ, દે શૃંગારકી જાતિ; પ્રતિ પ્રચ્છન પ્રકાશ યહ, દોઢ દૈ દૈ ભાતિ. ૧૭ અર્થ—તે શૃંગારની એ જાતી છે. એક સંજોગ ખીજે વિજોગ. તેની એ જાતના વળી એ ભેદ. એક પ્રચ્છન અને ખીજે પ્રકાશ. ૧૭

અથ શ્રી પ્રચ્છન પ્રકાશ વિજોગ તથા સંજોગ લક્ષ્ણ.

કુહો—સો પ્રચ્છન સંજોગ કવિ, કહે વિયોગ પ્રમાન; જાને પિય ખ્યાકી સખી, હોધા જ્યું તીન્હી સમાન. ૧૮ અર્થ—તેમાં પ્રચ્છન લક્ષણ તે નાયક નાયિકા બે જાણે, જોઈ વળી સખી જે હોય તે જાણે કે પોતા સરખી સખી હોય તે જાણે પણ ચોથા ડોઢ ન જાણે તેને પ્રચ્છન કહીયે. ૧૮

અથ શ્રી પ્રચ્છન ગૂંગાર સંયોગ લલ્લનં.

સવૈયો—વનં પ્રપભાનકુમારિ મુરારિ રમે રમિસોં રસ રૂપ પિયે; કલ કુંજત પુંજત કામકલા વિપરીત રમી રતિ કેલ કિયે; મુનિ શોભત રયાંમુજ રાય જરી અતિ ચૌકી ચલે ચલ ચાર હિયે; મખતુલકી મુલ જલાવત કેશવ ભાનુ મ-
નોસનિ એક લિયે. ૧૯ **અર્થ**—એક સમે વનમાં પ્રપભાન કુમારિને રાધાજી તે કૃષ્ણ સંધાતે પ્રીતે વિલાસ કરેછે, રમીથી રસ રૂપ પીયે છે. કલ કહેતાં મળીહર કું-
જત શબ્દાયમાન પુંજત કહેતાં આરંભી એવી ને કામ ત્રીજા તે વીપરીત કહેતાં
આપણી રમી છે. રાધાજીની કોટમાંહે ચૌકી છે તે મખતુલે પડેછે તે હીર રયામ
તે મધ્યે રયામ મણી છે. તેને પાછળ અનેક હીરા જડયા છે તે કેવા દીસે છે. કે-
શવદાસ કહેછે કે જાણીએ મખતુલને હીંચકે સુરચ બેઠાં ને શનિશ્વરને બોલે બિ-
સારીને હીંચકે છે. ૧૯

અથ પ્રકાશ સંયોગ વિયોગ લલ્લનં.

કુહો—સો પ્રકાશ સંયોગ અર, કહે પ્રકાશ વિયોગ; અપને અપને ચિત્તમ,
જનત હે સખ લોક. ૨૦ **અર્થ**—તેને પ્રકાશ સંયોગ ને પ્રકાશ વિયોગ કહીએ
કે ને આપ આપણા ચિત્ત માંહે સહુપે જાણિ તેને પ્રકાશ કહીએ. ૨૦

સવૈયો—કેશવ એક સમે હરિ રાધિકા આસન એક લસે રસ ભીને; આનંદ
સુનિયે આનન્દકી દુતિ દેખત દર્પન ત્યોં દૂગ દીને; બાલકે લાલમે બાલ બિજોક તહી
બર લાયન લાલન લીને; શાસન પીયુસું વાસન સીય હૂતાસનમે મન્ન આસન પ્રીને.
૨૧ **અર્થ**—એક સમે શ્રી રાધા કમ એકાસને દીપતાં રસે કરીને ભીનાં બેઠાં
છે. આનંદમાં રાધાજી દરપણુ લઈને આનંદમય સુખ તેની દુતી ને કાંતી તે જીવેછે
ત્યાં શ્રી કાકોરે દ્રષ્ટી દીધી તે વારે બાલના ચાંદલામાં કોમક લાલ હીરો જડયો છે
તેમાં રાધાજીનું પ્રતિબીંબ દીકું ત્યારે ગદગદ કંઠ થઈ નેત્રમાં જળ આવ્યું જાણ્યું.
રધુનાથના નેત્રે થકી સિતાજી વસ્ત્રે સહીત હૂતાસન તે મધ્યે બેઠાં ન હોય એવું
દીકું. ૨૧

અથ વિજોગ પ્રચ્છન પ્રિયા. શ્રી રાધાજી ચીંતવે છે.

સવૈયો—કીટજુ કાટ કાનની કાનહુ સોં માનહુ મે કહિં આમત ઉન્હો; નેક
અરી પટ કટતી આંખિસુ દેખતિહું કબકો વ્રજ સુનો; તાહિ ચલે સુનિકે ચુપચે રહી
નીકહિ કેશવ એક ન દુન્હો; કાલેકું કાહુકું કીને પેરખો વજ નેરી જીઅકે નાક દે-
ચુન્હો. ૨૨ **અર્થ**—રાધાજી મનસું વિચાર કરેછે ને હું માન કરતી તે વારે એમ
કહેતા ને એમ પડેશ જાણ્યું તે સાંભળીને જાણીએ કાનમાં કીડીએ ચટકો દી-

ધા. એવું દુઃખ લાગતું. તેને ચાલતું સાંભળીને એ કાનને કાંઈ થતું નથી. લોક લગ્યાએ ધુન્ધેલા કાઠતાં તે વારે પણ હરિનું મુખ જોવા આંખો આકળી થતી કે જાણીએ હમણાં કુટશે. તો કોઈ દાહાડાનો વ્રજ સુનો છતાં જોઈએ છીએ પણ આંખ કુટી નહી. ખીડીને આણખાલ્યા થઈ રહ્યા અને હું એમ જાણતી કે પ્રિયને વિરહે દેહ છાંડી જશે, પણ એ જીવ નિરલસ થયો. જેમ નકરોને નાકે ચુનો ચાપડીને ગામમાં રાખીએ તોય રહે તેમ રહ્યો છે તેને માટે કોઈ કોનું જોશોમાં. ૨૨

અથ પ્રિયાજીકો પ્રકાશ. પુનઃ વીરહ કુંગાર લલ્લનં.

કવિત—સીતલ સમીરદાર અંદ્ર અંદ્રીકા જીવાર કેસોદસ એસેહીતો હરખ હરા વુલે, કલા ફેલાઈ ઝર ઝર ઝર ધનસાર અંદનદો યારે ચીત ચૌગુના ફેફિરાવુલે; નીર હીન મીન મુરગાય જીવે ગીર હીન, છીરકે છીરકે કહા ખીરજ ધરાવુલે; પાઈ હેતે પીર કીધું પૌહી ઉપચાર કરે, આગીહી એ દાંચો અંગ આગીહી સીરાવુલે. ૨૩
અર્થ—એક સત્તે ગધાજીને વ્રહ રૂપણી અગની પ્રવળ વધી છે. તેને સખી અનેક ઉપચાર કરે છે તોપણ કાંઈ ગમતું નથી ને કહે છે કે હે સખી એ શીતળ વાયુ સુજને શ્યાને કાળે નાખોછો? વળી એમ અંદમાને કીરણે શ્યાને અર્થ સુવાશે છો? એણે પ્રકાશે તો તમને હરખ થતો હશે. પ્રેમ કને તો નહી. કલ ઉડાડી નાખો ને કર્પૂર ધરુષ તે ટોળી નાખો અને અંદ્રને ઉગરણે ચીતમાં ચોગણી પીડા વધે છે તો તમે સખી કહો રુધુંએ થકી સારી વસ્તુ તે કેહ તે અમે લાવીએ. તે માટે દોસણ તેવું પાલવણ, માછલું પાણી માંહીયા બાહારે કહાડીએ તો તડકે ને દુધમાં નાંખીએ તોપણ સુખ સંતોષ ન પામે પણ તે પાછું પાણીમાંહી નાખીએ તો તે મરણ તત્કાળ પ્રસન્ન થઈ જતું થાય તો તે જે જે અગ્નીએ બળ્યું તો તેજ અગ્નીએ ટાકું થાય. ૨૩

અથ શ્રી ક્રણ પ્રમુનો પ્રલ્લન વિજોગ કુંગાર લલ્લનં.

સવૈયો—કેશવ ૩૬ રથો પુમહીસુ કિધો ભય કાહુકે ભીત ભયોહે; બેચ્છોકે કાહુકે હાયકે નાય કીધું પુમ કાહુકે સાય દહયો હે; મરિસોં માહિસોં માન હુવેગિ ધહા મનમાંહિ કહા પકલ્યો હે; સાચિ કહો હરિ હોયો હે કાહુસુ કાહુ હરયો કે હરાઈ ગયો હે. ૨૪
અર્થ—એક સત્તે શ્રી કમ પ્રત્યેકરનું મન મહા દુઃખ રૂપી-યા સમુદ્ર માંહી પડ્યું છે તે સખિએ જાણ્યું. તે કહેછે કે હે મહારાજ તમારે મન આ-ત્મા થકી રીસાવ્યું છે કે કોઈ થકી ખીડીનું છે કે કોઈને હાથે વેચ્યું છે કે કોઈની સાથે બાંધ્યું છે તે મારા સમ જો સાચું માનો. અહીં મન નથી તે ક્યાં બાંધ્યું છે? સત્ય કહો. ક્યાંઈ હોડને વિશે હાર્યા છો કે ના ના કોઈ હરી ગયું છે. ૨૪

અથ શ્રીજીકો પ્રકાશ વિયોગ ચૂંગાર લચ્છનં.

સવૈથો—વાત કહે ન સુને ન કહ્યુ કાહુસો હેરે નહી કો ઉ પ્રસેહી હેરે; આપ કહ્યુ ન પિચે કહ્યુ કેશવ ખેન કહ્યુ કરેકરો કરેરો; હુલકદ્વી ખજ ખેડિ કહા ઉડિ આ-
ચે ન દેખો કહા કર મેરો, જાને કો માઈ કહા ભૈયો કાનકો યોગ સંચોગ વિચોગહિ
તેરો. ૨૫ અર્થ—એક સમે શ્રી પ્રભુજી રાધાજીને વીરહે કરીને ઘણું દુખ
પામ્યા છે તે સખી રાધાજીને કહે છે. હુ મખી જે કાંધોરજી કોઈ વાત પુછીએ તો
પણ કહે નહી. જે વાત કહીએ તે સાંભળે નહી. આવું ખસુ ખવરાવીએ તો પણ
આપ નહી. પીવાની વસ્તુ પણ પીચે નહી. કોઈ સાચું જીવે નહી. કોઈ વસ્તુ કોમલ
તથા કઠીણને હાથે આડે નહી. તે માટે વૃજમાં હુલકો થયો છે. તું હજી ભેડી છે.
તું ઉક માંડે કહ્યું કર. આવીને જો. કાંધોરની શી દશા છે. કોઈ ચોગે વેરાગમાં આપ્યા
છે કે તમારે વીચોગે એમ થયા છે તે કોઈ એમ જાણતું નથી તો હું શું જાણું જે
શ્રી કાનને શું થયું છે. ૨૫

ફુહો—સો પ્રકાશ પ્રચ્છન સમે, બરને જોગ બિચોગ; અપ નાયક લચ્છન કહુ,
ગૂઠ અગૂઠ પ્રચોગ. અર્થ—પ્રચ્છન અપવા પ્રકાશ સંચોગ વિજોગ ચૂંગાર કહયો.
૨ હવે નાયક લક્ષણ કહુ છું. ગુઠ કહેતાં પ્રચ્છન, અગૂઠ કહેતાં પ્રકાશ. ૨૬

ઈતિ શ્રી રસીક પ્રિયાયાં પ્રચ્છન: પ્રકાશ સંચોગ વિચોગ

વર્ણને નામ પ્રથમ પ્રભાવ સંપૂર્ણ. ૧

અથ નાયક લચ્છનં.

ફુહો—અભિમાની ત્યા તરન આર કેલી કલા પ્રખીન, ભાવ છખી સુંદર દ્વની,
રમિ રમિ સદા કુલીન. ૨૭ અર્થ—આટલાં લક્ષણ જેમાં હોય તે નાયક કહીએ. કાંઈક
અભિમાની હોય. ત્યાગી ને દાતાર હોય, યોવનવંત હોય, કેલી કલાને વીથે પ્રવીણ
હોય, ભાવ કહેતાં છેલ હોય, ક્ષમાવંત હોય, સુંદર હોય, કુલીન હોય. ૨૭

ફુહો—એ ગુનકે સખ જસુમે, સોઈ નાયક જાન; અનુકુલ દચ્છન સદ્ ધૃષ્ટ,
યો વિધતાદિ વખાન. અર્થ—કેશવદાસ કહેછે કે એવા ગુણ જેમાંછે તેને નાયક
કહીએ. તે નાયકના ૪ પ્રકાર છે તે કહે છે. અનુકુલ ૧ દક્ષ ૨ સદ્ ૩ ધૃષ્ટ ૪. ૨૮

અથ અનુકુલ લચ્છનં.

ફુહો—પ્રીતિ કરે નિજ નારિયું, પરનારી પ્રતિકુલ; કેશવ મન ખમ્ય કર્મ કર, સો
કહીએ અનુકુલ. ૨૯ અર્થ—પોતાની સ્ત્રીની સાથે પ્રીતિ કરે, પરસ્ત્રીથી વે-

ગળો રહે, કેશવદાશ કહેછે કે મન વચન ક્રિયાએ પરસ્ત્રીશું સંગ ન કરેતેને અનુકુલ કહીએ. ૨૯

અથ પ્રચ્છન અનુકુલ લછન

સવૈયો—ઐરકે હારય વિલાસ ન ભાવત સાધનકે ઘડે સીધિસોં ભાવે; બા ન કહે જ્યું સદા ગીબહે હરિ કોકુ કહો કધુ સુધન પાવે; આ સખ ખાસ સુખાન રે જી પન કેશવ કચોહુ વડે બનિ આવે; જો ખીનું પાત ન ખાત જ્યું કાન સુખિર કી-ધું યહ પ્રીતિ કહાવે. ૩૦ અર્થ—ખીજી સ્ત્રીશું હારય વિલાસ તેને ગમે ન હોં. સાધુ પ્રરૂપનો એવો સ્વભાવછે. જેવાત કહે તેનો ગીરવાણુ પાડે. કહ્યું તે વ-ખી ન કહ્યું ન કરે. કોઈ તેનો પાર ન પામ. આસન તે સગ્ગા, વાસ કેહેતાં વસ્ત્ર, સુ વાસ કહેતાં સોષો, બુપણુ કહેતાં ઘરેણાં, એટલાં વાનાં ક્યાં થકી ખગી આવે. ના યકા કહેછે કે મારા વિના પાનગી ખીડી પણ કીહાંય આરાગે નહોં. તેને સખી કહે કે એ તે પ્રીતિ કેહેવાય કે વર કેહેવાય. ૩૦

હવે પ્રકાશનું કુલ.

સવૈયો—કેશવસું ઘેબિ લોચન બિલોકનીસો અબિલોક સદાઈ; સુખી એ ખાત સુંનેસ મુગી કહો આવત સુધીએ ખાત સુહાઈ; સુધાસી હાંસી સુધા નિધિસો મુખ સોખી લઈ સુધાકિ સુધાઈ; સુધી સુખાવ સખે સજગી બસકે સંક્રીએ અતિ ટહે કનાઈ. ૩૧ અર્થ—કેશવ કવિ કહેછે કે સુધે કહેતાં પાધરાં લોચન પાધરી દ્રષ્ટી-એ જીવે. સદા પાધરી વાત હોય તે સાંભલીને સાચી વાત કહે, પાધરી વાત હોય તે ગમે, વળી હર્ષ તે પાધરું સુધાનિધિ જે ચંદ્રમા તેના સગીચું મુખ છે. પ્રથવીમાં જેટ લી વસ્તુ પાધરી તેટલી સોધી લે. સ્વભાવે પાધરા કીધા એવા શ્રીકૃષ્ણ વાંકા હ ના તે કેમ વસ્ય કીધા. ૩૧

તેનો હવે ઉત્તર આપેછે.

સવૈયો—મરોતો નાહિન ચંચલ લોચન નાહિન કેશવખાનિ સુહાઈ; જનનું ન બુખ ન મિદ કે ભાવન બુલીહું મં નહિ ચુહિ ચડાઈ; મોરે હું નાચત યુંહરિ ઐ-રત્યોં દોરો કરે ઇહ ભાતિ લુગાઈ; રંચકતો અગુરાઈચો ચીંતન કાન બચો બસ કાહુ તે માઈ ૩૨ અર્થ—શ્રી રાધીકાજી કહેછે કે મહારે તો ચંચળ નેત્ર નથી, અને સોહામણી વાણી પણ નથી. બુપણુ પણ કાંઈ પહેરી જાણું નહોં. મેં બુલે પ લુ રીચ ચડાવી નથી. મં કઠાક્ષ દ્રષ્ટીએ કરી હરિ સામું જોયું નહી. અને લોક મારી નીચ નીંદા કરે છે. મારા ચિત્તામાં એક રંચ અગુરાઈ નથી તો કહો કેમે કાનને કેમ કરીને વસ્ય કીધા એમ રાધાજીએ કહ્યું છે. ૩૨

અથ દલ્લજસ્ય લલ્લજ.

કુહી—પહિલાં સો હિય હેતુ ડર, સહજ ખડાઈ કાન; ચિત ચલેહુ ન ચલે, દલ્લજ લજન જન. ૩૩ અર્થ—તેને દલ્લ નાયક દેને કહીએ તે કહે છે. જેનું ચિત ચળુ હોય તોપણ એટલાં વાનાં ન ચળે. જે પહેલું હેત હોય તેમાંથી કાંઈ પણ આશું થાય નહી. જેટલી નાયકાગી ખીક હોય તેટલીજ રાખે. પોતાનાંને સહજ છાંડે નહી ને ખડાઈ મુકે નહી. પોતાના કુળની મર્યાદા પણ મુકે નહી. ૩૩

અથ હવે પ્રલ્લજ દલ્લજ લલ્લજ.

કવિત—હરિસેં હિતુસું જમ જુલીહુ ન કીજે માંજુ, હાતો કીચે હીચે હુતે હોત હીત આનીએ; લોકમેં અલોક આની નીકે હુકે લાગતું હે, સીતા જ્યુંદે ફુત ગીત કેસે ઉર આનીએ; આંખનસોં દેખીઅત સોમ સાચી દેસોદાસ, કાનનકી સુતી સાચી કખહુ ન માનીએ; ગોકુલકી કુલટા એ ચોહી ઉલટાવતી હે, આજુ લોતો એસે કીદે કાલકી ન જાનીએ. ૩૪ અર્થ—રાપાજી સખીની વાત સાંભળીને પોતે વિચાર કરે છે કે હે મન હરિ સરીખા હીતકારીનો જમ મનમાં ન આણીએ. જમ આણીએ તો હૈયામાં હીતની હાની થાય અને લોક તો રૂડાને લંછન લગાડે. કેવી પેરે જેમ સીતાજીને ધોખીએ કહ્યું જે રાવણના ધરને વીથિ ચઉદ મસવાડા રહી તે આ રામે ધરમાં રાખી તોએ કાંઈ બલા માણસ પુરખ હૈયામાં આણે—તે માટે જે વાત આંખેથી દેખીએ તે સાચી. કાનની સાંભળી સાચી વાત કદીએ ન માનીએ. ગોકુળની સ્ત્રી તો સવળાનુ અવળુ કરે. આજની ધડી સુખી તો હરિ જેવા હતા તેવાજ છે ને કાલની તો જાણતાં નથી. ૩૪

અથ પ્રકાશ લલ્લજનં.

ચથા સવૈથો—ચિત ચૌપ ચિતે ખેટા તસી યહેં અરે તેમેંહી ભાતિ ડરાવ ધને; અરે તેમેંહી દોમલ ખોલ ગોપાલ કે માહતહે તિહિ ભાતિ મને; યુન તેમેંહિ હાસ્ય ખિલાસ સમે હુતે જેમ દેસવ દોન ગને; સખિ તું કહિ આન વધુકે અચીતહે સાપરતીક કિધો સખને. ૩૫ અર્થ—શ્રી રાધાજી સખીને કહે છે. હે સખી પ્રભુજીને જો યાની ચુંપ પાધરીક ને જેટલી ખીક સદાચે મહારી આણતા તેટલીજ આણેછે અને જેવાં વચન રૂડાં ખોલતા તેવાંજ ખોલે છે. તે મનને માહ ઉપજાવે છે. હાસ્ય વિલાસના યુગ્મ તેવાના તેવાજ છે. કેશવ કવિ કહેછે કે કોઈ ગણી ન શકે. સખી તમે કહેાછો જે હરિ પર સ્ત્રીને આચીત છે પણ તે પ્રતીત કાંઈ સ્વપ્નમાં આવે? ૩૫

પુન:

સવૈથો—બહિ અંતર રૂઢ અગૂઢ નિરંતર કામ કલા કુલ કોંત ગને; કહે કેશવ હાસ્ય વિલાસ સમે પ્રતિ દોષ બંદે રસ રીશ જીને; કેા જીમે રહિ જીય જીયે સખિ કાય

મનૌ વચ પ્રેમધને; સપિ તું કહે અન્ય વધૂકે અખીનહે સાપરતીક કિધું સપને. ૩૬
અર્થ—વળી શ્રી રાધાજી સખી પ્રત્યે કહેછે. બહી કહેતાં બાહ્ય ને અંત; કહેતાં અંત-
ગંત; ગુઠ કહેતાં ગુપ્ત ને અગુઠ કહેતાં પ્રકાશ એવા જે કામ કલાતા નિરંતર ગુણ છે તે
કોઈ લખી ન શકે. દેશવના હારય વિલાસ દીવસે દીવસે વધે છે, તે રસ રીતમાં મ-
ળ્યો હોય એવા છે અને હરિને જીવ મારે જીવાડે જીવે. મનસા વાચા કર્મણ્યે
સખી તેને કહેછો જે અન્યને આખીન છે તે સામુંપ્રતીક વાત અથવા રવમમાં
હોય તે કહે. ૩૬

અથ શઠ નાયક લચ્છન.

કુહો—કુહો મીઠી ખાતો કરે, નિપટ કપટ જીવ જાન; જાહી ન ડર અપરાધક, શઠ
કરિ તાહિ બખાન. ૩૭ અર્થ—મોઢે મીઠી વાત કરે અને હૈયામાં સખલ કપટ
રાખે અને અપરાધ કરવાથી તે ખીલે નહી તેને શઠ નાયક કહીયે. ૩૭

અથ પ્રચ્છન શઠ યથા.

સવૈયા—રૂચિ પંકજ અંદન બંદન કંચન રંચન રોચન હુકી બચી; કહિ કોઈ
કારણકે ધત લાયક કાપર ભાંમન ભુહી નચી; અનુમાનત હો અખિયાં લખિ લાલ
એનાં હિન રાત કરો ખરચી; મનુ તેરે બિજોગુન યચો તરની તિહિ માનહું મો હીય માં-
હે તચી. ૩૮ અર્થ—રાધાજી ખેડાં છે. કાંઈ ઉજગરો, કાંઈ રીશ, તેણે કરી
આંખ રાતી થઈછે ત્યાં સદ્ નાયક આવ્યા તે પોતાનો અપરાધ જણાવતા નથી ને રા-
ધાજીનાં નેત્રનાં વખાણુ કરેછે કે તમારાં નેત્ર રાતાં દીસે છે. કેવાં રાતાં દીસે છે તે
રાતાં કમળથી અંધીક છે, રકત અંદન થકી અંધીક છે, અંદન થકી પણ અંધીક છે,
ગોરોચન થકી પણ અંધીક છે તે ઘણાં ચાર દીસે છે પણ ભર અડાવી છે, તે
દેશવ કહેછે કે એવો ધત લાયક કુણ છે. વળી આંખો રાતી જોઈને અનુમાન કરે
હું કે એ કાંઈ રાત્રીની રીશ રાતી થઈ કે ના તમારે સ્વરૂપ મારા હૈયામાંથી નીસરતું
નથી તે હું આજ તમથી અળગો રહ્યો તે મહાર હૃદયું આજ તમારા વિજોગે તપ્યું
તેને તાપે તમારી આંખો રાતી થઈ છે. ૩૮

અથ પ્રકાશ શઠ લચ્છન

કવિત—કાન નેક રંગે રંગ નન નીકે ડોલે સંગ નાસા અંગ રસનાકે ર-
સમે સમાનેહો; ઉર ગુઠ કહા કહો મુઠસે આ જાંને જાહુ પ્રોઠ રૂપ કેસોદાસનીકે
કર જાંનેહો; તન આન મન આન કટ નિધાન કાન સાચી કહો મેરી આન કાહેકું ડ-
રાનેહો; વેતા હે વીકાંજી હાય મેરેહુ તીહારે સાય તુમ પ્રજનાથ હાય કોનકે પી-
કાનેહો. ૩૯ અર્થ—નાયકને સખી કહેછે કે કાનને રંગે એક રંગાતે રંગ્યા,

ખીજીને નેત્ર રૂપણી ઠોરીએ ખાંધ્યા જાએ છો, ત્રીજીની નાસીકાની મુગંધીએ મા-
હ્યા છો, ચોથીશું વાતે લાગ્યા છો. તન ને શરીર તે અળગુ, મન અળગુ ખીજીને શુદ્ધ
ગુપ્ત અર્થ તે શું કહી દેખાડું; પણ હુંજ મુરખ છું કે તોએ તમને ઝાળખ્યા. પ્રૌઢ મોઝાઈ
કહી શુદ્ધ કેહેતાં કહણ કેસવરાયે તમને રૂડી પેઠે ઝાળખ્યા. તન અલગુ, મન અળગુ
એવા કપટનું નિધાન હે કાન તમે સાચું કહો, મહારા સમ છે. તમે શા મઠે ખી
હીના છો? એ ખાપડી મહારે હાથ વેચાણી છે અને હું તમારે હાથ વેચાણી છું.
અને હૈા વ્રજનાથ તમે કોને હાથ વેચાણા છો. ૩૯

ફુહો—લાજ ન ગારી મારકી, દેઈ છાંડ સખ ત્રાસ; દેખો દૌખનમાં નહી, દ્ર
ષ્ટસો દેશવદાસ ૪૦ અર્થ—કાંઈ મારીએ તો લાજ નહી. ગાળ દેખાએ તો લાજ
નહી. ખીક સઘળી હાંકી મુકીછે. અદોડો દોષ માને નહી તેને ધૂષ્ટ કેશવ કહેછે ૪૦.

સવૈથો—નેહ ભરે લૈ ભાજત ભાજન ધેન ગને દધિ દુધ મિઠાઈ; ગારિ દિ-
એ તો હસે બરને ધર આવત હે જાનું બોલ પઢાઈ; લાજકિ ઉર કહા કહું કેશવ
ને સુનિચે તે સખે ગુન ઠાઈ; મામિ પિચે મનકી મેરી માર્ક ડે હે હરિ આદુ ગાંઠ
અઠાઈ ૪૧ ફુહો—મનસા વાચા કર્મણા, ચિત વનિ બહિ સનિ લેખ, ચલત
ચાતુરી આતુરી, આદુ ગાંઠ વિશેક. અર્થ—જસોદાજીની આગળ ગોપાંગનાએ
ઝાલંભો દેછે કે હે માતાજી ધી તથા માંખણે ભરેલાં પાત્ર તમારેા પુત્ર ભાગે છે, તો
અન્ય દુધ, દહી તથા ખીજી મીઠાઈનું શું ગણાયે? ગાળ દેખાએ તો હસે અને વારીએ ને
અહોં આવથો માં તો દહાડી જાણે તેક મોકલ્યું હોય એમ આવે છે, ખીજી
લાજની વાત છે તે શું કહીયે. જોડના ગુણ સાંભળીએ તેટલા એમાં છે. હે માતાજી
એની કોણુ સાખ્ય ભરે એ હરિ આઠે ગાંઠે અઠાઈ છે. ૪૧ ફુહોનો અર્થ—
મન, વચન, કાયા, ચીત રૂડું, હસે, સારે વિલાસથી જોવું, રૂડી ચાલે ચાલવું, ચતુરાઈની
આવુરતા ઘણી ને હાજર જવાબ દેવો એ ૮ ગાંઠે દૃષ્ટ નાયક વિશેષ હોય.

અથ શ્રી પ્રકાશ ઘટ્ટ.

સવૈથો—સોહરોં સંકોચન પંચકો ડાલત શાહ બચે કરિ ચોરી; બેનનિ
વંચક તાહિ રચી રિત નેન નિદે સંગ ડોલત ઠોરી; લાજ કરે ન ડરે હોત હાનતે
આનિ અરે જીવ જનકિ ભોરી; નાહિ ન કેસવ સાખ્ય જીહે બકિ ધસન શું દુખ વૈ-
મસકોરી. ૪૨ અર્થ—તે નાયકા નાયક પ્રત્યે કહે છે કે જોને સમ આધાનો
વિચારજ નહી, પાંચ મનુષ્યમાં સંકોચ નહી કરે, ચોરીને શાહ થકા હોંડે અને
વચન બોલે તે વહેતાં બોલે. પ્રીત કરે તે વાવીને કરે, નેત્રને સંગે મન દોડયું જાય
કેની પણ લાજ ધરે નહી, હીત ને હાણ થકા ખીજે નહી, આવીને અડી બેસે, એમ

જાણે ને એ કાંઈ જાણતી નથી ભાળી છે. પણ હું બોલુ નહીં, કેસવ કહે છે કે જેના પાંચમાં લાજ નહીં સાખ્ય નહીં તે શું બોલીને ડોને મોઢોડ. કુખારે. ૪૨
કુહો—ખરને કવિ નાયક સૈય, નાયક પદ અનુસાર; સખ ગુણ લાયક નાયકા, સુખ અખ બહુત પ્રકાર. ૪૩ અર્થ—કવિ નાયક ને કેસવદાસ તેણે અનુસારે સધળા નાયક વરણ્યા ને હવે નાયકાનાં લક્ષણ સરવે ગુણ લાયક નાયકા તેના અનૈક પ્રકાર કહું તે સાંભળો. ૪૩.

ધતિ શ્રી મન્મહારાજ કુમાર શ્રી ઈંદ્રજીત વીરચોતાચારસીક પ્રિયાયાં
અતૂર વિધિ નાયક વર્ણનો નામ દ્વિતીય પ્રભાવ.

અથ તૃતીય પ્રભાવ.

અથ શ્રી નાયકા લક્ષણ

કુહો—તા નાયક કો નાયકા, અર્થ ગ્રંથ નીતી વખાણ; સ્વક્રિયા પરક્રિયા અરે, પુત્ર તીસરી સમાન. ૪૪ અર્થ—ગ્રંથમાં ત્રણ પ્રકારની નાયકા કહી છે. એક તો સ્વક્રિયા કહેતાં પતિવ્રતા, પરક્રિયા કહેતાં વ્યભીચારીણી ને સામાન્ય કહેતાં ત્રીજીવેશ્યા. ૪૪

અથ નાયકા જાત લક્ષણ.

કુહો—પ્રથમ પદમની ચીત્રણી, જુવતી જાત પ્રમાન; એર સંખિની હરિતની, કેસો રાય બાહાન. અર્થ—કેસવ કવિ કહે છે કે, પ્રથમ પદમની, પીછ ચીત્રણી, ત્રીજી શંખીણી ને ચોથી હરતીણી. ૪૫

અથ પદમની લક્ષણ.

કુહો—સહજ સુગંધ સરખ શુભ, પ્રેમ પૂન્ય સુખ દાન; તનુ તનુ ભોજન સર સ રતિ, નિદ્રા માન બાહાન. ૪૬ અર્થ—સહજ શરીરમાં સુગંધ હોય સુંદર સ્વરૂપ હોય પુંચ ઉપર પ્રેમ હોય સુખની દાતા હોય ને છ વાતાં થોડાં હોય તે કહે છે; નેવાં કે નિદ્રા થોડી, ખાલું થોડું, રીય પણ થોડી, સુદમ કામ હોય, તૃષ્ણા થોડી હોય ને આન સુદમ હોય. ૪૬ કુહો—સહજ રૂપ ઉદાર મદ, હાસ્ય વાસ સુખિ અંગ; અમલ અમાલ અતંગ બૂ, પદમનિ હાલક રંગ. ૪૭ અર્થ—શરીરે સહજ હોય રડી બુદ્ધિ હોય, ઉદારપણું હોય, હાસ્ય રડું હોય, વસ્ત્ર પવીત્ર હોય, શરીર પવીત્ર હોય શમર કામ મંદિર નિરમલું હોય, રામ રક્ષિત હોય, ને તેવી પદમનીનો રંગ સુવર્ણ સરીખો હોય. ૪૭

દુતીકાકો વચન હરિ જુસૌ શ્રી રાધે વર્ણન.

કવિત—હસત કહત ખાત કુલસોં ઝરત જાત ગુદ ભુંરી હાવ બાવ કોક

કેશી વારીકા, પતંગી નગી સુનાર આસુરી સુરી નીહાર વાર કાર કીનરી નરીગી વાર-
નારીકા, તાપેહુ કહા દે જાઉં બલ જાઉં કેસોરાય રચી ખીધી એક વ્રજ લોચનકી તા-
રીકા; ભોરસે ભવત અભીલાષ લાખ ભાંતિ દીવ્ય ચંપે કેસી કલી વ્રજભાનકી કુમા-
રીકા. ૪૮ અર્થ—હસતાં વાત કરતાં જાણે કુલ ઉડે છે એવો પરીમલ આ
વે છે યુદ્ધ કહેતાં યુધ જુર કહેતાં ઝાઝો એવો જે હાવભાવ તેણે કરી જાણે
કોક શાસ્ત્રની કાલીકાજ ન હોય એવી જે દીસે છે અને પંતગી કહેતાં નાગની પુત્રી
નગી કહેતાં પરવતની સ્ત્રી સુરી કહેતાં દેવતાની સ્ત્રી આસુરી કહેતાં દધત્યની સ્ત્રી છે
કીન્નર ગાંધ્રવની સ્ત્રી તે સરવે સ્ત્રીઓ શ્રી રાધાજીના ઉપરે વારી નાખીએ તો ગમાર
મનુષ્યની સ્ત્રીઓ તેના આગળ થું. તેની પાસે હું કેમ થઈ જાઉં, કેસોરાય બલિહારી જાઉં.
વિધિ જે ખજા તોણે વ્રજ રૂપીઉં જે લોચન તેની તારીકા કહેતાં કીકી સરજી છે.
દેવતા નામનો રથ રૂપી જે ભમરા તે લાખ લાખ ભાતે કેડે ભમતા હીડે છે. એ
વ્રજભાનની કુમારીકા ચંપાની કળી સરખી છે. જેમ ચંપાની કળીને ભમરા છાંપી
નથકે તેમ એ લગે દેવતાના મનોરથ પહોચી થકે નહી. ૪૮

અથ વીજી ચીત્રણી લછનં.

કુહો—નૃત્ય ગિત કવિતા રૂચે અચલ, ચિત્ત ચલ દ્રઢ બહીર, રતી રતી અતિ
સુરત જલ, મંત્ર સુગંધ ક્રીસ્ટ ૪૯. નાચવું ગીત ગાવું તે વાહાલાં હાય ચીત્ત જેનું
અવળું હોય દ્રષ્ટી ચંચળ હોય. હવે બાહ રતિ ચાર પ્રકારની છે. એક આલીંગન
મર્દન ચુંચન નખક્ષત એ ઉપરે પ્રીતિ હોય અને સુરતનો જે જળ તેનો મધ સરીખો
સુગંધ હોય. ૪૯

કુહો—વિરલ રોમ તનુ મદન મહ, ભાવત સકળ સુવાસ; મિત્ર મિત્ર પ્રિય મિનિ;
જાનહું કેસવદાસ. ૫૦ અર્થ—મદનનુ જે ધર તે ઉપરે રોમ વીરલ હોય
ચોડા હોય. નસોધા ઉપરે પ્રેમ ધણો હોય મિત્રનું ચિત્રામણ વાહાવું હોય. કેસવ-
દાસ કહેછે તેને ચીત્રણી કહીએ. ૫૦

ચીત્રણીકો વદન—સર્લો સોં ચીત્રણી વર્ણનં

સૈયો—બોલવો બોલનીકો સુનવો અવલોકનકે અવલોકન જોતે; રાગપિ-
રાગન કે પરિરંબન હાસ્ય વિલાસનકે રસ કોતે; નાચીખો ગાઇખો ખીંન બજાઇખો
ચીત્ર રીત્રાઇખો જાનત તોત; તો મીલતો હરિ મિત્ર હિકો સુખ એસેં ચરીત્ર જો
ચિત્રમે હોત. ૫૧ અર્થ—સખી એ જે નાયકાનું ચિત્રામણ માંડીને નાયકને દેખા
ડ્યું તે નાયકને દેખીને પ્રસન્ન થયાં. સખીને કહેછે કે હે સખી એ ચીત્ર બોલવું
હોત તો સાંભળત, જે જે પ્રીતિ હું જોઈ છું તે પ્રીતે સાંભું જોત. રાગ કહેતાં પ્રીતિ

ને વૈરાગ કહેતાં અપ્રીતિ તેના પરીરંભન જે આલોગન, હાસ્ય જે હસવું; વિલાસ જે રમવું; તે રસ એમાં ક્યાંથી? વળી નાચવું, ગાવું, વેણુ બજાવવી અને સામાને રીઝાવવું તે જે એ જાણત તો હરિ મળ્યાનું સુખ ઉપજત. જે એવાં ચરીત્ર ચિત્રમાં હો તો. ૫૧

અથ શાસ્ત્રણિનું લક્ષણં.

કુહો—કૌય સીલ કોવિદ કપટ, સજ્જલ સભામ શરીર; અરન વદન નખ દાંત રચિ, નિલજ નિશંક અધીક. ૫૨ પુનઃઅર્થ—શંખણીને ક્ષેપ તેજ શીલ કપટ ચતુરાઈ. શરીર રવેદ યુક્ત હોય, શરીરે રવાડાં ધણાં હોય, રાતાં વસ્ત્ર ઉપર પ્રીતિ હોય અને નખક્ષત ઉપર પ્રીતિ હોય અને નિર્લજ હોય ને નિશંક હોય. કોષ યત્રી જીહે નહી તેમ ખીરજ ધરી શકે નહી. ૫૨

પુનઃ

કુહો—જાર ગંધ જ્યુત માર જળ, તસ ભુરી ભગહોય; સુરતિ રતિ અતિ સં-
ખિની; વરનહુ જન કવિભોય. ૫૩ અર્થ—વીરજની જારના સરખી ગંધ હોય, કામનું માર તમ હોય ભુરૂં કહેતાં માઠે નીસ્ત્રા હોય અને સુરતી ઉપર પ્રીતિ હોય. કેસવદાસ કહે છે કે એટલાં લક્ષણુ હોય તેને શંખણી કહીયે. ૫૩

સંવેથો—જાત નહી કદલીકી ગલીત ભલી વિષલે બદરી મુહુ લાવે; આદરસોં અતિ આદેક પાત સોં કુખતકુ' ઉપજાવે; જે કોઉ કેસવના ગલ વંગલ તાલ વધી અવલી નવસાવે; ખારક દ્રાખ ખવાઈ મરે હરિ જીટહી જીટ કઠારાઈ ભાવે. ૫૪ અર્થ—કુતીકા કે વચન હરજીસોં નામકા કોવણું રસાભાસ, તેને કેસવદાસ જીટનું દ્રષ્ટાંત આપીને વર્ણન કરે છે. જીટ કેળતી વાટે જાય નહી, ભલી વસ્તુને ઓળખે નહી, ખારડીમાં મોં ઘાલે, આદાના પાન ઉપર ઝરો ભાવ રાખે દ્રોહ જે પ્રેમ તે ઉપર માહી બુધિ રાખી ખાય પણ પ્રસન્ન થાય નહી. કેસવદાસ કહેછે કે જે કોષ નાગર વેલ તથા લતીંગની લતાની ફાંટ ભરીને નીરે તો તેથી પ્રસન્ન થાય નહી ને જેમ જી-
ટને ઉટકોટા ભાવે તેમ શંખણીને સુખી રૂડી વરતુ ભાવે નહીં પણ જીંડી વરતું ઉપર પ્રેમ ધણી રાખે. ૫૪

અથ શ્રી અત્ર હસ્તીની લક્ષણં.

કુહો—રથલ અંગુલી ચરન મુખ, અધર બ્રહ્મડી ખોલ, મદન સદન -હદ કંધરા,
મંદ ચાલ ચિત્ત લોલ. ૫૫ પુનઃ અર્થ—જાડી આંગળી, પગ જાડા મુખ જાડું તોપરા જેવું હોય હોઠ જાડા, ભમર પણ જાડી હોય કંમર પણ જાડી હોય

સાદ પણ જાડો, કામ ધર પણ જાડું ને ઊંચું હોય, રદય પણ જાડું હોય, મંદ ચાલઃ
એટલે હજારી ચાલ હોય ને ચિત્ત પણ ધણું ચપળ હોય. ૫૫

ફુલો સ્વેદ મદન જલધિરદ મદ, ગંધત બુરે કેશ; અતિ તીક્ષ્ણ બહુ લૌભ તન,
ભનિ હસ્તની બેશ. ૫૬ અર્થ—સ્વેદ કહેતાં પરસેવો ને કામનુ જલદિરદ
ને હાથી તેના મદ સરીખુ ગંધાય, કેશ ને માથે વાળ ભુંખરા હોય, પણ ચીકણા
ન હોય બુરે શરીરે રામ આડાં જાડાં ધણું ને કાંટા સરીખાં હોય તેને હસ્તની
કહીએ. ૫૬

સવૈયો—સખ દેહ દઈ દુરગંધમઈ મત અંધમઈ સુખ પાવત કેસે; કષ્ઠ સાલ
ત લૌભ ચિં સાલસં હૈ સુત તાડન કેસવ બોલ અનૈસે; અલિ જયું નલિની મલની તજીકે
કરીનીકે કપોલની મંડતી તેસે; છિત છોડી કે રાજ સીરીવસ પાપ નરૈપદ રાજવિ
રાજત જૈસે. ૫૭ અર્થ—હસ્તની દેહે સંધી દુરગંધમય હોય અને ને
પુરુષની મતી કામે અંધ થઈ હોય તે હસ્તનીને સંગે સુખ પામે. સુતે
થકે દીલના મોવાળા એવા ખુચે કે જાણીએ ખોરડીના કાંટા અને એના બાલ શૂતી
તાડન કહેતાં કાનને તમાચા લાગે એવું બોલવું તરૈહદાર અને શૂતી ને કાન મો-
ટા હોય તેના તાડન ને આભરણ તેહ નેસાં સરખાં દીસે છે. ભમરા સરખાં મલીન
નલની ને કમલ તેને તજીને કરી ને હાથી તેના કપોલ ઉપરે જઈને બેસે છે
અથવા ક્ષત્રી જેમ પૃથ્વીની રાજપદવી છાંડીને નર્કનું સાધન કરે છે તેમ નાયક પણ
ને પદમની તેને મુકીને હસ્તનીને સેવે છે. ૫૭

અથ સ્વકીયા લજ્જનં.

ફુલો—સંપત્તિ વીપત્તિ સુંમરનલો, સદા એક અનુહાર; તાહી સ્વકીયા જનનહુ,
મત બચ કમનિ બિચાર. ૫૮ અર્થ—સંપત્તી હોય અથવા વીપત્તી હોય પણ
મણું પર્યંત એક રંગ રહે. ભરથારની સેવાને વીથિ ઘણી ચતુર હોય મનસા વાચા ક
મંણુ તેને સ્વકીયા કહીએ. ૫૮

ફુલો—મુઝા મધ્યા પ્રૌઢગત, તિનકે તીન બિચાર; એક એકકી જનન યહુ, ચારિ
ચારિ અનુહાર. ૫૯ અર્થ—સ્વકીયાના ત્રણ ભેદ છે. એક મુઝા ખીજ મધ્યા
ત્રીજ પ્રૌઢા એ એકકીના ચાર ચાર ભેદ છે એટલે અનુહાર ચાર છે. ૫૯

ફુલો—નવલ વધુ નવ યૌવના, નવલ અનંગા નામ; લજ્જા લિચે જો રિત કરે,
લજ્જા પ્રાય સુવામ. ૬૦ અર્થ—એક નવલ વધુ ખીજ નવ યૌવના ત્રીજ
અનંગા એથી લજ્જા સહીત રીતિને કરે તે લજ્જા પ્રાય એવા ચાર ભેદ. ૬૦

અથ નવ મુગ્ધા લલ્લનં.

કુહો—તા મુ મુગ્ધાનવલ વધુ, કહત સયાને લોહ; દિન દિન દુનિ દુતી બેઠે, બર ન શકે કવિ કોષ. ૬૧ અર્થ—તેને નવલ વધુ મુગ્ધા ડાઘા લોક છે વળી તેને દીવસે દીવસે બમણી કાંતી વધતી જાય છે તો તેને કવિ કેમ વર્ણવી શકે.

અથ સસ્વીકો વચન નાયકા સૌં.

સવૈથો—મોહ્યો મોહનકી ગતિ કો ગતિ આંહિ પદ્ધતો બક હાંધું પઢેગી; ઉપ ઉરોજનકી ઉપજો દિન કાહિ મઢે અંગીયાં ન મઢેગી; નૈનનીકી ગતી મુઢ અધ્યાસળ કેશવદાસ અકાસ ચઢેગી; માધ કહા પહે માધ અદીપતી જો દિનદે ધહીં બાતિ બઢેગી. ૬૨ અર્થ—શ્રી રાધાજીની સખી તેને કહેછે ને સખી મોહ મોહનને મોહ ઉપજાવવાની ગતિ છે તેતો તારી. તે તુંજ કરી અને બાણી જાણુંછું અને હજી તે વચન ક્યાં લગી બણીશ? અને તારાં ઉરોજ ને રતન તેની ને ઉપમા તે દહાડી દહાડી ધણી બમણી બમણી વધેછે તે શેણે દાંડીય, અંગીયા ને કંચુકી તેણે ઢંકાશે નહી. કેશવદાસકહેછે કે નેત્રની યુગ્મગતી આકાશ લગી ચડશે એમાં તારૂં ૩૫ અને તારી વિદ્યા એવી રીતે અને દહાડી વધશે તો માસે ક્યાં? ૬૨

અથ નવ યૌવન ભુષણતા યથા.

કુહો—સો નવ યૌવન જાણતા, મુગ્ધા કા પહે બેશ, ખાલ દિસા નિકસે જહાં, યૌવનકો પરવેશ. ૬૩ અર્થ—તેને નવ યૌવન જાણણતા કહીએ કે ને મુગ્ધાનો એવો વેશ છે કે જેને બાધ્યાવસ્થા યાલીને યૌવન અવસ્થા આવે. ૬૩

અથ દુર્તીકાકો વચનને કશ્વજી શું કહેછે.

સવૈથો—કેશવ કુલીનચી બ્રહ્મદી લુટ નીતંબ લેઈ બહુ કાલી; બેનન સોચ સંકેચ મુંનેનની છુટ ગઈ ગતકી ચલ ચાલી; દોસક ખીર ધરે ન ધરે અબલે મીલઉ તું-મકો બનમાલી; વોકો અયાંન નિકાર નકો હર આએહે યૌવન અબ તાલી. ૬૪ અર્થ—કેશવદાસ સખીનું વચન કાગોર પ્રત્યે. કહે છે કે બ્રહ્મદી ને બહુ તેહ જલીને નાચી રહીછે કઠીને જાડી હતી તે નીતંબે લુટી લીધી. કઠી પાતળી થઈ નીતંબ માંડોય થયાં. વેણુ ને બોલવું તેમાં વિચાર આવ્યો. નેત્રને યીથે સંકેચ તે લાજ આવી ગતીની ને અચળતાઈ હતી તે છુટી ગઈ હવે તે એક દહાડાની ખીરજતા ધરે અથવા ન ધરે. હે વનમાળી હમણાં તમને આણીને મેળવુંછું. એવું બાળકપણું કાઢવાને કાળે રતન રીયાં યૌવનનાં ચોંદ આપ્યાં છે. ૬૪

અત્ય મુગ્ધા નવલ અનંગ.

ફુહો—નવલ અનંગ હોય સૌ; મુગ્ધા કેસવદાસ; એણે બોલે બાલ વીધિ; હસે જ સે સુખિલાસ. ૬૫ અર્થ—કેસવદાસ કહે છે તેને નવલ અનંગા મુગ્ધા કહી-યે ને બાળકની પડે એણે બાળકની પડે બોલે બાળકની પડે હસે પણ વિલાસ થ-કી ત્રાસ પામે. ૬૫

કવિત—ચંચલ હૃત ને નાથ અચરન ઐશ્યા હાથ બેનેક સારે કાઢે ચુક તો સુવાચો જી; મંદ કશદા પદ્મી ચંદ્રમુખી દેખીયત દૌરી કે દુરાધ આપો દ્વાર તે દેખાચો જી; જી મરાલ બાલ બાહીર ખડા રહું બાવે તુમે કેસવસું માહું મન બાચો જી; છલકે નિવાસ એસે બચન બિલાસ સુની સો યુને સુરતહુંતે સ્યામ સુખ પાચો જી. ૬૬ અર્થ. મુગ્ધા નાયકા નાયક પ્રત્યે કહે છે. હે નાથ ચંચલ થઈએ નહીં અને એ અંચળ ને છેડો તે તાણામાં. લગારેક ખજા. જ્યાં લગે મેનાં સુવે, ને પોપટ તો સુવાચો. લગારેક દીપક ચોતીમંદ કરી આવું. ચંદ્રમા દીસેછે તે લગારેક ઢલવા દ્યો ને હંસના બાળક છે તે બહારે કહાડીને આવું. કેસવરાય ને તમને ગમ્યું તે મારા મનને પણ ગમ્યું. છલ છે નિવાસ નેમાં એવાં ને વ-ચન વિલાસ તે સાંભળી સ્યામ સુરત થકી સો અણું સુખ પામ્યા.

અથ શ્રી લજ્જા પ્રાય રતિ મુગ્ધા.

ફુહો—મુગ્ધા લજ્જા પ્રાય રતિ, બરનનિ યહ કવિ રીત; કરે જીયું રતિ અતિ લાજ ત, પતિહી બહાવે પ્રીત. ૬૭ અર્થ—તેને રતિ પ્રાય રતિ મુગ્ધા કહીયે. લજ્જા પ્રાય તેની રીતો કવીશ્વર વરણવે છે, કરે ને રતિ ઝાઝી લાજ સુરતી રહે પતિ ને ભરતાર તે શું પ્રીતિ વધારે છે. ૬૭

સદૈયો—બોલી ન હુવે જીહાઈ રહે હરિ પાય પડે અર ઉભયું ઐડી; કેસવ ભેટ વેડો ભરિ એક કડાઈ રહે જક મે પેન છોડી; સુધોખીત યેકો કહે તો કિયો સિર ચાપિ ઉઠાય અંગુઠનિ ઠોડી; મેં ભરી ચીત્ત તર્જી ચી જયો ન રહી ગહી નેનની લાજની ગોડી. ૬૮ અર્થ—મુગ્ધા નાયકા સખી આગળ વાત કરેછે. હે સખી આજ પ્રમુજ સંજ્યાને વીધે બોલાવી બોલાવી રહ્યા પણ બોલી નહી. મારે પગે પણ લાગ્યા બોળા પણ પાથર્યા વળી પ્રમુજ આલોગન લેવાને મારે અનેક વાનાં કીધાં પણ હઠ સુકચો નહિ વળી પ્રમુજએ સામું જોવાને કાળે માથુ ચાંપી ને હડ-બચી ઈચી કીમી તોપણ મેં સારી પેઠે સામું જોયું નહિ ને જુડી લાજ મહારી આંખોમાં આવી બેઠી. ૬૮

અથ મુગ્ધાકૌ શયન.

કુહો—મુગ્ધા શયન કરે નહીં, પિય સંગ સુનહુ સુનન; જો ક્યોહું સોવે સખી, સુખ નહિ તાહિ સમાન. ૬૯ અર્થ—મુગ્ધા કાંઈ પિય પાસે સુઈ રહે નહિ અને જો કોઈ આહોને સખી સુવારે તો તે સમાન ખીજુ સુખ નહિ. ૬૯

અથ પિયકો મેદ ઉપાય.

સવૈથો—પાય પરે મનુહાર કરે પત્રીકાપર પાંઉ ધર્યો ભયભીને; સોઈ ગર્ભ ક-હિ કેસવ કેસેહું કે રહિ કેરિ કસોહનિ કીને; માહસક મુખ સો મુખ છે છિન મેં હરિ માન સમે ભુખ લીને; એક ઉસાસહો કે સહસસર્મ સગરેમ સુગંધ બિદા કર દીને. ૭૦ અર્થ—પગે લાગી મનુહાર કરી કરીને પલંગ ઉપર પગ ધીયા તો પણ ભયભીત થકાં પગ ધર્યો. કેસવ કહેછે કે સખી કેડી કેડી સમ આધા ત્યારે એક કારે સુતી. ત્યારે પ્રભુજી સાહસ કરીને મુખ ચુંબન કીધું. બળે કરીને કીધું. એટલામાં પ્રભુજીએ સધળું સુખ માની લીધું ત્યારે સ્વામાજીએ એક નિસાસો મેલ્યો ત્યારે મુખમાંથી પરીમલ આલ્યો તે સુગંધની પરીમલે સરવે ઠંકાઈ ગયાં. ૭૦

અથ મુગ્ધાકો સુરત કથ્યતે.

કુહો—મુગ્ધા સુરત કરે નહીં, સુપનેહી સુખમાન; છલબલ કીચેહાત હૈ; સુખ સો-ભાજી હાત. ૭૧ અર્થ—મુગ્ધા કાંઈ સુરત કરે નહિ પણ સુવે થકે સુખ માની લેવું અને છલે બલે કરી કીને તો સુખ સોભાની હાની થાય. ૭૧

પિયાકો ઘાડકો ડરાહનો પિયુસો.

કવિત—સુખદે સખીની વીરીધ કેસોહ વામ કે અવામ બસ કીની બર બસુહે; કોમળ અનાલ કાસી મદલીકાકી માલીકાસી બાલીકા જ્યું ડારી મીંડ માંની સકે પસુહે; જાને ન બયો વિભાંત કેસવ સુતી કો બાત દેખો આની ગાત જાત બયો કીધું અસુહે; સ્ત્રીવસી જ્યું ડારી રાખ સ્ત્રીવની બિચિત્ર ગતિ કહોં ધોં નચે રસીક યામેં કાંત રસુહે ૭૨ અર્થ—પ્રભુજીએ બળાતકારે સુરત કીની તે સખી ઉલંભે છે એ સખી રમતી હતી ત્યાં મેં અનેક સુખ દીધું જેમ કહું તેમ કીધું અનેક સમદીધા દેવરાવ્યા તો તમ પાસે આવી પછા તમે કાંઈક માલવ સુખ વરાતીને અશુભી કીની પછે તમારે વશ થઈ તમે જાણ્યું તેમ કીધું. કમળની ડાંડણીએ કોમળ માલતીની માળા થકી કોમળ એ એવી જે બાલીકા તેને ભુશી નાખી તો મનુષ્યની રીત કે પશુની રીત હજી લગે અચેત પડીછે. એમ નથી જાણતી જે વહાણું બાંધું કે રાતછે. કાંઈ વાતે સાંભળતી નથી. આવીને જોયું જે દેહમાં પ્રાણ છે કે નથી એવી સ્ત્રીવણી ના-

યક્ષાની વીપરીત ગતી યદ્દ ને ચીત્રામણી પડે પડીછે. ૩૩૭ નવા રસીયા એ વા-
તમાં શે રસ છે.

અથ મુગ્ધાકો માન્ય કથ્યતે.

કુહો—મુગ્ધા માન કરે નહો, કરેતા સુનહુ નિદાન; યૌંડરે પાર્શ્વ છડાઈએ,
જ્યૌંડરે અસ્તાન. ૭૩ અર્થ—મુગ્ધા નાયકા માન કરે નહિ, જો કરે તો તેનું
આપડ કહું તે સાંભળ. બાળકની પડે બીહારીને મુકાવીએ તો અસ્તાનીની પડે બી-
હારીને મુકે. ૭૩

અથ માન મુકાવન ભેદ ઉપાય.

પ્રિય પ્રિયસૌં.

સંબેધો—બોલે ન બોલે બોલાવતહુ નામ રાખ લિખે જુવી પ્રેમપે રેખા; આપને
હાથ વિસાક વિસાક કહી તમ કેસવ જુદિ બિસેજ્યો; છાડિ બડી બીધી રાખ લખી
જગ આઉકો રાખસુ કૌન જયું લેખ્યો; પ્રેમતે બોલ સહયો ન પૈયો અકુલાસ કહ્યો
પિયુ દેહી દેખ્યો. ૭૪ અર્થ—એક સમાને વિષે રાધાજી માન કરીને બેઠાંછે.
પ્રભુજી બોલાવેછે પણ બોલતાં નથી તે વારે પ્રભુજીએ જુદિ કીધી ને પોતાનો હાથ
જોઈ જોઈને ધરતીએ રાખા કાડવા માંડી અને કહેવા માંડ્યું ને વિધાતાએ રાખા
કાઠીછે જેમાં કેટલીએક નહાની કાઠીછે કેટલીએક માઠી કાઠીછે તેમાં એ ને આપુદા
ની રાખા કઈ હશે. થું નાની હશે કે માઠી હશે ત્યારે પ્રેમે કરી બોલ ખમી શક્યાં
કહી ને આકળાં યદ્દ માન સુખીને કહું કેહે પિયા હું હાથજોડે ને રાખા કેવીછે. ૭૪

इति मुग्धा अथ मध्या.

કુહો—મધ્યા આરૂઠ યૌવના, પ્રગલ ભવચના જનિ;

પ્રાકુર્જિત મનોભવા, સુરત વિચિત્રા આનિ. ૭૫ અર્થ—તે મધ્યા
આર પ્રકારની છે એક આરૂઠ યૌવના બીજી પ્રગલ ભવચના ત્રીજી પ્રાકુર્જિત મનો
ભવા ચોથી સુરત વિચિત્રા. ૭૫

अथ मध्या आरूढ यौवन लछन.

કુહો—મધ્યા આરૂઠ યૌવના, પુરત યૌવનવંત; ભાગ્ય મુહામ બરી સદા, ભાવનિ
હે મન કંથ ૭૬ અર્થ—કવિ કેસવદાસ કહેછે કે પુરસુ યૌવનવંત હોય, સદા ભાગ્ય
સૌભાગ્ય હોય ને સદૈવ કંથને ગમે તે મધ્યા આરૂઠ યૌવના કહીએ ૭૬

કથિત—અહીં સૌભાગ્ય બાલ બૃદ્ધી કમાન જેસી મન કેસે પદને શર ને
નનો વિલાસુહે; નાશીકા સરોજ ગંધ બાંહેસે મુગંધ બાંહે દારેયોસે દસન કસો વી

શુભ મુહુર્ત; ભાઈ એસી ગ્રીવા બુજ પાન સો ઉદર અર પંકજસે પાવ ગતિ હંસડો
સો ખસુડે; દેખીડે ગોપાલ એક ગોપીકાએ દેવતાસી સીનેચો સરીર સખ સોધ કેસી
વાસુ હે. ૭૭ અર્થ—સખી નાયક આગળ કહેછે, હે મહારાજ ગોપાળ આજ
મેં એક ગોપીકા દીધી તે દેવતા સરીખી છે તેનું ભાલ અર્થ ચંદ્રમા સરીખું
અને ભર જાણે કમાન સરખી છે અને કરાક્ષ જાણે એ કામનાં અણીયાલાં
ખાણુ અને નાસીકા જાણે કમળની કળી, મુખની મુવાસ જાણે મુગંધ વાય. ઘડમ-
ના ખીજ સરીખા દાંત છે હારય જાણે વીજળી, કોટ જાણે સંઘારે ઉતારી છે, બુજ
જાણે સંઘારે ઉતાર્યાં છે, પેટ જાણે પાન સરીખું ને કમળ સરીખા પગ દીસે છે.
આલ જાણીએ હંસ સરીખી ને શરીર જાણીએ મુવણું સરીખું. ૭૭

અથ પ્રગલ ભવવચ્ચના મધ્યા.

ફુલો—પ્રગલ ભવચના જનહી, યરનહિ કેસવદાસ; બચનન માંહિ ઉરાહનો,
દેખ દિખાવે ત્રાસ ૭૮ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે તેને પ્રગલ ભવચના મધ્યા ક-
હીએ જે જાણે તેમાંજ આલંભો દેખને ખીક દેખાડે છે. ૭૮

સવેયો—કાન ભલજ ભલે ઠંગ લાગે ભલે દ્વે નેનનિકે રંગ રાગે; જનનિહ
સખહી તુમ જનનિ આપુસે કેસવ લાલચ લાગે; જાહું નહો એ જાહું ચલે હો
રિ જન જીતે દિનહી બન પાગે; દેખ કહા રહે ધોખે પરે ઉન ઠોંગે જ્યુંદેખએ
દેખીહું આગે ૭૯ અર્થ—નાયક નાયક પ્રત્યે કહેછે. હે કાન ભલા ભલી
કમાઈ કરોછાં ભલે નેત્રને રંગે રંગ્યાં પણ હું જાણુંહું જે તમે એમ જાણોછા કે
સર્વ ગ્રામ મારા સરીખું લાલચુ હરચે પણ આંહી ગ્રામ લાલચુ નથી. જાઓ આલ્યા.
જીહાં દહાડી ખાગા બનાવી-જાવોછા અને દેખીને ધોખે શું ભલાં તમે તમારી
વાટ સામું શુભો નેથી આપડો નહિ. ૭૯

અથ પ્રાદુર્ભુત મનોભવા મધ્યા.

ફુલો—પ્રાદુર્ભુત મનોભવા, મધ્યા કહું બખાનિ; તન મન બુધન સોભિએ,
કેસવ કામ કલાનિ. ૮૦ અર્થ—કેસવ કહે છે તેને પ્રાદુર્ભુતમનોભવા કહીએ
જેનું શરીર જેનું મન જેનું બુધણ કામની કલા સરીખાં શોભે. ૮૦

અથ સુરત વર્ણન

આહ્ય રતિ ચાર પ્રકારની છે તે કહે છે. આલીંગન, મુખન, સ્તન મર્દન, ન-
ખક્ષત. અંતરગતિ રતિ, પાંચ પ્રકારની છે તે આસન બેઠે તેને વિશે વિપરિત
આસનના અનેક વિધિ વિચાર છે તે કેસવદાસ કહે છે. અનેક વિલાસ યુક્ત મં-
દ હારય શુકત જોણું તથા આલાપ કહેતાં જોણું, તેનો જે કો આનંદ તે અપાર

છે. ત્યાં લાજ સંખી છુટી જાય છે ને સુંદર ને આજ્ઞાણુ તે ચુંથાઈ જાય છે. સરવે કેશવસ સીધિલ થઈ જાય છે. હાર પણ ત્રુટી જાય છે. શૃંગાર સધજો શીડી જાય છે. રતિનો શબ્દ ને તે સાંભળીને બગ ને પક્ષી તેણે શબ્દ કરવા માંડ્યા તે હે સખી એવી ને જિડા તે સુરત કહીએ. બીજું ને સુરત તે સંસારના વ્યવહાર છે. ૮૩

અથ સુરતાં તસ્ય યથા કથ્યતે.

સવૈયો—સુંદરતા પપ પાવક જાવક પીક હિચે નખ ચંદન એહૈ; ચંદન ચિત્ર સુધા વિષ અંજન રૂઠિ સમૈ મણિ હાર ગએહૈ; કેશવ નેનનિ નીંદ ગાઈ મદિગ મ દ ધુમત મોહ ગએહૈ, કેલિકે નાગર નાગરિ પ્રાત ઉજગર સાગર વેશ ભયેહૈ. ૮૪
અર્થ—સખી કહે છે. નાવક તથા નાયકાના સુરત સંગ્રામે કરીને ઉજગરે કરીને સમુદ્ર સરીખાં નેત્ર દીસે છે. સમુદ્ર માંછીં જેમ જળ ભર્યાં હોય તેમાં મહદ રત્ન હોય તે કહેવાં રૂપ રૂપી તો જળ ભર્યાં છે. અલતાનો રંગ છે, તે તો પાક ને પિયુના નખ રૂપી તો ચંદ્રમા હૈયાને વિશે છે. ચંદનના ને શુદ્ધ ને હગટ તે તો જાણીએ અમૃત ને આંખનાં અંજન તે તો જાણે વિખ. અનેક હાર મણીના ટુટી પડ્યા છે તેના વિશે હાથી ધોડાને ઝાળખ્યા છે. કેશવદાસ કહેઁક ઉજગરે આંખો મળી જાય છે, તે જાણે મોહ રૂપી મદીરા ધુમે છે. ૮૪

અથ ધીરાદીક મેદ.

ફહો—સિગરી મધ્યા તિન વિધિ, બીરા આર અબીર;

બીરા બીરા તીસરી, વરતતહે કચિ બીર.

અર્થ—સવળી મધ્યા ત્રણ પ્રકારની છે. એક બીરા તે કહેતાં સાંસતી બીજી અબીરા કહેતાં આકળી; ત્રીજી બીરાબીરા કહેતાં કાંઈક સાંસતી ને કાંઈક આકળી તે ધૈર્યવંત કવીન્દર વર્ણવે છે. ૮૫

અથ અત્રસ્યા ધીરા પ્રથમ તસ્ય મેદ.

ફહો—બીરા જોલે ચક્ર વિધિ, બાની બિપમ અબીર;

પિયુશ્યું દેષ ઉરાહૈતૌ, સો બીરા અત અબીર.

૮૬

અર્થ—બીરા હોય તે વાંકુ જોલે અને અબીરા હોય તે વિપ સરીખી વાણી જોલે અને ઝાલંભા દે તેને બીરા અબીરા કહીએ. ૮૬

અથ મધ્યા ધીરા યથા

સવૈયો—જ્યાં જ્યાં હુલાસસૌ કેશવદાસ વિલાસ નિવાસ હિયે અખ રે-ખ્યા; ત્યાં ત્યાં બદલો ઉર કંપ કહુ સમ ભીતિ કમ ક્રીયું શિત વિશેખ્યા; મુદ્રિત

હાથ સખી બલહી મેરે નૈન સરોજની સાચસુ લેખ્યો; તે જુ કહ્યો મુખ મોહન
કો અરવીંદ સો હૈ સુતો ચંદ સો દેખ્યો. ૮૭ અર્થ—તે નાયકા સખીની
આગલે કહે છે. નાયક તે અન્ય નાયકાનું વિહાર કરી આવ્યાં. તેનાં ચિન્હ અં-
ગના વિશે દીસે છે, તે દેખી ને મહારે હૈયું ધ્રુજે છે અને ભર્મે કરીને બચબીત
થઈ રહ્યું જાણીએ શીત ન હોય એવું દીસે છે અને હે સખી મારાં નેત્ર રૂપિયાં ને
કમળ તે ખીડાતાં જાય છે તેણે હું સાચું જાણું છું ને હરિનું મુખ ચંદ્રમા સરી-
ખું છે પણ તું કમળ સરીખું કહેતીતી તે ખોટું. તેમાં એમ સુચવ્યું, ને કમ-
ળ છે તે નિર્મળ છે અને ચંદ્રમાને લંછન છે. ૮૮

અથ મહ્યા અધીરા થયા.

કવિત—તાતડો સૌ ગાત સખ બલ બલવીરસો હે, માતડો સૌ મુખ મહા મેરે
મન બાચોહે; થલ સો અચલ સીલ અનલ સૌ ચલ ચિત્ત, જલ સો અમલ તેજ
તેજડો સૌ ગાચોહે; કેસોદાસ બસત આકાશકે પ્રકાશ ધોપ, ઘટ ઘટ વિશે ધર ધેરો
ધના છાચો હૈ; રતિકી સી રતિનાથ રૂપ રતિનાથકે સૌ કહા કેસોરાઈ જુક
કોનપેછી પાપો હે. ૮૯

નાયકા નાયક પ્રત્યે કહેછે.

અર્થ—હે નાથ તમારે શરીર તમારા બાપના જેવું છે અને બળ બળદેવ સરી-
ખું છે. મુખ તમારી માતા સરીખું છે તે તો મહા સુંદર છે તે મુજને ગમે છે.
તમારે ચિત્ત શિથિલ છે. થલ સરીખું અચલ છે. પણ તમારે ચિત્ત વાયુ સરી-
ખું ચંચળ છે તે શું? અને મન જલ સરીખું નિર્મળ છે અને તમારે તેજ તે તે
જોમય છે. હે કેશવરાય તમે આકાશમાં વસો છો કે પૃથ્વીના પ્રકાશ છો? ધોપ ને
વૃજ તેમાં ધર ધર પ્રત્યે ઘટ ઘટ પ્રત્યે તમારી નીંદ્રા કરે છે. તમારી પ્રીતિ તે સા-
ક્ષાત રતિ કરે છે. રતિ સરખી છે. અને ને તમારે રૂપ તે સાક્ષાત કામના સરી-
ખું છે અને કહો છો આવડું જુકું કોની કનેથી શીખ્યા?. ૯૦

અથ મહ્યા ધીરા મેદ પ્રારંભ.

સવૈયો—કાનુ ભલેજ ભલી સમુગ્રાયડું, મોહ સમુદ્ર સૌ જ્યો ઉમહચોહે; કે-
શવ આપનો માનિક સૌ મગિ હાથ પરાચે દે કોન લહ્યો હે; નૈનનિહી મિલવો કરિ-
એ અબ બેતનડો મિલવો તો રહ્યો હે; બાઈ કહો દુમ નેસો સખીત સૌ એહ
ગોપાલમે એસો કહ્યો હે. ૯૦ અર્થ—નાયકા નાયક પ્રત્યે કહે કે કાનુ ભલે-
જ ભલે, મને ભલી સમજતી. મોહ રૂપિયા સમુદ્રની પડે ઉલટા છો અને હે કેશવ
આપણું માણુક સરીખું મન પરાયા હાથમાં આપીને પાછું કોણે લીધું છે? તે માટે

નેત્રનો મેલાપ કરીશું. આજ યજ્ઞ બોલવું તો યાકયું. હે ગોપાલ તમે જે સખી આગળ જમને કહ્યું તે મેં શું એવું કહ્યું હતું. ૯૦

इतिश्री मध्या भेद अथ प्रौढा भेद.

કુહો—સુતિ સમસ્ત રસ કૌવિદ, વિચિત્ર વિષમા ભાતિ;

અતિ આક્રમિતિ નામકા, લખધાયતિ શુભ ભાતિ. ૯૧

અર્થ—પ્રોઢા આર પ્રકારની છે. એક સમસ્તરસકૌવિદ, ખીજી વિચિત્ર વિષમા, ત્રીજી અતિ આક્રમિતિ ને ચોથી લખધાયતી તેની શુભ કહેતાં જેની રીડી ભાતે.

अथ श्री समस्त रसको प्रौढा तस्य लक्षण.

કુહો—સૌ સમસ્ત રસ કૌવિદ, કૌવિદ કરત ખપ્પાન;

જે રસ બાવહિ પ્રીતિમર્ધ, તાહી રસકો ધાન. ૯૨

અર્થ—કૌવિદ જે પંડીત તે સમસ્તરસકૌવિદ કહે છે. નાયકને જે રસ ગમે તે રસ પ્રગટ કરે. ૯૨

કવિત—દેખીહે ગોપાલ એક ગોપીકા અનુપ રૂપ, સૌનેતે સહુની વાસ સુધે તે શોહામહે; સૌભાહી સુભાષ અવતાર લીઓ ધાન સ્વામ, ક્રીધા ધન ધામની યૌ કામની કે આપહે; દેવીકે ઉદાનવિ ન માનવી ન હોત શોધા મરે જન મનહું સૌ મનકાક્રી જામહે; કેસાદાસ સખ સુખ સાધનક્રી શોધી એસી માનવીકા હાવ બાવ બારથી પદામહે. ૯૩

અર્થ—સખી કહે છે કે હે ગોપાલ, આજ મેં ગોપીકા અનુપ રૂપવંત દીધી. સૌના યજ્ઞ તેનું તેજ અમીક છે અને સધલી સુગંધ યજ્ઞ એના શરીરની સુગંધ અમીક છે. અને હે ધનસ્વામ! શોભા જે કોઈ કહેવાય છે તેણે દેહ ધરી છે? કે ના, ધામની વીજલી તેથી આવે છે કે નાના કોઈ દેવતાનોજ અવતારજે કે ના કાંઈ દૈત્યની ઓ અવતરીછે, પણ માનવીની તો એવી ન હોય. જાણીએ માન પપ્પે ખીજા જે હાવ બાવતે જાણે સરસ્વતીએજ શીખળ્યા હોય કે કેશવરાય તમારા જે સધળાં સુખ સાધવાની એ સિદ્ધિ ન હોય એમ મારે જાણપણે હું જાણું છું. મણ જે કામ અને મનકા જે રતિ તે યજ્ઞ ઉપગી છે. ૯૩

अथ विचित्र विभ्रमा प्रौढा.

કુહો—અતિ વિચિત્ર વિષમા સદા, પ્રોઢા પ્રગટ ખપ્પાન;

જાક્રી દિપતી દુતિકા, પિપહિ મિલાવે આન. ૯૪

અર્થ—અતિ વિચિત્ર વિષમા પ્રોઢા તેને કહીએ કે જેને દુતી રૂપણી જે કા તો છે તે પિપુને આણીને મેળવે એવી છે. ૯૪

રત્યમ વર્ણનં.

સવૈયો—હે ગતિ મંદ મનોહર કેશવ આનંદ કંદ હિચે ઉમડેહૈ;લોહ વિલાસ-
નિ કોમલ હાસનિ અંગ સુવાસનિ ગાઠે ગડેહૈ; ખંક બિલોકનિ અવસાક સુમારે
દ્વે નંદ ઉમાર રહેહૈ; એઈ તો કામકે ખાણુ કહાવત કુલન કે વિધિ જૂલ કહેહૈ.
૯૪ અર્થ—સખી નાયક આગળ કહે છે કે હે કેશવ ગતિ કહેતાં ચાલ મંદ
કહેતાં હસ્તાના સરખી હલવી છે, તે દીઠે થકે મનને હરી લે. આનંદ કંદ હૈયા-
ને વિશે ઉદય પામી છે. સ્તન અને બોહ જે તમે ખે તેના વિલાસ અનેક છે ને-
હાસ્ય કોમળ સુંદર છે. અંગને વિશે સુવાસ જે સુગંધ તે ગાઠો કરી ગદ્યો છે.
વાળે નેત્ર તે કરાક્ષ તેણે કરી અવિસાકવું જે જોવું તે જાણીએ કામનાં ખાણુ કહે
વાય છે તેજ કુલનાં ખાણુ જે લોક કહે છે તે જૂલે કહે છે. ૯૪.

અથ આક્રમિતા નાયકા.

ફુહો—સો આક્રમિત નાયકા, પ્રોઠ કહે દે સ્ત્રીત; મનસા વાચા કર્મણા, જે
વથ ક્રીનો મીતા. ૯૫ અર્થ—તેને આક્રમીત નાયકા પ્રોઠ કહીએ કે જેણે મ-
નસા વાછા કર્મણા એ ભરતારને વથ ક્રીધો હોય. ૯૫

સવૈયો—તો હિત ગાઈ બજાવત નાચત વાર અનેક સિંગાર ખનાચો, છુઉ
અં આનિશ આનિ યો છાંડ્યો રી તેસે તઉ ન બચો મનભાચો; ભાવ સોતું કરિ
વો કરિ ભામિનિ ભાગ ખરે ખસકે પિય પાવો; કાન્હ ચો સુધે જીવું ચાહત નાંહિ
સુચાહતહે અમ પાઠ લગાચો. ૯૬ અર્થ—સખી નાયકાને કહે છે કે હે રાધે
પ્રખુછ ગાય છે, બજાવેછે, નાચેછે, તે તારા હીતને કાન્હે અને અનેકવાર અંગાર
ખનાવેછે તેતને રાતે રીઝવવાને કાન્હે અને ખીજને કોઈને મનમાં ધરતા નથી તોય
તારા મનનું ગમતું કાંઈ થતું નથી. તારે કરવું હોય તે કરી લે. તારે ભાગ્ય મોટું
છે તે તારે વસ્ય થયા, તોએ તું કાનને વાંછતી નથી તે શું, હવે પગે લગાડવા છે?
૯૬.

અથ લબ્ધાયતી પ્રૌઢા.

ફુહો—સો લબ્ધાયતિ જાનિ હો, કેશવ પ્રગટ પ્રમાન; કોન કરે પ્રતિકુલ
સખે, પ્રખુતા પ્રખુહિ સમાન. ૯૭ અર્થ—તે લબ્ધાયતી પ્રોઠા કહીએ કે જે
કોની જે આશીયાલ તે સઘળી મુકી અને પ્રખુ સમાન જણાવે ને તે નાયકની ખ
રાખરી કરે. ૯૭

અથ પિયુ પ્રિયા યુગ્મ વર્ણનં.

સવૈયો—આજ બિરાજતહે કહીં સેવક શ્રી વૃષભાન કુમાર કનાકાવાનિ વિરંચિ જહી

ક્રમ કામ રચી જ્યું વિચિત્ર વધુન બનાઈઃ અંગ વિલોક વિલોક મર્ષ સખ નારિ નિ હારી નારિ નિવાઈ; મુરતિવંત શંગાર સમીપિ સિંગાર કિચે જનુ સુંદરતાઈ. ૯૮
અર્થ—કેશવ કહે છે. શ્રી કૃષ્ણ અને રાધાજી બરાબર બિરાજે છે. વિરંચી, 'પ્રહ્લા-
ણી જે સરસ્વતિ તેના વ્યય ક્રમ રૂપ તથા ચતુરાઈ તેને કરતે જે વસ્તુ બાંબી તે માં
હીથી શ્રી રાધાજીને ધડયાં. તે શ્રી રાધાજીનું અંગ જોઈને ત્રિલોકમાં એવી દોષ
ખીજી નારી નથી એવી દેખીને જોણે કોટ નમાવી નથી. 'પ્રહ્લાજીએ જાણીએ મુર્તિ
વંત પાસે સાક્ષાત સુંદર અંગાર સજીને બેઠી છે. ૯૮

અથ પ્રોઢા સાદર ધીરા કથ્યતે.

કુહો—આદર શ્રી અનાદરહી, પ્રગટ કરે હિત હોય; આકતિ આપુ દુરાવહી,
પ્રોઢા ખીરા હોય. ૯૯ અર્થ—પ્રોઢાખીરા તેને કહીએ કે જે આદર કરે ને અના
દર પ્રગટ થીસે અને ખીજી પોતાની પ્રકૃતી યુક્ત રાખે એ એ જાદે પ્રોઢા ખીરા કહી-
એ. ૯૯

અથ પ્રોઢા સાદરધીરા.

સવૈયો—આવત દેખિ લયે ઉડિ આગે દે કેશવ આપુહી આસન દીનો;
આપુહી પાય પખાશે બૈલે જલ પાનિદા બાજન ત્યામ નવીનો; ખીરિ બનાઈકે
આયુ ધરે જબહી કર કૌમલ વીજનો લીનો; બાંહ ગ્રહી હરિ એસિ કહયો હસિ
મેં તોષિતા અપરાધ ન કીનો. ૧૦૦

અર્થ—નાયક અપરાધ બરવા આવે છે—આવતા દેખીને પોતે ઉઠીને આસન
દીધું. પછે પોતે ઉઠીને કાશરના પગ પખાળ્યા. વહી જલ પાનનું પાત્ર નહું આણી
ને કુક્યુ. પાનની ખીડી બનાવીને આગળ ધરી. વળી વાયુ નાખવાને વીજણો હા-
થમાં લીધો. તે વારે હરિએ બાંહ ગ્રહીને એમ પ્રાર્થું જે મેં તો એટલો અપરાધ
નથી કીધો. ૧૦૦

આક્રમિતી ગુપ્તા ધીરા.

સવૈયો—ચિત વા ચિંતવા એહ સોં એહ સોં હો બુલાયતેં બોલાર હોન
ત મૌને; સોહે અનેકનિ આવહિ અંક કરો રતિકી પ્રતિ રૈનકી રૌને; ખવાઈતે ખા-
હું બસાઇ બરી જનૌ આઇહૈ કેશવ આજહી ગૌને; મોહનરે મન મોહનિ સો કહે
ચહ ધોંસિ ખમ સિય કૌને. ૧૦૧

અર્યાર્થ—સખી રાધાજીને કહે છે કે કાંઈયે સાચું જોઈ તારે જીએ. હ-
સાચું ત્યારે હસે, બોલાવીએ ત્યારે બોલે નહીતો માંત ધરીને બેસે. અનેક સમ
ખાઉ તો સમીપે આવે. રતિ જે કીડા તે જાણે આજ નહીં કાલ કરીયું. દિનપ્ર-
ત્યે રેતાં કરે. કાંઈયે રૂડી વસ્તુજ જગીને આંખા હો કહેતાં પ્રથમ સમાગમ છે

એવી માહતને માહ ઉપજવવાની ગતિ એ સખી તને ટ્રાણીશીખરી? ૧૦૧

અથ પ્રૌઢા ધીરા યથા.

સૈયૈયો—હિતુકૈ ઈતિ દેખિહુ દેખ્યૌ સમે હિત વાત સુચૌ જ્યુ સુખી સખીહૈ; યહતો કષ્ટુ ઉર વહી સખી અર મૌહ કરૌ બકરૌ જ્યું તહીહૈ; સમુગ્રાધ કંહૌ સમુ-
ગ્રો હમ કેસખ જુહિ સમે હમ સૌં જ્યુ કહીહૈ; માનું કિચો અપમાન કરૌં સૌ હસૌ
અખકે હસવેકિ રહીહૈ. ૧૦૨

અર્થ—એક સમે શ્રી રાધાજી બેઠાં છે ત્યાં પ્રભુજી આવ્યા એટલે પર જો-
યું તે વારે પ્રભુજી કહે છે કે હીત કરીને સામું જીવો, આમ અમ સામુ જીવો.
ત્યારે કહે ને તમારે હેત સઘળું જોયું. એક અમારી વાત સાંભળો, તો કહે સ-
ખી એ વાત સાંભળો છે. આતો વળી કાંઈ નવું છે? તો કહે સમ તો ત્યાં ક્રીધા
હયે. મુજને સમજતી કહે તો કહે હુંતો સમજી. સંખી જીતી તો કહે તેતો અ-
મયું ક્રીધી છે. તો કાંઈક તમે માન કરો તો કહે લગારક હસો તો કહે હવે હસવું
રહ્યું. ૧૦૨

અથ પ્રૌઢા અધીરા યથા.

કુહો—પતિરો અતિ અપરાધ ગનિ, હિત ન કરે હિત આનિ; કહત અધીરા પ્રૌ-
ઢ નિહિ, કેસોદસ બખાનિ. ૧૦૩ અર્થ—પતિનો અતિ અપરાધ જાણીને
હિત ન કરે અને માન ન દે, હે કેશવદસ તેને પ્રૌઢા પણ અધીરા પ્રૌઢા કહીએ. ૧૦૩

સૈયૈયો—હાં સુખ પાઈ સિખાઈ રહી સખિ સિખ નએ સિખતિહું 'સિ-
ખાઈ'મેં બહુતે સમુગ્રાધિ દેખ્યૌ હે કેશવ કેસે કુટેવ ન જાઈ; દંડ દિચે વિનું સા-
ધનહું સંગ છુટતી કયું ખલકી ખલતાઈ; દેખહુ દે મધુકી પુટ કોટિ મિટે
ન ઘટે વિખકી વિખતાઈ. ૧૦૪ અર્થ—કકરાણીનાં વચન સખા પ્ર-
ત્યે. શિખામણુ દેઈને રહી છું પણ એ કાંઈ શીએ નહી અને કાંઈ તારી શિખા-
મણુ પણ લાગે નહીં અને મેં ધણું સમજતી જોયું પણ એ ને કશને ટેવ પડી
તે જાય નહી તો ખજને કાંઈક ઘટતો દંડ દેવો ને દંડ દીધા પછે સાધુની સંગત ખ-
વાઈ જાય નહી. જેમ સખી, વીખને મધુના કોડ પર દીને તોય માંહીથી વીખનો
ભાગ એક રતી પણ એછો થાય નહી. ૧૦૪

અથ પ્રૌઢા ધીરાડુ ધીરા

કુહો—મુખ લુખી બાતો કહે, જીમેં પિયુકી જૂખ; બીરા બીરા જાનિએ,
જેસી મીઠી જુખ. ૧૦૫ અર્થ—તેને પ્રૌઢા બીરાબીરા કહીએ કે ને માટે
લુખી લુખી વાતો કરે પણ મનમાં કાંઈક પિયુની જૂખ હોય. અંતઃકરણ કોમળ.

સવૈયો—હે મન મેળે બજો લો કહ્યું અપ્પ છાંડત ખોલવો ખોલહું સોહૈ; કેશવ ઉર નીસે રસ રાસ રચ્યો રસ વાદ સખે સખ સોહૈ; દેખહું ધો ધક વાર સંગે. રચન આરસિ લોચન આરસ સોહૈ; આણુ જીએ સુધ સાજ શું આજ સો લુલી ગઈ પિય કાલ્હીમી સોહૈ ૧૦૬ અર્થ—નાયકા નાયક પ્રત્યે કહે છે. જ્યાં લગે કાંઈ મનમાં મેલા છે ત્યાંલગે ખોલવું છાંડ્યું. ખોલું તો સખ છે. હે! કેશવ, ખીલન સંગાથે રાસ રચો છો અને અમ સંગાથે રસ વાદ રચો છો. એકવાર સંચ સુખી આરસી લઈને આળસે ને ઉજગરે ભરયા લોચનને તો જીવો કે વળી આજ એવા સાંજે શું આવ્યા. શું હે પિયું કાલના સખ વિસરી ગયા. ૧૦૬

इति स्वाकिया भेद अथ परकिया भेद.

કુહો—સખે પર પરસિધ જગ, તાકિ પિયા જ્યું હોય; પરકીયા તાકો કહે, પર મ પુરાને સોય. ૧૦૭ અર્થ—સર્વ થકો પર કહેતાં અલગો ને જગતમાં પ્રસિધ તને ને વહાલી તને પરકીયા કહિયે, પરકીયા તે પર પુરૂષને બને તને પરકીયા કહીએ. ૧૦૭

अथ परकिया भेद.

કુહો—પરકીયા દે ભાતિ પ્રિતિ, ઉઠા આર અનૂદ; જીહિ દેખે સુનિ હોત વસિ, સંતત મૂઠ અમૂઠ. ૧૦૮ અર્થ—પરકીયા બે ભાતની છે. એક ઉઠા અને ખીજ અનૂદા. ને દોઢે સાંભળે, સર્વ વચ થાય. કેશવ કહે છે ને અમૂઠ ને ડાહી તે પણ મૂઠ થઈ જાય. ૧૦૮

अथ उदा अनुदा भेद.

કુહો—ગીઠ હોય વિવાહતા, અવિવાહતા અનૂદ; તિનકોં કહેાં વિલાસ સખ, કેશવ મૂઠ અમૂઠ. ૧૦૯ અર્થ—પરણી હોય તે ઉઠા અને કુંવારી હોય તે અનૂદા તેનો વિલાસ કેશવ કહે છે. મૂઠ અને અમૂઠ કહેતાં પ્રછન્ન ને પ્રકાશ. ૧૦૯

अथ उदा लक्षण.

સવૈયો—ખેઠિ સખીનકિ સોભે સભા સખહી કષ સેનનિ માંકી વસે; યહ ખૂઝત ખાત ખડાઈ કહે મનહી મન કેશવદાસ હસે; ખેલતિહે મન દો ઉત પિયકે ચિત ખેલાવતિ યોં વિલસે; જાને નહોં દગ દોરી કખે કીત દે હરિ આંજનિ વૈનિકસે. ૧૧૦ અર્થ—એક સખે સખીની સભા ખેઠી છે. તે સર્વના નેત્ર માંહી ઠકરાણી વસે છે. સધજાને રૂડી વાતો પુછે છે અને ફરી કહે છે તે સાંભળીને કેશવરાય મનના મનમાં હસે છે. અહિયાં સખી સંઘાતે ઢોધ ખેલે છે રમે છે, ઢોધ નાં નેત્ર જાણે હરિના યુગ્મને ધાઈ ધાધને જીએ. ૧૧૦

અથ અનુદા યથા.

સવૈથો—એક સખી વૃજનારિન મેં બનિ શ્રી વૃષભાન કુમારિ સુભાગી; ખેલતહે સખિ ચોપર ચાર ભાઈ તિહિ ખેલ ખરી અનુરાગી; તે પિછુ કેશવ ખેલ ઉઠે સુનકે ચિત્ત ચાતુરિ આતુરિ જાગી; જાનિ ન કાહુ કખે હરિકે સુર મારહી કે શર દો દ્રગ લાગી. ૧૧૧ અર્થ—એક સખે વૃષભાનકુમારી જેમોઠા ભાગ્ય વાળી શ્રી રાધાજી વૃજનારીની મંડળીમાં તે ખગીને બેઠી હતી. તે સખી મંગાચે મનોહર જે ચોપાટ તેણે રમતી હતી તે ખેલમાં ખરી આશક્ત થઈ ગઈ છે એ સખે પછવાડેથી શ્રી કાકોરજી ખોલી ઉઠ્યા તે સાંભળીને ચિત્તમાંની અતુરાઈની અતુરતા કહેતાં ઉઠવાને ઉતાવળી થઈ. દ્રષ્ટી વ્રતી ચાલી નહી.

કુહો—જગ નાયકકી નાયકા ખરની કેસોદસ; તિન કે દરસ નિરસ કહૈં, સુગી પ્રથમ પ્રકાશ. ૧૧૨ અર્થ—જગ નાયક જે શ્રી કમ સેની જે નાયકા તે શ્રી કેશવદાસે વર્ણવી, તેનાં જે દર્શન તે એક પ્રથમ ખીજે પ્રકાશ તે કહ્યો. ૧૧૨ મતિ શ્રી મન્મહારાજ્ય કુમારશ્રી શ્રી ઇંદ્રજીત વીરચીતાયાં શ્રી રસિક પ્રિયાયાં સ્વ-ક્રીયા પરક્રીયા વર્ણુન નામની તૃતીય પ્રભાવ.

ચતુર્થ પ્રભાવ.

કુહો—એ દે દરસન દરસ હે, હોઈ સકામ શરીર; દરશન ચ્યાર પ્રકારકો, ખરનતહે કવિ ખીર. ૧ અર્થ એ જે દર્શન દીઠે થકે સકામ શરીર થાય. તે ચાર પ્રકારનાં છે. તેને ખીર કવીચર નીચે સુજ્ય કહે છે.

કુહો—એક જયું પ્રગટ દેખિએ, ફળે દરશન ચિત્ત; ત્રિજે સુપનહિ દેખિએ, ચાચો અવણહિ મિત્ત ૨ અર્થ—એક તો સાક્ષાત દેખીએ તે, ખીજું ચિત્રામણ માં દેખીએ તે, ત્રીજું સ્વપ્નમાં દેખીએ તે તે ચોથું કાને સાંભળીએ તે દર્શન; એ ચાર મિદ દર્શનના કહ્યા.

અથ इदं साक्षात् दर्शन.

કુહો—નિંદ જૂખ ફતિ દેહકી, ગઈ સુગી તિહિ જાઈ; કો જાને દે હે કહાં, કેશવ દેખે તાહિ. ૩ અર્થ—જેના ગુણ થકે નિંદ્રા ગઈ, જૂખ ગઈ, રસ ગયો તે દેહની કાંતી ગઈ. કેશવદાસ કહે છે કે તે દેહને દીઠ પછી થું થાય. ૩

અથ स्वामीजीको साक्षात् दर्शन प्रच्छन्नं.

ચંદ્ર કળા છંદ—કેશવ શ્રી વૃષભાન કુમારિ સિંગાર રસહી સખે સરસે; સુખિલાસ

મિતે હરિ નાયક ત્યોં રતિ નાયક સાયકર્યોં વરસે; કાપડુ મુખ દેખત દર્પન લોં ઉ-
પમા મુખમેં સુખમા પરસે; આનંદ કંદ સંપુરન ચંદ દુરો રવિ મંડલમેં દરસે. ૪

અર્થ—દેશવ કરીશ્વર કહે છે કે રાધાજીએ સધળા સરસ ને શ્રંગાર તેણે શ્રં-
ગારીત થયાં તે વારે રતિના નાયક ને કામ તેણે આપુરયયાં અને દર્પણ લેધને પોતા
નું મુખ જોવા માંડયું. એ મુખની ઉપમા જોધને મહા સુખ પામતા હવા. જાણે-
એ આનંદનું કંદ એવાં ને ચંદ તે રવિ મંડલમાં છુપ્યા હોય એવા ઘસતો હોય
શું? ૪

શ્રી સ્વમિનીજી કૌસ્વા સાક્ષાત પ્રકાશ દર્શનં.

સંદેશો—પહિલે તજિ આરસ આરસિ દેખિ ધરીક ધસેં ધનસાર હલે; કુનિ
પોષ યુલાલનિ લોચ કુલેલ અંગોછમેં આછે અંયુછ નિકે; કેસવ ભેદ જાની-
દિગોમાં જઈ તેપર આંખમેં અંજનું છે; ખડુરોં દુરિ દેખિ જી દેખિયું લાજતો
લોચન લાગિ યહે. ૫ અર્થ—શ્રી રાધાજી આલસ તજીને આરસી કહેતાં અ-
રિસો જોયો, પછી ધડી એક લગે ધનસાર ને કપૂર તે ધશ્વો ને પછે યુલાખનું
પાણી હતું તે લોહું, પછે કુલેલનું મદન હતું તે આડે અંયુડે કરીને લુહો
નાખ્યું. દેશવ કહે છે કે ભેદ ને કસ્તુરી અને જાપાદ તે પણ અંગે ચોપડયું
અને વળી નેત્રમાં અંજન કર્યું. પછે સખી કહેછે એ હરિ ઉભા રહેજો.
સખી, લાજ તો નેત્રમાંજ લાગી છે. ૫

અથ શ્રીજીકૌ સાક્ષાત પ્રહ્લન.

દર્શન કથયતે વિજય છંદની ચાલ છે.

સંદેશો—જાલ યુહી યુન લાળ લટ લપટી લપટી લર જાતનકી મુખ દેની; વાહિ
વિલો લોકનિ આરસિ લેકર આરસમે અતિ સારસનૈનિ; દેશવ કાન્હ દુરે દરશી પરશી
ઉપમા મતિ અતિ પેની; સૂરજ મંડલમેં શશિ મંડલ મધ્ય ધરી મન નાહિ ત્રિવેની
૬ અર્થ—ગદાજી મંગાર કરીને ઉભાં છે. શીથ થકી લટ છુટી છે. તે રાતે
દોરે યુંથી છે. ઘેટમાં જાતીની માળા છે. તે સાથે સેર લપટાણી છે. તે મહા સુ-
ખને આપે એવી છે. તે જોવાને કાળે આગસ તજીને સારસનાયની ને રાધા
તે અરીસો લેધને જીવે છે. દેશવ કહે છે કે શ્રી પ્રભુ વેગલા ઉભા રહ્યા થકા જી-
વે તે મહા તિક્ષણ મનમાં ઉપમા ઉપજે છે તે જાણે એ સુર્ય મંડળ મધે ચંદ્ર
માનું ખીંચ ઘસે છે. તેમાં જાણે ત્રિવેણી તે ગંગાજી, જમુનાજી ને સરસ્વતિ
માંહે ધરીછે. જાતીની માલા તેતો ગંગા અને માધાની લટ તે જમુનાજી અને રાતે દો-
રડે ને યુંથી છે તે સરસ્વતિજી છે. ૬

સવૈથી—એક તો ઉર ફોહિ બરેજ અનુપ મનોહર હાર મહારી; સખિ ચિત્ત ચલે તરની નિહુકો વર નેનકિ દેશવ વાત કહારી; હિતસો હિત શીકશી આવતહે પરિ કોં લગિ હોઉ રિ કોવુક હારી; અચલુ દે નંદલાલ વિલોકિ તરીદહ ધિ નૌખિ વિલોચનિ હારી. ૭ **અર્થ**—સખી શ્રી રાધાજીને કહેછે કે એ-સમાને વિશે શોભ અંગાર કરીને દધિ મંથન કરે છે તેને ઉર ઉપરથી લુગડું ખશી ગયું છે ને મહા સુંદર સ્તન ખાંધ્યાં ઘીસે છે તે થકી તરણી ને સ્ત્રી તેની છાતી પર ચુકતાફલની માળા પહેરી છે તેતા મનોહર ઘીસે છે. તે ઘોંચે યદે સ્ત્રીનું પણ ચિત્ત ચળે તો તરણુ ને પ્રરંધ તેનું મન કેમ ન ચળે? નિચે ચળેજ. તે હીત માટે તને હૈયાના હીતની વાત કહેવાય છે. ને હું કેઈ વારની કોવુક જોઉં છું. શણકટ વાલી એ નંદલાલ કેમ વારના ઉમા જ્યે છે. તુંતો અલૌકિક વલૌવણુહારી છે એવી ઘીસે છે ૭

સવૈથી—લોચન એ ચલિ એ મંત્રે મનકી મતિ અણપિ નેહ નહીં; આ નનિ આય ગઈ અમસી કર રૌમ ભૈ ઉર પંક ગહીં; તાણે કહા કહિએ કહિ દે-શવ લાજ સમુદ્રમે જુઝિ રહીં; ચિત્તહિમે હરિ મિત્તહિ દેખવુ ચુંસહુ ચીજનું ખાં-હિ ગહીં. ૮ **અર્થ**—એક સમાને વિશે સખી રાધાજીને શ્રી પરમેશ્વરના સ્વરૂપનું ચિત્રામણુ દેખાડે છે તે જોઈને નેત્ર પરં કાંઈ ને કુંધે કાહાડ્યો. અણપિ મનની જ્ઞતિ કહેતાં પ્રીતિ તેતા એની એને વિશે ખાંધી છે. પણ તોય પ્રથમ મેલાપનું લક્ષણ છે. મુખ ઉપર પરશેવાના કણ આવી ગયા છે. અને શરીર સરવે રામાંચીત થયું છે. હૈયું ધ્રુજવા માંડ્યું છે. દેશવ કવિ કહે છે હે મહારાજ ત-ને શું કહીએ? ને લાજ તો સમુદ્રમાં જુઝી રહી છે. ચિત્ર માંહી હરિ મિત્રને દે-ખીને સંકેત પામી જાણીતા સાક્ષાત શું ખાંહી બાલી છે? ૮

કવિત—કેસોદાસ નેહ વાડી ઘીપક સંજેય કેસે જોતીહીં કોં ધ્યાન તેજ તમહી નસાઈ; અખનિકે ખાંધે અન્ન કાહુકી બુઝાની બુખ, પાનીકી કહાની રાત્રી બાસ કયું બુઝાઈ; એરી મરી ઈંદુ મુખી ઈંદીવરતની લીખે, ઈંદરા મંદિરમે સંપતી સિધાઈ; અસે દિન અસે હીંગ વાધતી ગવારી કહા ચિત્ર દેખે મિત્ર મિલે દો ન બુખ પાઈ. ૯ **અર્થ**—અહીંયાં કેશવદાસ કહે છે ને એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજી સખી પ્રત્યે કહે છે. નેહ ને તેલ અને દસા ને વાડી ને ઘીપકનું કોડીયું તે એ સમજા સંજેય સામઘા કાધા. પણ જોતી પ્રગટ કાંઈ નથી અને જ્યોતીનું ધ્યાન એકાં એકાં ધરીયે તો પણ કાંઈ અધકાર ટલે? અને રડું સુંદર આન તે લેઈ-ને આંખે ખાંધીયે તોય પણ સૈની જુખ શું જાય? અને ખાણીની કહાણી કરીએ

તેણે શું કાંઈ તરસ છીયે? અને મારી ઈંદ્ર સુખી ને ચંદ્ર સુખીને કમલ નયણી
ઈંદ્રી ને લક્ષ્મી તેનું સ્વરૂપ ધરમાં ચીત્રો ચોડીએ તથા શું લક્ષ્મી પામીએ?
અરે ગમ્મર એવા દહાડા એમ નિર્ગમ્મિ. ચિત્રામણમાં દીઠે મિત્રને માથાનું સુખ
પામીએ? ૯

કવિત—શ્રી વાકું તુઠી વાકાં મુદ્ કયાપે સુખ વાકાં વિલોકવેકો ભેદુ ક્ષુ ક્ષે
નાપરતુહે; કેસોદાસ બાલે ખીની બાલ નીકે સુંને ખીનુ હીલનુ મીલનું વીનું ચાહી
કયું સરતુહે; કયોં લગી આલોનો રૂપ પાય પાય રાખ્યો નૈન, નિર દેખે મીન કેસે
ખીરજ ધરતુહે; ચિત્રની બિચિત્રની ચિત્રની કેહી ચિત્ત જી મન ચિત્ત કેહી દેખે ચિ
ત્ત ચોંચુનો જરતુહે ૧૦ **અર્થ—**એક સને પ્રભુજીએ શ્રી રાધાનું ચિત્રામણ
દીકું તે વારે ઠાકાર કહે છે કે હે સખી એમાં એટલા ભેદ દીસતા નથી. તે કિયા
એક રીસાવું, ખીજી પ્રસંન થાવું ત્રીજી મંદહાર્ય, ચોથ કટાસે જોવું. એનોજ
કાંઈ ભેદ છે તે કાંઈ કહ્યા જાય નહી. કેશવદાસ કહે છે કે બોલ્યા વિના બોલીએ
ને સાંભળ્યા વિના માથા વિના અમારે કેમ ચાલે? કયાં લગે અંબોલું રૂપ પીપી-
ને નેને રાખ્યું, પાણી દિઠે મીન ને માંછલું તે અળયું રહી કેમ શરે? બીરજ પણ
પાણી દીઠે માંછલાને કેમ રહે? ચિત્રણી ને રાધાજી તે સાક્ષાત સારી પેઠે જીવે તે વારે
સુખ પામીએ પણ ચિત્રામણ દીઠે ચિત્ત યોગણું દુખ પામે છે. ૧૦

સંવેયો—અંતરીઝ ગછનીજ છીની સુલછનીની આછી આછી અછનીની છખી
છમનીયહે; પતંગી નગી કુમારી કીનરી નહી સુનારી આસુરી સુરોનિહારી હારી ન-
મનીયહે; ભોગનકી ભાંમિનીયાં દેહ ધરી દામની જ્યોં કામ કીમી કામિની જ્યો મહા
કામનીયહે; ચિત્રહુમે ચોતલી ચુરાઈ લેત કેસોરાઈ રામક્રીસી રમની રમા તે રમનીયહે.
૧૧ **અર્થ—**એક સમાને વિશે પ્રભુજીને રાધાજીનું સ્વરૂપ લખી દેખાડ્યું તેનું પ્રભુ
વખાણુ કરે છે કે અંતરિક્ષ ચાલે એવી જાણે જાણીતો ન હોય? સુંદર આંખ છે
જેને એવી છખી મહાછમની કહેતાં ક્ષમાવંત છે. કીનરી કહેતાં ગંધર્વની સ્ત્રી, ન-
ગી કહેતાં પર્વતની પુત્રી, આસુરી કહેતાં અસુરની કન્યા, સુરી કહેતાં દેવતાની ક-
ન્યા, એટલી ને સ્ત્રીઓ તે તેને જોઈને હાર પામીછે. ભોગ નર્ક ભામની કહેતાં સા
ક્ષાત ને ભોગની ને સ્ત્રી તેજ ન હોય જાણે? અથવા શું વીજળી દેહ ધારી યધને
આવી છે? કે કામની ને સ્ત્રી રતિ છે તેવીજ સુંદર છે શું? ચિત્રામણ જોએ
શરે ચિત્તને ચોરી લેછે માટે રામની રમની કહેતાં શું શીતાજી છે? કારણ રમા ને
લક્ષ્મી તે થકી સુંદર છે. ૧૧

કુહો—કેશવ દર્શન સુપતકો, સદાઈ દુરવેાધ હોય; કપહુ પ્રગટ ન જાનિયે,

યહ જાને સખ કોય. ૧૨ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે કે સ્વપ્નનું જે દર્શન તે સદાય યુગ હોય કહીયે પ્રતક્ષ હોય નહીં તેતા સર્વ જાણે છે. ૧૨

સવૈયો—આતુર જ્ઞાં ઉઠિ દોરિ ચલી જન આતુર જ્ઞાં ગહિયેસો ગહીત્યો; કહેાં મેરી રાંનિ કહા બય તોં કહ બુઝત કેશવ બુઝિય જ્ઞાં; ડીઠિ લગી કીધું પ્રેત લાગ્યો ઉર પ્રીતમ સાહિ ડરીજ્ઞાં; આનનિ ચિહર શી કહિએ અધ સોવત તે અકુલાઈ ઉઠીકયો. ૧૩ અર્થ—આતુર યધને ઉઠીને દોડી તે વારે સખીએ ઉઠીને તેને ઝાલીને કહે છે કે કહે મારી રાણી તને એમ શું થયું જે તું ઉઠીને અણખોડી સનેપાતની જેઠે દોડી તે શું? કેશવ કહેછે કે સખી એ પુછ્યું કે કોઈની દ્રશી લાગી, કે કોઈ પ્રેત વળગ્યો, કે પ્રીતમે ઝાડી તે થકી ખી ન્હી? આનન જે મુખ છે તેપર પરચેવાના કણ આવી રહ્યા છે અને હૈયું થડક થડક ધર્મ રહ્યું છે. હે સખી એમ સજ્જનએ સુતા થકી આકળી યધને તુ દોડી તે શું થયું? ૧૩

કવિત—પદ નખ પદવીઠે પાવે પદ કંપદીન એકો વીસો ઉરવશી ઉરમં ન આનવી; લોમ સો પુ લોમ જાતી તિલ સોની લોત માની મજહુ મમાન મન મેનકા ન માનવી; જાનીયે ન કોન જાતી અપકી જગાચે જાત જીવન તો જાનીહો જો ન હિ પેહિઆનવી; વાત કશી વાગી મહા ભાઉ સો ભવાની મહી કેસોરાય રતિ જો ગજક જોની જાનવી. ૧૪ અર્થ—એક સમાને વીથે પ્રમુજી સુતા હતા તે વારે સ્વપ્નને વિશે કોઈ એક નાયકાએ આવીને જગાડ્યા. તે નાયકાના વખાણ કરે છે. તે કહે જે એવી સ્ત્રી તો અમે કોઈ દીઠી નહીં. દુપતી તો એનાં પગના નખની ખરાખરી ન કરે અને ઉર્વશી તો એક વસો ઉરમાં આણીએ નહીં. પુલોમ ઇંદ્રાણી તેતા એના લોમ સરીખી નહીં. તીલોતમા તિલમાત્ર એની ખરાખરી ન કરે અને મેનકા જે અપ્સરા તે એના મેલ સમાન ન આવે. અને હું જાણુતા નથી જે એ કોણ જાતી છે. મને હલવડાં જગાડીને જાય છે અને જો એને આળખુ. તો જીવ જતા જાયે અને વાત કરે તો જાણે એ સરસ્વતિ બોલે અને હાવ ભાવતા જાણે એનો ભવાની સરીખો. કેશવદાસ કહે છે કે કામની સ્ત્રી રતિ જે છે તે એની આગળ એક રતિ જેવી દીસે છે. ૧૪

સવૈયો—સોંહ દિવાઈ દિવાઈ સખી ધક વારકિ કાનનિ આનિ વશાચે; જાને કે કેશવ કાનનિ તે કિત દે કપ નેનની માઝીં સિધાચે; લાજકે સાજ ધરાઈ રહે સખ મેન ગિલે મનહીસુ મિલાચે; કેસિ કરં અપ કયાં નિકસે જ્યું હરેહિ હરેહિયમેં હરિ આ-ચે. ૧૫ અર્થ—રાધાજી સખીની આગળ કહે છે કે તે સમદધ દેધને હરિને

એક વાર કાન રૂપી ખારણિ આણીને ખેસાડો. કેથવ કહે છે કે કુણુ જાણે કાન-
માંથી કેમ વાટે કેમ વેળાએ આંખમાં આવીને ખેડા. લાજને લીધે જ્યાં ત્યાં
રહ્યાં. આંખે લેધને મનને મેળવ્યા, હવે કેમ કરે? અને કેમ નીકળે? હજવે હજવે
હરિ હૈયામાં આંખા ૧૫

અથશ્રી સ્વામીનીજિકો પ્રકાશ દર્શન.

કવિત—કયોં લો પીહો કાન રસ રૂપકા ખુઝૈહૈ પાસ કેસોઘસ કેસે નેના હો
થ ભરી પીછાએ; પીરકા સો મેરી ખીર ખાવરીહે વારો આન નેકુ કહી હસી હાં
ખલાઈ તેરો લીછાએ; વરસ કમાઝી યહ વેસ અલખેલી વીતે દેહો સુખ સખીન કો
અખહી નદી જીએ; એરી લડ ખાવરી અહીર એસો ખુઝો તોય નાંહી સો સનેહુ
કોજૈ નાહ સો ન કીછાએ. ૧૬ અર્થ— સખી શ્રી રાખાજીને કહે છે કે હવે
કયાં લગણુ તમે કાનનો રસ પીશો? કાંઈ કાનથી રૂપની તરસ ભાગે? કેથ
વ કહેછે કે કાંઈક તો આંખેથી ઉઘાડીને જીએ આરા ભાઈના સમતું તો મારી
ખેનછે. લગારૈક હસીને હા પાડે તો તારી ખલા લઈ અને એક વરસેક માંહી ખા
લ્યા અવસ્થા જાશે. તેવાર પછી સખીને સુખ દેશો તો હવડાંજ કાં દેતા નથી? અ
રે રાંડ પેલી આહીરી તું સમજે છે, જેની સાથે નેહ કરીએ તેની સાથે રાંડ
ન કરીએ. ૧૬

અથ શ્રીજિકો પ્રછ્ઞન શૃવણ દર્શન.

સવેથો—લંધગ્રહૈ લોક લોક લીક ન ઉલંધી જાતી, સખહી તુ સમજાવે તો-
હિ સમજાવેકો, છો જન કહત તનકો ન છુટૈ લાજ ધન મીત રાખે દોઢો દોઢીદ
કહાવેકો; સોઅકા સંકોઅ પૂર્વ પછીમ પંથ, કેસોવઘસ એક કાલ એકૈ જન ધા
વેકો; દુઃખ ફરીફરા ફૂરી ફૂતે મેરે મન જશી સુ'ની તૈસો તોહી આંખિનિ દિખા-
વેકો. ૧૭

અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી તે સખીને પ્રત્યે કહે છે કે હું સખી મનુષ્ય
જે છે તે પર્વત પણ જિલંગે છે પણ મર્યાદાની ખીક તો જિલંધાતી નથી. તું તો
સમજે છે. તને કોણુ સમજાવે? અને મનુષ્ય લાજ મુકવા કરે તો પણ થાડી
મુકાતી નથી અને સખી ધન ને મિત્રાઈ એ બે વાંતા રાખીએ તેમાં કાંઈ લોભ
કરીએ તો મિત્રાઈ ન રહે. મિત્રાઈ રાખીએ તો લોભ મુકાએ. જો પ્રીતી કરીએ
તો સંકોઅ મુકાએ કારણુ એ બે વાંતા સાથે હોય નહી તે કેની પેઠે કે જેમ
વિશે પૂર્વ પશ્ચીમ કામછે તો એક વેળાએ કાંઈ બે દિસાએ બની શકે નહી. ૧૭

અય કશ્વકો પ્રકાશ ધ્વન દર્શન.

કવિત—નિપટ હરિ પ્રેમકો પ્રગટ હરવા બાથે વિશ્વ વિશે વશીકર કેસે ઉર આનિયે; કામકો પ્રહરખન કામનાકો ખરખન કાહનકો સંદરશન સખ જગ જાગીયે; કિધો દેસોદાસ સમ મોહનીકો ભુશન હો, કિધો પ્રજ બાલનકો દુષન બખાનિયે; મુનતડું જુઠ્યો ધામ વનવન ડોલે યામ રાધે તરે નામ કિ ઉચાટ મંત્ર માનિયે. ૧૮ અર્થ—સખી રાધાજી પ્રત્યે કહે છે, તારે નામ કેવું છે તો કે નિપટ નામ કપરને હરવા વાળું, પ્રેમને પ્રગટ કરનાર અને વિશ્વમાં જે સાંભળે તેને વશ કરનાર છે. એવું નામ તે હૃદયમાં શ્રી રીતે આણીએ. વળી કામને પ્રહરન કરનાર અને ધ-રજાનો વરસાદ વરસાવનાર જે કાહ તેને આકર્ષણ કરે એવું છે તે બધું જગ ત જાણે છે. કે દેશવદાસ કહે છે કે પૃથ્વી ત્રી મોહનીનું બ્રહ્મણ હોય અથવા જાણે પ્રજવાળાનું દૂધણ હોય એવી રીતે એને વખાણીએ. તારે નામ સાંભળીનેજ ઘર યુક્તીને શામ જે શ્રી કાણ તે વનવન પ્રત્યે ડોલતા કરેછે. હે રાધા, તારે નામ તો શ્રેષ્ઠ ઉચાટણજ મંત્ર છે એમ અમે માનીએ છીએ.

કુહો—દરસન રસ રમગીયકે, કહે પરમ રમગીય; પ્રગટિત પ્રેમ પ્રભાવ અ-ખ, કહો કંકુક મગીય. ૧૯ અર્થ—રમણ જે નાયકને રમણી જે નાયકા તે-નાં જે દર્શન તે મનોહર તે કહ્યાં. હવે પ્રગટ પ્રેમ પ્રભાવ કહું તે સાંભળજો. ૧૯.

ઈતિશ્રી મન્મ મહારાજ કુમારશ્રી ઇન્દ્રજીત વિરચીતાયાં શ્રી રસિક પ્રિયાયાં દર્શન વર્ણનકો તસ્ય નામસ્ય ચતુર્થ પ્રભાવ સંપ્રણું.

પ્રભાવ ૫ મો.

અથશ્રી નાયક નાયકા તસ્ય ચેષ્ટા વર્ણનં.

કુહો—તિનકે ચિતકી જાનિ સખિ, પિયું શું કહે ન જાઈ; કહે પ્રિયા સો પ્રીતિમ, આપુન તે અક્રુલાઈ. ૧ અર્થ—તેના ચિત્તની સખી હોય પણ તે પિયુના કને જ ધને સંભળાવે અને પિયુ વળતું સખીને જઈને કહે ને તે પોતાના મનમાં અક-ળાય. ૧

સવૈયો—કાલીકી ગ્યાલી તો આજહુ જોન સંભારત કેશવ કેસેંડું હહે; સીરી દે જાનિ ઉકે કબડું જરી જીઉ રહો કી રહી રમિ રે'હે; કોરિ વિચાર વિચાર તિહી

ઉપચાર નિકે વરસે સખિ મેહૈ; કાન બુરો જન માનો તિહારિ વિજોકનિમે વચિ વિશ વસેહૈ. ૨ અર્થ—ઠાકોર પ્રત્યે સખી કહે છે કે તમે હે મહારાજ કાલે ને જોઇ ગયા તે પછી ગ્વાલની પડી છે, આજ સુધી હજી શરીરને સંભાળતી નથી, કહેતાં શરીરની સુધ્ધિ નથી. ઘડીકને વિષે ટાડી હીમ થાય છે, ઘડીકમાં જીવ બાળ્યો બાળ્યો કરે ને ઉઠે. રચો રહી છે. ડોઠી ડોઠી હું વિચાર કરું છું. અને સખી સધળા ઉપરના મોહ વરસાવે છે એમણે કરે છે તો હે મહારાજ કલ્યા માટે દુખ માનશો માં. તમારી નજરમાં વીગ વસા વિષ વસે છે. ૨

અથ શ્રીજીકો વચન પ્રિયાકી સહીશું.

કવિત—પ્રાસ દ્વે રહી ઉદાશ બાગી બુખ ગમ ત્રાસ, કેમોદાસ નીંદહુકી નોંદા નીત ધગોહૈ; મતિકો મતો ન લેઇ વિદ્યાપી વિદ્યાર્થ દેખ સોમા સુધી સેઇ રેઇ સખ સુખ દાની હૈ; વિષસેં લગત ગિત કે લીકીત પરતીત પ્રીતિ ઉર પાહુનીની પચી પહિયા-હૈ; તો વીનું કહે કો ગાપ બીરતાં ન વાંકે સાથ મોહીકું મિલાવે હાય લાજ કે વિકા-નીહૈ. ૩ અર્થ—હે સખી મારી અવસ્થા કહું તે સંભળ. પ્રાસ ને તરસ તે તો ઉદાશ થઈ રહી છે, અને બુખતો બાગી રહી છે અને ખીકતો નાશી ગઈ છે અને ક્રેશવ કહે છે ને નિદ્રાગીતો દહાડી નિંદા ક્રાંતી છે અને મતિ તો કોઈ રહી નથી. અને વિદ્યાને તો વિદ્યાય ક્રાંતી છે, તે વીસરી ગઈ. શ્રેભા તે સુકાર્મ ગામ અને સીંસુખતો સેવતાં સેવતાં રીસાવે છે અને ગાન તો વિષ સરીખું લાગે છે ને ક્રીડાની તો પ્રતીત આવતી નથી અને પ્રીતિ તો પુરાણી થઈ છે, અને પીછાન ને ઝાળખાણુ તે તો હારી રહ્યું છે. તું વિના ગાયા કહીને કોણુ સમજાવે અને કાંઈ તેની બીરજ હાય નથી, તે તો લાજને હાથે વેચાણી છે તો તે અને કોણુ મેળવે. ૩

કુહો—પિયુ શ્યું પ્રગટ ન પ્રીતિ કહિ, જનહી કરહિ ઉપાય; તે સખ કેસોદાસ અખ, વરનું સખહિ સુનાય. ૪ અર્થ—જે વારે પિયુની દૃષ્ટી અજગી હોય તે વારે નિશંક થકી ઠાકોર સાચું જીવે અને જે વારે ઠાકોર સાચું જીવે તે વારે એ સખીને આલોગન કરે. ૫

કુહો—જખ ચિંતવે પિયુઅન તિહિ, તખ ચિંતવે નિશંક; જનિ વિલોકત આ-પ ત્યું; અલિહી લગાવે અંક. ૨ પિયુને દેખીને નેહલા ઉપાય કરે તેટલા સર્વ ક્રેશવ કહે છે કહી દેખાડું. ૨

કુહો—કમહુ શ્રુતી કંક કરે, આરસ સો અંડાઈ; ક્રેશવદાસ વિલાસ સો,

વાર વાર જંભાઈ. ૬ અર્થ—કેઈ વારે શાન પાંચુવાલે, આજસ મરહે, કેશવ કહે છે વિજાસ ને રતિ તેશ્યું હોય તે વારે વારે બગાસાં ખાય. ૬

કુહો—જુઠેલી હસ હસ ઉઠે, કહે સખીશ્યું ખાત; એસે મિસહી મિસ ત્રિયા, પિપહિ દિખાવે ગાત. ૭ અર્થ—અને જુઠે જુઠે હારચે હશીને ઉઠે, વળી સખીશ્યું ખાત કરીને ઉઠે, હશીને ઉઠે એવે એવે મિપે કરીને ત્રિયા પિપુને પોતાનું શરીર દેખાડે. ૭

કુહો—વોહી પ્રિયા નકી પ્રતી, પ્રગટ ઉ અપની પ્રીતિ; સો પ્રછન પ્રકાશ કરિ, જુહિખલ કરત સુમિત. ૮ અર્થ—એણી પેરે નાયક નાયકા પોતાની જુહિ પ્રતિ પ્રગટ કરે તે પ્રછને તે પ્રકાશ કરીને પોતાની જુહિએ કરીને મિત્રને દેખાડે છે. ૮

અથ સ્વામીજીનો પ્રછન ચેષ્ટા તસ્ય.

કવિત—ચોરી ચોરી ચિત ચીતવતી મુહ મોરી કહે કાયકુ હસત હીચે હરસ બઠાયોહે; કેસોરાય કોસો તું જંભાતી કહા બાર બાર ખીરી ખાહ મરી વીર આરસે જ્યું આયો હે; એંડ સો એંડાહ અતિ અંચર ઉડાતી હર ધર ઉધરી જાત ગાત છખી છાયો હે; કુલી કુલી ભેટતી રહીતી હર જૂલી જૂલી ભૂલી ભૂલી કહેત કછુ તેં આજ આયોહે. ૯ અર્થ—સખી રાધાજીને કહે છે કે, વારે વારે દ્રષ્ટ ચોરી ચોરીને, મુખ મોડી મોડીને શું જુવેછે? અને વારે વારે હસેછે તે શું કે કાંઈ હૈયામાં હરખ વાળેછે? કેસરાયના સમ તું વારેવારે શું બગાસાં ખાયછે? વારે વારે વાંકી થઈને ડીલ શું ખાડેછે? છડો ઉડી જાય છે. હર કહેતાં હૈયું ઉધાડું થાયછે. એવી છખીએ ઘીલ સર્વ છાઈ મુકયુંછે. અને કુલી કુલીને મને હૈયામાં ખાય છે. અશીલુ ખાધાની પેઠે જૂલી રહી છે, ને કાંઈ કાંઈ ખાય છે તે શું કાંઈ આજ અમલ ખાધું છે? ૯

અથ સ્વામીજીનો પ્રકાશ ચેષ્ટા તત્.

કવિત—મરો મુંહ મુંખે તરી પરી સાધ મુંખે વેજી ચાટ ઐસ અંસુ કચોંસી રાત પાસ ઘટોહે; છોટે છોટે કર કહા જાવતી છખીલી જાતી જાવો જાકે જાખ વેકો અમિલાખ વાટોહે; ખેલની જો આપ હોં તો ખેલ જોહે ખેલી યતું, કેસોરાયકો સો તે એ જોન ખેલ કાટોહે; કુલી કુલી ભેટતોહે જોહે કહા મરીબડુ, ભેટતી ન જા હી જોપે ભેટી વેકોં ઘટોહે. ૧૦ અર્થ—એક સમને વિષે રાધાજી પ્રભુજીને દેખીને સખી પ્રત્યે ચેષ્ટા કરે છે તે સખી કહી દેખાડે છે કે હે રાધા મારે મોડું

મુંખે કાંઈ તારી સાદર પૂરી થાય નહી. તે ફેની પહેં કે ધણા ત-
રશ્યાં હમયે અને આકળ વળગેલાં તૂણ આઠીએ તેણે કરીને હમયું બળતું હોય તે કાંઈ
ઠાકું થાય નહી. અને તારે નાનું હાથે તારી છખીલી છાતી ધ્રુવરાવેછે તો તે
પાસે ઝલાવેા કે, જોને ઝાલ્યાનો અભિલાખ છે. અને જો રમવા આવી હોય તો
માણસની પેઠે રમો. દેશવરાય કહેછે, કુલી કુલી મને હમમાં ઘાલેછે આતે કેવો ખેલ કા
દેવેછે. જો મળવું હોયતો તેને જીને મળો કેમકે તે મળવાને સામા ઉભાછે. ૧૦

કવિત—છોરી છોરી બાંધેા પાગ આરસ સો આરસી લે આનત હમયાની
ભાતી દેખત અનેસેંહેાં; તોરી તોરી મારત તમુકા તુમ કૌન પરી કૌનકે પરત પાવ
ખાવેર જ્યું એસેંહે; કબહુ સુઝી દેત સુઝી ખુલવૌ કાન મઝકે એડાતી જ્યું રી
જ્યો જંભાતી એસેંહે; વારવાર દેન મની માલા મોહી કૌન પર ગાવતી કધુંકે કધુ
આજ કાનહ કેસેં હે. ૧૧ અર્થ—સખી પ્રભુજી પ્રત્યે કહે છે. હે મહારાજ તમે
વારે વારે પાધડી છોડી છોડીને બાંધો છો, વારે વારે આળસ યુક્ત દર્પણ લેધ
લેધને જીવેછો અને આતે આજ કાંઈ અને કેવા દીસો છો અને વારે વારે તૂણ
તોડી તોડીને કેના ઉપર ઊતારી ઉતારીને નાંખો છો. અને પગે પણ કેને લાગેછા,
કાંઈ પેલા સરીખા દીસો છો, હે કાલાન તમે મઝકીને આળસ મરડો છો અને
તાવતી પેઠે બગાસાં ખાઓછો અને વારેવારે કેને કાજે મણીતી તથા માતીતી મા-
ળા મને આપોછો ને કાંઈનું કાંઈ ગાઓ છો અને શું બકોછો. આજ હે કાન કે
વા છો? ૧૧

અથ શ્રીજીની પ્રકાશ ચેષ્ટા કથ્યતે.

સંવૈથો—જ્યાં લગિ લાંચ લુગાઈ ન દૈત ન નાંચ નચાવત સાંઝ પાહાવું,
કેશવ મંત્ર કરે વથ કારક હારક જંત્ર કહાં લૌં ગનાઉ; હારિ રહુ હરી કયૌં ન મિલે
ન મિલાઈ તો તાહિ જો માયું સો પાઉ; વાદિ જેવાઈ મિલૌ મિલવે કહિ ઉર કહાં
કનિ સાકરિ દયાઈ. ૧૨ પુનઃ અર્થ—સખી શ્રી ઠાકોર પ્રત્યે કહે છે કે હે મ
હારાજ તમે અનેક અનેક ઉપાય ક્રોધા, લોકને લાંચ દેઈ દેઈ યાકયા, સવાર થકી
સાંઝ લગે જોમ જોમ નચાવ્યા તેમ તેમ નાચ્યા અને હે કેશવરાય વથ કરવાના
અનેક મંત્ર સાંધ્યા અને હરવાના તો મંત્ર કયાં લગે ગાણું. હવે તો હાર્યાં. કેમ મળી
તો નહીં ને જો માયું તે આપે તો મળવું. ઓ ઉભી છે. જા
ઓ મળો, મળવાને એ ઉભી થઈ રહી છે. આમ શું કહે કરી લાવું. તે વારે
શ્રી ઠાકોર બોલ્યા જો હે સખી! એ શું? મળ્યા પછી જો તું ઝાઢે માગીશ તે આ-

પીથ. ૧૨

इति देष्टा अथ स्वयं द्रुतत्वस्या लच्छनं.

કુહો—જ્યોં ક્યોં હું ન મીસે નહીં, કેશવ દોળે ઇહ; તો તખ અપને આપહું, બુધિ બલ હો હિ વસીહ. ૧૩ પુનઃ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે કે ઇહ જો કેમ મળી ન શકે તો પોતાની બુધિએ કરીને પોતે દુત કરે. ૧૩

अथ श्री स्वामीजीको स्वयंद्रुतत्व प्रच्छनं.

સવૈયો—દરિ તેં દેખિ વેકો દે હેં દિન મનાઇ હુંતી લિખી લિખિ ચીઠી; દેખિ મિલ્યો મન હોં હું મિલી મિલ બેલિયે હુંતી મિલી મતિ મીઠી; એસેમં ઉર મિલાઇહું કેશવ કેસેહુ કાનકું માર દે ઠીઠી; તો દે ન વાર મુરાર કે તાર જ્યોં તુટેગી લાલહમેં તુમ મીઠી. ૧૪ અર્થ—એક સમાને વિશે ક્રમ સંગાથે રાધાજીએ ચીઠી લખી લખીને સંકેત કાઢ્યા હતા, તે પોતે સંકેત ઉપર જાયછે. અને મારગ માં પણ સખા ગોપ સંગાથે રમે છે. શ્રીકૃષ્ણ એટલે વેગલા થકા બેઉ દ્રષ્ટીએ દ્રષ્ટી મળ્યાં તે વારે ઠાકોરજી ગોવાળીઆને કહેછે જે અમે તો અહીં રમીશું નહીં, આમારે વનમાં કામ છે. તે નાયકાને સંભળાવ્યું. તે વારે કાઠક ગોપ કુમારે દીકું તથા રાધિકાએ કહ્યું કે જો અમારી પાછળ આવશે તો અમારે નેતમારે તુટેશે, જેમ કે કામળ કમળની ડાંડીમાંના તાર ટુટે એટલીવાર તુટનાં લાગશે. ૧૪

अथ श्री प्रियाजीको प्रकाश स्वद्रुतत्वयं कथ्यते.

સવૈયો—ધામ નહીં ઘર દાઈ પરી જીર આઇહૈ, આમકિ આખિ વહાઉ; પૌરિએ આવેર ત્યો ધુધ તૈ પર ઉચો સુનો સમુહા દુખ પાળિ; કાન્હનિ વેરહું ન્યાય નયો યહ આલિનિ હોં કબલોં બહરાળિ; મો સમ એ સખ સૌવન આવૈકિં હું દનિકે સંગ સૌવન જાઉ. ૧૫ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજી સખી સંગાથે જાય છે, ત્યાં પ્રજુજી સામા મળ્યા ત્યારે રાધાજીએ ઠાકોરને સંભળાવવાને કાળે વાત માંડી કે હું સખી મહારી ધામ આજ ઘેર નથી અને દાઈ જે સુધઆણી તેને તાવ ચડે છે? અને બેલવારનીતા આંખો દુખવા આવી છે? અને પોલાંચો તો રાતંધો છે? વળી તેણે કરીને હું એકલી ઘરમાં રહી મહાદુખ પામું છું એમ કહે છે એટલામાં ઠાકોર પાસે આવ્યા તે વારે રાધાજીએ કહ્યું કે અમારો એ ન્યાય કરતા જાઓ જે મારે ઘેર એવી અવસ્થા છે તથા એ સખીચાને કષ્ટવારની પુછું છું જે સખળીઓ મહારે ઘેર સુવા આવે કે હું એમને ઘેર સુવા જાઉં? ૧૫

અથ શ્રી શ્રીજીનો સ્વયં દુત પ્રહ્લ્લસ્ય કથ્યતે.

પુનઃ કવિત—આપ નેહી બાપ કીયો સોહત શરીર સખ કેસોદાસ દાસ જ્યો ચલતુ ચિત્ત લીનેહે; આપુહો અઠાઉ કે તો લેતના ઉમરે વેતો બાપુરે મિ-લાપ કે સલાપ કરી હીનેહે; રાધિકા સુનાયકે કહત એસો ધનસ્થામ શ્યું બલ કો લેલે નામ કામ બય ભીનેહે; સાથ લે સખાની અપ જ્યો વન છાંડ્યો હમ, એલવેકો સંગ સખા સાખા અગ કીનેહે. ૧૬

અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી મન ગમતા સંગાર કરીને સખા સાથે વાત કરે છે કે તમે અન્યાય કરો ને પડે અમારે માથે જોની સોખત કરે તે તેણે ગણાય. એ પ્રમાણે સખા સાથે વાત કરતાં શ્રીરાધાને સંભળાવે છે. બલેયા બલેયા ગોપના નામ લે છે. જે બાળે એથી ખીહીતા રહીયે. આ ઘડીમાં ખુવાર કરે છે એમ કહે છે પણ કામ ના બય થકી ખીન્હા ને વળી કહે છે જે આજ પછી અમે કોઇને સાથે તેડીને વનમાં જવું મેલ્યું છે. અને જો જમશું તો વાનરને સંગાથે લેઇને જમશું. વનને વિશે જે થકી પણ કાંઈ વિનાશ ન થાય. ૧૬

અથ શ્રીજીકૌ પ્રકાશસ્ય સ્વયં દુતત્વ અવ.

સંવેથો—વન જે જવલો કોઉ ઠાલિહે કેશવ હે તુંમ હેતુ અરી અરિહો; કધુ એલિએ એલનિ આવત આશુહિ બુલ્યો ન બુલ્યો ગરે પરિહો, હિતુહે હિતુહે હિયમે કિધું નાહિત ઉહિત નાંહિ હીય તો લલા હરિહો; હમસો યહ બુઝિ અ ઐસિ કહોં જ્યો કહી તો કહી બ કહા હરિહો. ૧૭ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી ખીજને કહીને રાધાજીને કહી સંભળાવે છે કે ભાઈએ વનમાં જમએ, ત્યારે રાધાજી બોલ્યાં કે દુષ્ટ નવરી હશે તે આવશે. તો પ્રભુજી કહે તમેજ નહીં? તો કહે તમેજ આ-વોને, વળી બોલ્યા કે રમવા કાંઈ આવો તો રમીયે, તો કહે રમતાં નથી આવડતું. તેવારે કહ્યું કે શું આજજ બુલ્યાં? તો કહે બુલ્યા તે બુલ્યા, તો શું ગળે પડશે? તો કહે હૈયામાં હેતું છે કે નહીં? તો કહે હૈયાનો હેતુ નથી, તે માપે શું ચઢશે? વળી પ્રભુજી કહે અમને પૂછવા માટે એવું કહ્યું છે. વળી રાધાજી કહે છે કે કહે તો કહું તમે તે શું કરશે? ૧૭

કુહો—ઉઠા કનિ ધંહ ભાતિ કહિ, બહુ વિધિ હિત તે કાંઈ; આપન હીતે લાજ તજિ, પતિહિ મિલે અકુલાઈ. ૧૮ અર્થ—ઉઠા ઘણી રીતે કરીને કહી. તે લાજ મુકી આકળો થઇને પતિને જમને મળે. ૧૮

કવિત—પંથન ક્રીત મલ મનોરથ રથની કે, કેસોદાસ જગમગ જસે' ગાથે

ગીતમેં; પવન વિચાર ચક્ર ચક્રમની ચિત ચઠી, જૂતલ આકાશ ભમે ધાયુ જલ સી-
તમેં; કોલા ચાપો ધીર વપુ વાપી કૂપ સર સમ હરિ વીનું કીને બહુ વાસર વીતી-
તમેં; ગ્યાન ગિરિ ફોરી તોર લાજત રે ભાઈ મીલું આપહી તેં આપ ગાજ્યો અ-
પનિધિ પ્રીતિતે. ૧૯ અર્થ— નાયકા સખી પ્રત્યે કહેછે કે હું સખી મ-
નોરથ રૂપીચો રથ તે પંચને વિશે થાકતો નથી, જગ મગ આદ્યો ભય છે, કે-
શવદાસ કહે છે કે ભેષા વાયુ રૂપી જે વિચાર કહેવાય છે તે રૂપી પાંડડા ઉપર
ચિત ચડ્યું તે આકાશ અને જૂતળ કહેતાં પૃથ્વીતલ એ સમજે ભમે છે. સખી શ
રીરને સ્પર્શ કયાં લગે રાખું? વાંચ તથા કૂવા તથા તળાવના પાણીની પેઠે હરિ વિ
ના મેં અનેક દહાડા એમ નિર્મથ્યા. અને જેમ વાપી તથા કૂપ તથા તળાવનું પા-
ણી જેમ થંબુ રહે તેમ હું પણ અનેક દહાડા લગે થાંભી રહી. હવે તો નદિના
પાણીના પૂરની પેઠે જ્ઞાન રૂપીઆ ગિરિ જે પર્વત તે દહાડાને વળી લગ્ન રૂપિયું તર
વર ભાગીને નદિ જેમ સમુદ્રને મળે તેમ હું પિયુ તમનેજ મળી. ૧૯

અથ શ્રી રાધાજી તે પ્રભુજી પ્રત્યે કહે છે.

સયેયો—જાત ભાઈ સંગ જાત લે કીરતિ કેશવ હે કુલ સોહત કહ્યો; ગર્વ
ગયો યુન ચોવન રૂપકો પુન્યહિમું તો પલકી પલ ખુટ્યો, કાન તિહારિ અયાનિ કિમે
કહું લાજ કોં નીક દેના તોષ દુર્યો; છાંડ્યો સખે હમ હેરી વુઠે વુઠે પત કો
કપટો નહી છુટ્યો. ૨૦ અર્થ—શ્રી રાધાજી કહેછે કે હું હરિ તમે અમારી
વાત સાંભળો. હું હરિ અમે અમારી જાત જાતી મેલી. તે સાથેથી કીરતિ પણ જ
તી રહી. અને કુળ સંગાથે હેત હવું તે પણ ઠણ્યું. અને યુન તથા રૂપ તથા ચોવન
તેનો જે ગર્વ હતા તે સમજું ગયું. અને પુન્ય પણ સમજું ખુટ્યું. કાના તમારા સમ
આમને કહુંકું કે જે લાજને સાથે નાતો હતા કહેતાં લાજને સંગાથે સંગાથ હતા તે
પણ વુટી. એટલાં સમજાં વાનાં તમારા મોં સામુ જોઇને જતાં મેલ્યાં. પણ તમારા મ-
નમાંથી લગાર માત્ર પણ છળ કપટ ગયું નહીં. ૨૦

ફોહો—અધિક અનુદા લાજતે, પિયુરે ભાઈ ન આપ; ક્યું હું કરિ સખિ મેં
કહે, તાકે ઉરકે તાપ. ૨૧ અર્થ—અનુદા નાયકા લાજ પોતાની સુકીને પિય
પાસે જાય નહીં અને જો કોઇ સખી કહે કે તું ગઇ હતી તો તેની ખાકેહેનું તપ. ૨૧

અથ શ્રી દુતિકાકો વચન હે.

સયેયો—જાને કો કેશવ કોને કહ્યો કમ કાંન હમારે હીંડોરહિ ઝુલે; પાનન
આપ ન પાનિ પિયે તબ તંહ ભરિ લોઅન લેત સમુલે; જાજી નહી ચલિ વેગ જી

લાઈ હયાં લેઈ શકે ખી કહા યહ બૂલે; જાન તુંહો યહ કામ કલી કુમલાઈ મગ બહુરૈયો શીરિ કુલે. ૨૨ અર્થ—એક સમાને વિષે સખીયે નાયકાને હસતાં હસતાં કહ્યું ને વારે, આજ કામ સંગાયે હોડોલા ખાટે હીચતાં ઝુલતાં હતાં. ત્યારે કહ્યું ને કાણુ કહેછે, અમારે હોડોલે ધોઈ ઝુલ્યા નથી. એમ કહીને રેવા માંડયું, પાન તાંબુલ કાંઈ પણ ખાય નહીં, પાણી પીયે નહીં; ત્યારે સખીએ નાયકને કહ્યું ને મહારાજ ઉતાવળા ઉઠો. ઓવારણા લઈ એની આસના વાસના કરો. અને સમજવો, અમે તો સેહજ કહ્યું. તે તમે જાણો છો. એ સ્ત્રી પુલતી કળી સરખી દોમળ તે કરમાઈ જાય એટલે એ કાંઈ કરીને કુલે? ૨૨

અથ શ્રી પ્રથમ મિલનસ્થાનાની તસ્ય વર્ણન.

કુહો—જની સહેલી ધામ ધર, સુને ધર નીસીઆર; અતિ બય ઉત્સવ વ્યાધિ મસ, ત્યો તે વિવન વિહાર. ૨૧ અર્થ—નીચેનાં સ્થાનકે પ્રથમ મેલાપ થાય છે જની કહેતાં દારીને ઘેર, સહેલી તે સમયરને ઘેર, ધામ તે દામને ઘેર, સુના ધરમાં, રાને રમતાં હોય ત્યાં, અતિ બયમાં, ઉત્સવ હોય ત્યાં, દુઃખ વ્યાધીને વિષે, જમણવા-રમાં, વનમાં જવું હોય ત્યાં, અને સરવર કાંઠે એટલાં ઠેકાણામાં પ્રથમ મેળાપ કરવો હોય તો તે થાય. ૨૩.

પુન:

કુહો—ધનહી કૌરે હિત યહૈ, પ્રથમ મિલિત સંસાર; દેશવરાન ભરંક કાં, કરી રખ્યાં કિરતાર. ૨૪ અર્થ—દેશવદાસે કહેછે પ્રથમ મળવાનાં અગીઆર સ્થાનક છે તે રાત્રીને તથા રંકને અર્થે કીરતારે કરી રાખ્યાં છે.

અથ શ્રી જનીકે ઘરકો મેલાપ કથ્યતે.

કથિત—વિષકે કુમારીકાકો વજ્રકી કુમારી કાની, માંત્રી સાંત્રી કેસોદાસ ત્રાસે પગ પેલકે; કામ કલી તાસી ચલ પ્રેમપાસ સી અમલ, રાધિકા હોં બુદ્ધિબલ કંઠ ભુજ મેલકે; દોરી દોરી દુરી દુરી પુરી અભિલાષ લાખ, લાખલાખભાતિકે અનુપ રૂપ ફેલકે; જાનીકે અગ્નુહી આગ્નુ રજની મેં સજની રીસાચી કાની ર્યામ ચારમી હચની ખેલકે. ૨૫ અર્થ—એક સમાને વિષે રાખીદ્રાજી સખી સંગાયે જનીને આંગણે આંખ મીચામણી રમે છે ત્યાં કેસવરાય કુમારીકાનું રૂપ ધરીને ખીલકને માથે પગ દેખને કુમારીકામાં રમવા લાગ્યા છે. તેવારે કામની કળી સરીખી એવી ને નિરમળ ને હરિની ખાંહી તે બુદ્ધિબળે કરીને રાધાજીના કંઠમાંહી ચેલી ને કહ્યું ને હું એણે દામ છુપું છું. ત્યાં મને સોધનાં સોધનાં આવજો એમ કહીને

પોતે દોડી દોડીને વેગળા ગયા. પછે રાધાજી પણ સોધતાં સોધતાં ત્યાં ગયાં. ત્યાં હરિએ સધળા મનોરથ સંપૂર્ણ ક્રીધા અને અનેક અનેક ભાતિની ફીડા ક્રીધી. પછી પોતાની ખાસ સખી હતી તેણે રાધાજીને કહ્યું કે હું સખી આજ જાતીને આંગણે સ્વામચાર સાથે તમે ખરી આંખ મીચામણી રમ્યાં. ૨૫.

અથ શ્રી સહેલીકે ઘરકો મિલન.

કવિત—નેનનાકે તારનીએ રાખ્યો પારે' પ્રતરીકે, મુસલી બયો બાઈ રાખ્યો દસન વસનમૈં; રાખ્યો બુજ ખીચ બનમાલી વનમાલા કરી ચંદન જો ચતુર ચડા ધરેખ્યો તનમૈં; કેસોરાય કળ કંઠી રખ્યો કરી કંઠ લાકે, કરમ કરમ કયો હું આનીહે બવનમૈં; ચંપક કલીસી કાન સુંધી સુંધી દેવતા જ્યો લેહું મેરે લાલ ધને મેલ રાખ્યો મનમૈં. ૨૬ અર્થ—સખી શ્રી પ્રભુજી પ્રત્યે કહે છે ને હું મહારાજ આ નાયકાને આંખના તારા માંહે ક્રીડી રહે છે એમ રાખજો. અથવા મોરલીને જોમ અધરને વીથે રાખો છો તેમ રાખજો. હું ચતુર ચંદન જો ચરીર ચડાવી રાખો છો તેમ રાખજો. હું કેશવરાય જોમ કંઠને વીથે કંઠી રાખો છો તેમ રાખજો. તમારા કર્મને થોગે હું અનેક કર્મ કરીને અહીં સુખી લેખને આવું છું. હું ફક્ત ચંપકની કલીને દેવતા શુંધવાને રાખે છે તેમ મનમાં મેલીને રાખો. ૨૬

અથ ઘાડકે ઘરકો મીલાપ હૈ,

કવિત—હસત ખેલત ખેલું મંદ ભાઈ ચંદ ફૂતી કહન કહાની અરબુજન પહેલી અલ; કેસોરાસ નાંદ ખસી અપને અપને ધર, હરે હરે ઉમી ગયે ખાલીકા સકળ ગાલ; ધોર ઉઠે ગગન સચન ધન ચીહું ટીસે, ઉમી ચલે કાન ખાઈ ખોલી ઉમી તોડી કાલ; આખી રાતી અખીક અધેરી માંડી કેસેં જોહાં સર્વાકાકી આખી સેજ સોઈ રહે ખારે લાલ. ૨૭ અર્થ—એક સમાને વિશે અનેક ગોવાળીયાના ખાજક ખાજકી સહ રાધાની ધાઈને ધેર રમતાં હતાં. રમતાં રમતાં ચંદ્રમાની કાંતી મંદ થઈ તે વારે કહાણી કહેવા માંડી. પછે પહેલી શબ્દચા કહેવા માંડી. કેશવદાસ કહેછે કે સૌ તથા પોત પોતે નિદ્રાને વશ થયાં. તથા પોત પોતાને ધેરે હજારે હજારે ઉડી ગયાં. તેવે સમયે અધારી આંચો. તે વારે કાન્હ ઉડીને ચાડ્યા, ત્યાં ધાઈ ખોલી કે હું મહારાજ અરબી રાત્રી ગાઈ છે અને અધાર અધકાર થઈ ગયો છે ને એવામાં એકલા તમે ક્યાં જશો? રાત્રીકાની અરબી સપ્તયાએ એક કોરે સુઈ રહે. ૨૭

અથ સુને ઘરકો મીલાપ હૈ.

કવિત—દેખતહું ચિત્ર સુની ચિત્રસાલા ખાલા આજ ૩૫ ક્રીસી માલા રાધા ૩૫હી મુહાએરી; નેપુરેકે મુરની અનુપ ૩૫ તાને ચીત, પદ તલ તાલ દેત અતિ મન ભાવેરી; એસેએ દિખાય દીની ઔચીકા કુવરકાન, જસે ભચે ગાન તેસેં જાત ન

બનાવેથી; કેસોદસ કહે શ્રીશ્રી જ્ઞાન સંભાર સે દે, જ્ઞાનસે લોચન જ્ઞાનસે દે આયે-
સી. ૨૮ અર્થ—એક સમાને વિશે ચિત્રણા સુગી હતી તેવારે ત્યાં ચિત્ર જોવાને
અર્થે સંધાણ ગયાં, તે સંધાણ કેવાં છે તે જાણે ને રૂપનીજ જાણા છે અને એ
નેક ચુંગાર ક્રીષ્ણ છે. વળી પોતાનું આપ ગમે છે. ને સંગીત બિદ્યા જાણે છે.
ને પોતે નૃત્ય આરંભ્યું છે. ગ્રાંઝરના ગમકાર થઈ રહ્યા અને પગતળાંરૂપ તાલ વાગે
છે. એમ મનને સુહાવતાં તેવામાં આચારીતાં આવીને કાન્હે દેખા દીધી. કેશવદાસ
કહે છે કે કાન્હે દીક્ષા પછી ગાત્ર નરમ થઈ ગયાં કે કાંઈ કહેવાય નહીં. અને અ-
જ્ઞાન ને આંખ તે પણ સંભાર થઈ ગઈ, તે જ્ઞાન ને કમળ તેના સરખી અને
જ્ઞાન ને મેઘ તે સરખી આંખેયો થઈ. ૨૮

અથ નિસિચરકૌ મીલનો.

સવેયો—એક સમ સખ દેખવું ગોકુલ ગોપિ ગોપાલ સમુદ સિધાચો; રાતિ
આઈ અને ધર કો દશહુ દિશ મેઘ મહા ચઢિ આયો; દુસરો મોલ તઉ સમુજે જગ
કેશવ કો છિતિ મેં તમ છાયો; એસેમૈ શામ વિચોગ વિદાકે બઈ ઉર બાધ કિયો
મન બાયો. ૨૯ અર્થ—એક સમાને વિશે ગોપી ગોવાળ સમરત ગોકુલ જોવાને
અર્થેજ આંખ્યાં છે તે જોત જોત રાત્રી પડી એટલે સરવે આપ આપણા ધર તરફ
વળ્યું. તેવામાં મહા મોહોરો મેઘ ચડીને આંચો. તેથી મહા અંધ
કાર થયો. પાસે ઉભાજ શોઈ દેખે નહીં. બોલે ત્યારે જાણે. એવું અંધારે થયું છે.
કેશવદાસ કહે છે કે ક્ષીતિ ને પૃથવી તેને વિશે અંધકાર બધી રહ્યો છે. તેવે
સમપ્રજ્ઞુજ આવીને સંધાણને અતિ હરખે મળ્યા. ત્યાં કંઠે લગાવીને પોતાના સરવે
મનોરથ પરી પૂર્ણ ક્રીષ્ણ ને ખીજને વિદાયગીરી દીધી. ને આનંદ થયો છે. ૨૯

અથ મયકૌ મીલન કથયતે.

કવિત—જાને આગી લાગી વૃષભાનકે નિકટ જોન દોરી વૃજવાસી ચઢે ચિહું
સિસિ બાઈકે; જુહાં તીહાં સૌર બારી બીર નર નારીનકી, સખહીકી છુડી ગઈ
બાજ હાઈ બાઈકે; એસેમૈ કુંવર કાન સારો સુઆ બાહીરકે; રાધે જ્યું જગાઈ
સૌર જીવતી જગાઈકે; લોચન વિશાલ ચાઝ મિજુક કંચોલ સુખી, ચંપે કેસી
માલ બાલ લેખ ઉર લેવાઈકે. ૩૦ અર્થ—એક સમાને વિશે વૃષભાનના મહેલના
કુકડી પાસેજ આગ લાગી છે તે જાણીને વૃજવાસી સરવે દોડીને આંખ્યાં ને ચારે દિશાએ
ચડ્યાં. જ્યાં ત્યાં ખડોર થઈ રહ્યો. નર તથા નારીની ભીડ ધણી થઈ. ધર માંહીયા
સરવે વહેતું વાતાં તે બહાર કાઢતા ખડ્યાં, એવામાં કાન કુંવર આવીને સાર ને
મના ને શુક ને પાંપટ અને બાહર કાઢ્યાં અને રાવીક્રને પણ જગાડી. વળી ખી-
જ પણ સીધો હતો તેને પણ જગાડીને કહ્યું ને આગ લાગી છે. તે વખતે તેઓ

જ્યાં ત્યાં નાસી ગયાં તે વારે વિશાળ છે મોચન ને મુખ તેને વિશે મુખન કહીને ચંપાની માળા સરીખી ને રાધા તે કંઈને વિશે રાખી એમ પ્રથમનું મળવું થયું. ૩૦

અથ ઉત્સવકો મીલનહૈ.

કથિત—બલકી ખરસ ગાંઠી તાકી રાતી જાગી વેકુ, આપ્ત જગ મુંદરી સપારી તન સોનોસો; કેસોદાસ ભીર બાઈ નંદર મંદીરની મધ્ય અથ ઉરથ વેચ્યો ન કહુ કોનોસો, આવતી બજવતી નાચતી નાના બાતિ કરી જીહાં લીહાં ઉમંગતી આનંદકા આનસો; શામકી અડેલી સેજ સોવતીહી રાખીકાજુ સોય આપ્તી સાંવરે હિમા ન બધી ગોનોસો. ૩૧ અર્થ—એક સમને વિશે બળદેવજીની ખરસ માંડ હતી તેથી રાતરે નંદજીએ ઉત્સવ કીધો. ત્યારે જગવાસી નારી સમજી મુંગાર સજીને રાતરે જાગવાને આપ્યાં છે. કેસોદાસ કહે છે કે નંદજીના ધરમાં ભીડ થઈ, હેઠળ પથુ તેડલી ભીડ કોઈ જાણી આવી રહ્યો નહીં. તે કામે કામે ગાય છે, નાચે છે, વગડે છે. અનેક રૂપે કરીને નૃત્ય કરે છે. જ્યાં ત્યાં આનંદ વરસે છે. નોઆનો કહેતાં કોઠીના ઘણાની પેટે. જેમ તે કોઠીનું સાણું ઉધડે આનનો ઢગ થાય તેમ અહીં આનંદનો ઢગ થયો છે. તે સમાને વિશે શામજીની સજ્યા સુની હતી ત્યાં રાધાજી સુતાંછિ. ને પાછળથી પ્રજ્જી આપ્યાંછે તે મનમાં ગોનો કહેતાં પ્રથમ મળવું આની લીધું. ૩૧

અથ વ્યાધી મીષકો મીલાવ.

સંવેચો—સોધિત દાન નિદાન દિચે ઉપચાર વિચાર કિચે નંદ રાની; વેદકે સાસન વ્યાધિ વિનાશન હો ન હુતાસનહુ નહિ રાની; કેસવ કથું હો ચલ્યો બલ બોલત દીનિ જાઈ જગ્ય બાનકિ રાની; આપ્ત હો મેટિ મરોં કરિ કે હુતા ઉનકે યહ પીર પરાની. ૩૨

અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીના પેટ માંપિડ થઈછે. ત્યારે ઘણા ઘણા ઉપચાર કીધા પથુ મટ્યું નહીં. ત્યારે વૃષભાનની સ્ત્રી નંદજીને પેર ગયાં ને જીવેને જસોદાજીની પાસે ઠાકોર બેઠાંછે ત્યાં આવીને કહેછે ને રાધિકાને સરીરમાં સખલ વેદના છે તેનું નિદાન જોઈને બ્રાહ્મણે કહ્યાં તે દાન લીધાં. ખીન્ન પથુ અનેક ઉપચાર વિચાર કર્યા. વળી વેદની આસાએ રોગ નાસવાને અરથે ને ને હામ છે તે કરતાં પથુ હું હારી નહીં. હે કેસવ તમે કોઈ પ્રકારે ત્યાં આવો તો હું તમારે ઘણા ઉપકાર આનીય, એ પ્રજ્જી દીત થઈને વૃષભાનની સ્ત્રી બોલેછે. તમે જગારેક આપ્યા હતા ને કાંઈક ઉપચાર કીધો હતો તેથી પીડ

સાંભિંતી થઇ હતી, પણ તમે ગયા પછી હું કહાન જોમનું તેમ થાયછે. ૩૨

અયશી નોતરાકો મીલાપ હૈ.

કવિત—ન્યોતીકે બુલાય હોતી બેટી વૃષભાન જુકી, વેકું જસોદા રાની આ-
ની હું સિગારકે; જોજનકે ભવન વિલોકવેકું પાન ખાત ઉપર એકેલી ગઇ આ-
નંદ વિચારીકે; દેખતી દેખતી હરિ ભાવ તેકું ભાગી દેખી દોરી ગઇ બાલ એસી
વીની ગરી ડારીકે; બેટી ભેરી અંક મન ભાચો કરી છાંડચો સુખ કેશરી સૌ ભાં-
ડચો લેઈ વેસર ઉતારી કે. ૩૩ અર્થ—એક સમાને વિશેષ વૃષભાનની બેટી તે શ્રી નંદ-
જીને પેર જમણવાર હતી તે શૃંગારીને જસોદાજી જમવાને તેડી આવ્યાં. તે સમા-
વિશે કાંઠેરજીએ જમવાના ઘરમાં જઈને બેઠા બેઠા પાન ખાતા રાધાજીને જોવા-
ને બેઠા. ત્યાં રાધાજી ઉપર જોવાને એકલાં ગયાં. આનંદથી માંહે ગયાં ત્યારે મ-
ન ગમતાને દેખીને પાછી ભાગી. ત્યારે પ્રભુએ પણ દોડીને ચોટણી કાઢ્યો તે જા-
લિ એ સર્પજી છે એમ પકડીને ઘણું હેતયી. આલીંગન દેખ મન ગમતું કરીને
તૃપ્ત થઇને મુકી પછી કેસરની આડ કરીને નાકમાંથી વેસર કાઢાડી લી-
ધી. ૩૩

સવૈયો—દેહરી કાલ્લી ગઇ કહોં દેન પસારી હુઠ લીભરો કુનિ ફેટી; છાં-
ડચો નહી મગ છોડ નયાયે છુડાય વિલોકિનિ લાજ લપેટી; વાત સંભારિ કહેાં
સુનિહો ફાઢ જનનિહો યદ કૌનકી બેટી; જનનિ હોં વૃષભાનકિહે પર તોહી ન
જનન કૌનકી બેટી. ૩૪ અર્થ—એક સમાને વિશેષ રાધાજી સખી સંગાયે
વનમાં ગયાં હતાં ત્યાં કાંઠેર સામા મળ્યા તેમણે કહ્યું કે કાલે આવવું કહી
ગયાં હતાં તે આવ્યાં નહીં તે ગળામાં પટકો બાંધીને ખોળા પાથરે તે જાવા દેઉ.
ત્યારે રાધાજી તેા ધુંધરો કહાઠી ઉભાં રહ્યાં. તે વારે સખીએ કહ્યું ને
અમારે મારગ મુકો. ત્યારે કાંઠેરે કહ્યું ને જો ધુંધરો છોડીને લાજ મુકીને
મનુહાર કરે તેા મારગ મુકું. ત્યાંહાં સખીએ કહ્યું કે મોહાડે સંભાળીને ખોલો,
કોઈ જતો આવતો સાંભળશે તમે જાણો છો? એ કોણ છે? એ કેની બેટી છે?
એ નેવી તેવી છે? એ તેા મહેરા માણસની છોડી છે. કાંઠેર કહે એ તેા હું
જાણું છું કે તે વૃષભાનની બેટી છે. પણ હું નથી જાણતો કે તું કોની બેટી છે. તે
તું કોની છોકરી છે. ૩૪

અય સરોવરકો મીલન તે કહેછે.

સવૈયો—હરિ રાધિકા માનસરોવર કે, તટ કારે હાથશું હાથ દિયે, પિયકે
સિર પાગ પ્રિયા મુગતા જટ જાજતિ માલ ફહુકે હિયે; કઠિ કેશવ કાજ નિસેત કસી

સવહીતનુ ચંદન ચીત કિયે; નિકસે છિત છીર સમુદ્ર હુલે સંગ શીપતિ માનહુ શ્રી લહિયે. ૩૫ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી ક્રસ્ત અને રાધાજી જે માન સરોવર ને કાંઠે હાથે હાથ વળગાડીને ઉભાછે, ને પ્રભુજીને માથે પાધ્ધ ખીરાન્યમાન છે ને રાધાજીને માથે વાળેવાળે માતી પરોવ્યાં છે. ખેહુને કાંઠે બહુ મુદ્દય બધે માળા ખિરાળે છે. પ્રભુજીએ શ્વેત વસ્ત્રનો કાઢ બીડયો છે. અંગના વિશે ચંદનના ઉગરણાં કાઢ્યાં છે. તે કહેવાં વીસે છે તે જાણીએ ક્ષીર સમુદ્ર માંડીયા નીકળ્યા એવા ને શ્રી વિશ્નુ તે લક્ષ્મી સહીત ઉભા છે. ૩૫

અથ જલવીહારકો મોલન.

સવેથો—૩૪ ગ્રીષ્મકા પ્રતિ વાસર કેશવ ખેલતિહુ જમુના જલમૈં; ધૃત ગોપ સુતા ધહ પાર ગોપાલ વિરાજતિ ગ્વાલનિકે દલમૈં; અતિ બુડતુંહે ગતિ મીન નિકા મિલી જય ઉઠે અપને થલમૈં; ધહ બાતિ મનોરથ પુર દોઉ જન દુરિ રહેં છબિ સૌં છલમૈં. ૩૬ અર્થ—એક સમાને વિશે ગ્રીષ્મ રૂતુંમાં ઉનાળાના દીવસમાં સહુગોપી ગોવાળ મળીને જમુનાના જળમાં ખેલવાને ગયાં છે. ત્યાં એક તરફતી ગોપીઓનું સઘળું ટોળું જળમાં ઝીલે છે. એક પાસે સઘળા ગોવાળો-યા ઝીલે છે. વળી ગોપીઓની સાથે રાધાજી ને પેલી તરફતી પ્રભુજી પણ માછલાની પેઠે જળમાં ડબકા મારીને ખેલ જાણે એકઠાં થયાં ત્યાં પોતાના મનોર-થ સંપુરણ કરીને પાછાં જે જાણાએ ડબકા મારી ને પ્રભુજીએ ગોવાળીયામાં આવીને માથું કાઢયું, ને શ્રી રાધાજીએ ગોપીઓ વચે આવીને માથું કાઢયું, પણ તે કોઈએ એમ ન જાણ્યું કે એ ક્યાંહાં હતાં. ૩૬

ફુહો—ધહિ વિધિ રાધા કૃત્ણકૌં, વરન્ચો મિલન વિશેષ; કેશવદાસ વિલાસ બહુ, બુધ્ધિબલ લીનહુ લેખ. ૩૭ અર્થ—કેશવદાસ કવી કહે છે કે જે એ પ્રકારે કરના રાધાજીના મીઝન સ્થાનક વર્ણવ્યાં. ખીજા બુધ્ધિ બળવંત કવીશ્વર હેાય તેઓએ આ મહારા કાલા વાલા માની લેવા. ધૃતિ પર ક્રીયા છંદસ્ય. ૩૭

પુન:

ફુહો—ઐર જ્યું તરંગી તીસરી, ક્યૌ વરન્ચો ધહ ઠોર; રસમેં વિરસન વર-નિયેં, કહત રસિક સિર મોર. ૩૮ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે ને શ્રીજી નાયકા ને સામાન્યા તે ધહાં શું વર્ણવું, માઠા જાઠા કવિશ્વર એમ કહી ગયા કે છે તે ર સમાં પોહોચી શકાય નહીં. ૩૮.

ફુહો—એ સખ જીતની નાયકાં, વરની મતિ અનુસાર; કેશવદાસ બખાનિહુ, બુધ્ધિબલ આઠ પ્રકાર. ૩૯ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે, એ જોડણી ને નાયકા તે-

ટકી મં મહારી મતિ ને અનુસારે જણવી છે. તે એકેકીના આઠ આઠ પ્ર-
કર ભણવા. ૩૯

પ્રતિ શ્રી મન્મહારાજ કુમાર શ્રી હંકજીત વિરચિતાયાં શ્રી રસીક

પ્રિયાશ્રાં શ્રી રાધા કૃષ્ણ ચેશ્યા તરમ ભણુંનસ્ય નામના પંચમ-

પ્રભાવ સંપૂર્ણ. ૫

પ્રભાવ છઠો.

અથ ભાવ લલ્લનં.

કુહો—આનન ધ્યેયન ભવન મગ, પ્રગટતિ મનકી વાત; તાહીસોં સખ કહવહે,
ભાવ કવિનકી વાત. ૧ અર્થ—આનન કહેતાં મોં, ભોમન કહેતાં નેત્ર, વચન-
કહેતાં બોલવું એટલા ઉપરથી મનની વાત ને હોમ તે પ્રગટ દેખાય, તેનું ને નામ
તે ભાવ એમ, કવિરમર કહે છે. ૧

અથ ભાવ નામ કથયતે.

કુહો—ભાવ મુખ્ય પ્રકારકે, મુનિ વિભાવ અનુભાવ; સ્થાહી સાત્વિક હેતુકે,
વિભાવ કવિરાય. ૨ પુનઃ અર્થ—તે ભાવ પાંચ પ્રકારના છે. એક વિભાવ, ખી-
ન્ને અનુભાવ, ત્રીજે સ્વાર્ધ ભાવ, ચોથો સાત્વિક ભાવ, પાંચમો વિભાવરી ભાવ. ૨

અથ શ્રી. વિભાવસ્ય લલ્લનં કથયતે.

કુહો—જનતેં જગતર અનેક રસ, પ્રગટ હોત અનયાસ; તિનસોં મુખતિ
વિભાવ કહિ, વરનત કેશવદાસ. ૩ અર્થ—ને ભાવ થકી અનેક રસ ઉપજે, અ-
નાયાસે પ્રગટ થાય, કેશવદાસ કહે છે કે જોયો કવિ તેને વિભાવ કહે છે. ૩

પુનઃ

કુહો—સો વિભાવ દે ભાતિકોં, કેસોરાય ખખ્ખાનિ; આલીપખન ધકે દૂસરો,
ઉદીપન મનુ માનિ. ૪ અર્થ—તે વિભાવ બે જાતનો છે. એક આલીપખનને
ખીજે ઉદીપન. ૪

કુહો—જનૈ અતનું અવલંબિયત, સો આદિપખન જાનિ; જનતેં દીપન
હોત હે, સો ઉદીપન ખખ્ખાનિ. ૫ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે કે અવિલંબન તેને
કહીએ કે જોને રસ અવિલંબી રહે અને જોયો રસ ઉપજે, તેને ઉદીપન. ૫

અથ આલીંબન સ્થાનસ્ય વર્ણન.

અર્થ—રૂપતિ એવન રૂપ, જાતિ લક્ષણ જ્યુતિ સપ્તિ જન; કો કિલ કલિત

વસંત, કુલ ફલ દલ અતિ ઉપખન; જલચર જલ જુલ અમલ, કમલ મંજુકર કમ-
લાકર; આતુક મૌર સુશબ્દ, તડિત ધુંનિ અંબુદ અંબદ; સુભ સેજ દીપ અગંધ અહ
પાન ગાન પરિધાન. મનો નવ નૃત્ય બદેવી નાદી સખ ૬ અર્થ—દંપતી જે સ્ત્રી બ
રતાર યોવન રૂપ જાતી જ્યુત લક્ષણ જ્યુત. સંખીજન, કોપીલાના શબ્દ, કુલ ફલ વ-
સંત કુલ્યાછિ. આલી જે જમર, ઉપવન કહેતાં વાડી, જલચર જે મીન કહેતાં માંજલા તેણિ
ચુકત છે. નિર્મલ જલ, કમલ, મંજુકર જે જમર તેણિ ચુકત છે. તે કમલના સચુહ આ-
તુક કહેતાં અપેયો મારના શબ્દ તડીત કહેતાં વીજળી ધન પણુ ધણિ. અંબુ જે મેધા.
કંબર જે આકાસ, સુભ સારી સેજ, દીપો, સુગંધ, ધર સુંદર, આવા પીવાની
વસ્તુ તથા પહેરવાની વસ્તુ સુંદર, મણી, નવા નવા પ્રકારની જાતના નૃત્યભેદ, વીણા આદી
વાજન, કેશવ કહેછે એટલાં સર્વ આલોપખન કહેવાયછે. ૬

અથ અન્ન ઉપદીપન.

કુહો—અવલોકનિ આલાપ પરિ, રંભન, નામ ૨૬ દાન; ચુંબનાદી ઉદ્દિપ હે,
મર્દન સ્પર્શ પ્રમાન. ૭ આર પ્રકારથી કામનું ઉદીપન યાવ તે આર નીચે પ્રમાણે
ભોષેથી, આલીંગનથી, નામજ્ઞત યત્રી, ચુંબન યત્રી, સ્તન મર્દન યત્રી, સ્પર્શ કર્યા
યત્રી એટલે ઠેકાણે કામનું ઉદીપન યાવ. ૭

અથ શ્રી અન્ન અનુભાવ વર્ણન કથ્ય તે.

કુહો—આદિપંખન બીડીપકે, જે અનુકરનું અપ્પાનિ; તે કહિ જે અનુભાવ
સખ, દંપતિ પ્રીતિ નિધાન. ૮ અર્થ—આલીપખન તથા ઉદ્દિપન તેનું જે અનુ-
કરું કહેતાં સામગ્રી તેને અનુભાવ કહીએ. ને દંપતી જે સ્ત્રી બરથાર તે પ્રી-
તિનું નિધાન છે. ૮

અથ સ્થાઈ ભાવ.

કુહો—રતિ હાંસી અરે સોક કુનિ, ક્રોધ બિત્તાહ સુભન; ભય નિંદા વિ-
રમય સદા, સ્થાઈ ભાવ પ્રમાન. ૯ અર્થ—રતિ કહેતાં પ્રીતિ, હાસ્ય કહેતાં હાં-
સી, શોક, ક્રોધ, ઉત્સાહ, નીહીક, નિંદા, વિરમય, શાંતી એ સ્થાઈ ભાવ કહીએ. ૯

અથ અન્ન સાત્ત્વિ દુભાવ કથ્ય તે.

કુહો—સ્થંભ સ્વેદ શમાય ચિર, ભંગ કંપ વૈવલ્લય; આસુ પ્રલાપ અપ્પાનિને,
આઠો નામ ન અન્ય. ૧૦ અર્થ—સ્તંભ, જડતા, સ્વેદ કહેતાં પરશ્વેા, શમાં
ચ કહેતાં ઉકલાટ, સ્વસ્થાંગ, કંપવૈવલ્લય કહેતાં શરીર ફરી જમ, આંસુ કહેતાં આંસુ
પડે ને પ્રલાપ યાવ એમ એ આઠ નામ સાત્ત્વિક ભાવ કહીએ. ૧૦

અથ વ્યભિચારી ભાવ.

કુહો—ભાવ જ્યું સખહી રસનિર્મિ, ઉપજત કેશવ આર્ષ; વિના નિયમ તા-
સો કહત, વિભચારી કવિ રાધ. ૧૧ અર્થ—સધળા એ રસમાં ભાવ ઉપજે તેને
વ્યભિચારી ભાવ કહીએ. જેને કશું નિયમ નથી તેને વ્યભિચારી કહીએ. ૧૧

અથ નામ કથનં.

કુહો—નિવૈદ ગ્લાની સંકતા, આલસ દેન્ય અસુ મોહ; રમૂતી મૃતિ વ્રડા અ-
પલતા, શ્રમ મદ ચિંતા મોહ. ૧૨ અર્થ—નિવૈદ કહેતાં ઉકલે નહિ, ગ્લાન કહે-
તાં આશંકા, શંકા તે વહેમ, આલસ કહેતાં મોહો દીનપણું, મોહ તે અસાન, રમૂતિ
તે સંભારવું, મૃતિ તે ધિર્ય, વ્રડા તે લજ્યા, અપલતા તે અંચળપણું, શ્રમ તે આ-
શ્રમ કરીએ. મદ તે મદોન્મતપણું, ચિંતા તે ઊરચાટ, કહેતાં અશુદ્ધપણું.

પુનઃ

કુહો—ગર્વ હર્ષ અર વેગ કુંનિ, નિદ્રા નિદ્ર વિખાદ; બિલંકા જડતા સહિત,
સ્વપ્ન પ્રભોધ વિવાદ. ૧૨ અર્થ—ગર્વ કહેતાં અહંકાર, હર્ષ તે રલિયાતપણું, વેગ
તે માથાની વેદના, નીદ્રા, નીદ્ર તે ઊંઘવું, વિખાદ તે દુઃખ પામવું, જડ તે
જડતા, મુરખપણું, બિલંકા તે ધરણ કરવી, સ્વપ્ન કહેતા શયણું, પ્રોધ કહેતાં જા-
ણવું, વિવાદ તે વાદ કરવો. ૧૩

કુહો—અપસ્માર, અતિ ઉગ્રતા, ત્રાસ, તર્ક અતિ વ્યાધિ; ઊન્માદ મર્ધુ ભય,
આદિદે, વિભચારી પુત આધિ. ૧૪ અર્થ—અપસ્માર કહેતાં કસી, અતિ ઉગ્રતા
કહેતાં મોઝાઇપણું, ત્રાસ તે ખીહીક, તર્ક કહેતાં વિચાર, વ્યાધિ કહેતાં દર્દ, શોગ
ઉન્માદ તે સંજોપાત, મર્ધુ, આખી કહેતાં ગાનસી પીડા એ સર્વ એ આદિ દેધને
વ્યભિચારી ભાવ જે છે તે કહ્યા. ૧૪

અથ હાવસ્ય લછનં.

કુહો—પ્રમ જ્યું રાધે કમકો, હૈ તાતે શૃંગાર; તાકે ભાવ પ્રભાવતે, ઉપજત
હાવ વિચાર. ૧૫ અર્થ—શ્રી રાધા કમ તેના પ્રેમ થકે શૃંગાર રસ ઉપજે તેને
હાવ કહેછે. ૧૫

અથ વાહવ નામાની.

કુહો—હેલા, લીલા, લલિત, મદ, વિશ્રમ, વિહત, વિલાસ; કિલ કિંચિત,
વિછીત અર, કહી વિદ્યાકો પ્રકાસ. ૧૬ અર્થ—હેલા, લીલા, લલિત, મદ, વિશ્ર-
મ, વિહત, વિલાસ, કિલ, કિંચિત, વિંછીત અને વિદ્યા એ વાહવનાં નામ ૧૬

કુહો—મોઝાયિત કુનિ કુટ મિત, બોધકાદિ બહુ ભાવ; અપને અપને પુ-

ફિખલ, વરત હે કવિરાય. ૧૭ અર્થ—માયર્ષ, કૃત, મિત, બાધક આદિ લેખને ને હાવ તે પોતાની બુદ્ધિએ કરીને કરી વર્ણવે છે. ૧૭

અથ શ્રી અન્નહેલા હાવ લછનં.

કુહો—પૂરન પ્રેમ પ્રતાપતે, બહન લાજ સમાજ; શ્રી હેલા તિહિ હરવુ દિય, રાધા શ્રી વ્રજરાજ. ૧૮ અર્થ—પૂર્ણ પ્રેમ પ્રતાપે કરીને લાજનો સમાજ તે બુદ્ધી ભય તેને હેલા હાવ કહીએ. તે હેલા હાવે કરીને રાધાશ્રી શ્રીજીનું મન હરતાં હવાં, તેમ શ્રી કમ તે શ્રી રાધાજીનું મન હરતા હવા. ૧૮

અથ શ્રી પ્રિયાકો હેલા હાવસ્ય લછનં.

સવૈયો—અવિલાકનિ અંકુશ એંચિ અનુપમ, મૂ ભુજ પાસ ભલે ગલે મેલી; મૃદુ હાથ સુવાસ ઉછાહ મિલી વહ જન્હકિ જનમનિ માંજ એકલી; અધરા રસ ખ્યાય કિચે વસ કેશવરાય કરી રસ રીતિ નવેલી; વનમે વૃષભાન સુતા સુખ હી હરિ કૌં હરિ લે ગઝ હેલાઈ હેલી. ૧૯ અર્થ—અવિલાકની તે ને જોયું તે રૂપ અંકુશ તેણે એંચી કહેતાં તાણીને અનુપમ ને જુદે તે રૂપ બે પાસને ગળામાં ધાલીને મૃદુ કહેતાં કોમળ ને હાસ્ય, સુવાસ, સુગંધ, યુક્ત તેણે કરીને અજવાલી રાજાએ એકલી હરિને મળીને અધર અજત કરીને વશ્ય ક્રાધા એવી નવી રીતિ કરીને વનમાં વૃષભાનની પુત્રીએ હરિને હેલા હાવે કરીને લેખ ગઇ. ૧૯

અથ શ્રીજીકો હેલા હાવ લછનં.

સવૈયો—ખેન સુનાઈ બુલાઈ લઇ તખ જોન બુલાઈ કેં જાંતિ ભલી કૌં; કૂ-લિ ગયો મન કુલે વિજોકનિ કેશવ કાનનિ રાસ થલી કૌં; રૂપ મહા મંત્ર પાન ક-રાઇ કિયો પરિરંબન કામ કલી કૌં; હેલા શ્રી હરિ નાગર આજ હરયો મન શ્રી વૃષભાન લલી કૌં. ૨૦ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી હરિએ જારલીના સ્વરના વિ-શે શ્રી રાધાજીને સાદ ક્રાધો. તે જારલીનો શબ્દ સાંભળી ત્યાંજ જાહ પામવાથી તે ધર યુગીને વિહવળ થઇને વનને વિશે ગઇ તેને ભલી રીત ભાતે કરીને તેડી લીધી. ને કેશવ કવિ કહેછે ને રાસ સ્થળનું વન તે કુલ્યું દેખીને શ્રી રાધાજીનું મન ધ-ણું પ્રકટીત થયું. ઠાકોરનું રૂપ તે રૂપી ને મંત્ર તે દબે પીધું કહેતાં સારી ચેડે જોયું, તેથી પ્રેમ મગન થયાં. પ્રભુજીએ પરિરંબણ કહેતાં આર્જીગન રાધું. અને કામ ક-ળા ને રાધા તેના મનોરથ પૂર્ણ ક્રાધા. એમ હેલા હાવે શ્રી રાધાજીનું મન હયું. ૨૦

અથ શ્રી લીલા હાવ તસ્ય લછનં.

કુહો—કરવુ જહાં લીલાનકો, પ્રીતમ પ્રિયા ખતાય; ઉપજત લીલા હાવ તહ

પરનત કેશવરાય. ૨૧ અર્થ—કવિ કેશવદાસ કેહેછે કે તાપક નામિકા જ્યાં લી-
લા કરે ત્યાં લીલા હાથ ઉપજે. ૨૧

અથ શ્રી પ્રિયાકો લીલા હાવ.

સવૈથો—પાછ નિઠા પરિવો અપમાન અનેક સો કેશવ માન મનેવૌ; જ્યુઠે તં
આલ ખવાઈ જો એવો વિશેસ મહુ દિસે ચુંકિ ચિતૌવૌ; ચીરિ કુચિલની ઉપર પો-
ઠીવૌ પાત નિઠે પારકે બંગિ એવૌ. આંખનિ મુદૈ સીખનિ રાધિકા કુંજ
તિને પ્રતિકુંજન જોવૌ. ૨૨ અર્થ—પરસ્પર ઠાકાર ઠકરાણીને પગે લાગવું
પડે, કોઈક ઠાણે અપમાન કરવું પડે, કોઈક ઠાણે મનાવવું પડે કોઈક ઠાણે
એઠા તંબોળ ખાવો પડે અને કોઈક ઠાણે ખવરાવવો પડે અને વિશેષે ધડીએ ધ-
ડીએ મારે તરફ જોવું પડે. કોઈ વખત કરડી જગ્યા ઉપર સુવું પડે એટલા માટે
શ્રી રાધાજી આંખ મીચીને એક કુંજ થકી ખીલ કુંજ ઉપર જવું શીજેછે. ૨૨

અથ શ્રી શ્રીજીકો લીલા હાવ:

સવૈથો—ત્રાપિ ઝરખનસુ મડિ ઉચે અવાસનિ ઉપર દેખતિ ધાવૈ, નિં-
દત ગોપ ચરીતનકૌ કહી કેશવ ધ્યાનકે કેયુન ગાવૈ; ચિત્રત ચિત્રમે આપુનિ પૌં
અવલોકતિ આનંદ રુપ ઉર લ્યાવૈ; આગનિ તે ધરમે ધરતે ફિર આંયુન વાસુરકૌ
વિરમાવૈ ૨૩

અર્થ—એક સમાને વીથે પ્રમુજ મેડી ઉપર ચડીને ઝરખે આંખી આંખીને
જ્યુવે છે ગોવાળીયાના ચરિત્રને નિંદે છે. કેશવદાસ કેહે છે કે ધ્યાન ધરીને રા
ધાજીના ગુણ ગાય છે ચિત્રામણમાં પોતે સ્વરૂપ આલેખીને પોતે દ્રષ્ટે જોઈ જોઈ
ને આનંદ પામીને પડે પોતે હૃદયમાં મારે ચાંતીને આંગણા થકી ધરને વિશે જાય
છે ધરમાંહથી આગણે આવે છે. એમ એ પ્રકારે દહાડા નિરગમે છે. ૨૩

અથ શ્રી લલિત હાવ લલ્લનં.

કુહો—જોલન હસન વિજૌકવૌ, ચલનિ મનોહર રૂપ; જસે તેસે પરનિ જો,
લલિત હાવ મતિ જૌપ. ૨૪ અર્થ—જોલવું હસવું જોવું મનોહરગતિ જોમ જો-
મએ તેમ વર્ણવી તેહેને લલિત હાથ કહેછે. ૨૪

અથ શ્રી સ્વામીનીજીકો લલિત હાવ લલ્લનં.

કવિત—કોમલ વિમલ મન કમલાસી સપ્તિ સાથ કમલ જ્યૌ લીને હાથ ક-
મલ સનાલેકે; નેપ્પરકી ધુની સુની જોરે કૃષી હંસનકે, ચોંકી ચોંકી પડે મારે
એથા મરાલકે; કંચનકે ભાર કુચ ભાર નિશ કુચ ભાર લચકે લચકી જાત કડી તટ

ખાલકે; હરે હરે ખેલતી વિલેકતી હસતી હરે હરે ચલતી હરતી મન લાલકે. ૨૫
 અર્થ—એક સમયને વીથે શ્રી રાધાજી બલીત હાવ કરતાં હુવાં. કોમલ કેહેતાં કુર્ણ
 ચીમલ હેતાં નિરમલ એવું મનછે જેનું ને જેના મનમાં બહાર માત્ર મેલ નથી એવી
 સખી સાથે લીધી છે અને કમલ ને બદ્ધમી તેની પેઠે કમલ નાળો સહીત લીધી છે.
 એવી રીતે ચાલ્યાં જાય છે. તે વખતે ઝાંઝરની ધુંની સાંભળીને હંસનાં સરીખી
 ચાલે છે તેથી મરાલ ને હંસ તેના ચઢવા ને બાળક, તેણે જાણ્યું ને
 હંસણી હથે એમ વિચાર્યું. અને તે દેશના બારે કરીને બાલા ને રાધા તે બટક
 બટક ચાલ્યાં જાય છે. હળવે હળવે ખાલે છે. હળવે હળવે હસેછે એ રીતે લાલ
 ને શ્રી વામ તેનું મન હરે છે. ૨૫

અથશ્રી પીડજીકો લલિત હાવ લલ્લનં.

સંવેધો—ચપલ પદ માર કિરીટ લસે મધવા ધનુસૌ ભવ દાવગુહે; મૃદુ ગાવત
 આવત બેનુ બળવત મિત્ર મયુર ન ચાવગુહે; ઉઠિ દેખિ બટૂ ભરિ લોચન આતક
 ચિત્તકો તાપ યુગાવગુહે; ધનશ્યામ ધનાધન વે મુધને જીવને વનતે વ્રજ આવગુહે.
 ૨૬ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી વનમાં ચકા વ્રજ તરફ આવેછે. તે મેધ સ
 રીખા ઘીસેછે, ને પિતાંબર ઓઢ્યું છે તે જાણે એ વીજલા ચમકારા ક
 રેછે. માર વીજનો મુગટ મસ્તક ઉપર છે તે ઈંદ્ર ધનુષ્યની સોબા સરખો
 છે. મેધ થોડે થોડો ગાળે તેમ મૃદંગ વાગેછે. વીણા વગાડે છે, મેધ દેખીને મા-
 ર નેમ નાચેછે તેમ અહીં મિત્ર ને ગોવાલિયા તેને નચાવતા આવે છે. હે સખી
 લોચન ભરીને જો ચિત્ર રૂપિઆ ને ચાતુક તેના તાપને ઓલવે છે. ધનશ્યામ
 ને પ્રભુજી તે ધના ધના ને મેધ તે સરીખા યધને વનમાં લીધી વ્રજમાં આવેછે. ૨૬

અથ શ્રી મંદ હાવસ્ય લલ્લનં.

કુહો—પુરત પ્રેમ પ્રતાપતે, ગર્વ ચઢ બહુ ભાવ; તિનકે તરન વિકારતે, ઉ-
 પજત હે મંદ હાવ. ૨૭ અર્થ—સંપૂર્ણ ધણી પ્રીતિ પરસ્પરે, મહિા મોહે ગર્વ
 ઉપજે તેનાથી ચોવનતા પ્રતાપથી મંદ હાવ ઉપજે. ૨૭

અથ શ્રી પ્રિયાકો મંદ હાવ લલ્લનં.

કવિત—છબિ સૌં છબિયા પ્રજબાનકિ કુંવરીઆજી રહી હતી રૂપ મંદ માન
 મદ છબીકે; હરી હરી સોહ કરી કરી પાર્ષ પરી પરી કુસૌરાય રામપ્રી સૌ તખ રહી
 જીય જકીકે; તાહી સમે ઉઠે ધન ધોર પેર ઘમની સીધાઉઠી બગી ધનશ્યામ તન તકી
 કે. ૨૮ અર્થ—સખી, સખીની આગળ કહેછે કે હે સખી પ્રજબાન સુતા શ્રી રા

ધાજી તે આજ ૩૫ ને મદને મદે છાકી રહ્યાં હતાં. તે વખતે મારે જો કામ તે થકા સુકુમાર કહેતાં શ્રી કર્ન તે મનાવે છે. ને અનેક રીતે ચતુરાશ્રી બોલાવી બોલાવીને થાક્યા. હસી હસીને, અનેક સમ પગે પડી પડી ને, કેશવ સમ આપને કહે છે કે જોતે હારખા તે સમે ધનચામ પ્રભુજીની કોઠને વિશે વલગી જાણે તે મેધની ધરા માંહે વીજલી જેમ શોભેછે તેમ સો બતી હતી. ૨૮

અથ શ્રી જિકૌ હાવ માવ કથ્ય તે

સવેથો—મહિ મોહનિ મોહિ સકે ન સખી ચપલા ચલ ચિત વખાનતિહૈ; રતિ કારતિ કચો હુંન કાનકેરે દુતિ ચંદ્ર કલા ધટ જાનતિહૈ; કહિ કેસવ ઐરકિ ખાત કહા રમનીય રમાહુન માનતિહૈ; પ્રણાન સુતા હિત મત મનોહર ઐરહિ દીઠ-નિ આનતિહૈ. ૨૯ અર્થ—સખી સખીની આગળ કહે છે, જે હે સખી પ્રભુજી આજ શ્રી રાધાજીના રવરૂપને જોધને ખીજી કપને પણ નજર મર્યા આણુતા નથી તે એવી રીતે કે મહી જે પૃથ્વી તેને વિશે જે કોષ માહનીછે તે પણ મોહ ઉપજાવી ન થકે અને ચપલા જે વીજલી છે તેને ચંચળ કહે છે અને રતિ જે કામની સ્ત્રી તેની તો એક રતિ જે કાને ધરતા નથી. ચંદ્રની કળા તે પણ ઝોઝી કરી માને. તો કેસવરાય કહે છે કે ખીજાની શિ વાત? રમા જે લક્ષ્મી તે થકી પણ એને સુંદર કરી માનેછે. પ્રણાન પુત્રી જે શ્રી રાધાજી તેની મનોહરતા જે સુંદરતા તેથી ખીજી સ્ત્રી કોષપણુ દે-થીમાં આવતી નથી. ૨૯

અથ શ્રી વિશ્વમ હાવ લલ્લન પ્રાહ.

કુહો—વાક વિભુશણુ પ્રેમ તે, વહાં હોત વિપરીત; દરસ નરસ તન મન રસિત, ગનિ બિ પ્રમ કે ગિત. ૩૦ અર્થ—વાક કહેતાં વાણી તેથી અત્યંત પ્રેમ કરીને થાય એટલે થું આવલી થાય. તે દીઠે થકે કે કાંઈ સાંભળેથી તે વિપરીત રહે તેનું નામ વિશ્વમ હાવ જાણવો.

અથ સ્વામીનીજિકો વિશ્વમ હાવ.

સવેથો—કટિ તે કટિ હાર લપેટ જિયો કલ કી કન લે ઉર સૌ ઉરમાધ; કર નેકુર સૌં પગ પૌચ વની અંગિયા સુધિ અચલકી વિસરાધ; કર અંગન રંજીત આર કષોબ કરી જ્યુત જલક નૈનનિ કાંઈ; સુનિ આવત, શ્રી પ્રજાભુખાન ભુખિ તહી ઉઠિ દેખન ધાધ. ૩૧ અર્થ—એક સમાને વિશે સ્વામીનીજી બેઠાં શંગાર-

કરતાં હતાં તિલામાં કોઈએ કહ્યું જે વજનું બુધણ આવે છે તેથી ઉતાવળમાં બુ-
ધણ પણ અવળાં પહેરાઈ ગયાં તે એવી રીતે કોઈને જે હારે હતા તે લખ કેડે બાં-
ધ્યા. કઠી મેખલા જે હતી તે લેખને ગળામાં ધાલી છે. પગનાં ઝાંઝર લેખને હાથ
માં પેહેર્યાં. હાથની ધુંચી લેખને પગને વિશે ધાલી. આંધુડીઓ હતી તે આંગળીએ
ધાલી તથા શૃંગારની તો સુખી નથી. અને આંગળ હવું તે મુખને વિશે લેખન કીધું.
અલતા હતા તે લખને આંખે આંજ્યો છે. એમ શ્રી કાકોરને આવ્યા સાંભળીને પોતે
શૃંગાર કરતાં ઉઠીને સુરત દોડી છે.

અથ શ્રોજિકો વિશ્વમ હાવ લછન.

સવૈયો—નંદ નંદનુ ખેલતુ હૈ બનિ જાત બનિ છબિ ચંદન કે જલક્રી; વૃષભાન
કુમારિ વિલોકતિહિ ચિત્રમેં રચિ વિશ્વમક્રી ઝલક્રી; ગિરિજા ગુન જાનતુ પાનન પ્પાત
બિરી કર પંકજ કે દળક્રી; વિહસી સખ ગૌપ સુતા ચકિ જૈઅન મુંદિસ રૌચિ દ-
અં ચલક્રી. ૩૨ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી રમે છે ત્યાં વનને
વિશે તમને રાખીકાજી નજરે પડ્યાં. તેવારે ચિત્તને વિશે વિશ્વમ ઉ-
પનો તેથી પાનની ખીડી હતી તે હળવે હળવે હાથમાંથી પડી પણ જાણી
નહી. અને પંકજ જે કમલ તેના દળની ઝેરવેલી પાંખડી હતી તે પાંખડીની ખી-
ડી બનાવીને મુખ માંડી ધાલીને ખાખી. તેવારે સર્વ ગોળીઓ હતી તે હળવે હળવે
હસે છે. ધુંધટો કાઠીને ગોપાંગના સર્વ માંડોમાંડી આંખ મીચકારે કરીને હસે
છે. ૩૨ •

અથ વીહી-હીત હાવ લછનં કથયતે.

કુહો—ખોલનહુકે સમયમૈ, ખોલન દેત ન લાજ; વિરહત આવતા સૌં કહત,
કેસવ કહે કવિ રાય. ૩૩ અર્થ—ખોલવાને સમે લાજે ખોલાય નહી તેને કેસવદા-
સ કહે છે કે મોઢા મોઢા કવિધર એને વિરહત હાવ કહે છે. ૩૩

અથ સ્વામીની વિરહત હાવ.

સવૈયો—મરે કહી દહિ યૌં જુ તઉ કિરિ શ્રીખમ જ્યૌં હઠ કાઠ દહેગી; ધે-
રિયો પ્રેમ સમુદ્રમેં રાધિકે જાજ કરે કતિ કયૌંનિ વહેગી; હૌ સમરે સજની સગરી
કખડું હરિ સૌં હસિ ખાત કહેગી; ચાચિત્તક્રી ચિત્ર સારિ ચઢી ચિત્તક્રી પુતરી ભઈ
કયૌંજૌ રહેગી. ૩૪ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજીને પ્રભુજી ધણી ધણી
રીતે ખોલાવી ખોલાવીને યાકચા પણ જાજ્યાં ખોલાયું નહી ત્યારે સખીએ શ્રીરાધાજીને
કહ્યું. કે મહાર કહ્યું આજ હૈયામાં દાઝે છે પણ પછે શ્રીખમ કાળના કાષ્ટની પેટે

ધણાં દાઝશે. કારણ પ્રેમ રૂપીયા સમુદ્ર તરવા છે. અને એવડી હલ ક-
રશે અને લાજ કરશે તો નેહનો કેમ નિરવાહ કરશે? પ્રાતિનું પુર કેમ પડશે?
અને સધળી સખીયા હુંથે રમે છે તમે તમે હરિ સંગાયે ઠિચે દહાડે હથીને વાત
કરશે અને વળી ચિત્ર કાઢનારાં તે ચિત્ર પૂતળી યધને ક્યાંહાં મુખી અણુઓ
લ્યાં રહેશે. ૩૪

અથ શ્રીજીકો વિહત હાવ.

સવૈથો—કેશવરાય સૌં આજી સખી વૃષભાન કુમાર ઉરાહનો દીનૌ; ગારિ દેધ
અરે મારે દેધ અરવિંદન સૌં મનકે હિત હીનૌ; સીખ દેધ મુખ પાપ લખ ઉરલ્યા
ધં મુગંધ અદાવન લીનૌ; ઉત્તર દેવેકુ નંદ કુમાર કછુ સિર નીચેત ઊંચો ન કીનો.
૩૫ અર્થ—સખી સખી પ્રત્યે કહેછે કે હે સખી શ્રી કેશવરાયને રાધાજીએ આલ-
ભા દીધા, ગાળ દીધી, કાંઈક માર પણ મેં, ને કમળની ડાંડી હતી તે, ભાગી
નાખી, સિંખામણ દીધી. મુખ પાણુ દીધું. વળી ઉરને વિશે મુગંધમય ચંદન ચાળ્યું
પણુ તોય પ્રભુજીએ નીચેથી ઊંચું જોયું નહી. મનમાં લાગે કરીને શ્રી પ્રભુજીએ
રાધાને કાંઈ પણ પ્રતી ઉત્તર ન દીધા. ૩૫

અથ શ્રી વિલાસ હાવ લજ્જનં.

કુહો—ખેલન ખેલન હસન અરે, ચિતવન ચલનિ પ્રકાશ; જલ યજ કેશવદાસ
કહિ, ઉપજત વિવિધ વિલાસ. ૩૬ અર્થ—રમતાં ખેલતાં હસતાં, ચિતવન કહે-
તાં જોતાં, અને જળમાં યજને વિશે કેશવદાસ કહે કે જો એમ વિલાસ હાવ ઉપજે.

અથ પ્રિયાકો વિલાસ હાવ.

કવિત—કીલક તો અલક જી તીલક ચીલક મીચ ભોહનીમેં વિર્જમની ભોન
ભેદ દીનેહે; ભોચનની સૌચીતી સંજેત નચાવતહે, વસન ચમકહી ચક્રીત ચિત કીનેહે,
મંદ હારય મુખવાસ અનવાસ દાસ કરી, લીને કેસૌરાય જીય યદ્યપી પ્રવિનેહે; માહન
કે તન મન મોહી વેકુ મરી ભટ, તેરી મુખ સુખહી અનંત વ્રત કીનેહે. ૩૭

અર્થ—સખી રાધાજીને કહે છે કે હે સખી તહારા મુખ ઉપર કેશ પાશની લટ છુ
ટી છે ને મોહો ઉપર પડી છે તે ચંચળ યકી અત્યંત સુંદર સોભાયમાન દીશિછે.
અને ભારિંગનું જોમ ચડવું ઉતરવું તે પ્રમાણે કાંઈક વિર્જમના ભેદ બતાવેછે. નેત્ર
થી લાજ મુકીને કયાક્ષ કરીને તારં જોવું અને દસન જો દાંત તેની જો જોયોત તે
જાણે વીજલીજ હોય એમ દેખાયછે. તે પ્રભુજીનું ચિત્ત ચક્રીત કરી લીધુ છે. અને તહાર
જો મંદ હારય જો મરકલડાં તેણે કરીને મુખમાંથીથી મુગંધ ચાલેછે તે મુગંધ કરીને અના

યાસ કહેતાં સહેજ સુવે કરીને પ્રભુ ઘસ કરી લીધા છે. જો કે અગર છે તો પણ કેસવ કરી કહે છે કે તે વથ ક્રાધા છે માટે અમે જાણીએ છીએ કે તારે મુખે મોહનના તન મનને વિશે મોહ ઉપજાવવાને માટે અનેક વ્રત ક્રીધલાં છે. ૩૭

અથ શ્રી હરિ જ્યુકો વિલાસ હાવ લલ્લન

કવિત—જન તન હારે તાગી હોરત નિહારવેકો કહું નિહારે જન કેસેકું નિહારે; સુર નાર નાગ નવ કલ્પ નહિ પ્રાન પતિ દેવતા નીહું કે હિચે સંતીન વિહારે; રૂપ મદ પ્રાપ્ત મદન મદ પ્રાપ્તની ત્રિય મદ પ્રાપ્તની લોચન નિહારે; ૩૮ અર્થ—પ્રભુજીને સખી કહે છે કે હું મહારાજ તમારા અંગની ઊપમા તથા સોભા અમારાથી કહી શકાય નહી. અને તમારે સ્વરૂપ જોઈ જોયું નથી તે જોવાને ધણા ધણા ઉપાય કરે છે, અનેક અનેક નોરાં કરે છે, પણ જોઈ શકતા નથી અને કહું છું કે જે કોઈએ સારી પેઠે જોયા નથી તે શું જોઈ? સુર કહેતાં દેવતા, મનુષ્ય, નાગ કહેતાં સર્પ, તેની જે નૌતમ કન્યા છે તેના તમે પ્રાણવલ્લભ છો, પ્રાણ પતિ છો, તે પ્રણુ તમને હૈયામાંથી વિસારતી નથી. હું મહારાજ તમારે જે અશિષ અંગ તેને ઉપમા દેખીએ તેવું કોઈ છે નહી. વીરંચી જે ખસ્યા તે પણ જોઈ રહ્યા છે જે પ્રભુજીના સરીખ કોઈનું રૂપ નથી. અને સ્વરૂપના મદને મુકાવે અને તે કામના મદને મુકાવે એવાં તમારાં ચાવન નેત્ર છે. ૩૯

અથ શ્રી જીકોકીલ કીંચીહાવ લલ્લન.

કુહો—શ્રમ અભિલાષ સર્ગવ સ્મૃત; ક્રોધ હર્ષ ભય ભાવ; ઉપજત એકે વાર જીત, સો કીલ કીંચીતહાવ. ૪૦ અર્થ—એક શ્રમ, અભિલાષ, સર્ગવ, સ્મૃતિ, ક્રોધ, હાસ્ય ભય ભાવ એટલાં એકલાં થયાં હોય તેને કિલ કીંચીત હાવ કહીએ. ૪૦

અથ શ્રી સ્વામીનીજિકો કીલ કીંચિત હાવ લલ્લન.

સવેયો—કોન ત્રસે વીસે લખિ કોનહી કાપર કોપકે મોહ ચલાવે; તૂલ-તુ લાજ ભટ્ટ, બહુ કપહુ મુખ અચલ મૈલ દુરાવે, કોનકિ લેત ખલાષ દ્યો તરિ દિસા યહ મોહિ ન ભાવે; એસિ તો તુ કપહુ ન ભાષ અખ તોહિ દધ જીન વાષ લગાવે. ૪૧ અર્થ—એક સમયને વિશે શ્રી રાધીકાજીને કીલ કીંચિત હાવ ઉપના છે તથા બેઠી બેઠી ચેષ્ટા કરે છે તે સખીએ ઘીરી તેવારે સખી કહે છે કે કોણે ખીહરાવીને કોના સામું જોઈને હસેાછો અને કોની ઉપર રીસ કરીને મોહું ચડાવેાછો, અને ધડીકમાં લાજ મુકીને આઠણું કાઢાડી નાખેાછો અને ધડીકમાં ધુંધો કાઢીને જોસેાછો અને વારેવારે કેની ખલાષ દેચુછો, પગે લાગુ છું, તમા સામું

કહે; આ તારી દયા મને ગમતી નથી. એવી વૃત્તિક કથારની ગાંડી થઈ અને તેં
તો જાણે એ દયા કીધી પણું વળી ખીજની દયા કરીશમાં. વું એ તારી કને રા
ખતે. ૪૧

અથ શ્રી જીકો કિલકિંચિત હાવ.

સદૈયો—ઐસિહે ગોકુલકે કુલકો જીહિં છંદન નેન કિચે અનુકૂલે; ખંજન-
મેં મન રંજન કેશવ હારિ વિહાર લતા લગિ બુલે; મોલે જો કોલે બુકે અનખાસે
પ્રીરે ખી બુકે સોહિ એમહિ કુલે; રૂપ બચે સખકે વસિ મૈસૈદ્ધે કાન કાહે રસ
કૃાંનકે બૈલે. ૪૨ અર્થ—એક સમે શ્રી પ્રભુજીને કિલકિંચિત હાવ ઉપનો છે. તે
અવસ્થા જોઈને સખી કહે છે કે હે મહારાજ ગોકુળની સ્ત્રીઓએ દ્વાણુ નેત્ર હતાં
તે અનુકુળ કીધાં કહેતાં અંચળ હતાં તે પાધરાં કીધાં. હે કેશવ તે નેત્ર કેવાં છે.
ખંજન જે પક્ષી તે સરીખાં મનરંજન છે કહેતાં જોવા થકી મન સર્વનું પ્રસન્ન
થાય. બોલીને વધી પાછાં બુકે છે. અને અણખાસે થકે કરીને વળી તે મનમાં
લાગે છે અને ધડીએક માંહી પ્રસન્ન થાઓ છા. રૂપે કરીને સ-
ર્વને વશ થઈ રહ્યા તે કાન્હજી તમે તે કેને રસે બુલ્યાછો કહેતાં
કોણે તમને આહ્યા છે. ૪૨

અથ શ્રી વિછોક હાવ લછળ.

કુહો—રૂપ પ્રેમકે ગર્વતે; કપટ અનાદર હોય; તહાં ઉપજે વીછોક રસ, પહ
જાને સખ કોય. ૪૩ અર્થ—પ્રેમ રૂપ તેનો જે ગર્વ તે થકે કપટ કરીને અના-
દર કરે વિછોક હાવ ઉપજે છે તે તો સદ કોઈ જાણેછે. ૪૩

અથ શ્રી સ્વામીનીજીકો વિછોક હાવ.

સદૈયો—આવત જાનિકે સોઈ રહી હરયે હેર ખેડે ન જાતિ જગાધ; સાહસકે
ઉર મધ્ય ધરે કર જગતિ રામકિ રાચી જગાધ; નિવિચી મૌચનચોંકિ ઉરો પહિ
આન બુઠી ખતિયાં કહિ વાઈ; વાસુર ગાઈ ગવાર સ્વરાવત આવતહે નિસિ સેજ પ
રાઈ. ૪૪ અર્થ—એક સમાને (વચ્ચે) કાકોરજીને આવતા જાણીને કપટ કરીને સુધ
રહ્યાં તે વારે પ્રભુજી હજવે હજવે જાને પાસે ખેડા ને જગાડવા માંડ્યાં પણ જાગે નહીં
તે વારે પ્રભુજીએ સાહસ કરીને સ્તન ઉપર હાથ મેલ્યો તોપણ બોલ્યાં નહીં પણ
તે જાગતી હોય તેમ રામાંચીત થઈ તેવારે પ્રભુજી એ બીચી છોડવા માંડી ત્યાં
ચક્રીત થઈને ઉઠી. કાકોરને ઝાળખીને પાછી ખેડી છે તે યુગ માંહીથી એવી

બાત નીસરી ગઈ. જીવોને ગોવાળીયા દિવસે ગાંધોને ચારતા ફરે છે અને રાત પડે એટલે પરાધ સેન્ટે આવી બેસે છે. ૪૪

અથ શ્રીજીનો વિંછીક હાથ લહનં.

સંવેચો—એક સમયે ઇક ગોપિકું કેશવ કેસેંદિ હાંસિકિ બાત કહી; જા કહું તાત ઇધ તજ તાહિ કહા હમરયું રસ ચીતિ નહીં; શકે પ્રતિ ઉતાર દેન સખી દ્રગ આસુનકી અવતી ઉમહી; ઉર લાધ લધ અકુલાત ધતઉ અધ રાત કહો હાજકી ન રહી. ૪૫ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી કમલ મહારાજે એક ગોપીને હાથ કરતાં કરતાં એવી એક વાત કહી કે, હે સખી તારે બાપે જીને તને સંભાળી હતી તેને તજીને શું એવડી અમ સાથે પ્રીતિ બાંધી છે. તેનાથી એવું સાંભળીને જવાબ દેવાયો નહીં ને નેત્રમાં આંસુ આવ્યાં ને રાધ દીધું ત્યારે પ્રભુ પણ આકળા યદને છાતી સાથે ઘાળી સ્વસ્થ કીધી તોપણ અર્ધ રાત્રી લગી ઊંઘી નહીં પણ ડસડસતી રોતી રહી. ૪૫

અથ શ્રી વિંછિત હાથ લહનં.

કુહો—બુધન બુધવેકું જીહાં, હોમ આનાદર આનિ; તહા વિંછીત વિચારિજીયો, કેસવરાય બખાનિ. ૪૬ અર્થ—બુધણ પેડેરવાને સમયે આનાદર થાય તેને શ્રી કેશવરાય કહે છે કે તેને વિંછિત કહીએ. ૪૬

અથ શ્રી સ્વામીનીજીનો વિંછિત હાથ.

સંવેચો—તન આપને બધે સિંગાર સિંગારિ નેહે એ સિંગાર સિંગારિ પ્રયાહી; વ્રજ બુધન નૈનની બુધે હૈયકે સુતાંચે સિંગાર ઉતારે ન જાહી; સખ હોત સુગંધ નહીં ત સુગંધ સુગંધ સુગંધ મે જાત સુખાહી; સખિ બુધનહૈ સખ તોહિ વિબુસિ ત બુધનિમે પુમ બુધિત જાહી.

૪૭ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી નાયકાને તેડવાને અરથે આવી છે તેવારે શ્રી રાધાજી કહે છે કે હે સખી આજ તો સણગરાઈને સુવા ઉપર તમવાર યયાં પણ વળી ફરીને અંગાર કુણુ કરશે. તે વારે સખી બોલી કે હે રાધાજી શરીરને રીથે વિધાતાએ રૂપ રૂપીએ અંગાર આપ્યો છે તે શામે છે. પણ કૃત્રિમ અંગાર પેહેર્યો ત તો સરથે વ્રથા છે. અને વ્રજનું બુધણ એવા જે શ્રી કશનજી તેનાં નેત્ર તે રૂપ જોવાને બુધણ છે. અંગાર છે તે કાંઈ ઉતારયો જાય છે? અને સખી તારા શરીરની જે સુગંધ તેથી બીજા પદાર્થ સુગંધમયજ થાય છે. અને હે સખી આ-

બુધ્ધ પેહેરવાથી રડા દીસોછો એમ નથી. હે રાધિકાજી તહાર ને રૂપ છે તેજ
અંગાર છે. ને તે યોગે છે. ૪૭

અથ શ્રી હરિજીનો વિચિત્ર હાવ લક્ષનં.

સૈવયો—પાનન ખાત ન પાગ રચી પલટૈ પટ ચિત કહા ધરીકે; કંઠ સિરી
વનમાલ મનોહર હાર ઉતાર ધરે અરિકે; અંદન ચિત નિલેપ મુલોચન લોક વિલોક
નિ સોલરિકે; અંગ મુભાય મુવાસ પ્રકાશિત લોપહો કેશવ કમો કરિકે. ૪૮ અર્થ
એક સમાને વિશે શ્રી હરિએ સમજા શણગાર ઉતારી મુક્યા છે તે વખતે
સખી કહે છે કે હે પ્રભુ તમે પાન નથી ખાતા પાણી પણ નથી પીધતાં ને તમે
ચિતને વિશે શું ધરો છો? કંઠી કહાડી મેલી છે. વનમાળા તથા મનોહર હાર ઉ
તારી મુક્યા છે તે શા કારણ માટે? અંદન ચોખ્ખા હતાં તે છુહી નાખ્યાં કેમ? કે
મ સાથે લલાઈ થઈ છે? અને હે પ્રભુજી શરીરે મુગંધી વાળો અંગાર હતો તે
કેમ ઉતાર્યો પણ અંગની ને મુંદરતા છે તે કેમ જ્યે માટે પેહેરો, ઉતારે સરખું? ૪૮

અથ શ્રી મોટાઈત હાવસ્ય લક્ષનં.

કુહો—હેલા લાલી કરિ જહા, પ્રગટિત સાત્વિક ભાવ; બુધિ બલરો કિત સો
ભિન્ને, કહે મોટા ઈત હાવ. ૪૯ અર્થ—હેલાલીલા કહેતાં સાત્વિક ભાવ ઉપજે છે
અને બુદ્ધિબળે કરી યુક્ત રાખે પ્રજ્ઞ તેને મોટાઈત હાવ કહીએ. ૪૯

અથ પ્રિયાકો મોટાઈતહાવ લક્ષન.

સૈવયો—ખેલતિહે હરિ ખાગે બને જહાં બેઠિ પ્રિયા રતિ તે અતિ લોને;
કેશવ કેસેહું પીઠમં દીઠ પરી કુચકુ કુંમકી મુચિરોની; માત સમીપ દુરીય બલેલિન
સાત્વિક ભાવ નિકા ગતિ હોગી; ધૂર કપૂરકિ પૂર વિલોચન મુખિ સિરોરહ ઉહિ
ધભેતી. ૫૦ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજી સખીઓ માંડી બેઠાંછે ત્યાં
પ્રભુજી રમતા રમતા આવ્યા. તે અનેક અંગાર અને મુગંધે બની આવ્યા. શ્રી
રાધાજી કેવાં છે તો રતિ ને કામગી જો તે યક્રી પણ મુંદર છે. તેમણે
પાધું વાળી જોયું તો ત્યાંજ શ્રી કબ્જ દૃષ્ટે પડ્યા એટલે વિહવળ થયાં. માતા
પાસે બેઠાં હતાં ને ત્યાં સાત્વિક ભાવ ઉપજ્યો. તે ઠાંકતાં હવાં. કપૂરનો ને બુદ્ધો
તે નેત્રમાં પાલીને સિરોરહ ને કેશપાશને ઠાંકીને પડ્યાં, માતાજીએ કહ્યું શું થાય
છે? કાંઈ આંખમાં રજ પડી છે? ૫૦

અથ શ્રીજીકો મોટાઈત હાવ લઢ્ઢન.

સવેયો—મોજનિઢે વ્રથભાનું સભા મહિ ખેઢે નંદખાખા સુખકારી; ગોપ ધને
બલવીર બિરાજતિ ખાતિ ખતાઈ વિરિગેરધારી; રાધિકા ઝાંખિ રૂપ નિદે તથ ઝયો
કસિ બાગિ ગીરીહે બિહારી; ચૌર બચે સધુજે સધુચે હરખાઈ કહ્યો હરિ બાગિ સુ-
પારી. ૫૧ અર્થ—એક સમે મોજન કરીને વ્રથભાનજીની સભાને વિશે નંદજી
બેઢા છે. તે નંદજી કેવા છે તે સદાઈ સુખકારી છે. ખીજા અનેક ઝાઢા મોઢા
ગોપ મારે બેઢા છે. બળભદ્રજી પણ બેઢા છે. પાનની ખીડી આરોગે છે. ત્યાં પ્ર-
ભુજીએ પાનની ખીડી ખનાવીને આરોગી, તે સમયને વિશે શ્રી રાખીકાજીએ રૂર
એ આવીને જોયું. તથા પ્રભુજીએ સારી રીતે ખોખાશુ તે સહ્યે જાણ્યું ત્યારે
તથા કોઈ ન સમજે મારે પ્રજાએ કહ્યું કે ખીહીતા નહીં મહારા ગળામાં સોપારી રહી
ગઈ છે. ૫૧

અથ શ્રી કુટામેત હાવસ્ય લઢ્ઢન.

કુહો—કેલિ કલહમે સોમિજે, કેલિ કપટ પદ્મ રૂપ; ઉપજતહે તત કૂટમિત,
હાવ કહત કવિ જૂપ. ૫૨ અર્થ—કેલી કલહ ને પ્રેમ કલહ તેમ જ કપટ રૂપ ઘી
સે તે કૂટમિત હાવ કહીએ. એમ મોઢા મોઢા કવિ કહે છે. ૫૨

શ્રી સ્વામીનીંજીકો કુટામેત હાવ લઢ્ઢન.

સવેયો—પહેલે હઠ રૂઢિ ચલી ઉઠિ પીઢિં મૈહિ લખી સખિ તેં ન લખીરી;
કુનિ ધાઈધરો હરિજયું શુભ જાનિ તે છુટિ વૈકો બહુ બાનિ રૂખીરી; કર પીડ ન દંત
નખક્ષત દઈ જીને વૈરનિકો મરજદ નખીરી; દિરિ તાડિડો પાન ખવાવનિહે ઉલટી
કહુ પ્રીતિકિ રીતિ સખીરી ૫૩ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી રાધાજીને કહેછે
કે હે સખી પહેલાં તું હઠ કરીને રીસાવી ચાલી, પછી તે મુને ઘી નહીં. હું જાની
માત્રી જોઉં છું તો હરિ એ સોડી ને હાથે ઝાલી ને તથા તે છુટા થવાને કાજે
અનેક ઉપાય ક્રીધા પણ હરિએ હાથમાંથી મુકી નહીં. તેમજી સારી રીતે ખાજીને કુખ
ચુંબન ક્રીધું, ને નાખ ઘીધા, જેમ વેરી કરે તેમ મહારાધા જોઈ ન ખમાવતમ ક્રીધું
પણ પાનની ખીડી વાલી વાલીને ખવરાવી; તથા એ જાણ્યું કે ખરી પ્રીતિથી એ
મ કર્યું છે. ૫૩

શ્રીજી કુટામેત હાવ લઢ્ઢન

સવેયો—દેખ તિહિ જિહિ મૌનઝહયો અસ મૌન તજયો કદુ ખોલ ઊરચોર; સૌહે

કિયે ઉનસૌ હો કિયો મનુહાર કિયો ફૂન મુધે નિહારે; હા હા કહિ હારિરહે નંદનંદ
 ન પાવ પરે જીન લાવ ન મારે; પંડિતહે સુખ તાહિકો અંક લેહે કહુ પ્રેમકે પાઠ
 નિ ન્યારે. ૫૪ અર્થ સખી સખી પ્રત્યે કેહેછે કે આને મેં તમાથો દીઠો કા
 રણ કે પ્રજુજીને આવતા દીઠા અંટણે રાધાજી મૌન ગ્રીને બેઠાં. તેને પ્રભુએ અ
 નેક વાનાં દરીને મૌન યુકાળ્યું તથા બાલવા માંડ્યું. તો કડવું ઝેર બાલવા મ
 ડ્યું. પછે અનેક સમ દીધા તોએ પણ સાચું ન જોયું. વલી ઘણી ઘણી મનોહાર
 કરી પણ તે રાધાજીએ સારી પેઠે સાચું ન જોયું. હે સખી એ રીતે નંદનંદન અ
 નેક મનોહાર કરી કરીને યાડયા, પોતે પગે લાગ્યા ત્યારે શ્રી રાધાજીએ પાદુએ
 માર્યા તેને વળી ઉત્સર્ગ ઉપર બેસારીને મુખે અંગાર પુર્યા અંટણે કેસર કરતુરી
 એ કપાળને વિશે આડી કરેછે જોતા ખરી. આએ એક પ્રીતિનો મારગ ન્યારોછે.
 અથર્થોધક હાવ લછનં

ફુલો—ગૂદ બાવકો બોધ જ્યાં, કેસવ ઉરછી હોય; તાસું બોધ કહાવ સખ,
 કહત સયાને લોય. ૫૫. જ્યાં સુખ બાવ હોય કેહતાં સમસ્યાએ સમજવું તેને કે
 શવદાસ કેહેછે ને કોઈ ડાહ્યા છે તે તેને બોધક હાવ કેહેછે ૫૫

અથશ્રીપ્રિયાજીકો બોધક હાવ લછનં

સવૈયો—મેહિ હતી વ્રખલાન કુમારી સખીનકી મંડલી મંડી પ્રવીની; લે કુમિ
 લ્હાનો શોકજ કંપાઈકે પાછ બગા ઇક ગ્વાલિ નવીની; ચંદન સૌ છિરકયોં બહુ વાર
 કે ખાન દિયે કરેના રસ બીની; ચંદન ચિત્ર કૌલનિ લોપિકે અંગન આજી વિદા
 કરી દીની ૫૬ અર્થ—એક સમાને વિશે સરયે વિદ્યાને વિશે પ્રવિણ એવાં શ્રીરાધાજી
 જાનનારીની મડળી વયે બેઠાં હતાં ત્યાં એક નથી ગોવાળણી આવી તેણે કરમાએલું
 કમળ આણીને તે શ્રી રાધાકાજીના પગ ઉપર મેલ્યું ત્યારે શ્રી રાધાજીએ તે કમળ
 લેધને તે ઉપર ચંદન છાંટ્યું ને તેના ઉપર ઘણી દયા ખતાવીને તે કમળ માધું સ
 ખીના હાથમાં આપ્યું. તે સખીનું જો ધાવરાવીને આંલો કર્યો, અને તેની આંખ
 આંજીને વિદાય કીધી. આ કમળ ઉમરથી થું સમજવાનું છે તે નીચે સુજ્ઞ—
 કરમાએલું કમળ બાવીને મુક્યું તથા એમ સુચનું કે પ્રજુજીનું સુખ તમારે વિરહે
 કરીને કરમાએલું છે અને એ કમળ તમારા ચરણ ઉપર મેલ્યું તે જાણે તમને
 પગે લાગે છે. અને નાપકાએ ચંદન છાંટ્યું તે આસના વાસના કીધી છે, સખીને
 કપોળે ચંદન કર્યું તેમાં એમ ખતાવ્યું કે તે શુકલ પક્ષ આવવા દે એવી રીતે સમસ્યા
 કીધી. ૫૬

અથ શ્રીજીકો વોધક હાવ લછમ.

સવેચો—સપ્તિ જોહન ગોપ સખા મહી ગોવિંદ એઠુંત ફતિકો ધરિકો; જનુ કેશવ પૂરન ચંદ લસ્યેં ચિત મિત ચકોરનિકો હરિકૈ; તિનકો ઉલટો કરિ આ નિદિહ કહું નીરજ નીર નમ્યે ભરિકૈ; કહિ કાહુતે નેક નિહાર મનોહર દેદિ દિચો કહિકા કરિકૈ. ૫૭

અર્થ—સખી કહેછે હે સખી મહા મનોહર ગોપની સખામાં ગોવીંદજી શણગાર ધરીને ખેઠાછે. તે જાણે શે જો કળાએ ચંદ્ર ઉગ્યો હોય એમ શોભતા હવા. ત્યાં કોઈક સખીએ એક કમળ પાણી ભરીને પ્રભુજીની પુંડે આંખીને છુટકું તેમાંથી જળાધારી છુટી ત્યારે પ્રભુજીએ કહ્યું કે એમ કેમ કરું. એમ કહીને કમળ છુટીને કમળ ખીડીને કલા કરીને તે સખીને આપ્યું. આ સમસ્યાનો એવો અર્થ છે કે પ્રભુજી એ કમળ માંહીથી પાંણીના દરેકા પડે છે તે ખાને કરીને ખીડી કરીને પાણું આપ્યું તેનું કારણ એમ સુચવ્યું કે જ્યારે કમળ ખીડાય એટલે જે રાત્રી પડશે ત્યાં રે આવીશું. ૫૭

કુહો—રાધા રાધારવનિકૈ, કુહો યથામતિ હાવ; દીઠો કેસવદાશકી, હમિચો જ્યું કવિરાય. ૫૮ અર્થ—એ પ્રકારે કેસવદાસ કહેછે કે શ્રી રાધાજી ને શ્રી કલનજી ના જે હાવ તે મહારી મતિ જે બુદ્ધિ તેને અનુસારે કરીને જોતા કહ્યા. એ હાવ તું જે વર્ણન કર્યું તેમાં કાંઈ પણ વતું એાહું હોય તે જોરા કવેશ્વર ક્ષમા કરશે. ૫૮

પતિશ્રી મ-મહારાજ્ય કુમાર શ્રી મંદ્રજીત વિદ્યોતાયાં શ્રી રસીક પ્રિયામાં

અત્ર યુગલ હાવ વણુત નામ પદ પ્રભાવ ૧

અથ શ્રી વિધિ નાયકા વર્ણન

કુહો—સ્વામિન પતી ઉત્કા, વાસક સજ્જન નામ; અભીસીવીતા લખાનીએ એાર પંડીતા વામ ૧

પુનઃકુહો—કેસવ પ્રોસીત ચોયસી, લખ્યા વિપ્ર સુઆનિ; આટ નાયકા એ સર્વે, અભિસારિકા સુજની. ૧ અર્થ—એક સ્વામિનપતિકા, ખીજી ઉત્કા, ત્રીજી વાસક સજ્જન, ચોથા પંડીતા, પાંચમી અભિસંધિતા, છઠી પ્રોસીત ભર્તૃકા, સાતમી વિપ્ર લખ્યા, અભિસારીકા આઠમી. ૨

અથ શ્રી સ્વામીન પતિકા વર્ણન

કુહો—કેવલ જોકો યુત બદ્યો, સદા રહે પતિ સંગ; સ્વાધિન પતિકા તાસ

કહિ, વર્તત પ્રેમ પ્રસંગ ૩ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે જોનો સદૈવ ગુણ વધ્યો તે વધતા છે. ભર્તૃથી ચોતાની પાસે રહે તેહને સ્વામિન પતિકા કહીએ. ૩

અથ પ્રછળ સ્વામિનપતિકા વર્ણન

સવેચો—કેસવ જીવન જો વળકે અરે જીવહી તેય અનિ વાતહિ ભાવે; જ પર દેવ અદેવ કુમાર નિવારત માઈન વાર લગાવે; તા હરિષે તું અહિરકિ બેઠિ મ-
હાવર પાઈ ઝવાઈ દીવાવે; મહતો વચી હસિ લાઈ એસે આર જ્યો દેખે તો ઉત્તર આ-
વે ૪ અર્થ—સખી રાધાજી પ્રત્યે કહે છે. હે રાધે શ્રી પ્રભુજી વપભાન જી
વન કહેવાયછે અને એના બાપને તો જીવથી પણ અચીક છે. અને જો દે-
વ કુમાર અને મનુષ્યના રાજ્ય કુમાર તે સર્વને શ્રી કમજીના ઉપર હું
વારી નાખું છું.

એમ સમજું માતા જસોદાજી કહેછે ત્યાં થોડી વારમાં ગોળી અળતાના રંગ
ને પગે ચોપડાવે છે તે તુંને ધરતું નથી મેં તો સેહેજ મથકરીમાં કહ્યું પણ જો
કોઈ બીજો દેખશે તો ઉત્તર દેવાશે. ૪

અથ સ્વાધિન પતિકો પ્રકાશ

કવિત—ચોલી કોસો પાન તોહી કરત સવારી બાઈ યુકર જ્યોં તોડી. જો
હી ધુરતી સમાનિ હે; કેસોદાસ સુવિદ્યાસ તેરી રૂપ સંપદ સદાઈ ઉદાર જીવનકી વ્ર
નિસી વખાણિ હે; તેરે મનોરથ રથ ભાગી રથ પીછે ફેલે મેરે નંદલાલ ગંગાદો
સો પાની હે; એસી બાંની કોન જકત માની સુની મેરી રાની જનકે તો તેરી વાની
વેદકીસી વાનીહૈ. ૫ અર્થ—સખી રાધાજીને કહે છે. ચોલી કહેતાં જો તંબોળીના
પાનના પરે સમાખ્યા કરેછે તુંને અને યુકરજો અરીસો તેમાં જોમ સર્વે પ્રતિબિંબ
દીસેછે. તેમ તારે વિશે પ્રભુજીની ધુરતી વધી રહીછે. કેસવદાસ કહેછે કે તારા જો વિ-
લાસ તાહાર, જો રૂપ તે જાણિ એ પ્રભુજીની જીવવાની વ્રતીજ નહોય અને તાહા
ર જો મનનો મનોર્થ રૂપીએ જો રથ તે જાણિ શું ભાગીરથીનોજ રથ નહોય?
ને તેની પાછલ જોમ ગંગાજીનું પાણી ચાલેછે તેમ ઇહાં પ્રજીજી તારા મનોરથ રથ કહે
ચાલે છે. એથી વાત તે કોઈએ પણ સાંભળી નથી, ને કોઈએ માનીએ નથી. તાર
ી જો વાણી તે તો પ્રજીજીને મન તો વેદાંતની વાણી કહેતાં જો તું બોલે છે તેતે
જાણીએ છીએ કે વેદ બોલ્યા.

ઉત્કા લલ્લન કથ્યતે

કોણ—કોનહુ હેતુ ન આપયો, પ્રીતમ બકે ધામું; તાકોં સૌ ચિત મો ચિહિય,
કેસવ ઉત્કા વાધું. ૬ અર્થ—કેશવદાસ કેહેછે કે કોઈક કારણથી સ્વામી જોને ઘેર
ન આવી શક્યો ને વિભાસણ કરતાં કરતાં રાત્રિતો વહી જાય તેનું નામ ઉત્કા
કહીયે. ૬

પ્રલ્લભ ઉત્કા યથા

કવિત—કીધું મહ કાજ કીધું છુટ્યો નહી સખા સમાજ કીધું કધુ આજ વ્રત
વાસ રવી ભાતતે; દીનો તે ન સૌધ કીધું કાહુમો વિરોધ બયો ઉપજ્યો પ્રબોધ
કીધો ઉર અવધાતતે; સુખમે ન દેહ કીધું મોહીસે કપટનહું કીધો દેખ્યો મેહુ અ
તી ડરે અરધ રાતતે; કીધું મેરી પ્રીતિકી પ્રીતિ ભેત કેસોરાય આજહુ ન આહે
મન સુધો કોન વાતતે. ૭ અર્થ—એક સમાને વિષે ઉત્કા નાઈકાએ નાયકને આ
વધા કહ્યું હતું ને આવી ન શક્યા તેથી બેઠી બેઠી વિભાસણ કરેછે ને સુભાઈ કાંઈ
ધરના કાર્ય માટે બરાઈ રહ્યા કે મિત્રની મંડળીમાંથીથી ઉઠી ન શક્યા. આજ કોઈ
મોહાટા વ્રતનો દહાડો છે, કે હે સખી તે કાંઈ સમાચાર કહ્યા નહીં, કે શું વી
રોધ થયો, કે કોઈએ -હૃદયને વિશે જ્ઞાનનો પ્રબોધ દીધો, કે ચરીરને સુખ નહીં
હોય, કે મારા સંગાથે કપટની પ્રીતિ છે. કે અર્ધ રાત્રીમધની સઘટા ચડીછે તેને કે
ખીને ખીડીના. કે કેશવરાય મારી પ્રીતિની પ્રતીત જુવેછે. ને હજી બગે ના
આંખા તે શું થયું હશે એમ ઉત્કા નાયકા કેહેછે. ૭

અથ પ્રકાશ યુક્તા યથા,

સવૈયા—સુધિ બુલિ ગઘ બુલ ચે કીધું કા-હકે બુલે હિ ડોલત વાટ ન પાઈ;
ભીતિ ભઈ કિધું કેશવ કાહુતે ભેટ ભઈ કધુ ભામિતિ ભાઈ; મગ આવતુહૈ કિધું
આઈ ગયે કિધું આવેહંગે સજની સુખદાઈ; આયે ન નંદ કુમાર સખી સુધો કોન
વિચાર અચાર લગાઈ. ૮ અર્થ—નાયકા સખી પ્રત્યે કહે છે કે હે સખી શ્રી
પ્રભુજી અહી આવવાનું બુઝી ગયા અથવા કોણે ભોળવ્યા. કે તે શું ખીજ વાટે
ગયા હશે કે એ વાટ જડી નહીં કે તે આવતા આવતા ખીડીના હશે કે વાટે
કોઈ સ્ત્રી મળેલી તેજ મનને ગમી. શું તે ઝટ અહીં આંખા નહીં કે શું
વાટે આવે છે, કે ના ના મોડા આવશે? કે હે સખી સુખદાયક ને નાયક તે આવી
ને અહીંથી પાછા વળી ગયા હશે. માટે હે સખી નંદ કુમાર ને કરન તેજો શા વિચાર
આટલી વાર લગાડી અને ના આંખા. ૮

અથ વાસક સજ્જા.

કુહો—વાસક સજ્જા હોઈસો, કેશવદાસ વિલાસ; ચિત એ રતિ ગુહ દ્વાર રચોં,
પિય આવનારી આશ. ૯ અર્થ—જે રતિ સ્થાનકને વિશે બેઠી છે. વિલાસની
સામગ્રી સંપત્તી તૈયાર કરીને પિયને આવવાની વાટ જીવે તેને વાસક સજ્જા
કહીએ ૯

અથ શ્રી પ્રવ્રુન વાસક સજ્જા.

કવિત—અંદન વીટપ વધુ કોમલ વિમલ દલ વિમલ લલીત લતા લપટી લપીંગડા
કેસોદાસ તામે દુરી દીપક્રાસી સીખ્યા હૌરી દુરાવતી નીલ વાસ દુરી અંગ અંગક્રા;
પોન પાન પંછી પશુ વાસ જીત તીત હોત તીત તીત ચૌકી ચૌકી આહે ચૌપ સંગક્રા;
નંદલાલ આગમ વિલોકે કુંજ જલ ખાલ લીને ગતિ તિહિ કાલ પંજર પતંગક્રા.
૧૦ અર્થ—અંદનના જે વૃક્ષ તેનાં થડ તેને વિશે નિર્મળ લલીત
કહેતાં મુંદર એવી જે લવંગની લતા તે આરે પાસે લપટાણી છે.
તે કેસવદાસ કહે છે કે તે વિશે શ્રી રાધાજી કુપ્યા છે. તેની કાંતી દીવાની શી
ખા સરીખી છે. તે નિલાં અંખર જે વચ્ચે તે પહેરેલાં છે. તે માંહી કુપાવે છે, પણ
તેજ હાંકણું રહેવું નથી અને પવન કહેતા વાયું અને પત્ર તે પાનડાં ને પંછી તે
પંખીને પણ કહેતાં ઘોર તેનાં જ્યાં જ્યાં સંચય છે, ત્યાં ખડખડાટ થાય છે.
તે વારે અગ્રીત થઇ આરે દીશાએ જીવે છે. જાણે કમળ ન આન્યા એમ વાટ જીવે
છે. એમ નંદલાલનું જે આવવું તે કુંજની જળામાં જોઇ જોઇને ખાલા જે સ્ત્રી તેણી
પાંજરા મહિલા જે પોપટ તેની પેઠે આરે દિશાએ ખારી ખારીને આરે વિદિશે જીવે
છે. તે જાણે કુંજ વન રૂપીય જે પાંજરે તેમાં પોપટ રૂપી જે રાખીકા તે
બેઠી વાટ જીવે છે. તે તેની આક્રમ એમ જાણે છે. ૧૦

શ્રી પ્રકાશ વાસક સજ્જા.

સવેશ—ભાખિત હે સુખ વેન સખીની સૌ લાખ હિયે અભિલાષનિચૌહે, કો
મલ હાખનિ નેન વિલાસનિ અંગ સુપાસનિકે મન મોહે; મુરતિવંત કીધું વુલસીવુલસી
વનમે રતિ મુરતિ કોહે; કુંજ બિરાજતિ ગોપ વધુ કમલાંજનુ કુંજ કુઠી મોહે શો
હે. ૧૧ અર્થ—સખી સખી પ્રત્યે કહે છે કે હે સખી આજ શ્રી રાધાજી કુંજ
કુઠીમાં બેઠાં બેઠાં શ્રી પ્રભુજીની વાટ જીવે છે અને મોઢે મધુર વચન બોલે છે
તે સરવે સખીના મનને ગમે છે અને સખીની જે ધણી શિખામણ તે રહ દ્યને
વિશે મહે છે અને રોકામળ એવું જે મદુહાશ કરી નેત્રને વિલાસ કરીને અંગને

પરિભવે કરી સર્વનાં મન મોહિ છે. અને સખી તે કહેવાં દીસે છે. જાણે વુળસીના વન માંહે ઘુરતિવંત વુળથી ન હોય કે રતિ ને કામની સ્ત્રી તેજ ન હોય; એવી ત્યાં કુંજને વિશે રાધા સોમિછે. જાણે કમળા ને બક્ષમી તે જાણે કુંજકુટી માંહે જેમ બે ઠાં ન હોય એમજ બેઠાં દીસે છે. ૧૧

અથ શ્રી અભિસંધિતા લલ્લનં.

કુહો—માન મનાવતહુ કરે, માનવકો અપમાન; દુનો દુખનિન વિનું બહે, અભિ સંધિતા બખાન. ૧૨ અર્થ—મનાવતાં મનાવતાં ધાણું માન કરે અને માનવીનું પણ અપમાન્ય કરે અને માન્યા પછે તે અત્યંત દુખ પામે. તે અભિસંધિતા કહિએ. ૧૨

પ્રચ્છન અભિ સંધિતા લલ્લનં.

કવિત—વાર વાર ખોલીએ જળ ખોલ્યો ન ખોલાઈ તખ ખાળીક જ્યો ખોલી વેકો કીતખી બનાવુહૈ; જ્યો જ્યો પેર પાઈ ત્યો ત્યો પાહાનતે પીન બયો હોતો કહા અખ ક્રાચે માખન સોગાવુહૈ; કેશવદાસ સખ હોડ કિચો હઠી સો હે વું તાહુ છાંડી જીઅ જીયે ચીંતા કહા જાવુહૈ; એસે ખારે પિયુહુતે માન્યો ન મનાચે તખ એ-સી તોહી જુઝીહૈ જુ પીછે પછીતાવુહૈ. ૧૩ અર્થ—એક સમાને વિશે સ્વામી-નીજ રીસાઇને ખેઠાંછે ત્યાં પ્રભુજી મનાવવાને આન્યા. અનેક અનેક મનુહાર કી-ખી. પછે પગે લાગ્યા પણ કાંઈ માન્યું નહી ત્યારે શ્રી સ્વામીજી ઉઠી ગયા. પછે પાછળ ઉચ્ચાટ કરવા માંડ્યા, નિસાસો મુકવા માંડ્યો. તે વારે સખીએ કહ્યું કે હે સખી તારે શ્યો સ્વભાવ છે, ને પ્રભુજીએ અનેક નોરા ક્રીધા તે વારે તો ખોલી ન હોં અને હવે પ્રભુ ઉઠી ગયા પછી ખાળકની પેઠે હોઠ ફરફરે છે. જેમ જેમ પગે લાગ્યા તેમ તેમ પાપાણના સરખાં કડીણુ યમ રહ્યાં. હવે માંખણના સરખું મન નરમ ક્રીધે શું થાય? કેશવદાસ કહેછે કે તે વારે સર્વ મુકીને એક હઠ સાથેજ પ્રીતિ ક્રીમી. હવે તે હઠ મુકીને વું કેનાથી પ્રીતિ કરીશ. અને એવો ઘણો પિયુ પગે લાગીને મનાવતો હતો તે વારે વું મનાણી નહીં ને હવે શું તારી જુદિ છે ને રાધે પછે પસતાય છે. ૧૩

અથશ્રી પ્રકાશ અભિસંધિતા લલ્લનં.

સવૈયો—પાય પરેહન પ્રીતમ ત્યો કહિ કેશવ કેસેં નએ દ્રગ લીની; તેરિ સ-ખી સિખન સીખનાં એક સુરોહકો સીખ રીખી જીયુ લીની; અંદન બંદ સમીર સુરે જીયુ જરે દુખ દેહ સુખલિની; મેં ઉલટી જીયું કરી વિમ મા કહું અર્ધ નિહિ ઉલટી વિધિ કીની. ૧૪ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી સ્વામીનીજીને વગવતા હવા પ-

ણ માન્યા નહી. પગે લાગ્યાં, મનુહાર ક્રીષી તોપણ માન્યા નહી. તે વારે પ્રભુ પાછા વળ્યા એટલે અત્યંત નિસાસા મેલવા માંડ્યા અને દુઃખ કરવા લાગ્યા. તે વારે સખીએ કહ્યું જે તમે એમ કરો છો તે શા માટે? તે વારે સખી પ્રત્યે કહે છે કે, હે સખી આજ મને પ્રભુજી મનાવવાને આળ્યા હતા પણ હું મનાણી નહી. મને ધણી મનુહાર ક્રીષી, પગે લાગ્યા, તોપણ સખી મેં તો સાંમું જોયું નહી. મેં પ્રભુની અવશણતા ક્રીષી તે વારે પ્રભુજી પાછા વળી ગયા તોપણ હે સખી તારી શિખા મણુ મને લાગી નહી અને ક્રોધની શિખામણુ લાગી. અને હવે સખી ચંદન ચંદ્રમા, સમીર કહેતાં ઠાઠો વાયરો ને સરોજ જે કમળ તે મુને અગ્નિ પ્રાય લાગેછે, અને અગ્નિ ભાસેછે અને સુખ ટળીને દુઃખ થયું અને એ સખી મેં અવળી ગતિ ક્રીષી તો વિધિ જે પ્રજ્ઞા જે વિધાતા તે મારી સાથે અવલી વિધિ ન્યાય કરે. જે સુખદાયક વસ્તુ હતી તે દુઃખદાયક ક્રીષીછે. ૧૪

અથ સ્તંડિત લલ્લનં,

કુહો—આવત કહિ આવે નહી, આવે પ્રીતમ પ્રાત; તાસોં કહિયે ખંડિતા,
કહે રોષ શું વાત, ૧૫ અર્થ—જેને ધેરે નાયક આવવું કહી જાય અને વળતા આવે નહી. અને ખીલ્લ શ્યાનકે વિહાર કરીને જેને ધેરે પ્રાતઃકાલે આવે તેનું નામ ખંડિતા કહીએ. ૧૫

વજી પ્રલ્લન સ્તંડિતા.

કવિત—આખીન જો સુગ્રાવ ન કાનની તો સુગ્રાવ ન દેસોરાય જેસે વુમ જોક મધ્ય ગાયેહો; વંસકી વિસારી સુધિ કાક જ્યો સુંગત શીરો, ઝુઠે સાઠે સીથ સઠ ખી ઠ વુમ ઠાયેહો; દુરી દુરી કરતહો દોરી દોરી ગહો પાધ, જાનો ન કૂઠાર ઠાર જાની જીયે પાયેહો; કાકો ધરી ધાલી વેકો કહા વસે ધનશ્યામ ધુધુ જ્યો ખસત પ્રાત મે રે ધરે આયેહો. ૧૬ અર્થ—એક મને પ્રભુજી નાયકો કને કહી ગયા હતા જે આજ રાતરે આવીશું ને આળ્યા નહી ને ખીજી નાયકોને ધેર ગયા ત્યાં વિલાસ કરીને પ્રભાત સમે ધેર આળ્યા તે વારે નાયગ નાયક પ્રત્યે ખોલીને કહે છે કે હે પ્રભુજી તમે ભણા વાયદો પાખો, અને હે પ્રભુજી તમે જે કરો છો તે અમે આખે પણ દેખતાં નહી અને પણ કાને તો સાંભળીએ છીએ. હે દેશવરાય તમારી જે કીરતિ જેવી લોકને વિશે લોક ગાય છે તેવીજ અમે કાને સાંભળીએ અને તમારા વંશની સુધિ તો વિસારી મુકી છે. કાકની પેરે જુઠા એકા અદૈ શીથ અનનાં તરણાંની છારા માંહેલા, ચુણતા હીઠોછો અને કાઉકા તો ચઠ ખીઠ તે સરીખા

દીસોછા અને વેગલ. વેગલા કરધું તેમ તેમ દોડીને પગે બાગોછા. હું બાણું
 ને તમે એમ બણોછા ને ઢાંચે ઢાંચે તે નાયકા સરીખી સંઘલી હશે અને હે
 ધનશામ કેને ધરમાં લાવીને રાત્રે ક્યાં વસા હતા. ધુધુની પેઠે સવારને પહોર મારે
 ધર માંહે પ્રભુજી તમે ધુસવાને કાળે આંખાછા.

અથ પ્રકાશ રાંડિતા લઢલ.

સંવેથો—આજ કહું અપિયાં હરિ સૌરસી માનું મહાવર માંહી રંગિદો; માહન
 માહિનિ લાગનિ માપહિય તે પર માહન માહ લગીદો; મરિ સૌ માહિ માન હુવેંગિહિચે રસ
 કિરીતિ જગીદો; મરેવિચોગકે તેજ તરી કિ દેશવ કાહુ કે પ્રેમ પગીદો. ૧૭ અર્થ—એક
 સમને વિશે પ્રભુજી ખીજી નાયકાને સંગાથે વિલાસ કરીને રાધાજીને ઘેર આંખા
 તે વારે રાધાજી સખી સાંભળતાં થી હરિને કહે છે કે, હે હરિ આજ તમારી આં-
 ખા નથી છખી સરીખી દીસે છે અને હું બાણું છું ને મહાવર તે પોથી તેમાં
 બણીએ રંગી છે. હે માહન માહની સરીખી માહ ઉપજાવે છે એવી માહની
 મને પણ લાગે છે ને મહારા સમ જો મહારા આગળ વહેલા વહેલા માનો. હે મ-
 હારાજ રાત્રીને રસે કરીને આંખા રાત્રી થઈ છે કે મહારા વિચોગને તેજ તથે
 છે. દેશવરાય દોષ અન્ય નાયકાની પ્રીતિએ રંગાણી છે કે પ્રીતિને રંગે રં-
 ગી છે.

અથ પ્રીસિત પ્રેયસી લઢલ યથા.

દુહો—જાદો પ્રીતમ તે અવધિ, ગયો કોનહુ કાજ; તાદો પ્રીસિત પ્રેયસી, કહિ
 વરતવ કવિરાજ. ૧૮ અર્થ—જેને પ્રીતમ આપી કરીને ગયો, દોષ કામ ગ-
 ચો હોય તેને મોટા ને કવિતા ને કવિ પ્રેમીત ભૂતકા કહે છે.

અથ પ્રઢલ પ્રોસિત પ્રેયસી યથા.

સંવેથો—દેશવ દેસેહુ પૂરવ પૂન્ય મિલચો મન ભાવના ભાગ ભયોરી; જાને કે
 માર્ગ કલા ભયો કાંદોઝો આંખીકો આંખીકું ઘોસર ખોરી; તા કોહું જીત અજી હસી
 ખોલે જી મેરો માહન. પાધ પોયોરી; કાહુ તે હક તેરો કઠોર ધતિ વિરહાનલ હુ
 નજ ખોરી. ૧૯ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજી મનને વિશે વિમાસણ કરે
 છે. હે પ્રભુજી જોલા ભવને પૂન્યે કરીને દોષ વળી ભાગ્યવંત મન ગમતો સ્વામી
 પામી હતી તે પણ કાંઈ જતો રહ્યો અને હે સખી કોણ બાણે એને શું થયું હશે.
 અવધીને આંધળો દહાડો નો વહી ગયો તેવારે સખી કહે છે કે તું હવે શું ઉચાટ
 એમ કરે છે પણ તે વારે તો તું સારી પેઠે જોલતી નહોતી અને તે દહાડે તું ત્યાં

લગે બાલીયે નહી. જ્યાં લગે મહારા મોહનજી તમને પગે લાગ્યા અને તારે તો હે સખી હૃદ છે તે તો કાષ્ટ થકી પશુ કંઠણ છે એટલે વિરહ રૂપીએ અગ્ની પણ હજી લગે બાળ્યો નથી. ૧૯

અથ પ્રોસિત પ્રકાશ મતૃકા.

સવૈયો—ઐશી દે આયે ઉહાં ઉન ઐ યહ ભોભનકે અખહી હમ એહે; તાક હુંતો અખ હુખ હરાછકે રાખિ ખરયા ઇમરકરિહે, બેઠે કહા ઇનકે ઢિગ કેશવ જાહુ નહી પ્રેઉ જાઇ કહે; જનનિહે ઉન આંખનતે અંસુ આઉ મગે બહુયો કુંનિ રેહે. ૨૦
અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રજુજી નાયકાને કહી ગયા ને જમવાને રાણિ આવીએ છીએ એમ કહીને ગયા તે તો વાટ જીવે છે ત્યાં સખી કહેછે અને તેને તો હું માંડ માંડ નહેાસ કરીને હું હમણાં આવીશું. તમે આની પાસે શું બેશી રહ્યા છો. એવું એક સખીએ કહ્યું. હે કેશવ હવે જાઓ નહી, જો કોઇ બાલીને કહેશે તો તમે જાણો છો. તેની આંખમાંથી આંસુ પડશે તે રહેવાનાં નથી. ૨૦

અથ વિપ્રસ્ય લઘ્વા લઘ્વન.

કુહો—કુતી સૌં સંકેત કહિ લેન પશ્ચાં આપ; લખ્ધા વિપ્રસુ જનનહિ, અન આયે સંતાપ. ૨૧ કુતીને સંગાથે સંકેત કરીને નાયકને તડવા મોકલી. નાયક ન આવે ત્યાં લગે જીવને સંતાપ થઇ રહે તે વિપ્ર લખ્ધા ક્રીન્હે. ૨૧

અથ સ્ત્રી પ્રછન વિપ્ર લઘ્વા લઘ્વન.

સવૈયો—મૂલસેં કૂલ સુવાસ કુવાસ સિભાકસિસે બયે ભૌન સુભાગે; કેશવ ભાગ મહા ખન સૌં જી રસી ચઢી જોનહ સખેં અંગ દાગે; નેહ લગ્યો ઉર નાહ રસૌ નિસિ નાહ ધરીક કહુ અનુરાગે; ગારિસેં ગીત બિચી ખીપસી સગરે મં અંગાર અંગારસિ લાગે. ૨૨ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રજુજી આવ્યા નથી તેને વીરહે કરી ને કુલ ને છે તે સુલિ સરીખું લાગે છે. રૂડી રૂડી ને સુગંધછે તેનો ખુરો પરિમલ લાગેછે અને સુંદર ને ધર છે તે ભાકશી પ્રાય લાગેછે. ને ધર મુકીને મેડી ઉપર જાય તો વઢી લાગે છે. જેમ ચંદ્રમાનું અજવાળુ ચડતુ આવે છે તેમ તેમ ચડતો ચડતો જ તાવ આવે છે તેણે કરીને અંગ સઘળું દોઝે છે તે અંગ અંગ ને વિશે દાગે છે ને તે તો ઉરના વિશે “મહ નાહ રસી લગે તિમ વળગ્યો” અને નિશાને વિશે નહાંનો એક પડી ને વીરહ તેણે કરીને આટલાં વાનાં થાય. વળી કહ્યું તે સાંભળ. કોઇ ગાયછે તે જાણીએ ગાળ દેછે ને ખીડી ખાત્રએ તે તો વિખ શરીખી લાગે ને સઘળા અંગાર તે તો જાણીએ અંગાર સરીખા દીસે છે. ૨૨

અથ પ્રકાસ વિપ્ર લબ્ધા યથા.

કવિત—દેખ તહ દધિ જાત દેખી દેખી નિજ ગાત ચંપક કે પાત કધુ લીખ્યો હે ખનાઇકે; સકલ સુગંધ ડારો ફૂતિદાકો મારો ડુંગી. કુલમાળા તોડી ડારી ખીરી ખીગરાઇકે; લૈલૈ દીહ સાસડાજ વિવિધ વિલાસ આસ; કેસાદાસે દૈ ઉદાસ ખોલી અક્ષલાઇકે; સેઇકે સંકેત સુંનો કાન જ્યાં સો ખોલી ઉઠો મોસું કર જોરી ફૂનો ફૂનો ફૂખ પાઇકે. ૨૩ અર્થ—અંક સમાને વિશે સ્વામીનીજ સંકેતસ્થાનકને વિશે ગયાં ત્યાં પણ પ્રભુજી મળ્યા નહી તેવારે ધાણું ફૂખ પામ્યાં. તેવારે ચંદ્રમા સામું જોયું. તેવારે તે ધણીજ દોહલો લાગ્યો. તેવારે ચંપાનું વ્રક્ષ તેનું પાદું હતું તે માંહી કાંઇક લખ્યું છે તે શું લખ્યું, અંક તો રાહનું વાહન જે કાચખો લખ્યો, ને ખીજો હય તે સુર્યનું વાહન જે ધોરો તે લખ્યો તે સુર્યનું વાહન છે. માટે ધોરો લખ્યો તે નાયકને જાણવાને કાળે જે અંક સંકેત સ્થાનકે આવી ગયાં. સુગંધ આણી હતી તે ઢોલી નાંખી. ફૂતીના માથામાં ડુંખો માર્યો. કુલની માળા તોડી નાંખી વળી ખીડી ભુંસી નાંખી. મોઝા મોઝા નિસાસા મેલ્યા. વિવિધ પ્રકારના વિલાસની આશા હતી તેતો જે સર્વે તજીછે. કેશવદાસ કહેછે કે ઉદાસ થઈને અકળાઇને ચાલી. ને સુનું સંકેત સ્થાનક સેવીને ગઇ. ફૂતી કહેછે કે મોં સંગાયે ખમણું જોર કીધું. પોતે પણ ખમણું ફૂખ પામીને ગઈ. ૨૩

અથ અભિ સારિકા લછનં.

ફુહો—હિત તેકે મદ મદના તૈ. પિય સૌ મિલે જો જામ; સો કહીએ અભિ-સારિકા, વરન્યો ત્રિવિધ ખનાઈ. ૨૪ અર્થ—પ્રેમને જોરે અથવા કામને જોરે આકળી થઇને પિય કને ચાલી જાય તેને અભિ સારિકા કહીયે પણ તે જે અભિ સારિકા તે લક્ષનવંત ત્રણ પ્રકારની કહે છે. ૨૪

અથ સ્વિક્રિયાકૌ અભિસારિકા યથા.

ફુહો—અતી સલજ પગ ડગ ભરે, વ્રંદ વક્રકે સંગ; સ્વક્રિયાકો અભિસાર યહ, જૂવણ બુસિત અંગ. ૨૫ અર્થ—અતિ લાજે ડગમગતી હળવે હળવે પગલે ડગલાં ભરી સખી સંગાયે અંગાર કરીને જાય તેને સ્વક્રિયા અભિસારિકા લક્ષણવંત સ્ત્રી કહીએ. ૨૫

અથ પ્રછન પ્રેમાભિસારિકા.

કવિત—લીન્હે હમ મોલ અનખોલે આઈ જાન્યો મોહુ, મોહી ધનસ્યામ ધન માલા ખોલી લ્યાઈહિં; દેખ્યો દૈ હૈ ફૂખ જહાં દેહ બિન દેખી પેરે, દેખી કે-

એ વાટે દસો દામ પી દિખાઈ હૈ; ઊંચે નાંચે કીચ ખીચ કંટકની એડે પગ સાહસ ગયંદ ગતિ અતિ સુખદ ધૈ; ભારી ભવકારી નિસિ નપટ અડેલી તુમ નાહી પ્રાણનાથ સાથ પ્રેમ જ્યું સહાઈ ૨૬ અર્થ—એક સમાને વિશે થી રાધાજી એકાં હતાં તેવે મધ અંધારી આંખા તેવારે મનમાં ધરજા થઈ છે એણે સમે પ્રભુજી પણ પાસે આવે, તે આંખા, પ્રભુજી બાંધ્યા ને તમે અમને આજ્ઞાતા પેચાતા લીધા; ને તમે અણતેડ્યા આંખા. નેહ જાણીને તેવારે રાધિકાજી બાંધ્યાં હે ઘનશ્યામ હું અણતેડી નથી આવી. મને ઘનમાલા ને મધમાલા તે તેડી લાવીછે. તો તમે વાટે દુખ દીઠું હશે. જ્યાં હાથે હાથ દીસતો નથી તો તમે વાટ કેમ દીઠી. હે કેશવશય વાટ દામનીચે દેખાડી પણ વળી ઊંચી નિચી જૂમિ વિચે ક્યારે પડ્યો હોય તેણે તમારા પગ પીડાણા હશે. ને પગ યગડ્યા હશે કે પગ દુખાણા હશે ના, ના, હે સ્વામી સાદ રૂપીયા ને ગયંદ તેના ને ગતિ તે અત્યંત સુખકારી છે. ભારી કહેતાં સખળ, ભય કહેતાં ખીલામણી એવી ને અંધારી રાત્રી તેમાં નિપટ એકલી કેમ આવી. ના, ના, હે પ્રાણનાથ ભારી સાથે પ્રેમ સહાય હતા. ૨૬

અથ પ્રકાશ પ્રેમાભિસારિકા.

સવૈયો—લાડ કિની લક લૌરિ લુડી કહે લાલ લુકે કહું અંચુ લગાઈ; આજ્ઞાતા કેસવ કેસેહુ લે રૂએ લાગત દેતિ ન દેખહું આઈ; વેગિ ચલો ઉઠિ આઈ બો લાવન દોરિ અંદરિ ધ્રાહું અકુલાઈ; બુલેહુ ગોકુળ ગામમે કેશવ કીજે ગુર રન ગામ અરાઈ. ૨૭ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રેમાભિસારિકા પ્રભુ પ્રત્યે આલી આવીને પ્રભુજી પ્રત્યે બોલી કે હે લાલ તમે મારી ગાયો હયવાર કીખી. લાડકીની લીક લૌરી એવી ગાયો હયવાર કરીને ક્યાં છુપી રહ્યા. અને હે કેશવ પ્રાઈને હાથ ધાલવા નથી દેતી, વાછડાને પણ ધવરવતી નથી, વહેલા વહેલા આવીને જીવે કોઈ તમને હું તેડવાને આવીહું. અને હે ગોવિંદ ને એ ગોકુળ ગામને વિશે ગાયો ચરાચીએ તેવારે બુલે કરીને ચર્ચા હશે. મગરરપણું કીજે નહીં એટલે ધણો ગુમાન ન કીજે. ૨૭

અથ પુનઃ પ્રકાશ ગર્વાભિસારિકા;

કવિત—નેનનકી અરનાઈ જૈનનકી ચવુરાઈ ગાતકી ગુરામનેપુ રતિ દુતી આલકી; અપને ચરિત્રનીકે ચિત્રત વિચિત્ર ચિત્ર ચિત્રની જ્યો સોહે સાથ પત્રીકા ગવાલકી; ચંદકે સમાન ચાર ચાઉ સોં ચઠે શીરત કરીકે નિહારે મૂગ નેનનકી પાલકી; કીજે પય પાન અર એજે પાન પ્રાણનાથ આઈ હે આજ્ઞા અલખેલી ગ્વાલી કા-

હાકીકી ૨૮ અર્થ—સખી થી પ્રચુછ પ્રત્યે કહેછે કે હે પ્રાણનાથ આજ કાલ અ
લભેલી ગ્વાલી આવીછે પણ તે કેવીછે તો નેત્રનું અરણ્યપાણું, વચનનું ચાતુર્યપણું
શરીરનું ગૌરવપણું ને ચાલનાં શોભા તે છીપતી નથી. તે પોતાનાં ચરિત્ર તેને વિચિ
ત્ર ચિતરે ચિત્રતા ચિત્રણી સરીખી છે. સાથે ગોપાળ છે ખીજી તેની પણ સ્ત્રીચો
છે. ચંદ્ર સમાન મુખ, બલા મનોરમ ઉપર ચડી ફરતી. તમારાં નેત્રણ ને મૃગછે
તેને બાંધણુદ્વાર એવી ગ્વાલીન આવીછે માટે પાન ખાવો ને પપનું પાન કરો. ૨૮

પ્રકાશ ગર્વાભિસારિકા યથા.

કવિત—ચંદન ચઢાઈ આસ અંબરદો ઉર હાર સુમતી સોગાર સોહે આનંદ
કે કંદ જ્યૌં; ચાર કોરી રતિનાથ વેનુમે વળતે ગાય મૃગજ મરાલ સાથ વાગી
જગવંદ જ્યૌં; ચૌકી ચૌકી ચક્ર ઇસી સૌકાનકી ફતી ચલી, સોતી બધ દીની
અરવિંદ ફતિ મંદ જ્યૌં; તિમિર વિચોગ ભુલે લોચન ચકોર ક્ષેત્ર આમ વ્રજ ચંદ્ર
ચંદ્રાવલી ચલી ચંદજ્યૌ. ૨૯ અર્થ—એક સમાને વિશે ચંદ્રાવળી પ્રચુછ પ્રત્યે થ્ર-
ગાર કરીને ચાલી આવીછે તે સખી વખાણુ કરેછે અને અંબરની માળા પહેરી
છે અને સુમત ને પુષ્પ તેનો શ્રંગાર કીધેછે તેણે કરી આનંદના ને કંદ મુળ
સોમે છે. અને હે નાથ એને ઉપર કોડી કોડી રતિ ઉડાડી નાખીએ અને વીણા
માંછી ગાય બલવતો આવેછે ને મૃગના હંસના બાલક સાથેછે તે જાણીએ
બોલે છે તે સરસ્વતિજ છે. ચૌકી ચૌકીને ચક્રીની પડે શ્ચોકની ફતી ઉઠી ચાલી
ને અરવિંદ ને કમળ તે નેગ ચંદ્રને ઉદયે ઝાંખુ થાયછે તેમ સોકચનું મુખ
ઝાંખું થયુંછે ને વિચોગ રૂપ ને અધકાર તે ટળી ગયો અને નેત્ર શીયાં ને
ચકોર તે કુલ્યાંછે અને હે નાથ ચંદ્રાવળી વ્રજને વિશે ચાલીને આવી. ૨૯

અથ પ્રહ્લન કામાભિસારિકા.

કવિત—ઉરઝતી જોગ ચંપત ફતી ચરનની દેખતી વિવિધ નિસિચર હોસી-
ચારીકૈ; ગનતી ન લગત મુસલ મુસલ ધાર મુનત ન ઝીદત્રી ધન ધોષ નર ધોષ
જલ ધારકૈ; જનત ન ભુપત ગીરિત પટ ફાટતે કંટક અટક ઉર ઉરજ ઉઘટીકૈ;
પ્રેમનીકી પુછે નારી કૌનપ્યે તે સીખ્યો યહ જોગેશ સો સાર અભિસાર અભિ
સારિકૈ; ૩૦ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રેમાભિસારિકા નિશાને વિશે નાયક
પ્રત્યે ચાલી જાય છે, પગે સર્પ લાગે છે, ને સર્પની ફણી પગે ચાંપતી જાય છે,
ચારે દિશે અનેક પ્રકારના રાક્ષસને જોતી જાયછે ને મુશળ ધારાએ મેધ વરસેછે
તે લાગેછે પણ તે ગણતી નથી. અધારાના શબ્દ પણ સાંભળતી નથી ને મેધનો

શબ્દ પણ સાંભળતી નથી, અને ધ્રુવેણાં પણ વાટે નીસરી પડે છે તે પણ જાણતી નથી, મારગને વિશે કંઈ પણ આટલે છે તેણે વચ્ચે ફાટે છે તે પણ જાણતી નથી સ્તન તથા શરીર કંઈથી વીઝરડાય છે તે પણ દેખીને મારગને વિશે પ્રેતની સ્ત્રીઓ મળે છે. અભિસારિકા ને ગુનસાર હોય એવી અભિસાર તે તું કુલુ કને શી ખીતી. ૩૦

પ્રકાશ કામાભિસારિકા.

સવૈયો—ગોપ બડે બડે બેઠે અથા ઘન દેશવ કોરિ સખા અખગાહી; બેલ-તું બાલકે જલ ગિલીનિમે બાલ વિલોદિ બકાંહી; આવતુ જાત લુગામ હુ ચહું દિ-સિ હુ'ધરમે' પહિચાનનિ છાંહી; ચંદ્ર સૌ આનનિ કાઠિ કહા ચલિ સુગ્રવૈ કછુ તોહિકે નાંહી. ૩૧ અર્થ—એક સમાને વિશે કામાભિસારિકા નાયકને પ્રત્યે ચાલી જાય છે તે સખીએ ઘીડી તે સખી કહે છે. અરે બુંડી મોઢા મોઢા માર્ગે બેઠા છે એવી તે કોડી સખા ઉલંધી ને વળી ફેટલાએક બાળક થેરીને વિશે રમે છે તે જોઈ જોઈને મટે છે. આરે દિશાથી લુગામ આવે છે તે હુંધરામાં આઘાંધરો આજાયા છે. અરે બુંડી, ચંદ્રમાના સરીખું મુખ બધને મુખ કાઠીને કયા ચાલી, કાંધતને મુજે છે કે નહી. ૩૧

ફુહો.

કેસોદાસ સો તિન વિંબી, વરગી સ્વક્રિયા નારિ; પરક્રિયા દૈ માંદિ કનિ, આઠ આઠ અનુદાર. ૩૨ અર્થ—દેશવદાસ કહે છે કે સ્વક્રિયા ત્રણ પ્રકારની વર્ણવી છે. હવે પરક્રિયા એ જાતની વલી તેના પણ આઠ આઠ પ્રકાર જાણવા. ૩૨

ફુહો.

ઉત્તમ મધ્યમ અધમ અક્ર, તીન તીન નિધિજનનિ; પ્રગટ તીનસે સાઠ તિય, દેશવદાસ બખાંનિ. ૩૩ અર્થ—એક ઉત્તમ ખીજી મધ્યમ ત્રીજી અધમ એમ સર્વ ના ત્રણ ત્રણ પ્રકાર છે એમ કરતાં સરવે પ્રગટ ત્રણસે સાઠ નાયકા થાય છે. ૩૩

અથ શ્રી ઉત્તમા સ્ત્રી લલ્લનં.

ફુહો—માનુ કરે અપમાનતે, તને માનતે માન; પિયુ દેખે મુખિ પાવહી, તા હી ઉતમ જાન. ૩૪ અર્થ—જે વારે અપમાન થાય તે વારે માન કરે ને જે વારે મનાવે તે વારે માન તને. તે પિયુને દેખે, એટલે મુખ પામે તેને ઉતમ કહિ-યે. ૩૪

સવૈયો—હાઈ કહા અખડે સમુદ્રે સમુદ્રે ન તપે જખહી સમુદ્રાઈ; એકહિ ખંક વિલોકિનિ માંહિ અનેક અમાલિ વિવેક વિકાસે; જનપનો ન જનાવહું જયું જનમાવધિ બેં ઉહિ જનિહો પાચે; વાત ખનાઈ ખનાઈ કહા કહો લેહુ મનાઈ મનાઈ જયું આવે. ૩૫ અર્થ—એક સમાને વિશે ઊત્તમા નાયકા માન કરીને બેઠાં હતાં તે વારે પ્રભુજી મનાવવાને આંખાં છે તે વારે ઉઠીને આદરભાવ દીધા. ઠાકારે પણ મનાવવા સાર અનેક વાત માંડી. તે વારે કહ્યું ને એ ધણી વાતોનું શું કામ છે. તમે અહીં આંખાં એટલે સંખળાં વાનાં થયાં. તમે એક વાર કૃપા દ્રષ્ટીએ જોયું એટલે સંખળાં વિવેક થયા. અને ત્રાજુ જાણ્યાં મને જાણ્યાં માં. એતો જન્મ થયો માંડીને તમે મને જાણો છો ને હું તમને જાણું છું. ત્રાજી વાત ખનાંખાનું શું કામ છે, તમે આંખાં એટલે તો અમે મનાણાં છીએ.

અથ મધ્યમા લલ્લજ્ઞ યથા.

કુહો—માન કરે લધુતે અર. જાંડે બહુત પ્રનામ; કેસોદાસ જખાનિહે, તાહિ મધ્યમા વામ. ૩૬ અર્થ—ચોડો એક દોષ હોય તો હોય પણ માન કરીને બેસે અને અનેક ઉપાય કરે તોય માન ન યુકે. કેસવદાસ કહેછે તેને મધ્યમા કહીએ. ૩૬

સવૈયા.

જુલેહુ સુધે નહિ ચિત યો કુનિ કાન્હ કિચો લખિ બાલમ કેતો; હાહાકે હાર રહે કુનિ કેસવ આઈ પરે તો પરઈ રહેતો; હુતો યહી તખીકિ વિચારત હોત યુમાન કયું આઈતે એતો; લખિ બટે અસુપાતરિ દેહ જયું નેક બડી વિધિયાં બિન હેતો. ૩૭

અર્થ—એક સમાને વિશે મધ્યમા નાયકા માન કરીને બેઠાં હતાં તે પ્રભુજી મનાવવાને આંખાં પણ કાંઈજ માનેજ નહીં. પ્રભુજીએ પણ બાલમ ધણી કીધી પણ વરાંસે સામુ જોયું નહીં ને હાહા કરીને હારી રહ્યા. કેસવરાય પગે લાગ્યા તો તેમ જ પડ્યા રહેવા દીધા. પણ બાંહે આલીને બેઠા ન કીધા, બોલી નહી. સખી કહે છે કે હું કેઈ વારની વિચાર છું. એવડું યુમાન શાનું છે. બગારેક ચોટસો છે અને દેહી પાતળી છે. બગારેક મોટી મોટી આંખો છે, તે માટે એ નાયકા એવડું યુમાન કરે છે. ૩૭

અથ અધમા લલ્લજ્ઞ યથા.

કુહો—રો વારહિ વારયો, રૂઠે વેહી કાજ; તાહી સો અધમા સવૈ, કહિ વરનત કવિરાજ. ૩૮ અર્થ—વારે વારે રીસાવે અને કોઈ મનાવે નહીં તોરે માને તેને સંધાયા કવિશ્વર ને છે તે પણ એને અધમા કહીને વર્ણવે છે. ૩૮

સવૈયા.

કાઠુ કપટ જી કાન્હ રચો કીન્હ રિ વાટો વે બાલ વક બાલ ફસાઈ; ફાર સો ધુ' ધટ ઘાટ ઘટ' સો ધડી તો કુટો અધકો જ્યું વસાઈ; કેસવ એસે સખીની કો મારો રિ સીખિ કરે હીતકો જ્યું હસાઈ; વારહિ વારકો રશનો વાર વહાઉ મુખધિ વિચાગ વસાઈ. ૩૯ અર્થ—એક સમાને વિશે અધમા નાયકાએ માન કીધું તેવારે પ્રભુ જી મનાવતા મનાવે ત્યાં પોતે ઉઠી આવીને વાતો કરવા માંડી. ને કપટ કાઠી ના-ખ્યું ને કાન્હ સાથે કીજીએ અને તે જીભ વાડીએ ને જીભે પ્રભુજીને કડવું બો-લાય ને તે ધુ'ધટો ફાડી નાખીએ ને દ્રષ્ટીએ પ્રભુજીને જોતાં આડો પડેછે અને તે દ્રષ્ટી ફાડીએ ને દ્રષ્ટી હરિના હપર થઈને દોડે ને હે કેશવરાય એવી સખીનેતો કામ મારીએ ને મારી ખુદિ શીખવીને હીતની હાણ કરે ને ને ધડીધડીનું રીસા વડું ને તે પરે બાલો અને તે ખુદિ પાણીમાંહી વહેતી મુંકી ને વિચાગને વેઆતો લખને આવે છે. ૩૯

ફુહો.

એ વિધિ નાયક નાયકા, વરતહુ સહિત વિવેક; જાનિ કાલ ભભ્ય ભાવતે, કેશવ જાનિ અનેક. ૪૦ અર્થ—એણે પ્રકારે કેસવદાસ કહે છે કે નાયક નાયકાને વિવેક સહીત વર્ણુઓં. વળી જાલ ભય ભેદ અનેક પ્રકારના છે, ધણા ભેદ છે. ૪૦

અથ સ્ત્રી ત્યાગ નામ કહે છે.

ફુહો—તજ તરની સંબંધકી, જાનિ મિત્ર દિવસાજ; સખી લેત ફાપ જાપતે, તાકી ત્રિય તે તાજ્ય. ૪૧

પુનઃ

ફુહો—આધક વર્ણુ અર અંગ ધટિ, અત્યંત જનકી નારિ; તજ વીધવા પ્રજાતા, રમિચો રસિક વિચારિ. ૪૨

અને એણે ફુહાનો ભગો અર્થ.

એટલે પ્રકારે કેસવદાસ કહે છે. ને રસિક હોય તે એ સ્ત્રીથી વેગળા રહેજો ને સ્ત્રીથી સગાઈ હોય વળી ખીજી ને કોઇ છઠ્ઠ મિત્રની સ્ત્રી થકી વેગળા રહેજો. અને ને ફાપ જાપીરાએ તે જોના આકર રહીયે તેની સ્ત્રી થકી પણ વેગળા રહીએ. ને પ્રાણાણની સ્ત્રીથી પણ વેગળા રહેજો. ૪૨

વઢી અન્ય કહેછે.

અખીક વર્ણુ નેને ડીલે ફેલવા હોય અથવા ખસ હોય તેથી વેગળા રહીએ નેને અંગે હીણુ યોડ હોય તે થકી વેગળા રહીએ. ને અંત જાતી છ પ્રકારની તે થકી પણ વેગળા રહીએ. વળી પુજ્યાને સ્થાનક હોય તે થકી પણ વેગળા રહીએ. ૪૨

इत्या स्त्रीधमा लङ्गल.

ફુહો—યહ સંચોગ ત્રંગારકી, કેથવ વરની રીત; વિપ્ર લંબ ત્રંગારકી, રીતિ કહેાં કરિ પ્રીત. ૪૩ અર્થ—કેથવદાસ કહે છે કે સંચોગ ત્રંગારની રીતિ 'કહી. હથે ચોગ ત્રંગારની રીતિ પ્રીતિ કરીને કહુ તે સાંભળો.

ઈતિ શ્રી મન્મહારાજ્ય કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત

વિરચીતાયાં શ્રી રસીક પ્રિયાયાં

સંચોગ ત્રંગાર વર્ણુનો નામ

સત્તમે પ્રભાવ.

સંપૂર્ણ.

પ્રભાવ ૮ મો.

અથ વિપ્ર લંબ શ્રંગાર લલ્લજ્ઞ કથ્યતે

કુહો—વિધુરત પ્રીતમ પ્રીતમી, હેતુ જ્યું રસ તિહિ ઠોર; વિપ્ર લંબ શ્રંગાર કહિ, વરતત કવિ સિર મોર. ૧ અર્થ—સ્રી ભરતારને વિછાહ થાય, વ્યાહા ને રસ થાય વિચોગમાં તેને કવિચો ના સુગટ મણી છે તે એને વિચોગ શ્રંગાર કહેછે. ૧

અથ સ્ત્રી વિપ્ર લંબસ્ય મેદ.

કુહો—વિપ્ર લંબ શ્રંગાર કુનિ, કરના માત પ્રકાશ; વિપ્ર લંબ કે ભેદ યહ, આરહિ કેશવદાસ. ૨ અર્થ—વિપ્ર લંબ આર પ્રકાર કેશવદાસ કહેછે તેમાં પ્રથમ પુર્વાનુરાગ ખીન્ને કરાણા, ત્રીન્ને માત, ચોથો પ્રકાશ. ૨

અથ પુર્વાનુરાગસ્ય લલ્લજ્ઞ.

કુહો—દેખહિ છૂતી દંપતી, ઉપજતહે અનુરાગ; ભિનુ દેખે દુઃખ દેખિએ, સો પુર્વ અનુરાગ. ૩ અર્થ—દંપતી ને સ્રી ભરતાર તેનું ને પ્રથમ દ્રટીએ મળ વું તે વાર બેહુના મનમાં પ્રીતિ ઉપજેને કોઈ કોઈને દેખે નહીં તે વાર ધણું દુઃખ પામે તેનું નામ પુર્વાનુરાગ કહીએ.

કવિત. કુલ ની દીપ્પાળી સુલ કુલ તીહે હરિ વીનું દુર કરી માલા ખાલ બ્યાલ સી લગતીહે; ચંદન ચલાળી જન વીંજન હલાળી લાગે કેસવ સુગંધ વાડ વાહ સી લગતીહે; ચંદન ચઢાળી જન તાપ સી પડત તનું કુંકુંમ ન લાળી અંગુ આગી સી લગતીહે; વાર વાર વર્જતાહું ખાવરી દે વારો આંતી વીરો નખ વાળી વીરી વીસુ સી લગતીહે. ૪ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજી પ્રભુજીને વિરહે કરીને અત્યંત દુઃખ પામેછે તે વારે સખી ઉપચાર કરેછે પણ એ કાંઈ ગમતું નથી સખી કુને કુલ દેખાડ માં, મને શુલ વધેછે. હરિ વિના મને માલા કુલની સર્પ પ્રાય લાગેછે અને ચંદન હલાવો માં, વીંઝણે વાડુ પણ ન નાખો અને સખી સુગંધ વાડુ આવેછે તે મને વાહ સરીખો લાગેછે. ચંદન ચડાવોછો જણીયે તાવ સરીખું ચરેછે. કુંકુંમ ને કે કુંકું તે જણીયે તે આગ સરીખું લાગેછે. વારેવારે વારે હું, ખેલીયો છો, આણીને ખાણોછો, ખીડા ખવરાવોછો તે વિખ પ્રાય લાગે છે. ૪

અથ શ્રીસ્વામીનીજીકો પ્રકાસપૂર્વાનૂરાગ

સવૈથો

કેસવ કેસેહું દીઠ ન ધરી તે દીઠી પરં અતિ ધરી કનાઈ; તાદિનતે મન મે-
રા ડો આનિ બાઈ સુ ભાઈ કહિ કાહું ન ભાઈ; હોયગિ હાંસિ જ્યું આવે કહી કહું
જા નહિ તું તોઈ જુઝન આઈ; કેસે મિલોરિ મિલે રીનું કયું રહું નેનનિહે વુહી
ડરમાઈ. ૫ અર્થ રાધાજી સખી આગલ વાત કરેછે કે હે સખી મે કેસો
રામ કહીએ દીઠ નોહોતા તે ઓઝોતાંજ માહારી દ્રસ્ટે પડ્યા તે દહાડા થકી મને
એવી વેદના ઉપગીછે. તે કેમે કહી જમ નહીં ને જો કયાંચે કહેવાઈ જાશે તો
હાંસુ યાચ્યે. હે સખી તુને હેતુ જાણીને પૂછવા આવીધું, જે કુંલુ પ્રકારે મહું અ-
ને મળ્યા વિના કેમ રહું. નેત્રમાં છે અને હેયાને વિષે બીહીક છે. ૫

સવૈથો.

ચેક સમે વ્રખબાનું સુતા સજની ગનમે જનની સંગ ખેસી; જાત ઉઠે ચીત
યો જીહિ રીતિસું પ્રીતિ હિચે કહિ જાઈ ન તેસી; તાદિનતેં જ્યુગકી જ્યુવતી નીકી
બાગતિ કેશવ ભાંતી અનેસી; આહિ ફિરચો ચિત્ર ચક્ક ચહુન કહું દુતિ દેખી
વામ્રુપ કેસી. ૧ અર્થ—એક સમાને વિશે વ્રખબાનસુતા સખીજન માંહી
માતા પાસે ખેડાં હતાં તે વારે પ્રભુજી આગળ મધને નીસર્યા તે વારે રાધાજીએ
પણ પ્રીતિ દ્રષ્ટીએ જોયું તે પ્રીતિની રીતિ કાંઈ કહી ન જાય તે દહાડા થકી જગન
ના જ્યુવતી જે આંચો છે તેની જે ભાતિ છે તે કેશવરામને અનેસી બાગેછે અને
ચિત્ત તે દહાડાનું આકરે ચડયુંછે ને કાંઈ ગમતું નથી પ્રભુજી કહે છે જે મુખ, મં
દીકું તેવું કેનું કયાંઈ દીસ્તું નથી.

પ્રકાશ શ્રીજીકો પુર્વાનૂરાગ લઝ્ઝ.

સવૈથો—ભાતિ બલી વ્રખબાન બલી જખતે અખિયાં અખિનિસુ જોરી;
બોહ ચઠામ કહું ડર પાઈ જુલામ બચે હસિ કેશવ ભોરી, કેશવ કાહું સુતા દિનતે
રેચિકે ન વિલાકન કેતો નિહોરી; લીખવહે સખહિકે સીંગાર અંગારન જ્યોં બિનુ
ચંદ ચકોરી. ૭ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજી જાણાં હતાં ત્યારે રાધાજી
એકાંત જાણીને કચાક્ક કરીને પ્રભુજીના સાચું જોયું, હશીને મરકહું કયું. ભોહ ચડાવીને
સમશાએ કરીને બોલાવ્યા, ધણુંજ માન ધીધું તે સખી સખીને કહેછે. હે સખી કે
શવરામ મં દહાડા પછે પ્રીતિ કરીને સાચુ જોતા નથી. કોઈને પણ મં ધણુ ધણુ
નોહારા ક્રીષ્ણ ને સરવે અંગાર તે અંગારા નેવા બાગે. ૮

કુહો.

અંબલૌકન આલપતે, મિલવેકું અકલાઈ; હોત દિશા દશ વિનું મિલે, કેશવ કચો કહિ જાઇ. ૮ અર્થ—જોવું, જોલવું, મળવું તેણે કરીને મળવાને આકલા થાય તેને વિણ મદ્યે કાંઈ કામની દશ અવસ્થા છે તે હોય. ૮

પુનઃકુહા.

અમિલાખ સુમિંત યુન કથન, સ્મૃતિ ઉદ્દેગે પ્રલાપ; ઉન્માદ વ્યાધી જડતા ભયે, હોત મરન કુનિ આપ. ૯ અર્થ—તે એ દિશા દશ છે તેનું નામ-એક અમિલાખ, ખીજી મિંતા, ત્રિયુન કથન, સ્મૃતિ ઉદ્દેગ, છોડા પ્રલાપ, ઉન્માદ, વ્યાધી, જડતા, દસમી મળું અવસ્થા એ દશ કામની અવસ્થા જાણવી.

અથ અમિલાષ લચ્છર્ન.

કુહા—નેન વેન મલ મિલિ રહે, વાહે મિલ્યૌ શરીર; કહે કેસવ અમિલાખ યહ, વરનતહે મતિ ખીર. ૧૦ અર્થ—નેન જે સક્ષુ વેણ કહેતાં વચન ને મન એટલે વાને મલ્યા પણ અંગોઅંગ મલ્યા વિના છન આવે તે અમિલાષ તે નું નામ કહીએ. ૧૦

અથ સ્વામીનીજીનો પ્રવ્રન અમિલાષ.

સવૈથો—સુધિ બુધિ ધરો દુતિ દેહ મિટી દિનહી દન આહિ એ બધી કાસી; કહુ કેસવ આપને પેટકિ પીર દુરાવતીપે મુખ કાઢિ તાસી; ખીસ આર્મો સુખ ભુખ સખી નાશી નીદ પરી ચિત આહતી આદીસી; ગચો કહુ ગાંઠિ તે છુટ છખી લી સૌ કાહિતે ડોલનિ ડાઢ તાસી. ૧૧ અર્થ—સખી શ્રી રાધાજી પ્રત્યે કહેછે. હે રાધે તારી સુધિ બુધિ ધરી દીસેછે. અને દેહની દુતી જે કાંતી તે પણ ધરી દીસેછે. અને દહાડે દહાડે ચીંતા વધતી દીસેછે અને કેસવરાય કહેછે અને પોતાના પેટની પીડા પોતાના પેટમાં જુપાવે છે. પણ જોડે કાઢવા નથી તે શું કેને પણ તું કહેતી નથી ને સુખ વીસારી મેલ્યું, ભુખ વીસારી મેલી; નિદ્રા પણ મેલી, જે મ દહાડી દહાડીનો વ્યાપાર વધે તેમ ચિંતા વધેછે. ને હે છખીલી કાંઈ છુટી પડે છે તો અરધ બલી પ્રાય ચાલેછે તે શું છે તે કહે. ૧૧

અથ શ્રી સ્વામીનીજીનો પ્રકાશ.

સવૈથો—જો કહું દેખ જોગે દિખ સાધહિ દિખાવતિહી દિનહો જત જોહો; યાહિમે કેસવ દેખિયે જોલનિ દેખહો દેખ સખી અખ કેહો; જીનહો ફરિ દે-

ખડુ દેહ જ્યું આપનો દેહને દેખાતો દેહો; દેખવેકું વહેરાવતો ઓહિસુ હુખ કહો
કહુ દેખાહિ લેહો. ૧૨ અર્થ—સખી રાધાજીને કહેછે જે તને દેખાડીયે તો
ત્યાં દેખવાની સાદર લાગશે. દેખાડશું જે વારે ત વારે દિન પ્રત્યે દીઠાં પણ દુખ
પામશે તો માટે અહીં કેસવ ઉભા છે. ખોલીશ માં, પણ જો દેહ છુપાડીને જોવું,
પોતાનું દીલ દેખાડીશ માં એમ સખીએ કહ્યું તે વારે નાયક ભાલ્યા કે મને જોવા
દેશોમાં કોહોહો અને એને કોહોહો તે શું હું કંઈ જોયે માંડીથી હરી લ-
ગીશું. ૧૨

અથ શ્રીજીકૌ પ્રચ્છન અભિલાષ.

સવેયો—પાછ પરાં બલ જાળી મનોહર આપુંત શી ન કરો અખ તાહુ; દે-
ખે અધાત નહીં દિનકે ફિરિ વાર કહા અત દેખે હું જાળી; માસુ કહીસું કહી
અખ કેસેહું કેસવ કાન્દ પત્યા હુંત કાહું; ડાગ હુગે જગહે ચિનું ખીરજ તા
તોદે ને હું સીરા ન આઉ. ૧૩ અર્થ—સખી શ્રી પ્રભુજીને કહેછે કે હે પ્રભુ
તમને બહિહારી જાઉ. તમે આપ સરીખી નાયકા પ્રત્યે મ કરો, દિવસને દીઠે ખા
યા નહીં તો હવે એકવાર વળી દીઠા વિના ફરી ગયા તેજ થયું. મો પ્રત્યે જે ક
હ્યું તે કહ્યું પણ ફરી ખીજ કોઇની પ્રીત આણી કેહેશેમાં. ધૈર્ય રાખો ધૈર્ય રા-
ખ્યા વિના ઊંઘુ જમનાં બળશે ને ધૈર્યથી હજવે કરેથી જમીયે. ૧૩

• અથ શ્રીજીકૌ પ્રકાશ અભિલાષ કથ્ય તે,

સવેયો—હે કોળી માઇ હોતુ ધાન્દકો પહ જાહુ કેહ કહિ વાહી વહેહે; ન્યાઈ
હી કેસવ ગોકુલકી કુળરા કુળ નારિની તાહી લહેહે; દેખ રિ દેખ લગાઇ ટગાઇ
તનો સો ધાલી જ્યું ડાર રહેહે; કો હેરિ કો જેસે જાનતિ નાહિ બકાલહી હીકા કે
સેસેસ કહેહે. ૧૪ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીની સખી પ્રભુજીને બારણે
વારે વારે જોઈ જાય તે વારે પ્રભુજીની સખીએ દીઠી. તે વારે સખી ખોલી, બાધ
કોઇ એને હિતકારી છે જ્યું કહીએ તને એવુંજ જામને કહે અને ન્યાયે કેસવરા
ય કહેછે. આ ગોકુલની સ્ત્રીઓ છે, તે કુળને તારે એવી છે; એક ટો જોઈ રહી
છે. સોના રાસીજ ગાવરે જડાઇને છુપીને ઉભી છે. કોણુ છેરે એને હુંતા જાણ-
તી નથી. કેઇવારની કેના સેસેસા કહેછે. ૧૪

અથ ચિંતા લચ્છન પ્રાહ.

હુહો—કેસે કે મિલિયે મિસે, હરિ કેસે બસ હોય; પહ ચિંતા ચિત ચેતકે,

વરતન હે સખ કોઇ. ૧૫ અર્થ—શ્રી ભરતાર તે પરસ્પરે મનમાં એમ જાણેને
અમે કે દહાડે મલીયું. કેમ વશ થાશે એવો દહાડો મનમાં વિચાર કરે તે ચિં-
તા. ૧૫

અથ શ્રી સ્વામીનીજીકી પ્રછન ચિંતા.

કહો—અપેનો ઉત્તરો આપેનો, હોતનિ રેખે જાહે; આપન હીતે આપને,
કચો મન કરેહો ત્યાહિ. ૧૬ અર્થ—વળી રાધાજી મનમાં કહેછે કે જેને જોયા
પછી આપણું આપણું વીસરી જાયછે કહેતાં સુધ્ધિ બુધ્ધિ જાય. જો આપણું મન
આપણે હાથ રહેવું નથી તો પરનું મન આપણે વશ કેમ થાય. ૧૫

અથ પ્રિયાજીકો પ્રકાશ ચિંતા.

કવિત—પ્રેમ ભયે રૂપ રૂપ સંગીય સંકોચ સૌચ વીરહ વિનોદ શીરીલ પીલી
યત પચીકે; તરલ તુરંગ અવલોકીની અનંત ગતિ રથ મનોરથ રહે પેઢ પ્યાદે યું-
ન ગચીકે; દુહુ ઐર પૈયા જૈર ઘૈર ધને કેસોદાસ હોઇ જીતી કોંનકી કોં હારે
હીચે લચીકે; રેખાવ વૃન્દે ગોપાલ તીહી કાલ જાહી બાલ ઉર સતરંજકી સી બાજી
રાખી રચીકે. ૧૭ અર્થ—રાધાજીની સખી પ્રભુ પ્રત્યે કહેછે કે હે મહારાજ ને
દહાડાથી તમને રાધાએ ઘીઠાછે. તે દહાડાથી રાધાજી મનમાં સેત્રંજની બાજી માં
ડીછે તે કહીચે છીએ. એક પ્રેમ બીજે એ બેનો નજર સંકોચ સૌચ એ બે
વજર એક વિરહને વિનોદ તેણે ધણો માહુ થાને એણે, તરલ ને તુરંજ તે ચં
ચલ તેનો ને તુરંગ એવું ને અવલોકવું ને જોવું તેતા જાણીએ પોણાજ ન
હોય. અને મનોરથ રૂપિયા ને રથ હાથીને ઠામે અનેક અનેક યુધ્ધ તે તો આદલ
તે બીચે માંડી રાખ્યા છે. બમે પાસે જોડ માંડીછે. ધણુ ઘૈર માંહી થાયછે. હે કે
સવશય કુણુ જાણે જીત ફાની થાશે અને કુણુ હારશે. ૧૭

અથ શ્રી પ્રિયાજીકો પ્રછન ચિંતા,

કવિત—કેસોદાસ સકલ સુવાસ નિવાસ નત, કહી કબ જૂથડી વિલાસ ત્રા-
સ ભોલીહે; કેસો એસો દિન વડ બાગી અનુચાગી જહી, મરી દ્રગ વાકે સંગ લા
ગી ભાગી શેલીહે; એસે દૈ હં ઇસ કુની આપને કશકી મુગ મદ વનસાર સમે મ
રે ઉર ઐલીહે; દીપક સમીપ નીસી પની દીપતા વિલોકે વહ, ચિત્રકી પુતરી જયું ક
હું હસી ભોલીહે. ૧૮ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી મનમાં ચિંતા કરે છે
ને રાધાજીનું તન ને શરીર છે તે સુગંધનો નિવાસ છે અને એની જુદી ને જુદી

તેનો ને વિલાસ ત્રાસ તે જીહીયું તે યુકીને ક્યારે સનમુખ જોયે. બાધ તે દીવસ કેવો હશે. મોટા ભાગ્યની ધણીઆણી ઝવેંતી ને રાધાજી તે રાગી કહેતાં પ્રીત કરીને મારી ને આપ તેને સંગાતે જોડીને આલશે. ને વળી પોતાની મજે ક યક્ષ દ્રરડે કરીને મારી છાતી ટાઢી કરશે. અને દીવાને પાસે દીપતી ને કાંતી તે જોઈને ચિત્રામણી પુતળીની પેરે મુખે એ મોન ધરીને રહી છે તો તે ક્યારે હ-ચીને બાલસે. ૧૮

શ્રીજીની પ્રકાશ ચિંતા.

સવૈચો—રાધિકાકી જનનીકૌ જની કૌઠી કૌંડું સ્વયંવર વાત ચલાઈ; દેવ કુમારસી ગોપ કુમારની માંતું રૂ પ્રખ્યાનું જુલાઈ; કેસવ કેસેકુ બાલ ભલી યહ માલ સૌ મેરે હિચે પહિરાઈ; તાસિ સખી સમ હે સંગ વાકે સુ ક્યૌં યહ બાત સ બે બનિ આઈ. ૧૯ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રખુજી સખીના આગળ કહેછે કે હે સખી એવી ટ્રાઈ ડાહી છે ને રાધાજીની માતાને કહે ને રાધાજીનો સ્વયંવર કરાવે. દેવ કુમાર સરીખા ને ગોપ કુમાર છે તેને માન દેઈને વ્રખ્યાન બોલાવે. કેસવરાય કહેછે ને એ ને બાલ ને રાધિકાજી તે ભલી યહ ને માળા મારા ગળામાં ધાલે અને તું સરીખી છે ને સખી તેને પાસે રાખી શિખામણુ તે એ સધલી વાત કેમ બની આપે. ૧૯

અથ ગુન કથન ચેષ્ટા.

કુહો—જંહાં યુગગની દેહ દ્યુતિ, વરને કવન વિશેષ; તાકુ કહિએ યુગ કથન, મનમથ મથન સુલેષ. ૨૦ અર્થ—જ્યાં ફૂતી ને કાંતી તેના યુગ ગણી ગણી ને વખાણુ કરે, ને સ્ત્રી પુરૂષના વખાણુ કરે. ને પુરૂષ સ્ત્રીના વખાણુ કરે તેનું નામ યુગ કથન કહીએ. ૨૦

અથ પિયુકો પ્રછન ગુણ કથન.

કવિત—કારની સહીત નિત્ય કેસવ કુવર કાન્હ, કેવલ અકારતી નૃપતિ સૌમ માનીચે; છુવતી ચંપક પાત કુમલાઈ જાત તન અતિ હરખાત ગાત હરિ જ્યુંકે જાનીચે; કામલ સુવાસ જ્યું ન ખારકે પરમ પાત, કંટક કસોત નાલ નલીન બખ્યાનિચે; લોચન વિશાલ ચાર મદન ગોપાલ જ્યુંકે મદન સરની દરસન રસ હાનિચે. ૨૧ અર્થ—શ્રી રાધાજી પ્રખુજતા યુગ કહેછે. કાન્હ કુમાર નિત્ય કીર્તિવંત છે. અને સૌમ ને ચંદ્રમા તેના અપકીર્તિજ છે તે કલંકી છે. અને ચંપક તેની ને કળીની પાંખડી છે તે તો હાથે લગારેક ગાલીએ તો કરમાઈ જાય છે. અને પ્રખુનું શરીર

નિત્ય હર્ષ યુક્ત છે, ને પ્રભુજના હાથ તે પરમ કોમલ છે, સુગંધ યુક્ત છે. અને કમલ નાલ તો કાંટે યુક્ત છે તે હાથની બરાબરી ન આવે અને મદન ગોપાલનાં ને સોમ્યન તે વિશાલ મનોહર છે. અને કામનું ને બાણ તેની ઉપમા દીને તો રસની હાની થાય તે થકી અચીક છે. ૨૧

પ્રિયાકૌ પ્રકાશ ગુણ કથનં.

સેવથો—બંજન છે મન રંજન કેશવ રંજન નેન કીધું મતિ જીકી; મીઠી સુધાકે સુધા ધરકી કુતિ દંતનકી કિધું દાડમ હીકી, અંદ બલો મુખ અંદ કિધું સખિ મુરતિ કામકે કાનહકી નીકી; કોમલ પંકજ કેપદ પંકજ પ્રાન પિયારેકે મુરતિ પીકી. ૨૨ અર્થ—રાધિકાજી સખી આગળ કહે છે કે હે સખી આ બંજન પાક્ષી મનને રંજન કરે છે કે, ના કેશવરાયનાં નેવ અચીક છે. મારી મતે તો હું એ મ બાણું છું. અને સખી અમત મીઠું છે, ના પ્રભુજના અધર રસ મીઠા. ને દાડમનું તેજ અચીક કે ના, ના પ્રભુજના દાંતનું તેજ અચીક છે ને સખી ઉગે છે તે અંદ્રમા બલો કે ના, ના પ્રભુજનાં મુખ રૂપીએ અંદ્રમા બલો, મુરતી કાનહની સાચી કે ના કામની કુટરી. પંકજ કમલ તે કુલા પ્રાણ વહાલા કહીને કે, ના પ્રભુજની મુરતી વહાલી કહીએ. તે વારે સખી કહે છે પ્રભુને ને ઉપમા દીને તે શોભે છે. ૨૨

પ્રિયુકો પ્રહ્લન ગુનસ્ય કથનં.

સેવથો—જો કહું કેસવ સૌમ સરોજ સુધા મુર ભૂગિત દેહ દોહૈ; દાડમ કે ફલ શ્રીફલ વા ફુલ હાટક કોટક કટ સહેલૈ; કોક કપોત કરી અહિ કેસર કોફિલ કારકું ચોલ કહીહૈ; અંગ અનુપમ વાનિયકે ધનકી ઉપમા કહિવેકિ રહીહૈ. ૨૩ અર્થ—પ્રભુજ રાધાજીનું વખાણ કરે છે. જો સૌમ ને અંદ્રમા સરીખુ મુખ રાધાજીનું કહું, તો તે તો દેવતાએ અમૃત પીને તેને એકો કરી મુક્યો છે. જો દાડમના ફળ તો જો રાધાજીના દાંત જોઈને આફળીએ કાઢી પડે છે અને શ્રીફલ અને ખીલાં તેતા નિરસ છે ને ફળ તો રસે યુક્ત છે અને વિદુમ ને પરવાળા છે તે તો કઠીન છે અને અધર કોમળ છે અને હાટક ને સુવર્ણ તે તો કશીડી ખમ છે પણ તોય કોમળ થવું નથી અને રાધિકાજીની દેહતો સદાય કોમળ છે, અને કોક ને ચક્રવાક છે તેહનો તો વિયોગ છે, કપોત ને હોલો, કરી ને હરતી, અહી ને સર્પ, કોફિલ ને કોયલ, કાર ને પોપટ, એતો સર્વ મલીન છે. અને રાધાજીનું અંગ તો અનોપમ સુંદર છે. એતો જીવ એની ઉપમા માત્ર કહેવાને રહી છે. ૨૩

અથ પિયુકો પ્રકાશ ગુન કથયતે

સવૈયો—લાઅન વીચ વુભી રચી રાધાકી કેશવ કેસે'હું જાતિ ન કાઠી; માન હમેર ગહિ અનુરાગતિ કુંકુમ પંક કલ'કિન ગાઠો, મેરિય લાગિ રહીતનું તાનતુ યૌદુતિ નીલનિ ચૌલકી વાઢી, મેરહિ માનું દિયે કહું સુ'ધતિયૌં અરબિ'દુ દિયે મુખ ઠાઠો. ૨૪ અર્થ—પ્રભુ સખી આગળ કહેછે હે સખી મારી આંખોમાં રાધાજીની કાંતી ચુખી રહીછે, વશી રહીછે તે કેશવરાય કહેછે કે દેમે કાઠી જાય નહીં અને કુકુમના જે તીલકે પી લ કીખીછે તે જાણીએ મારે અનુરાગ જે પ્રીતિ તે રૂપરૂપી રાતી તેણિજ ગાઠી કરી ને ગ્રહી ન હોયે શું અને નીલાંબર પહેરેલાં છે તેની જે કાંતી તે મહારા હૃદયમાં વળગી રહી છે તે જાણીએ આળસે માર્યો ન હોયે શું. તેની પેરે જોળા ઉડે તેમ વળગી રહીછે અને મુખ આડુ કમલ દેખને જોખી રહી છે તે જાણીએ મહારા હૃદય કમલને ગ્રહીતીજ ન હોયે પરિમલને મિથે કરીને. ૨૪

અથ સ્મૃતિ લલ્લનં.

ફુલો—ઝોર કહુ ન સુહાઈ ઉઠાં, જલ જાઈ જહાં કાગ; મન મિલવેકી કામના, તાકોં સમૃતિ હે નામ. ૨૫ અર્થ—જ્યાંહાં કાંઈ જાણુ ગમે નહીં અને જાણું કામ સપણુએ વીસરી જાય, મનમાં મળવાનીજ વાંછના કરે, તેનું નામ સ્મૃતિ કહીએ છીએ. ૨૫

સ્વામીનીજીકો પ્રલ્લન સ્મૃતિ.

સવૈયો—ઝોલ્યો સુહાઈ ન ખેલ્યો સુહાઈ ન દેખ્યો સુહાઈ ન દુખ પઠ્યો સૌ; નીકિય ખાન સુને સમુજે ન મનેામન કાહુકે ઝોહ મઢ્યોસૌ; કેશવ હુદતિ ચૌ દિયમે' મત મુઠ બયો યુન મુઠ પઢ્યોસૌ; ઝો કરે સાજ ખલ્લવેઝ કોવિ નહીં પાકો કહુ ચીતક ચાક ચઢ્યો સૌ. ૨૬ અર્થ—સખી સખી પ્રત્યે કહે છે. આજ રાધા જીનું મન ચાકડે ચડી રહ્યું હોય એમ દીસે છે. કેનું પણ જોડ્યું ગમતું નથી. તે શું? કોઈનું સાથું જોયું ગમતું નથી. હૃદયમાં દુખ વાક્યું દીસેછે, સારી વાત પણ સાં જાણતી નથી, સમજતી નથી. જાણે મન મેં ઢાંક્યું ન હોયે શું. સખી કહેછે કે સૌરાય હું હૃદયમાં જોલુંજું જે એમી મતિ મુઠ યઠેછે કે કોઈ યુગના સમુહ બ-ણીછે. જાત્રનો સાજ કુણ કરે અને ખલ્લડે કોણુ એનું ચિત્ત તો જાણે ચાકડે ચ-ડ્યું છે. ૨૬

સ્વામીનીજીની પ્રકાશ સ્મૃતિ.

સવૈયો—મેરે મિલાઈ હવે મિલિહોં મન જોહન સૌ મન જોહિ ન દીને; જોન

હિ મૌન બને ન કહું અગ કો મનું આનંદો રસ ભીન્ને; એસેહિ કેશવ કેસે' જિયે
 આહો પાન ન આહુ પે પાનિ ન પીન્ને; જાતિહ કોજી કહા કરિ હોત વસો વન જો
 નો સંકોચન કીન્ને. ૨૭ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને સ્મૃતિ ઉપનીછે તે
 વારે કાંઈ બોલ્યું ગમવું નથી તે વારે સખી કહેછે કે હે રાધાજી જે વારે હું
 મળવીશ તે વારે મળશે તો હમણાંજ મનમોહનને મોહ ઉપજવીને પોતાનું મન
 આપીને મળીએ નહીં અને હે સખી આખો દિન મૌન ધરીને બેઠાં કેમ ચાલે કં-
 ધએક તો માનનો દેનારો જે પિયુ તેના રસમાં ભીજીએ. કેશવરાય કહેછે એમ
 કેમ જીવીએ. પાન ન આધએ અને પાણી ન પીજીએ અને હે સખી કોઈ જાણશે
 તો શું કરીશ. જે હર્ષવામાં સોચ છે તે વિચાર છે તો સંકોચ ન કીન્ને. ૨૭

અથશ્રી પિયુકો પ્રહન સ્મૃતિ.

સવૈયો—પ્રેર ધનો દાનસાર ધર્યો ધનરયામુ સુચદન એ તનૂ રહ્યો; કેસ-
 વ કુંજકો કુલ ચિતે પ્રતીકુલ બચે ભય કૂંબનિ કુલ્યો; ભુલેસે ડોલનિ બોલનિ
 હું ઉત્તમતકિ તેમન સંજમ બૂલ્યો; જાનતિહું મહ કાહુકે આજ મનોહર હાર હિરો-
 બનિ જૂલ્યો. ૨૮ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને દૈયામાં સ્મૃતિ અવસ્થા
 ઉપની છે તે વારે કાંઈ બોલ્યું ચાલ્યું ગમવું નથી તે સખી સખી આગળ કહેછે.
 પહેલી ઉઠીને ધનસાર જે કપૂર તે ધરી અને માંછી ચંદન મલીને શરીરે વિલેપન
 કીયું અને કેસવરાય જે તે કુંજ જે ભતા ગ્રહને પાસે જઈ જોઈને પાછા વળ્યા
 તે શા મારે ત્યાં અનેક જાતિનાં કુત્ર કુલી રહ્યાં છે. તે જોઈને મનમાં સામું
 દુઃખ પામ્યા. વનને વિશે ભુલા પડ્યા હોય તેમ કરતા દીસેછે અને જે મનમાં આવે
 તે બોલે છે. ચિતને વિશે શ્રેષ્ઠ જૂલ યચો હોય એમ ભુલા ભજે છે. જાણુંધું આ
 જ હરિનું મન કોઈ સુંદરીના મનોહર હાર રૂપે દિવોસે છીરું દી-
 સે છે. ૨૮

શ્રીજીકૌ પ્રકાશ સ્મૃતિ લછજ.

સવૈયો—વાસર વાસ ભચે વિસ કેસવદાસની ડાસનીકી ગત લીને;
 ચંદન ચંદનિ ત્યો ચિત ચાહત ચંદ્ર કે ચંદ્ર ચિતે રસ ભીને; પાન ન આધ ન-
 માનું કરે કહુ હાસ્ય વિનાસ વિદા કરિ દીને; એહ ગોકુલકે કુલકો જીહિ ગોકુલનાથ
 ધ્રુવે ઢીંગ કીને. ૨૯ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને સ્મૃતિ અવસ્થા ઉપની
 છે ને કાંઈ ગમવું નથી. તે સખી સખી આગળ કહે છે કે હે સખી પ્રભુજીને
 વાસ કહેતાં રહો પરિમલ અને વસ્ત્ર તે વિષ સરીખાં બાગેછે અને બિઘાનાં તે તો

ડાસ કહેતાં ફરીઆના મોઝા માંઆ તેની પેઠે લાગેછે. ચંદ્રમાને ચાંદની ને અજ વાળી રાતરે તે જોયે થકે ચંદ્રવાક ને ચક્રવાક જેમ દુઃખ પામે તેમ પામેછે. વિર હ રસે એમ બિન્નેછે. પાન ન ખાય પાણી ન પીયે કાંઈ ખાય નહીં અને હાસ્ય વિ ભાસને વિદાયક કરી મુકયા છે સખી કહેછે કે ગોકુળની ને સ્ત્રીચો એવી છે નેજી ગોકુળનાથ એવા કરી મુકયા છે. ૨૯

અથ ઉદ્વેગ લઢન પ્રાહ તે.

ફુહો—દુઃખદાયક દે જાત તહાં, સુખદાયક અનવાસ; સો ઉદ્વેગ દિશા ફુપહ, જાનહું કેશવદાસ. ૩૦ અર્થ—જેટલી સુખદાયક વસ્તુ હતા તેટલી મુખી દુખના દાયક અનાવાસ યાજ જાય તેને હસ અવસ્થાના ઉદ્વેગ અવસ્થા કહીયે તે કેસવદાસ કહેછે. ૩૦

પિયાકા પ્રઢન ઉદ્વેગ દિસા લઢન લિખ્યતે.

સવૈયો—ચંદનહી વિશકું દેહ કેસવ રાહુ યહી ચુત લીન ન લીનો; કુંભ જ-પાવન જાનિ અપાવન જૌરે પિયો પવિ જાનુ ન દીનો; માસું સુધાધર શેષ વિષ ધરના ઊર્ધ્વો વિધિ હે બુધ હીનો; સુરસોં માઈ કહા કહિયે યહ પાપિ જ્યું આપ બરાબર કીનો. ૩૧ અર્થ—શ્રી રાધાજીને એક સમાને વિશે ઉદ્વેગ અવસ્થા વ્યાપી છે. તે માટે જેટલી રૂડી રૂડી વસ્તુ છે તે જુડી લાગેછે. ચંદ્રમાનાં ક્રીરણ છે તે તો અગ્નિની પેઠે લાગેછે તે માટે ચંદ્રમાની નીંદા કરેછે. હે સખી એ ચંદ્ર માને તું ચંદ્ર ન જાણીશ. એતો વિષનો કુંદ છે કહેતાં વિષનું મૂળછે. તેનું દૃષ્ટાંત જાણે રાહે ગલીને પાછો મુક્યો છે અને વળી કુંભજ ને અગસ્તજ તેણે સમુદ્ર પી ધા તે વારે જુલે એ પીવાણો પણ અગસ્ત તો મહા પવિત્ર છે તે વારે પેટને વિશે થી કાડી નાંખ્યો. તેણે જોયો ને એતો મહા અપવિત્રછે. આધી સમુદ્ર કાઢ્યો તે એને માટે ચંદ્રમાને પેટને વિશે પચવા ન દીધો અને હે સખી ખત્તાજની પણ કાંઈ બુધ્ધિ દીસતી નથી ને શેષ નાગ પૃથ્વી બધાનો ભાર ઉપાડી રહ્યો છે જેને આ-ધારે ચોરાસી લાખ જીવ રહ્યાછે. તેનું નામ તો વિષધર પાડ્યો અને એને સુધાકર કીધો અને વળી પણ એ સુર્યનારાયણને શું કહીએ ને એ પાપીને બરાબર કીધો. એ ચંદ્રમાને પોતા પ્રાય કરીને થાપ્યો તે શું. ૩૧

અથ પિયાકો પ્રકાશ ઉદ્વેગ.

સવૈયો—કેશવ કાલહિ વિલોકે ભગિ વહ આગુ વિલોકિ વિના સમરે જ્યું; વાસર વિષ વિસે મિડિચો જીન્દગી જામિનિ જૌતિ જરે જ્યું; પાલકતે જીવિ જીવિ તે પાલક

આણિ કરે. રિ કલાલ કરેજ્યું; બુખ દેઉ કધું વ્રજબુધન દુખન દેહરો હરી હરેજ્યું. ૩૨ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને ઉદ્દેગ અવસ્થા ઉપની છે તે વ્યાપી છે તે સખી પ્રભુજી આગળ કહેછે. હે પ્રભુજી કાલે ને વસ્તુ તમે આપી હતી તે સારી પેઠે જોઈને સુખ પામી હતી. તે આજ જોવાને કાલે વારેવારે સંભારે છે, મરે છે, વાસર ને દહાડો તે વીથે વિચાજી મતે વિષ ખાધુ હોય ને પડી ઘસે એમ મરડી નાખી છે. અને આજવાળી ને રાત્રી તે અગ્નિની પેઠે ખજે છે અને પ-લંગ ઉપરથી જુભિયે આણે છે ને ભોંયથી પલંગ ઉપર આણે છે એમ કોરેક સખી ઉપચાર કરે છે. હે વ્રજબુધણ કાંઈક બુધણ આપો ને જોઈને દેહનું દુખ પીસરે તેને મારે કાંઈક આભણું આપો. ૩૨

શ્રીજીકો પ્રછન ઉદ્દેગ દિશા વર્ણન.

સંવેચો—મેઘ જ્યું હસીકે હંસન હેરત હંસન જ્યું ધન રૂપ ન પીવે; કં-જન ચિત ચંદન ચાહન ચંદન જ્યો કંજન કચોડું ન છીવે; તાલતે વાગતિ વા-ગેત તાલનિ તાલત માલકિ જન ન શીવે; કેસિહે કેશવ ચે જીવતી સુનિ એસિં દયા પિઉકી પલ જીવે. ૩૩ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને ઉદ્દેગ અવસ્થા ઉપની છે તે સખી સખીને કહેછે કે હે સખી આજ પ્રભુજીને કાંઈ ગમતુ નથી તે કહે છે, મેઘની ધટા ઘીઠે કાંઈ હંસ પ્રસંન થાય નહી તેમ પ્રભુજી કાંઈ હંસ ઘી ઠે પ્રસન્ન થતા નથી અને હંસ જેમ મેઘ સામું જોતા નથી તેમ પ્રભુજી કાંઈ મેઘ સામું જોતા નથી. અને ને કમળ જેમ ચંદ્રમાને વાંછતા નથી, ને ચંદ્રમાને કમળ જેમ સરાતા નથી તેમ ચંદ્રમાની પેર પ્રભુજી કમળનીને સારતા નથી. અને ત-લાવથી વાડીમાં ને વાડીમાંથી તલાવે આવેછે ને તાલતમાલનાં ને વ્રક્ષ તેની જ તીછે અને હે સખી કેસવ કહેછે કે તે સુવતી કેવી હશે ને પોતાના ભરથારની એ વી દશા દેખીને ને જીવે તે સ્ત્રી કેવી હશે ને સખી પતિનું દુખ સહેછે.

પિયુકા પ્રકાશઉદ્દેગ પ્રછેન.

સંવેચો—સોચિ સખી ભરિ રેનિ વીલોચન કાપત દેખત કલે તમાલહી; બુલે સી ડોલતિ ભોલત નાહિ ન વાગ ગએહી કછુ તૈરહી તાલહી; દેખ્યો જો ચાહત દેખિ ન આવત તે સમે આન વિખાઉરિ લાલહી; આજ કહા દિખ સાધ લગી જ્ય દેખ્યો કછુ ન સુહાઈ ગુપાલહી. ૩૪ અર્થ—પ્રભુજીને પ્રકાશ ઉદ્દેગ ઉપનો છે તે સખી રાધાજીને કહેછે હે સખી પ્રભુજીને આજ દોહલું ઘસે છે સોચીને આજ્યો ભરી લેછે. તમાલના વ્રક્ષ કદમાં જોઈ જોઈને ધરધર ધ્રુવે છે; અને બુ

બુદ્ધ્યા સરીખા ભમેછે અને કાંઈજ મુજિથી બોલતા નથી અને હમણા જાડી મધિ ગાયછે સેકે ફેટેતાં હરિ તલાવે ગયાછે, તને જોવા હીંડેછે પણ જોઈ શકતા નથી તે વારે રાધાજી બોલ્યાં કે હે સખી એવામાં કોઈ મને એ લાલને દેખાડો તે વારે સખીએ કહ્યું કે તને આજ ભલી જોવાની સાદર થઈ. જેવામાં ગોપાલજીને કાંઈપણ દીકું ગમતુ નથી તેવામાં તને જોવાની સાદર થઈછે. ૩૪

અથ પ્રલાપ લછન વર્ણન.

કુહો—ભમત રહે મન ભાર જ્યું, હિતધન મન પરિતાપ; વચન કહે પિય પછી સૌ, તાકો કલહ પ્રલાપ. અર્થ—મન ને ભમરાની પેટે ભમતું રહે ને હીંડે મનને વિશે હેત અને તાપછે, તેને બે વાંતા હોય પિયની સખી હોય તેની આગેરાવ કરે તેને પ્રલાપ કહીયે. ૩૫

રાધાજીનો પ્રછન પ્રલાપ.

સવૈયો—બેલન હાંસિન ધૌરિ આઠાઉનહે તુનવે રહિયે કપોટાસૌ; સેનો ન દેનો હલા ઉન ભલા ઉનના તિન ગેતિ કહા કહિ તો સૌ; આનિ દિયો મુખમં કુખ કેસવ કેસે સહાંગિ કહા કહિ કૌસૌં; નેન ભરે ભરિ ગ્વાલ કહે અરિ દેખો તે કાલ કહા કહો પ્રૌઘૌ. ૩૬ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને પ્રભુજી હસતા ને સખી સાંભળતાં કાંઈ કહ્યું તે રાધાજીને કુખ લાગ્યું તેનું કુખ ધરે છે અને સખી આગળ કહેછે કે હે સખી એને સંગાતે કાંઈ રમીએ નહીં હસીએ નહીં એની સેરીએ જમએ નહીં એને આગળ કાંઈ વાંકુ ગ્યાસીએ નહીં, ઝાઝુ કો ધ શું હેત કરીએ નહીં, વેર ક્રોડ નહીં એવા મારે સ્વભાવછે. કાંઈ લેવું દેવું નહીં હીલવું મીલવું નહીં, નાતી નહીં ગોત્રા નહીં તો તે સખી શું કરું કેસવરાએ મુખ માં આવી ને મહા કુખ દીધું તે કેમ ખમું કોને કરું નેન ભરી ભરીને ગ્યાસી કહેછે સખી તે દીકું કાઢાને મુંને શું શું ક્રીષ્ટ. ૩૬

સ્વામીનીકો પ્રછન પ્રલાપ,

સવૈયો—આલિંકે મત્રિ મિત્રી હુગી બેલન જનને કાહું થો આયે કહાતે; ડીઠી હીદી ડી પરચો ન કરું ઉઠ દીઠ નહીં હલ પીકડી ધાતે; હોજ ગધ ગમિ હ્યાજ નહીં સેગીરી જુરે કેથવ કાપની યાતે; એતી રીસમે નવચા કખહુ પેરહી વીચી હુ. આખીયાં ગીકે તાતે ૩૭ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને કહેછે કે હે સખી આજ હું સખીને સંગાતે રમવાને ગમ હતા તે કુલ્ય જાણે એવાંતા કાલ

કયાથી આઠ્યા. તે આઠ્યાતા દ્રશ્યે પડ્યા અને આવીને ધીકની પેઠે કહ્યું ને બેઠા શું
આણે, પાછળ આવીને ધાત કીખી. સખી હુંતો લાગ્યામાં જુડી ગઇ વળી વળીને ઉ
ડે, રીસે ધુણ એવી રીસ કોઇવારે મેં ખમી નોહાતી પણ મગારેક નેત્રમાં મીલા
પ મારે ખમી. ૩૭

અથ શ્રીજીનો પ્રછન પ્રલાપ. ॥

સંવેચો—નીલ નિચૌલ દુરાધ કપોલ વિષોક તિહિ કિચે મોલી કિ તોહી;
જાનિ પરી હસિ મોલનિ ધીતર ભાજી ગઇ અવિલોકિનિ મોહી; જુઝવેકી જક
ભગિહે કાનહદિ કેસવકે રમિ રપલી લોહી; ગૌરસકી સૌં ખખકિ સૌં તોહિકે ખા-
ર લગીહિ મોહી ૩૮

અર્થ—એક સમાને વિશે સખી રાધાજીને કહેછે ને મુને દાકારજીએ પુ-
છ્યું છે સખી લીલાંખરના ધુંધટા માંહી કપોલને ઢાંકીને જોતી મેં સામુ જોઇને ભીતર
નાથી ગઇ ને કાનને આલખવાની રહ લાગીંછ અને કેસવ રાવને તારા રપની ર
ઓ કહેતાં પ્રીતિ વાપીછે અને મુને કહે ને ગૌરસના સમ તાહારા ખાપના સમ
મારા સમ જો ન કહેતો. ખારણે લાગી ઉભી હતી તે કુણ હતી ને કેની કુંવરી હતી ૩૮

અથ શ્રીમીકો પ્રકાશ પ્રલાપ.

કવિત—મોહની મરીચીકા સૌ હાસ્યધનસાર કો સો વાસ મુખ રપ ક્રીસો
રેખા અવદાન હૈ; કેસોદસ ખેનીતાત્રિખેની સી ખનાઇ યુહી યામ મરે મનોરથ મુ
નીથે અનહાત હૈનેહ ઉર નેસે નેત દેખી વેકુ વીસ નેસે વીજુકા નોંહ ઉઝકેસે ઉ-
ચી જાતહૈ; દેવીક્રીસી ખનાઇ વિધિ કાનકી હે ખાઇ વહ તેરે ધર આઇ આજ કહી
કેસી ખાતહે ૩૯ અર્થ—એક સમાને વીણે શ્રી રાખીકાજી સખીને ષેર આઠ્યા
છે તેવારે પ્રભુજીએ ઘીઠી તેણે પ્રભુજી સખીને આગળ વખાણુ કરેછે કે હે સખી
એનો ને હાસ્ય છે તે જાણીયે મોહનીની મરીચીકા કહેતાં પડેજા ન હોય અ
ને મુખને ને શ્વાસ તે જાણીયે ધનસાર ને કપુર પ્રાપ્તિ અને રપની રેખા હો
ય તે મારા ઉરને વિશે ચોટીને રહીછે અને કેસોરાય કહેછે કે વેણી યુધી છે તે
તે ત્રિવેણી મરીખી ખનાયી છે ત્રિવેણી તે શું. ગંગા, યમુના, સરસ્વતી, કેસ કા
લા છે તેતો જાણીયે જમુનાજી ધોળાં કુલ મુકીને કેસ યુગ્યાછે તેતો જા
ણીએ ગંગાજી છે. રાતી દોરીએ યુથ્યાછે તેતો જાણીએ સરસ્વતીનું જળ છે તે ત્રિ
વેણી જલ હોય તે શું તોયે તિર્યને વીથે મહારા મનોરથ રપીચો ને મુની તે મ

રજન કરેછે તે નાહાય અને જોવાને માટે ઉદ્ધરી રહ્યાંછે તે જોવાને ઉતાવળાં થયાં એવાં ને નેત્ર છે અને જુહુ બે વીજુદાશીછે કહેતાં ફરકી રહો છે અને ઉર ને સ્તન તે ઉદ્ધરી રહ્યાં છે કહેતાં અર્ધ ઉઘાડાં દીસેછે અને વિધિ ને ખજા તણે દેવી સરખી બતાવી છે. એ ઢોળી ખેડી છે અને તારે ધેર આવી છે તે આજ કે વી વાત છે એમ વખાણ કરેછે. ૩૯

અથ ઉન્માદ લક્ષન.

કુહો—નરકી ઉઠે છનિ ચલે, ચીતે રહે સખદેખિ; સૌ ઉન્માદ જગાવહી, રોવે હસે વિસેખિ. ૪૦

અર્થ—ભડકીને ઉઠે, ઉઠીને ચાલે, વળી કહેના મુખ સાંધુ જોઇ રહે અને ધડીએકમાં રોવે, ધડીએકમાં હસે ગાવે તેને ઉન્માદ લક્ષન એવી રીતે કહીચે ૪૦

પ્રિયાકો પ્રકાસ ઉન્માદ.

સવૈયો—કેસવ સુખ્યુધિ બુધિ હરી તુમ ખીનુ વીથા અગાધિ કહિ વાઢી લટેછુટા લટકતી કડી તટી લૌ ચીતવતી નીઠ દીઠ કરી વાઢી; કરકતી તકી તો રત તનુ તલ ફતી અતિ અપાર ઉપચારની ડાઢી; સક સકયતી લૈ લૈ સાસ અચેત સૌ ચેત માનૌ પ્રેમ પ્રેત ગતિ ગાઢી. ૪૧ અર્થ એક સમાને વીથે રાધાજીને ઉન્માદ ઉપચોરે તે સુખ્યુધિ નથી તે પ્રભુજી આગળ સખી કહે છે. હે કેશવરાય આજ રાધા જીની ગતિ અનેરી દીસેછે. આજ તમ પાખે રાધાજીને ધણી અથા વેદના યજ્ઞ છે. કેસપાસ છુટા છે. એમ ફલીયામાં ફરતી દીસેછે અને ચારે દિશાએ જીવેછે અને નીચો દ્રસ્ટીચે કરીને વળી ઉભી થઇ રહીછે. વળી કાંઇ જોઇને ખીદેછે અને વળી ત્રણાં તોરેછે. વારે વારે તલપે છે તે ત્રફરેછે. ધણી ધણી સખી ઉપચાર કરેછે અને કરગરે છે. ધડીએકમાં અચેત થાય છે, ધડીમાં સચેત થાયછે. જાણીચે પ્રેમ ફરીચે પ્રેતે સુધિ થઇછે. ૪૧

અથશ્રી પ્રલ્હન પ્રિયાકૌ ઉન્માદ.

સવૈયો—કેસવ ચૌકિ નીસીચ તબૈ છતિયાં ધરકે' તરકે' તકિ છાંહી; બુઝિ-ચે આર કહે સુહિ આરહિ આરકિ આર ભઇ પલ માંહી; ડીઠી લગી કીધું વાય લગી મત ભુલીપૈયા કે કિયૌ કહું કાંહી; ઘુંઘટકી ઘટકી વટકી હરિ આજ કછુ સુધ રાધિ કે નાહી. ૪૨ અર્થ—એક સમાને વિથે રાધાજીને ઉન્માદ ઉપચોરે તેને સુધિ બુધિ નથી તે સખી પ્રભુજીની આગળ કહેછે કે હે કેશવરાય આજ રાધાજીને ગતિ અનેરી દીસેછે તે જીવે તે વારે ચક્રીત થઇને જીવેછે. છાતી થરકી રહીછે તે

ધુજી રહી છે. પોતાનો ઓછાંચો દેખીને પોતે ભડકે છે. અને પુછીયે શું ને બેલે શું. હે મહારાજ એક ઘડીમાં કાંઈ થઈ થઈ રહી છે કે કોઈની દ્રશી બાગી છે કે કાંઈ વાઈ થઈ છે કે કાંઈ મન ભુલું પડ્યું છે, કોણે કાંઈ કામણ કાપ્યું છે, ધુંધળી, શરીરની, વસ્ત્રની હે હારે આજ કાંઈ રાધાજીને શુદ્ધિ નથી. ૪૨

પિયુકો પ્રચ્છન ઉન્માદ.

સંવેચો—ગુઠ અગુઠ પ્રકાશત વાત તિલોક અલોકકિ વાત સરીસી: રેવતિહુ કબહુ હસિ ગાવત નાચત લાજજો છાંડિ છરીસી; કાહુકો સૌચ્ય સંકૌચન કાહુકુ દેખતિ આવતે દેહ મરીસી; વામકિ વાયકિ કામરે બાણકી હે હરિકી મતિ કાહુ હરિ સી. ૪૩ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને ઉન્માદ ઉપચોછિ તે સખી સખી આગળ કહેછે. હે સખી આજ પ્રભુજીને અવરથા અનેસી રીસે, ને કાંઈ ગુપ્ત વાર્તા હશે તે પ્રગટ કરેછે અને પ્રગટ છે તે પણ કહેછે અને લો કહેતાં તે લોકાચાર અને અલોક તે નીંવા એ બે સરીસે ગણે છે. ઘડીએકમાં રેવે છે ઘડીએકમાં હસેછે. કોઈ વારે ગાન કરેછે, નાચેછે ને લાજરૂપ ને ચડી તેતો ઉડાવી નાખે, કેને: વિચાર ને કેનો સંકૌચ કહેતાં ખીક તો લગારે મનમાં આણે નહીં અને દેખતાં દેખતાં ઘટકા પડેછે. જાણીએ કાંઈ મરી કહેતાં કસજન હોય શું જાણી એવા મને મુઠ્ઠા દે શું. વાઈ દે કોઈ કામનાં બાણ વાળેછે કે ના હરિની મિત્ર કુણે હરિ લીધી છે. ૪૩

પિયુકો પ્રકાશ ઉન્માદ.

કવિત—સજ્જલ ચક્રીત ચિત વાત ચિતું ચૈાર ચાહી ચાહી રહે મુખ અપલ તા ધાઈ ધાઈ; સો વન સો મન મન કંપતી તપત તન કેસોચય રેવત હસત ઉડી ગાઈ ગાઈ; ચત્રીએ દેખાઈ તોહી દેખતહી ભય મોહી ભયો સો કહન આઈ તો-સુ આપી અકુળાઈ: નેસે કહુ આંક વાંક બોલતિ બકતી આજ હરિ તેસે જી ન મહ કાહુકો નિસિ જાત. ૪૪ અર્થ—એક સમાને વિશે પરમેશ્વરને ઉન્માદ ઉપચોછિ તે સખી રાધાજી આગળ કહેછે. હે સખી આજ કેશવરાયનું મન કામ નથી અને સજ્જલ કહેતાં જળ ભરાણી એવી ને આંખ્ય તેણીયે ચક્રીતની પેઠ ને પેલાની પેઠ ચારે દિસે જુવેછે, અને મનમાં ચાહ કહેતાં વાંચના કરતા થકા ચારે દિશા અપળ હોઈ તેમ ઉતાવળા હોડેછે, મનમાં શોચ ને વિચાર શો કરેછે તે કોણ જાણે. મનના મનમાં ધુલેછે, મનના મનમાં દાળેછે, ઘડીએકમાં રેવે છે, ઘડીએકમાં હસેછે, કેને કહેવાય નહીં. હે સખી ઘણા ઘણા આકળા થાય છે માટે

ચાલો ચાલો તમને દેખાવું મને તો જોતાં જોતાં શેષ કહેતાં વિચાર ધણી પાયછે
અને મુખમાંથી અકબક ખાલેછે કે ને લેવેછે તેમાં રમે કોઈનું નામ લેવાઈ જશે ૪૪

અથ વ્યાધી લઢન યથા.

ફુહો—અંગ વર્ણ વિચરત જહાં, અનિહી ઊંચે ઉરવાસ; નેન નીર પરતાપ બ
હુ, વ્યાધી દેશવદાસ ૪૫ અર્થ—અંગનો વર્ણ કહેતાં મુખનો શરીરનો ને વર્ણ
તથા ખાલવું તે અતિ ઊંચા નિસાસા તથા શબ્દ તથા આંખમાં નીર ધણું, પરિ-
તાપ તે ધણી પસ્તાયો એવી ચેષ્ટા હોય તેને કવિ દેશવદાસ વ્યાધી રોગ કહેછે. ૪૫

અથ પિયાકી વ્યાધી લઢન.

સૈવેચો—વૈત તજ્યોં ઉત ખાત તે ખાલે ન વૈં ન વિલોકત બુદ્ધ ભગીદેં;
વૈ ન સુને સમુજે ન તો વાવુદિ પ્રેત લગ્યોં કિયું પ્રીતિ જગીદેં; દેશવ વે ઉત તો
હિ રે રટોં હોય તે ઉતહીકિ લગીદેં; વે ભમે પાન પાન્યો નવુ સુનિ કાન્હ ડગે
કીનું ડગીદેં. ૪૬ અર્થ—એક સમે રવામીનીજીને વ્યાધી ઉપગી છે. હે રાધે તેં તો
કાંઈ આંઈ ખાલવું મુકયું. પણ પ્રમુજ પણ કાંઈ ખાલતા નથી ને પણ ક્ષણ જોતા
નથી. આંહી તું જોતી નથી જાણીએ બેહુની બુદ્ધિ ભાગી ગઈ છે તે શું ને નાથી
ગઈ છે. ક્ષણને કાંઈ કહીએ તે સાંભળે નહીં અને વુને કાંઈ કહીએ વાત તે સમાતી
નથી તે શું. બેહુને પ્રેત વળગ્યો છે કે શું. જૂત પ્રેત વળગ્યો છે કે ના પ્રીતિ જ
ગી છે અને હેસોરાય તો તારં નામ લઈ લઈને જાયેછે તે પણ ખાતા પીતા
નથી અને તું પણ ખાતી પીતી નથી. હે સખી તું કહું તે સાંભળ તેં કાન્હને ડગ્યા
છે કે ના તને કાન્હે ડગી છે. ૪૬

પિયુકી વ્યાધી લઢન.

સૈવેચો—વહાં ઉતકે તન તાપતેં તાપિચે મહાં ઇનકે અસુવાનિ અન્હૈયૈ; વહાં
ઉતકે ઉડ જમ એ ઉસાસનિ ઇહાં ઇનકે ઉપચાર જુડૈયૈ; દેશવ ચે નંદલાલ ઉતે
બ્રામભાન લકીકે નિદાન ન પિચે; એકહી વેર વુહીનિ કહા બચો માઇ ચલો ઉઠી
દેખ ડરૈયૈ. ૪૭ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રમુજને વ્યાધી ઉપગી છે તે સખી
કહેછે સખી આગલે. પણ તો રાધાજીને પાસે તાપે બેસી ન શકીએ, દાઝીએ ન
હીં તો બળીએ અને આંહી તો પ્રમુજનાં આંસુમાં અંબોલીએ, પણ તો રાધાજી
ના નિસાસે ઉઠી જઈએ. અને દેશવરાય તો નંદજીના લાલ અને રાધાજી તો વ્રખ
ભાનની કુંવરી છે એ બેહુને નિદાન ને રોગનું આપડ તે તો લાધું નથી ને તે

દુઃખ જણાવું નથી તેણે શો ઉપચાર કીધો, એક વેળામાં બેઠેને શું થયુંછે. હે સખી ચાલો ઉઠો જઈએ, એને દેખીને ખીજીએ છીએ. ૪૭

જડતા લઢત.

કુહો—બુલિ નહીં સુધિ બુધિ જહાં, સુખ દુઃખ હૌહિ સમાન; તાસુ જડતા કહવૌહિ. કેસોદસ સુગત. ૪૮ અર્થ—જહાં શુધિ બુધિ વીશરી જાય, સુખ દુઃખ સમાન લાગેછે. કેશવદાસ કહે છે તેને જડતા કહીએ. ૪૮

પ્રિયાજીકી જડતા લઢત.

સવૈચો—ખરે ઉપચાર ખરી સિઆરી સિઆરે નૈ ખરાઈયે ખરીત શુછીને; એસેમે ઊર કિયે તે કછુ ઉપજે તો સકલે કહા હમ લીને; દેખતહી યહે કામ કહી કુમ્હીકાનિયે જાતિ કહા અખ કીને; કોંતપેં જાઉ કહા કરે કેશવ કેસે જીયે યહે કોં હમ જીને. ૪૯ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને જડતા ઉપજીછે તે સખી પ્રભુજીને આગળ કહેછે કે હે હરિ આજ રાધાજીને ખરેખરે છે, મેં ઘણાઘણા ઉપચાર કીધા હું તો ખરેખરી અડી રહીયું. મને કાંઈ કામ ઉકલતુ નથી જેમ જેમ હું કઠણ ઓપડ કરુંછું તેમ તેમ ઘણું નાંખતાં જાયછે એવામાં ખરે ઉપચાર કરતે કાંઈ નવું થયું કહેતાં દુઃખ વધારે થયું તે દુઃખ અમારાથી કાંઈ લેવાય નહીં. સવળું કરતાં અવળું થયું તેમ અવળું થયું છે તો અમારે શું લેવું. અમને ઓટ બેસે. જોતાં જોતાં એ કામ કળાકુલ સરખી ક્રોમળ કરમાતી જાયછે. હવે શું કીળે, કોણ પાસે જાઉ અને શું કરે. હે કેશવરાય કેમ જીવતી રહે અને અમે પણ કેમ જીવીએ. ૪૯

અથ પ્રકાશ જડતા પ્રિયાજીકી.

સવૈચો—અપ્પિયાં ન મિલી સપ્પિયાં ન મિલી પતિયાં વતિયાં ન મિલી ત-જિ પ્રેમને; દ્યાત વિદ્વાન મિલી મન જયોં મિલે એક મનોમય સોને; કેસવ કસેહું વેગ મિલયો તન દે યહે હરિ જો કછુ હોને; પૂરત પ્રેમ સમાધિ મિલે જોહિતુમે મિલિહો તખ કોને. ૫૦ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને જડતા ઉપજીછે તે સખી પ્રભુજી આગળ કહેછે હે મહારાજ આજ સ્વામીનીજીનું ડોળ કાંઈ હાય નથી તે કહીએ છીએ, અનેક સખી મળીને અનેક ઉપચાર કીધા પણ એને પાણી વલ માત્ર આંખ મળી નહીં, કોઈના વાત પણ સાંભળે નહીં. કશી વાત કરતા નથી, કો ઇ પણ કહીએ કાગળ વાંચોતો મૌન મુકીને વાંચે નહીં દ્યાત ધરીને મનમાંને મનમાં સમજીને રહીછે કેની પડે જેમ કોઈક રોક મનમાં કહેચા કરે. સોનું જેમ

જે એવા વિચાર કરે તે કેને પણ કહે નહીં ને મનમાંને મનમાં વિચાર કરે છે કે શવરાયજી વેહેલા વહેલા આવીને મળો, કાંઈ કરવું હોય તે કરો, પછે તો ને થનાર હશે તે થાશે પણ જ્યાં લગી શરીર સાચું છે ત્યાંહાં લગે નજર મેળાપ કરે પછે પુણ્ય પ્રેમની સમાધી કહેતાં શું જેમ યોગીતાલીલગારે છે અને શયવ ત થાયછે તેમ થાશે. તર્ક્યે કેને મળશે હે પ્રભુ. ૫૦

અથ શ્રી પ્રમુજીની પ્રછન્ન ચિંતા

સવૈયો—પલહી પલ સીતલ હોત વિચાર શરીર સમે ઉપચાર નિદાને; જે કરિયે તનું મુડન ખંડન ચિત કહું સુખ દુઃખ ન જાને; કેશવ કાન શુને સમુજે ન હિ ખુશીયે કૈંતીછી નહિ માંને. જ્યો ગુલિયો કવિ યોગ હે કાહુકો લોક કહા ધન રોગનિ. જાને. ૫૧ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને પણ જડતા ઉપનીછે તે સખી સખી આગળ કહેછે. હે સખી આજ પ્રભુજીને શરીરે કાંઈ સુખ નથી. ધડીએ ધડીએ શરીર ઠંડુ થઈને રહે છે અને ઉપચાર તે વળી ચિકિત્સા તેતો સમજી નિદાન કીધી અને શરીરને વિશે મંડન કીજો કહેતાં શોભા કીજો ને ચંદ ન ચડાવીએ અને ખંડન કીજો તે કચરે ખરડીએ તો તે તો સુખ દુઃખ ચિતને વિશે આણે નહીં અને હે સખી કેશવરાયને સાદ કરીએ તે તો સમજે નહીં, કેને આગળ કહીએ. એ વાત કુણ માને. યોગલીધા કે ના વિચોગ કહીને લોક એને શું જાણે. ૫૧ .

અથ શ્રી પ્રમુજીની પ્રકાશ જડતા લછનં.

સવૈયો—કાનકે આસન વાસન વાસ નહીં બહુ તાસન મિતકો પ્રાશન કીજો કેશવ ઇંદ્રિય શોધ સમે મનું સાધિ સમાધિન કે રસ ભીજો; જો લોં બચે હરિ સિદ્ધ પ્રસિદ્ધ ન તો લોં વિલોકનિ લીજો; દેવ કરે તપ તો લગિ એ વરદાન ન જો જીવ જાન તો દીજો. ૫૨ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને જડતા ઉપનીછે તે સખી સખીને આગળ કહે છે હે સખી આજ પ્રભુને ડોઈ મહા દશા ઉપની છે તે દસ મહાદશા મહેલી દશા ઉપનીછે. આજ કાનહજીતો આશન કરી બેઠા છે કાંઈ ખાતા નથી કાંઈ પીતા નથી અને મોઝા મોઝા ને મુગી હતા તે વાણ્યે કરીને દ્રાહતા કહેતાં પવન ખાતા પણ તે પ્રજ્વળ તો હુતાસ ને અગ્નિ તેનો મિત્ર ને વાણ્ય તેનો તો ભક્ષ કરતા નથી. કેશવરાય સર્વ ઇંદ્રિ પાત્રી હૃદયામાં આણીને મન એ ઠામે કરીને ધ્યાન ધરીને બેઠા છે. શાંત રસમાં ભીન્ના છે અને સખી જ્યાં લગે હરિ પ્રસિદ્ધ સિદ્ધ થયા નથી એટલે જેમ સિદ્ધ અચેત થઈને બેસે છે તે

કામથી બાંધે નહીં એમ અબાલ્યા થઈને રહ્યા નથી ત્યાં લગે તું આવીને જો તો ખરી અને અપજ્ઞ થો ન લીજો. હે સખી જેમ કામ દેવી ઉપર તપ કરે તેમ તું ઉપર તપથા કરે છે. તે દેવીની પેઠે વરદાન ન આપીએ તો પણ જીવતદાન તો દીને એટલે જેમ જીવતા રહે તેજ ઉપાય કીજો. ૫૨

અથ મરણ લક્ષણ યથા.

કુહો—બને નહું મીલત જહાં, છલખલ કેસોદાસ; પુરન પ્રેમ પ્રતાપતે, મરન હોવહિ અનયાસ. ૫૩ અર્થ—છળે કરીને બળે કરી ક્યાંક મળી ન શકે તે વા રે પુરણુ જે પ્રેમ તેનો જે પ્રતાપ તેણે કરીને અનયાસ કહેતાં સહેજે મરણુ ઉપજે. ૫૩

કુહો—મરણુ જ્યું કેસવદાસપે, વરન્ધો જાય ન મિત્ર; અજર અમર જાસોં કહે કેસે પ્રેત ચરિત્ર ૫૪ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે પૂરણુ પુરુષોત્તમ જે શ્રીકૃષ્ણજી તેની જે મરણુ અવસ્થા તે કાંઈ વરણાય નહીં. તે સ્થા માટે જેને વેદ અજર અમર કહેછે તેને હું પ્રેત ચરિત્ર કરી કેમ વરણું. ૫૪

કુહો—રતિ ઉપજે રમનીનિકે, પેહલે કેસવદાસ, તિનહું એ ગતિ દેખિકે, કરત જ્યું પ્રેમ પ્રકાશ. ૫૫ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે રમણી જે સ્ત્રી તેને વેહેલી પ્રીતિ ઉપજે તેવારે તેની જે સખી હોય તે પ્રેમનો પ્રકાશ કરે એટલે કહી દે ખાડે. ૫૫

કુહો—અતિ આદર અતિ લોભ તે, અતિ સગતિ અતિ મિત્ર, સાધન હોઠે હોતહૈ; કેશવ ચંચળ નિત્ય ૫૬ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે અતિ આદરથી ઘણા લોભ થકી સાધુ તોય ચિત ચંચલ થાય તો સંગતીથી ચિત ચંચળ થાય. ૫૬

કુહો—સુભગ દશા દશમેં કહી, ઉપજી પુરન પ્રેમ; જીહી વિધિ ઉપજે માનિ મન, વરજીહું સુભહુ સુભાગ ૫૭ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે સુભગ કહેતાં સુંદર જે કામગી દશા કહેતાં દસ અવસ્થા તે મંપ્રત્યેક પ્રત્યેક વર્ણુની અને હવે જેણે પ્રકાર કરીને મનમાં માન ઉપજોછે તે કહુંછું. જે સુખાણુ હોય તે નર સાંભળજો એમ કવિ કેસવદાસ કહેછે. ૫૭

હતિશ્રી મન્મહારાજ કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત વિરચિતાયાં શ્રી

રસીક પ્રિયાયાં વિપ્રલંબ શ્રંગાર વર્ણનનામક્ય અજમ

પ્રભાવ સંપુર્ણ.

પ્રભાવ ૯ મો.

સ્વર મન રંજન શ્રી રસીકપ્રીયા અથ માન લલ્લન.

ફુલો—પુરન પ્રેમ પ્રતાપતે, ઉપજ પરત અભિમાન; તાકી છબીકે છે ભ-
સોં, કે સૌ કહિયત માન. ૧ અર્થ—પુરણ પ્રેમ પ્રતાપે કરી મનને વીથે અભિમાન ઉ
પજે તે અભિમાનની છાયા થકી રીસાવે તેને માન કહીએ. ૧

ફુલો—પ્રગટહી પ્રિયપ્રિતિ માનની, યુર લધુ મધ્યમ માનિ; પ્રગટહી પોય પ્રીયા
ની પ્રિતિ, કેસોદાસ સુભાનિ ૨ અર્થ—માનની ને સ્ત્રી તે પિયુ થકી રીસાવે તે
હેનું નામ માન કહીએ તે માન ત્રણ પ્રકારે. એક ઉત્તમ 'પ્રીયુ' મધ્યમ 'પ્રીયુ' અ
ધમ ભગવાર રીસાવે તે પણ માન ત્રણ પ્રકારનું છે. ૨

અથ ગુરુ માન લલ્લન.

ફુલો—અનિ નારીકો ચિહું લખી, અર સુત્રી શ્રવનની નાજિ; ઉપજતહે યુર
માનતિહાં કેસોદાસ સુભાઉ ૩ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે અન્ય સ્ત્રી શું વળી ને
ભરતાર વિહાર કર્યો તેનું ચિન્હ દેખે ત્યારે તેને રીસ ચડે એનું નામ વરાસે કદાપી
લેવાઈ જાય તેવારે પણ રીસ ચડે તેને યુર માન કહીએ. ૩

અથ સ્વામીનીજીકો પ્રજ્ઞન ગુરુ માન લલ્લન.

સવૈયો—આજ મીલે પ્રાપ્તમાન કુમારહી નંદકુમાર વિચોગ ચીતેકે, રૂપકી
રાસ રસે રસ કેસવદાસ વિલાસનો રેશ ચીતેકે; વાષેકે ભીતર દેખી હિચે નામ ને
ન નવાઈ રહી સુખં તેકે; કુલહીએ ભરમ બુધી માનુંસકુ ચેં સરસી રહ ચંદુ ચીતે ૪
અર્થ—એક સમાને વીથે રાધાજી ને નંદકુમાર ને શ્રીકૃષ્ણ તે બે જણા સંજ્ઞાને
વિશે આનંદમાં બેઠાંછે, વિચોગને વીસારી મુક્યોછે, રૂપનીરાશી કહેતાં સમુહ એવી ને
રાધાજીને સાથે પ્રભુ વશ થઈ રહ્યાંછે, હારમ વિલાસ વિનોદ કરતાં છે. વીષરાગની
સારી મુક્યોછે તેવે સમે પ્રભુજીએ પણ જીણા વાધો પેહરે છે તેની ભીતરમાંહી
લીલાકારે અન્ય નાયકાના નામકીત હૈયા ઉપર દીકા તેવારે મનમાં માન ઉપચોછે.
તેવારે દ્રશી ફેરવીને ઉપરાદ્ય થઈને બેઠાં તેકીને પરે નેકો કમલ સુથને દેખીને પ્રકુ
લિલત થઈ રહ્યાં હોય તે આશીર્વાદ-ચંદ્રમાને કીટો જોમ સંકોચ પામીને પીડાઈ જાય
છે તેમ રાધાજીની દ્રશી ધડીએકમાં આનંદસા હતી તે રીસમાં આવીગયોછે ચંદ્રમા
નેવો આશીર્વાદ દીઠો તેની રીસ થકી નેત્ર ને કમળ રૂપીઆં તે તે સુદાઈ ગયાંછે ૪

અથશ્વ સ્વામીનાજીકો પ્રકાશ ગુરુ માન લછન

સવૈચો—બુઝતલી વહ ગૌપિ યુપાલહિ આપ્ત કધુ હસિકે યુન ગાયહિ; એ સેમે કાઉકો નાઉ સખી કહિ કેસે ઘૌં આય ગયા વ્રજનાથહી; ખાત ખવાવતકી જુ બિરી સુરહિ મુખકી મુખ હાથકિ હાથહિ; આતુર દે ઉનિ આખીની તે અસુ વાં નિકસે સખિ રાનિકે સાયહિ. ૫ અર્થ—એક સમાને વીથે ગોપી ગવાલી શ્રી રાધાસશ્ન સર્વકો આનંદમાં બેઠાં હતાં યુણની ગાય કહેતાં ચતુરાષ્ટ્રની વાતો કરેછે એવામાં કોષ્ઠક સખીનું નામ વસોસે નીકલી ગયું તે રાધાજીએ સાંભળું તોવારે ખીડી ખાતાં હતાં તે માની મામાંજ રહી અને હાથમાંની ખીડી હતી તે પ્રભુજીને ખવરાવવા જતાં હતાં તે પણ હાથમાંજ રહી છે અને પ્રભુજીના મુખમાંથી નામના અક્ષર નીસર્યા તે સંધાતેજ રાધાજીની આખમાંથી આશુ નીસરી પડ્યાં. ૫

અથશ્રીજીકો પ્રચ્છન ગુરુ માન યથા.

કવિત—એસી એસી રતિ રાચે સોહનકે સાચે સ્યામ દેખો આની વાચી કહે કોનકી ચે ચીઠીહૈ; સુની હો સો ભાગ પાછ રાવરીહી પાગમાંહી કાગદકે રૂપ કહા આગકી અંગીઠીહૈ; જનતીયોં ધૈ મગ પામો હૈ જનમ જગ લોકમેં અલોકી નાંકી વીચી તુમ દીઠીહૈ; કોટૈ કો કહાવતી કેટક કાલક્રુટ સોચે કહો હરિ હરૈ હસી હ મકોં તો મીઠીહૈ. ૬ અર્થ—એક સમાને ત્રિથે પ્રભુજીની પાધડી માંછીથી ચીઠી પડી તે રાધાજીને લીધી તે ચીઠી કોષ્ઠ નાધકાની લખેલી હતી તે લાવીને પ્રભુજીને દેખાડી ને રાધાજી કહે ને જીવેજી, આ ચીઠી કેનીછે અને હે સ્યામ તમે એ વી એવી રીતે રાચોછો અને સમના ઘણા ભારે સાચા દીસોછો એ ચીઠી લગારેક વાંચી જીવે કે કેની લખેલીછે. એ ચીઠી મને સુંદર તમારી ખ્યારી પાગડી માંથી અમને જડીછે ને કાગળને રૂપેછે પણ જાણીચે આગ્યની અંગીઠીએ અને હું જાણું છું ને મારગે જગત જન્મ પામ્યું છે પણ લોકમાં અલોક ને લછત તેની ને વાઠ તમે દીઠીછે અને કાલક્રુટ ને વિથે તે સગીખી એ કડવીછે એવી ને ચીઠી તે ડાણે લખી છે, તે વારે હરિએ હલવે હસીને કહ્યું ને અમને તો મીઠી લાગેછે. ૬

અથશ્રીજીકો ગુરુ પ્રગટ માન લછન.

દુહો—લોક લીક ઉલંધકધુ, પ્રિયા કહે જન્મ ખેત; ઉપજ પરત ગુરૂ માનતે; પ્રેતમકે ઉર એત. ૭ અર્થ—ને વારે સ્ત્રી લોક મર્યાદા સુકાને બરથારને કઠી

ણ વચન કહે તે વારે રીસ ચડે તેને ગુર માન કહીયે. ૭

કવિત—આપુને સો આપુનેહી આગે કહીયત ક્રીધું ખોરીકે ખળને ખોરહામં ખોલીયવૃદ્ધે; દીઠે ચેતો રાકીયત જોરી કહું જય કેસો આર કહા નેન લે છુરીયો છો લીયવૃદ્ધે; એમ્ધ ધનસ્યામ જીતુ ધની ધરનીની ધરીકે ધને ધનસાર ધોલીયવૃદ્ધે; ખો-લીયવૃદ્ધે કેસે એસે ખોલોજેસે ખોલીયતુ ખાલ કહું લીચે સો એસો ખાલ ખોલીયવૃદ્ધે. ૮

અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીની સખો રાધાજી પ્રત્યે શિખામણુ દેછે. હે સખો પોતાના જે વાહાલા હોય તેનો કાંઈ વાંક હોય તો આપણે એકાંતે ખેસારી કહીયે, પણ ખોટના ખળના હોય તો કાંઈ વારમાં દેખાડીયે? જો કંઈ જતા દેખીએ તો જાણી લઈયે. જ્યારે કંઈ જઈ શકે અને આખરો કયાંઈ વાળેતી હોય તેને વારીયે. કારણ કે તે ધનસ્યામ વીના ધડીકને વિચોગે તમે એવું તો દુઃખ પામોછો કે ધણીક ધરણી જે સ્ત્રીઓ તે સામગ્રી મળીને ધનસાર જે કપૂર તે તમારે શરીરે ચોપડે છે, પણ સુખ પામતાં નથી તો તેને તે જીભે દુઃખ કેમ મનાવીમે અને એવું કેમ ખોલીએ. ૮

અથ સ્વામીનીજીકૌ લઘુ માન.

કુહો—દેખે સુ કાહુ નારત્યો, દેખે અપને નેન; ઉપજતહે લધુ માનકે; સુને સખીકે ખેન. ૯

અર્થ—જ્યાં નાયક કોઈ સ્ત્રીને પોતાની દ્રશ્ટીએ સામું જુએ અથવા કોઈ સખી આવીને વાત કહે કે કલાણી સાથે જોતા હતા તે વખતે લધુ માન ઉપજે. ૯

અથ પ્રિયા પ્રવ્રજન લઘુ માન.

સવૈચો—કાન તિહારો દે પ્રાન પ્રિયાકે સયાન સખે મન માંહી; માન ક્રીધું અપમાન અખે એ માન સચે અનુમાન ન જાહી; સુખ દુઃખનકે સખ જાને પર સમુજે રીસ હાંસિ કહા અર નાંહી; યો છિનમે સીયરી છિન તાતિહે જયું બદલે બદલા નિકિ છાંહી. ૧૦

અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને લધુ માન ઉપજ્યું છે તે સખી પ્રભુજી આગળ કહેછે કે હે મહારાજ તમારી જે પ્રાણ પ્યારી જે રાધાજી તે સંધવું મનમાં જાણેછે અને માન તથા અપમાન એ સર્વે અને હવે જાણ પડેછે તે માણસ યકી સમજાય છે અને સુખ દુઃખ તે જાણ પડેછે. વળી તે આવુર અને ઉતાવળી નથી. ધડીકમાં સીળો, ધડીકમાં તાતી જેમ વાદળાની છાયા થી ધડીકમાં તડકો ને ધડીકમાં છાંયડો પડેછે તેમ થાયછે. ૧૦

શ્રી સ્વામીનીજીકૌ પ્રકાશ લઘુ માન.

કવિત—કુહો ન રી જેરી ધી સોધ તો કહા ખેને કુહ પીઠ પીઠ દેત ધી

કોનકે અલી; કાલ્હી કે તો મો સંપાય નંદકે લાલ લાલ કરે કાલ્હ ન આપ
 ગાલી જો પેતું હુતી ભલી; આજહી જયું વિચ પરી વીચ પાર વૈકુ માર્ધ આન રંગ
 આન જિય જયુ કગેર કી કળી, તેરેહી કહેકે કોન સાખીહે જયું યુગીચે રી દે-
 ખીચે જયું આખી સાખી યુગી પેકી કોં અલી. ૧૧ અર્થ—એક સમાને વિશે
 રાધાજીને પ્રકાશ લધુ માન ઉપજવાથી તે સખી રાધાજીને કહેછે. હે સખી
 આપણા બાહ્યા સંગાથે જુઠે મિશે ધડીએ ધડીએ રીસાધએ નહી. એક મિત્ર
 યધને તેણે લગારેક વાંસો દીધો તો તે શેનો મિત્ર, અને હે સખી કાલના નંદ-
 લાલે મને ધણા નોરા કીધા જે તું જધને શિખામણુ દે. તે વારે રાધાજી બોલ્યાં. હે
 ગાલી જો તું ભલી હતી તો કાલે કેમ નાહી. આજ વીચોવીચ અંતર પાડવા આ-
 વી. માવડી તમારા મોનો રંગ જુવો, અને હૈયામાં રંગ જુવો, તે કેતી પેઠે જેમ
 કગણેરની કલી ઉપર ઘાળી ને માંહી રાતી ને માંહે ઘોલી ને ઉપર રાતી માટે
 રાધાજી બોલ્યાં કે સખી આખે દેખીએ તો પુછવા શીદ જધએ? ૧૧

અથ શ્રીજીકો પ્રચ્છન લઘુ માન.

સવૈયો—બોલત આપત્યોં બોલત નાંહી ન મોતે કહ કછુ ચુક પરી તિહા-
 રી; કેસવ કેસેહુ દેખિ સુને વિનું જાને કહા કોણ જિયકી પિહારી; ખીર સી રા
 ધન જાનત આર્ધ ભધે યહ બુખકી ભાંતિ તિહારી; કાવિહિ દાખહિ ચાહત ચા-
 ખચો સુઅંત તહ વ્રમ કુંજ તિહારી. ૧૨ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને લ-
 ધુ માન ઉપજ્યું તેથી સખી શિખામણુ દેછે. હે પ્રભુજી હું બોલવાને કાલે આપી
 છું ને બોલાવતા નથી તે શું મારાથી ચુક પડીછે કાંઈ કોઈએ મારું કામ વણસાડ્યું છે
 અને હે કેસવરાય દીધા વિના. કાંઈ સાંભલા વિના પારકા મનની એ વાત કોણ જાણે ને
 હે મહારાજ તમે ખીર ટાઢી કરીને કાંઈ આપ જાણતા નથી અને એ તમારી
 કાંઈ બુખની રીતિ નથી. અને હે પ્રભુજી તમે દ્રાવ્ય ખાવાને આકળા થાઓછો પણ
 તે પાકે ત્યાં લગે આપ શક્તા નથી તે હું જાણું છું અને તમે કુંજ તિહારી કહેતા
 વનચર કહેવાયા તો મારે એવીજ મતિ થાયછે. ૧૨

અથ શ્રીજીકો પ્રચ્છન નહી એ પ્રકાશ લઘુ માન લચ્છન.

કુહો—પિયુકે કહ્યો કે નહીં, પ્રિયાકે નહિં લાજ; ઉપજત હે લધુ માન તિહિ,
 જનવુ હે કવિરાજ. ૧૩ અર્થ—જ્યાં જ્યાં લાજ સુકીને ભરથારનું કહ્યું કરે ન
 હી ત્યાં ભરથારને મનમાં રીસ ચડે તેને કવિ કહેછે લધુ માન કહીચે. ૧૩

સવૈયો—આગે કહા કરિહેં અબહી તેધ તો દુઃખ દીનો કહ્યો વિનુ કીને; કે
 સવ કોનહું લાજકે લાડતે બુલી ગધ તો ભધ હીત હીને; ભેટ નહી ભરી અંક

લગાટ બરી જીભની બોલે જ્યું બોલ નવીને; દેખે નહી કુખહુ બરિ આંખનિ
આજહિ કેસે ચણે મનુ લીને. ૧૪ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધિકાજીએ સજ્જ્યા
ને સમે પ્રભુજીનું કહ્યું કર્યું નહી તે લાજ માટે ક્રીડું નહી એ માટે પ્રભુજીને રી
સ ચડી કહેતાં લઘુ માન ઉપન્યું માટે પ્રભુજી ખીજ્યા તથા રાધાજી ધણું દુખ પા
મ્યાં તથા સખી પ્રભુજીને સમજાવેછે હે મહારાજ તમે રાધાજીને આગળ શું દુ-
ખ દેશો? જે તમારું આજ લગાર કહ્યું ન ક્રીડું તે માટે તમે એવું દુખ દીધું. અ-
ને કેસવરાય કંઈક લાજ ના લાડ થકી એ જીલ્લી ગઈ તો શું હેન હીણ થયું. અ-
ને હે લાલ તમને બોલી નહી તે લાજ માટે હે મહારાજ તેણે ક્યારે તમારા સામું
સારી પેઠ જોયું નહી તો આજ તમારા મનમાં આમ કેમ આવે? ૧૪

અથ મધ્યમ માન લઘુન.

કહે—વાત, કહત ત્રિય ઐરસૌ, દેખે કેસોદાસઃ ઉપજતુ મધ્યમ માન તિહિ, મા
નનિ કેશુ વિદાસ ૧૫ અર્થ—અન્ય સ્ત્રીની સાથે વાત કરતાં જીએ ત્યારે તે સ્ત્રી
ને મધ્યમ માન ઉપજે એમ કેશવદાસ કહેછે. ૧૫

સવૈચો— કહે કાન કહાં સગરી નિસિ નાસિ શુભાં તમહી કહિ આહતહી;
તનમે તનું રેખ લિખિ કહિ કેશવ કંટક કાન્હ ન ગાહન તહી; કધ્ધ રતિસિ આ-
પિ કહાં ભઈ તે તિહારે વિચોગ કે દાહતહી; વહ વંચક રીત તસવીજ વંચક લાઇ બ
ધર નાહ તહી. ૧૬ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી સવારે રમતા રાધાજી કને
આવ્યા છે. તે વખતે અંગની એટલા જોઈને રાધાજી પ્રભુજીને પૂછેછે ને રાધાજીને
પ્રત્યુત્તર શ્રી પ્રભુજી દેતા જાયછે:—કહેને કાહાનજી આજની સધળી રાત્રી ક્યાં નિ
ર્ગમી આવ્યાછો? ત્યારે રાધાજીને પ્રભુજી કહેછે કે કુંજમાં તમારી વાટ જોતાં રાત વહી
ગઈ. મહારાજ શરીરમાં થોડી થોડી નખની રેખાઓ લખીછે તે ક્યાં થકી? તે તો
વનમાં તમને શોધતાં શોધતાં કાંટાતા ઝરડા બરાબા છે. હે મહારાજ રાતી ચોળ જેવી
આંખો કેમ થઈ? ત્યારે પ્રભુજી કહેછે તમારો જે વિચોગ તેની જે દાઝ તેણે કરી
ને તપી જવાથી રાતી થઈ એવું વચન કહીને રીશ ઉતારી ગળાને વીથે બાંહ બાવી
ને આલીંગન દીધું. ૧૬

શ્રી સ્વામીનીજીકો પ્રચ્છન મધ્યમ માન.

કહે—જહાં ન માને માનની, હારે પિયુ મનાઇ, ઉપજતું મધ્યમ માન તિહિ,
પ્રોતમ કે ઉર આઇ. ૧૭

અર્થ—જ્યાં બરધાર મનાવીને હારે અને સ્ત્રી માને નહી તે વખતે બરધારના
મનમાં રીસ ચડે તો તેને મધ્યમમાન કહીએ છીએ. ૧૭

સવેચો—ચો ઉતરે તું બકાવતી મોહું ત્યાં આઈ બકાવતી દે ગરમ, અખ
યાહિ તેતો સહુ વાત કધુ કહા એક ડુંકી ન કહી પરમ; કહિ કેશવ આપનિ જામ ઉધા
રિકે આપહુ લાજનકા મરમ; ધંક તો સખ તો સખ તે હરચે હરિહે અખહો હું
કહા હરી તે હરમ. ૧૮ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજીને મધ્યમ માન ઉપ
ન્યું છે તેવારે સખી શિખામણુ દેવાને આવી છે તેને રાધાજી કહેછે કે હે સખી
જેમ તું પ્રભુજીને દહાડી બકાવેછે તેમ શું આજ મને પણ બકાવવાને આવીછે.
પણ હું કાંઈ એવી નથી જે ખોલું. અને હે સખી એ પ્રભુજીની વાત કાંઈ કહી જ
ય નહીં તો તને તે હું કેટલી કહું. એને કેશવ કવિ કહેછે કે પોતાની જાંઘ ઉધાડી
એ તો પોતેજ લાજીએ તે કોણ કરે. અને વળી હું ખોલીને હરિથી હલવી યાઉ ૧૮

કવિત—વાર વાર વરજીમે સારસ સરસ મુખી આરસી લે દેખી મુખ આરસીમે
ખોલીહે; સોભાકે નિહારે ચાં નિહારતી નેક કહો વૃહારી હે નિહારી સખ કાહું કહા
પૌરીહે; મુખકો નિહારે ચાં ન માંચો સો ભલી કરીય કેસોરાય ક્રીસો તોહી ચાં
ચે મન મારીહે; નાહકે નિહારે તેન માનહી નિહાર તોહી નેહકે નિહારે શીરી મોહું
જી નિહારીહે. ૧૯ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીના મનને વિશે રીથ ઉપ
જી તે વખતે પ્રભુજી મનાવી મનાવીને હારયા પણ માન્યું નહી ત્યારે પ્રભુજીને દ
ખ બાગ્યું ત્યાં મધ્યમ માન ઉપજ્યું છે. તે મધ્યમ માન જાણીને સખી રાધાજીને
બકો દેછે જે હે સખી મેં તને વારે વારે વારી હતી તે સારસ કમળ સરસ મુખી
આરીસો લેધને મુખ જો, જે રીસના રસમાં ખોલ્યું તે મોહું કેવું લાગેછે અને
સોભાને નીહારી તું લાગરે સામું જોયું નહીં. સધળી સખીચે તને નોરા ક્રીષા તે શું
આની કાંઈ ખોટાં. તેં મુખના નેરા માન્યા નહી તો ભલે ક્રીષું પણ કેસવરા
યના સમ જો તારી સંગાથે કેશવરાયનું મન તો મોહુછે કહેતાં લાગ્યુંછે અને પ્રભુ
જીએ તને નોરા ક્રીષા પણ તે માન્યું અને હું પણ નોરા કરુંછું પણ તે નોરા કરશે
તે શારે ક્રીને મને નોરા કરવાને આવીથ ને તું એમ કહીશ જે પ્રભુજી રીસાંયા
છે. હવે કાંઈ મનાવોછો. ૧૯

અથશ્રી પ્રકાશ મધ્યમ માન પ્રમુજીકો.

સવેચો—માનહિ માનતે માનનિ કેશવ માનસતે કહિ માન કરેગો; માન રહે
મુજમાન નહિચેરી માનનપે અભિમાન ખરેગો; દેહો સહેલિ સમાન જાણે તખ સો
તિનમે અપમાન કરેગો; આપ મનાવતિ માનુહિરિ બહુર્યા હિ મનાવનો તોહિ ખરે

ગો. ૨૦ અર્થ—એક ભ્રમાને વિશે સખી રાધાજીને ઠપકો દેછે. હે સખી માન માં મનાવતાં માનીયે તો સાચું છે. કેશવદાસ કહેછે ને માન્યું માટે કઈ તમારું માન્ય ટળી જતું નથી ને એમું થતું નથી અને માનશે તો માન્ય રહેશે. યશ રહેશે. અને જો રીસ મુકશે તો પ્રભુજી તમારો અભિમાન તે સામા વધારશે અને નહીં માનો તો પ્રભુજીને રીસ ચડે ત્યારે તમારું સઘલી સોક્યમાં અપમાન કરશે, હે સખી યોતે મનાવેછે ને તું માને નહીં તો તને ફરીને કોણ મનાવનાર છે. ૨૦

કુહો—રાધા રાધા રમનિદે, વરને માન સમાન; તિનકો માન મનાધવો, કહિયન સુનહુ મુજન. ૨૧ અર્થ—શ્રી રાધાજીને રાધા રમણુ તે શ્રી કમ તેનું ને માન્ય અને સનમાન તે વર્ણવ્યું હવે તેનું ને મનાવવું તે કહીચેછીએ કેશવદાસ કહેછે ને ડાહ્યા હોય તે સાંભળો. ૨૧

હતિ શ્રી મન્મહારાજ કુમાર વીર ચિતાયાં

શ્રી ઇંદ્રજીત વીર ચીતાયાયાં શ્રી રસીક

પ્રિયાયાં વીપ્રલંબ શણગાર વર્ણન

માન વીરહ વર્ણનો નામ.

પ્રભાવ ૯ મો.

અથ માન મોચન લછન યથા.

કુહો—માન તજે પ્રીતમ પ્રિયા, કહિ કેશવ કરિ પ્રીતિ; ખરની સુનાઈ સુ' નો સમે, જયમે સુનિ ખટ રીતિ ૧ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે ને હવે ભરથાર ને સ્ત્રી માંહોમાંહ માનને મુકી ને રીતે પ્રીતે પ્રીતિ વાધે તે મેં સાંભલીએ તે વર્ણવી સંભલાવું તે સાંભળો તે ૭ પ્રકારનીએ તે કહીચે છીએ. ૧

કુહો—સામ દામ મનિ ભેદ કુનિ, પ્રતિતિ ઉપેષા માન, અર પ્રસંગ વિદ્વધ કુનિ, દંડ હોહિ રસ હાંનિ. ૨ અર્થ—૭ પ્રકાર તે ક્રિયા; એક તો શામ, પીન્ને દામ, ત્રીન્ને ભેદ, ચોથો પ્રણતી, પાંચમો અપેક્ષા, છઠો પ્રસંગ વિદ્વધ, સાતમો દંડ ઉપાય છે તેણે કરી રસની હાની થાય. ૨

અથ સાત ઉપાય લછન યથા.

કુહો—જ્યૌં ક્યૌંહુ મન માહિચે, છુટી જતિ છહિ માન; સો રયામ ઉપાય કવિ, કેશવદાસ બખાન. ૩ અર્થ—જેમ તેમ અનુહાર ક્રીધે મન માંહી માહ

પામીને માન છુટી જાય તેને શ્યામ ઉપાય કહીયે. ૩

શ્રી સ્વામીનીજીકો સૌમ ઉપાય-

સવૈયો—કેશવદાસ સદા કિંચે આસ રહે સુખકી દુખ તહિ ન દીડે; તાહુ શું રોપ ન આનિયે માનનિ બુલીહું આપનો માન જયું લીજે; હે ગુમહલી ગુમહલોં મુનિ સુંદર મૂરતિ દે જીવ એકહી જીજે; માનહે બેદકો મુલ મહા અપને સહુ સોં મુપને હન કીજે. ૪ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજીને માન ઉપજયુંછે તેને સખી શ્યામ ઉપાય કરીને મનાવેછે, હે સખી કેશવરાયજી સદા તારા સુખ નીજ ધરેછા કરેછે. તેને રીસ કરીને દુખ મનાવીયે નહીં, દુખ ન દેવું. એ ક્યાંક બુલે તો આપણે સમજી લેવું અને કહેવું જો હે પ્રભુજી હું તે તમે ને તમે તે હું અને હે પ્રભુ આપણે બેગે એકજી જીવ છીએ અને રીસ છે તે જીવ પડવાનું મુલ છે તે પોતે પોતાના વહાલાને સંગાયે રવપને પણ કોઈ કરે? ૪

અથ શ્રીજીકો સ્યામ ઉપાય.

સવૈયો—કહી આવનુહે જયું કહાવતીહે પ્રમ નાંહીતો તાકી સકે હમ સોઈ તીહી પડે કહા ચલીયે કબહું જહી કાંચે બાગે પગ પીર ફૂંચેહી; પ્રીતિકૂ મેંડે કી જોહે જઈ સમ હો ગુમહ અંચુડી પસરોહી; કીજે કછુ યહ જાનેકે કેસવ હો ગુમહ હો ગુમહ નો હરિ હોહી. ૫ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને રીસ ચડી છે તે શ્રી રાધાજી સમ ઉપાય કરીને મનાવેછે. હે પ્રભુજી કહેવાય જાય છે અને તમે કહેવરાવોછો ને કહીયે છીએ નહી તો અમે તમારા સુખ સતમુખ જોઈ શકીએ? માટે હે મહારાજ તેવી વાટે કેમ ચાલીયે, જો વાટે કાંચે બાગે ને પગે પીડા ચાય ને દુખાઈએ પ્રીતિને વળી ધણી આંગળીઓ કરવાથી ટુટી જાયછે જેમ કોળાના નવા કોમળ ફૂલ ને આંગળી ઘોચીએ તો તે સુકાઈ જાય તેમ પ્રીતિ ને પણ ધણી આંગળી થઈ તો તે જાતી રહેશે અને કેશવરાય જો કાંઈ કરવું તે એવું જાણીને કરવું કારણ કે હું તે તમે અને તમે તે હું છું એમ વર્તવું જો ધીએ. ૫

અથ દામ લછન યથા-

ફુહો—કેસવ કોનહુ લ્યાજ કછુ, દે જી છુડાવે માન; વચન રવન મોહીં મનહીં; તોચો કહીવત દાન. ૬ અથ—કેશવદાસ કહેછે કોઈ કામ કાંઈક આપીને રીસ મુકાવે તેને દાન ઉપાય કહેછે. ૬

કુહો—જહ સોમિત દાન લઈ, છડનિ માનનિ માન; વાર વધુકે લઈ નહિ, પાવે તેહ પરમાન. ૭ અર્થ—જે સ્ત્રી સોમિ કરીને દ્રવ્યે કરીને માન મુકે તેને વાર વધુ કહેતાં ગુણીકા જેવી કહીએ એમ મોટા કવિ કહેછે. ૭

શ્રી સ્વામીનીજીકો દાન ઉપાય.

કવિત—કોમલ અમલ દલ દીનોહે કમળ ભવે અરન અરન પ્રભુજીકો સુખ દાપહે; કેસોદાસ શોભાધર સધર સુધાકે ધર મધુર અધર ઉપમા તોષ ન આપયે, ઉ રજ મલજે સૈલસીલ સમ સુની દેખી અલક વળી તવ્યાલ ઉર એસે આપયે; નિપટ નિગંધ યહ હાર ખંધુ જીવ કેસો આહત સુગંધ ભયો નેકું શીવા નાયે ૮ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધા રીસ કરીને બેઠાંછે ત્યાં પ્રભુજીએ બકોરીયાના કુલની માળા ગુંથીને સખી સાથે મોકલી તે સખી આવીને રાધાજીને કહેછે કે હે સખી એ માળા કેવળ કુલી છે. પાંખડી જેની નિરમળ કમળની ભવ તે ભગવાને મોકલી છે. અરજી કહેતાં રાતા કુલની એ પ્રભુજીને સુખ આપે એવી છે ને કેશવદાસ કહેછે કે અનેક શોભાને ધરેછે રૂડા ધાર વાળી અને તે મીઠા એવા જે તમારા અધર તેની જે ઊપમાને પામીછે અને તમારાં ઉર જે સ્તન તે રૂપીઆ ઉઘીયાચળ પરવત તેનો જે સુગંધ છે તેને જેમ સર્પ વીઝાણાં છે તેમ એ તારા જે અલક સ્તનને વિશે એવી શોભા ધરી છે. અને આ જે બકોરીઆ તેની માળા તે ઘણી સુંદર કોમળ રાતી લાલ છે પણ લગી માંહી સુગંધ નથી તે એમ જાણેછે જે રાધાજીના સ્તન ઊપર રહુ તો સુગંધ યુક્ત થાજે તે માટે લગારેક પણ તે કોટમાં ધાલીએ. ૮

શ્રી જીકો દાન ઉપાય યથા.

સંવેથો—મત્તગયંદ ગિ સાથ સદાઇ હીયા પર જંગમ જતું વિદ્યાર્યો; તાદિન તે કહી કેસવ વેધન વડે બંધનકે બહુધા વિધિ મારયો; સો અપરાધ મુબાર નિસૌધિ યહે ધ સાધનિ સાધ વિચાર્યો; પાવન પૂજનિ હારે દિવે અખ આહવુહે યહ હાર વિહાર્યો. ૯ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજી પ્રતભજ્જનતીક હસ્તી ના માથા ની મુક્તા કળની માળા લાવી છે. તે શ્રી કૃમને મોકલીછે તે વિશે સખી રાધાજીને એમ કહેછે કે હે સખી આહારેછે તે અપરાધી છે. કારણ કે મંદાનમત્ત હસ્તી સંધાતે તે રહેતાં વ્રક્ષાદીક જંગમ કહેતાં જીવ જાલા રાત્ર ઇત્યાદીકને તે મારતા તે સાથે એ મુક્તાકળ પણ પાપે ભરાણાં ધર્મશાસ્ત્રે કહ્યું છે કે પાપીની સંગાથે આપણે રહીએ તો પાપે ભરાઇએ તે માટે એ માતીને તે દહાડા થકી કેશવદાસ એ મ કહેછે કે વીધી જે વ્રજા તેણે હૈયામાં દ્યા લાવીને તેપર સારડી મુકાંછે જેથી તે

દારે બાંધ્યાં. અને એવપરાધની ક્ષમા કરવાને એક સાધન વિચાર્યું છે. તે એકે એક મહા પવિત્ર સ્થાનક એવું તહાર હૃદયું તહાં હાર રહેલા ધરંદ્રે એમ કહી કોઠને વિશે તે હાર બાંધ્યો.

કવિત—હસત હસત આમ આમ એક ગાય ગાય કહો જી કન્હાઇ યાકો બા વ સમુગ્રાધકે; યીવે કયો અધર મધુ દંપતી એકહી વાર કરજ રદન થલ દીજે હી બ તાપકે; યહ પરીરંભન કહેવે કોનું પ્રાનનાથ મેરીસોં જ્યે મોસો વ્રમ રાખહું દુરાધ કે; રાખીકાકી અખીકાધ કાહા કહો લીનો આજી આપનો પિયારો પિયુ આપહિ મનાધકે. ૧૦

અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રજુજી રીસમાં બેઠા ત્યાં રાધાજી હસતાં હસતાં આવેછે. આવીને એક નીચેની ગાથા ગાયકે હે કાનાજી એનો ભાવાર્થ કહી સંભળાવો. “દંપતી ને સ્ત્રી ભરતાર તે એકે વારે બે બે જણ અધરામૃત કેમ પી ચે અને રદન ને દંત નખ તેના ને સ્થાનક તે મને બતાવી આપો. હે કેશવરાય એ પરી કોણ રંભન કહેવાય એટલે કિયું આસન કહેવાય. મહારા સમ જો મુખ થકી કમ જાનું રાખો તો.” આ ઉપરથી સખી સખીને કહેછે કે રાધાજીની ચતુરાઈ જી વોને પોતાનો પ્યારો તેમ આ રીતે મનાવી લીધો. ૧૦

અથ મેદ લછન લખ્યતે.

કુહો—સુખ દે કેશવ સખીન કહું, આપ સે અપના; તખ છુડાવે માન ક હું, ખરન્ચો મેદ બના. ૧૧ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે સખીને સુખ દેખ પોતાની કરે, પછે તે સખી મનાવે ને અનેક મેદે સમુગ્રાવો. ૧૧

અથ શ્રી સ્વામીનીજીકે મેદ લછન.

સવેચો—કેશવ ધાધ ખવાસની તોહી સખી સકુચે સખ આપની ધાતે; મા-હીતો મા કહે હી બને અખ બાંધી દધ વીચી તો કહતાતે; નેકુ હરે હરે બોલી બ બાધ બ્યેહો ડર પોગડી જહી ન જાતે; માંખન સો મેરે માહન મન કાક સી તે રી કઠી એ વાતે. ૧૨ અર્થ—એક સમે રાધાજી રીસમાં બેઠાંછે તે વારે સખી ત્યાં આવીને કહેછે હે રાધાજી તમારી ને ખવાસણ છે ને ખીજી તહારી સખી છે તે સધલી તારી ત્રાત થકી ખીરે તે માટે બોલે કમ નહીં અને મારે તો કહ્યા વિના ચાલે નહીં. તારે બાપ મને તારી બાંહે આપીછે તે માટે મારે કહ્યા વિના ન ચાલે માટે તારી હું બલાધ બજી. બગારેક બોલ કાઠતાં હું ખીહુંધું. તો પણ કહુંધું કે મારા માહનજીનું મન માખણ સરીખુ કોમળછે અને તારી વાત બા કડા સરીખી કહણ બાગેછે તે રખે ખુચી જામ. ૧૨

પિયુજીકો મેદ.

સવૈયો—કાલ્ કહ્યો હરિ રૂઠી રહે તમ તં બહુ બુધિ વિતર્ક બદલે; સાધિ સખે અપનો સૌ રહી ધન મિતરહોસુ ઉપાય ન પાવેઃ ઉહાં મહ રીતિ ઇહાં વહ કેસવ ક્યોં. દુહું ઉર જુહે કયું જુહોવે; પછ તિહોં પિયુ ખારી તિહારી સૌ માન કરે કે' મનાવનિ આવે. ૧૩ અર્થ—એક સખે પીયુજ માનમાં આવ્યાછે તેમી રાધા જીયે પ્રભુજીની સખી હતી તેને વશ કરીને પ્રભુજી કને મોકલી તે સખી કહે છે હે માહારાજ રાધાજીને કામ્યે આવીને કહ્યું ને પ્રભુ રીસાઈ રહ્યા છે. ત્યારથી તે પોતાના મનમાં અનેક વિચાર કરેછે; પોતાને સમન્વયએબુ વિચારી જોયું, પણ પોતાના મીત્રપણમાં માન અને તેનું કારણ રૂપી ધન રહે એવો ઉપાય જડતો નથી, હે કેશવરામ પછિ તો જો રીતછે અને અહીં તો આ રીતી છે. કહે માહારાજ તે વાત બને કેમ અને હું તમને પૂંછું કે તમારી ખારી એવી ને રાધાજી તે પોતે માન કરે કે તમને માનવવાને આવે? ત્યારે પ્રભુજી કહે છે કે તું આવી એ રહે અને તો મનાયા છીએ. ૧૩

અથ પ્રણતી લલ્લન યથા

દુહો—અતિ હીતતે અતિ કામ તે, અતિ અપરાધ તે જાનિ; પાય ચેર પ્રી-તમ પ્રિયા, તાઢો પ્રણતી બખાનિ. ૧૪ અર્થ—અતિ હેતે કરીને અથવા કામને વસે કરીને અથવા અપરાધની ખીછીકે કરીને નાયક નાયકાને પગે બાગે તેને પ્રણતી કહીયે. ૧૪

સવૈયો—હીતતે ચીતયોં જુ ન સુધે તઉ જઉ પ્રેમકડો પિય પાજ રૂઢોહે; કાંદહિ આએ મનાએ વિજોક અબિની અજોક પ્રવાહ વહોહે, પછતીહોં સખી સીસ દિયે ન ઐર કંછુ દિય હેતુ રહોહે, કોનહી આએ મનાવત તોહી એ માન કીકુ અપમાન કહોહે. ૧૫ અર્થ—એક સખે રાધાજી માનમાં બેઠા છે. ને સખી આવીને કહે છે ને તને પ્રભુજીએ અનેક વાનાં કહ્યાં, પ્રીત કરીને પગે બાગ્યા, તોય તું હર્ષયામાં સમજી નહીં ને પ્રભુજી તારા મહેા સાચું જોઈ રહ્યા છે. ખીજી સખીએ તે જોઈને તહારી નીંદા કરે છે, તે નીંદાનો પ્રવાહ વહે છે. હે સખી હું તુને પૂછું કે તારે પગે માકુ મુકુ તો હજી શું બાકી રહ્યું છે, કાનજી પોતે મનાવવા આન્યા છે તેનું શું અપમાન કરવું છે? ૧૫

સવૈયો—ન બોલતી આપુ બોલાએહુ બાલુ કહીલગી જોહી વકાઈ હીમારન, સૌપયોં પાધ સખી સકુમે સખ દેતીહે જહુ જીવતી જીહી કારન, હં બંડીકે કંદ ઉમ્મ

લક્ષી જ કહાં લગી ઐકી આકાશ નિહારત, કોન ભયે ન દે દે દીન યોહી જી વુંહી
લગી કુંધું ઊલટી પારત. ૧૧ અર્થ—એક સમ રાધાજી માનમાં બેઠાં છે ત્યાં પ્રભુજી
મનાવવા આંખાં છે તોપણ તે બોલતી નથી. તેને સખી કહે છે કે મને ક્યાં લગી ખ
કાચી મારીશ. હું કંઈકીવાર કહું. અને ને કરવું ધટે તે તો પ્રભુજીયે કહ્યું, પગે પણ બા
ગ્યા છે સખી તું હૈયામાં વિચારી જો ખીજી સ્ત્રીઓ તને મળવવાને કાળે ધણાં
વાતા કરે છે. મોટે તે હરીયા તું હઠ જાડીને હૈયામાં ધાલીને મળ. આલીમાને કરીને
આકાશ સાચું શું જીવે છે? બે દહાડા જોમન અને ૩૫ સર્વને હોય છે. આ અવ
જી રીત તું જ કરવા લાગી દીસે છે. ૧૧

સવૈયો—કેસવદાસ ઉદાસ ભણે રસાઈ દસા દુખ દ્યોસ ન જ્યોરી; રાતી
ભણ અધ રાતિ કલોંયુ વીનો ખહું ખણ ખંધુ નીક ડચોરી; ધાધ રહી સાસુઝાધ કણ
ની સખીની હું કેશીખીયે ને સર્યોરી, કાહે તે માન્યો ન માનનિ તો લગી પાધ જો
લગી પીઠ પર્ચોરી. ૧૦ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજી માન કરીને બેઠાં છે
તે વારે પ્રભુજી મનાવવા આંખાં છે પણ મનાતાં નથી. પ્રભુજીએ આજો દહાડો
દીલગીરીમાં ધણા દુખથી કહાડ્યો. રાત્રી પડી અને વીનય કરતા અરખી ગઈ. અને
ખંધુ ને મીત્ર તેમની સ્ત્રીઓએ પણ ધણા નોરા કર્યા, રાધાજીની સખીએ તેને ધ
ણી શીખામણથી સમજાવી પણ સમજી નહી. કોઈનું પણ કંઈ માનું નહી. છેલે ક્યા
રે પીયુ પગે લાગ્યા ત્યારે મનાયાં. ૧૦

કુહો—પીયા મનાવે પાય પરિ, પ્રિયા પરમ હીમ માનિ; તા અપરાધી નીકો મને
વરતતહિરસ હાની. ૧૮ અર્થ—પિયુ રીસાઈ બેસે અને સ્ત્રી પગે લાગી મનાવે એ
કામને મોટે અપ્રાધ વર્ણવતા રસની હાની થાય. ૧૮

સવૈયો—નીર હીને ખીનું માન સરોવર મીનકે નીર હીકે જીય જીને,
જ વીનુ ઐર શુદ્ધાઈ કેસવતાહી શુદ્ધાઈ શુતો સખ કીને; જાં લગે મો પગે લામતી
હે શુભગી પગ લ'ક લગાઈ ન લીને, હૈયથી શીખવો અપને મુપને હુતે આવત
લજી વાર ન દીને. ૧૯—એક સમાને વિશે પ્રભુજી માન ધરીને બેઠાં છે ને મ
નાવવાને સખી આતી છે, પણ માનતા નથી ત્યારે સખી પ્રભુને કહે છે હે માહારાજ
નીર ને પાણી ને મીન ને મજ તેમાં પાણીને મજ વિના ચાલે, પણ મજને પાણી
વિના ન ચાલે; કેમકે પાણી વીના તે જીવી ન શકે. તેની વેડે પ્રશ્નને આ રીસાઈ
હોય તો આણે પણ સ્ત્રીને પ્રશ્ન બોલાવે નહી. તો કેસવરાય કહે છે કે તેને ખીજી
કાંઈ મનમાં ગમે નહી. મોટે હે પ્રભુજી એ મહારે પગે લાગી તે તમારે પગે લાગી

જાણી ને એને ઉડીને ખાંડેચી તમે ઘર માંહી તેડી બાવો. હું તમને પોતાના માટે કહું છું કે લક્ષ્મી ચાંદણો કરવા આવે ત્યારે ના ન કહેવી. ૧૯

અથ ઉપેક્ષા લલ્લન યથા,

કહો.—માન મુકાવન વાત તજીકહીને ઐર પ્રસંગ; છુટી જાય જ્યાં માનસૌ,
કહેત ઉપેક્ષા અંગ. ૨૦ અર્થ—માન મુકાવા વળી વાત તજીને ટાપક ખીભ પ્ર-
સંગની વાત કહી દેખાડીએ તે સાંભળતાંમાંજ માન છુટી જાય તેને ઉપેક્ષા કહીએ. ૨૦

અથ પિયાકૌ ઉપેક્ષા લલ્લન.

કવિત.—અપલા ન અમકતી અમક હથીયાર નીકી બોલત ન માર ખંદી સપન
સમાજકે; જ્યાં તીહાં ગાજત ન બાજત દદાને દીહ દેત ન દીખાઈ દીને મને લીને
લાજકે; પધીર ચંદ્રમુખી સાવે રસ ખાપે' બેગી સૌકી તજ કેસૌદાસ મુખ ઉર
સાજ કે; ચઢી ચઢી પવન પુરંગની ગગન ધની ચાહત શીરત ચંદ્ર જોધા તમરાજકે.
૨૧ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રીરાધાજી માન કરીને બેઠાં છે તેવારે સખી આ-
વીને કહે છે. હે રાધા તું એમ જાણે છે ને આ અમકે છે તે વીજલી, પણ વીજલી
ન હોય એ સીપાઈ છે તેનાં હથીયાર સજ કરેલાં છે તે અમકે છે. આ બોલે છે
તે માર ન જાણીય એ સુવાનાં સંબંધી જન છે. અને આ ગડગડાટ વાગે છે તે
ગર્જના નહી, એ માઠા દદામા વાગે છે, અને દિનમણી ને સુર્ય તે પણ દીસતો
નથી કેમકે તે જાજીને છુપાયો છે. હે ચંદ્રમુંખી તારા શ્યામજી સખા છે ત્યાં ઉતા-
વણી ઉતાવળી ચાલ. કેસવદાસ કહે છે મનનો મેઠા મુકીને કંઈ કરીને પ્રભુજી
પાસે આવી બેસ, નહી તો તમે ને અંધકાર રોગ રાજા ને મહુ તેનો ઉમરાવ
ને પવન તે રૂપી પોટે ચંદ્રીને ગગન ને અમકાચ તેને વિશે ચંદ્રમાને સોધતો
હો'તે છે અને તું છે ચંદ્રવદની માટે જો તું હડીએ ચઢીય તો તને આલી જશે.
એવું સાંભળિ રાધાજી માન મુકીને પ્રભુજી પાસે આવી બેઠાં. ૨૧

અથ પિયુકૌ ઉપેક્ષા યથા.

કવિત.—કેસૌદાસ દિન રાતી કેતકીકી બાવે બાંતી જીવમે' વસતી જાતી નેન-
નાચે' નલાની; માધવીકોં પીચે' મધુ સુજત ન અંધ કહું સેવત સેવતા કહું સેઈ ગંધ
ફલીની; ઐરહુ કહત વાત કાન્હ પુઠ્ઠે કયોં લજ્જત એસે તૌસી સાઈસુ જી હોંહી
મનિ મલની; જેષો નહી પ્રાણપતિ નીજજ અલકી ગતિ માલતીસૌ મીરંચો ચાહે
લીચે સાધી અક્ષીની. ૨૨ અર્થ—એક સમાને વિશે હર્ગી માન કરીને બેઠાં છે
ત્યાં નાચકા આવીને અંચોકત વાત કરીને શ્રીકૃષ્ણને સંભળાવે છે. હે કેસવરાયજી
તે દહાડાનો કેતકીનો બાત ભાવે છે અને જીવમાં જાજ વશી રહી છે. આજે માંહી

કમલની વધી રહી છે અને માધવી ને વસંત વલી તેનો રસ પિચે છે તેણે અંધારૂં થઇ રહ્યું છે; કાંઈ સુગંધ નથી સેવંત્રિને વલી સેવવા જાય છે એવું કહ્યું ત્યારે પ્રભુજી જાંખા થયા લાગ્યા. તેવારે રાધાજીએ કહ્યું કે હે મહારાજ હું તો ખીજી વાત કહું છું તમે શા માટે લજ્જા છો. એમ ને રીસ ચડાવે તે મનના મેલા હોય, હે પ્રણયપતિ તમે દેખતા નથી આ નિર્લજ્જ ભમરાની ગતિ માલતાને મળવાને હીંડે છે. તેણે આલીની ને ભમરી તેને પણ સાથે લીધી છે. ૨૨

અથ પ્રસંગ વિદ્વંસ લલ્લન.

કુહો—બિપજી પરે ભય ચિત્ત શૂન્ય, શુભિ જાઇ જીહિ માન; મો પ્રસંગ વિદ્વંસ કહી, કસોદાસ જાખાંની. ૨૩ અર્થ—જે વાત સંભળેથી મનમાં ભય ભીત થાય કહેતાં ખીજે ને ચિત્તને વિશે અમ થાય અને માન હોય તે વીસરી જાય તેને કેસવદાસ કહે છે વિદ્વંશ પ્રસંગ કહીયે. ૨૩

અથ શ્રીસ્વામીનીજીકે પ્રસંગ વિદ્વંસ લલ્લન.

સવેય.—કેમીન કેસવ કામકે કોંકર ખોલત હોલત દેત દુહાઈ; કાનિનિસાઈ કામનિકો ઉ રિસાઈ ગિત કહેકે દેદે રિસાઈ; ગાજત નાહીન મેધ ધટા યહ બાજત ડોંડી સખી સુખદાઈ; ભૈર ભચે શીરી કોજો અખોલહિ ખોલે અખો બલ ખોલ કન્હાઈ. ૨૪ અર્થ.—એક સમાને વિશે શ્રીરાધાજી માન કરીને બેઠા છે તેવારે સખી આવીને કહે છે. હે રાધા! કેમી ને માર ટોકા કરે છે, તે માર ન જાણુ-શી. એ કામના કોંકર છે, તે દુવાઈ દેતા કરે છે, ને સાદ પાડતા કરે છે ને સ્ત્રિએ ભરતારશું રાતરે રીસ ન કરવી. તુ જાણે છે ને આ મેધની ધટા ગાળે છે પણ એ સાદની ડોંડી વાગે છે અને કહે છે કે વહાણું વાય તેવારે અખોલા ધેળે પણ હમણાં કાનજી ખોલાવે છે ત્યાં આવીને ખોલો અંટલે રાધાજી એ માન મુકયું. ૨૪.

પિયા કો પ્રસંગ વિદ્વંસ.

સવેયો—કોક નકી રી કાકહત કહું સારીક સૌ દુરી દુરી હેત ચિત ખોયુને બઢાયેહે; સુકી રહી સકુચિની બાપુરી સુકી તો કહી કાહુંસોં સકે ન દેહ દુરંકની ઝઢયોહે; ઉઠી અલો ન્યાવ કોને અબકે મનાય દોને ને કહું કેસોરાય કજહ બઢા-ચોહે; માનત ન એતે પર બિલદી મનાવે વહીં એસાઈ સયાન સ્યામસુ કહી પઢાચોહે; અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી માન કરીને બેઠા છે ત્યાં સખી આવીને કહે છે. કેહે મહારાજ આ પોપટ પોપટી સાથે વઢીને સારીકા ને મેતાં તે સાથે કાંઈક કોકશાસ

ની ગાથા કહે છે, ને મેના સાથે પ્રીતી કરે છે. છાનું છાનું તે સાથે ચિત્તમાં તે યોગણું કરે છે. ને પોપટી ખાસે જાય તો તેને દુર કરે છે. તે શુક્રી ખીચારી સુકાઈ ગય છે ને લજ્જામાં રહી છે. એ પોપટને કેટલું કહી કહીને થાકી અને કોઈ આગળ કહી શકી નહીં. પોતાની મેળે દેહમાં દુખે બળી રહી છે. હઠા આપણે ન્યાય કરીએ તે એને મનાવી આપીએ. સખી પ્રભુને કહે છે હે પ્રભુ લગાર માટે એટલો એ કલેશ લેખ બેઠા છે. વળી પેલી આપડી ફરી મનાવે છે. હે મહારાજ એવા ડાહ્યા પોપટને તમે એવું શું પઠાવ્યો છે. એટલુંજ કહ્યું એટલે હસીને માન યુક્ત્યું ૨૫

ફુહો—દેશકાલ બુદ્ધિ વચન તેં, કલ ધુની કોમલ ગાનિ; ચોભા સુભગ સુગંધેં, સુખહી છુટનિ માનિ. ૨૬ અર્થ—દેશકાલ, બુદ્ધિ, માન, વચન, મનોહરતાદ, ગાન સુકંઠનું, સારી સોભા જોઈને અને સારી સુગંધ દેખીને સુખે માન છુટી જાય છે. ૨૬

અનાયાસ મૌચન માન નામ.

સવૈયો—મનગીકી ધોર સુની મારનીકો સોર કુંગી સુની સુની ફેશવ આલાપ આ લી જનકોં, દામની દમક દેખી દીપકી દીપતી દેખી દેખી દેખી સુભ સેજ સદન સુ મનકોં; કુંકુમકી ખાસ ધનસારકી સુવાસ બચે કુલતકી વાસ મન કુલેક મીલનકોં, હસી હસી બોલે હોજી અનહી મનોય માન છુટી ગયો એક વાર રાધિકા રવનકોં, ૨૭

અર્થ—એક સમાને વિશે ક્રમજીને ગંધા માન કરીને બેઠાં છે તે સમે મેઘ ગાજવા માંડ્યો છે, મોરે ટહુકા કરવા માંડ્યા, સખીએ એ સામઠી મલીને રાગ મલહાર આલાપીને ગાવા માંડ્યો, વીજલી ઝાટકાર કરે છે, દીવાની જ્યોતી દીપવા લાગી છે, વળી સુંદર સખ્યા સમારી મુકી હતી તે દીઠી, એક કુલનું ઘર બનાવ્યું હતું તે દીઠું, અનેક સુગંધ ફુલની આવી તેવારે ધનસાર જે કપરે તેનો સુગંધ આવ્યો, એવે સમે બેહુનું મન મળવાને કાળે રલીયાત થયું એ ને હસી હસીને બને જણાં બોલ્યાં અને એકે સમે શ્રી રાધાજીને ક્રમનું માન વિના મ નાવે છુટી ગયું. ૨૭

ફુહો—મલ વીની માન છુડાવહી, આપ સમે નરનારિ; પલ પલ પ્રિતિ બદા-વહી, કેસવદાસ વિચારિ. ૨૮ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે કે એ પ્રકારે સ્ત્રી ભરથાર પરપર માન મુંકાવે અને ઘણી પ્રીતિ વધારે એમ વિચારીને કહ્યું છે. ૨૮

ફુહો—પ્રિયા ન પ્રીતમ સૌકરે, અતી હઉ કેસવદાસ; બહુરે હાથ ન અવાઈ; જો વહે જાઈ ઉદાસ ૨૯ અર્થ—કેસવદાસ કહે છે જો, સ્ત્રીએ ભરથાર સાથે ધણી હઠ કરી નહીં. શા માટે કે ભરથાર સાથે ઝાઝી હઠકરે તો ભરથાર રીસ ૩

રીને પાછો ફરી જાય તો ફરીને પાછો હાથ આવે નહીં. ૨૯

કુહો—વારહિવાર ન કીજીએ, વારકિ કીજીમાન; કહિં કેસવ જ્યો આપ મે
સદા બંદે સનમાન ૩૦ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે વારેવારે માન કરીએ નહીં એ
કાઠી વાર ઘોડુંક કરીએ તો પરસ્પર સ્ત્રી ભરથારને પ્રીતિ વધે. ૩૦

કુહો—પ્રીતિ વિના ભો હોએ નહી, જો વિન ન હોઈ પ્રીતિ; પ્રીતી રહે જી
હી ભો રહે હરે માન કીરીતિ. ૩૧ અર્થ—ભયવીના પ્રીતી નહી, પ્રિતિ વીના
ભય નહી. જ્યાં પ્રિતિ રહે ત્યાં ખીક રહે. ખીક હોય ત્યાં પ્રિતિ રહે એવી માનગી
રીતીછે. ૩૧

કુહો—ગર્વ વસન ધન ત્યાગતેં નિદુર વચન પ્રવાસ; લાલચ વી પ્રિય કરણ
ત્રિય પ્રિય તે હોહિ ઉદાસી. ૩૨ અર્થ—ગર્વ જે અહંકાર. બુઝ વ્યસન, નિ
રધનપણું, કઠીણ વચન બોલવું, લાલચ ઘણીક કરવી, ને સ્ત્રી યત્ની દુર પરદેશમાં
રહેવું, એથી પરસ્પર મન ઉદાસ થાય. ૩૨

કુહો—માન વીરહ વરને વિવિધ, જ્યાં વિવિધ બુધવાસ, કેસવ કરના કરહિ ક
ધુ કહીચે વિરહ પ્રવાસ; ૩૩ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે માનનો વીરહ વરણીને એ
સધણો કહ્યો જેને અનેક બુદ્ધિનો નિવાસ છે તેને હવે કરણ રસનો પ્રવાસ કરું
તેજીસાબજો. ૩૩

મંત્રિ શ્રી મનમહારાજ કુમાર વીરચીતે શ્રી ઇંદ્રજીત

વીરચીતાયાં શ્રી રસીક પ્રિયાયાં વિપ્રનંભ

શૃંગારેઃ માનમૈત્યન વર્ણન નામ.

સંપૂર્ણ.

પ્રભાવ ૧૦ મો.

અથ કરુણા વીરહ લલ્હનં

કુહો—જીડી જાઈ કેસવ જ્યાં, સુખકે સમે ઉપાય; કરના રસ ઉ-
પતજ તહાં, આપ નેતા અકુલાય. ૧ અર્થ—કેસવદાસ કહે છે કે સુખનો ઉ-
પાય સધજો જ્યાંહાં જીડી જાય ત્યાં કરણરસ ઉપજે અને પોતાની એલે મનમાં
અકુલાય. ૧

કુહો—સુખમે દુખ કચોં બરનીચે, એ વરન નિ વિવહાર; તદથી પ્રસં
ગહિ ખપ કહુ, વરનતિ નતિ અનુસાર. ૨ અર્થ—કેસવદાસ કહે છે કે

મુખમાં દુખ કાંઈ પણ વરણવીએ નહી, પણ તે પ્રભંગ આંગે માટે મારી મતિ અનુસારે વરણવીશી. ૨

અથ શ્રી સ્વામીનીજી પ્રહ્લન કરના વીરહ લછ્છન.

સવેયો—મંપછી ઇમતી લેન સંખી મુરહી મીલકે મીલવે કહું આને, જાઈ મીલવી નહી દ્રગ દુતી દયાલસો દેહ દસાન બખાને; પ્રેરતીચંજ પ્રાપ્તે તનું પ્રાનની જોગકો ઐર પ્રયોગ નીધાને, બાજપે બોલની પાંઉકે કેશવ એસેહી કોજી કહા દુખ જાને. ૩ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને વીરહ બેઠાં બેઠાં ઉચાર કરે છે, કે મેં મારી મતિ પ્રભુજીને તેડવા મોકલી હતી, તે પ્રભુજીને મલીને ત્યાંજ રહી તે મળવાને અહીં કોણું તેડી લાવે, અને નેત્ર રૂપણી દુતી તે તો દહાડી જઈને મળે છે. પણ દયાળ આગળ આમારી દેહ દશા કાંઈ કહીને દેખાડે, હવે સરીરમાંથી ને પ્રાણને ત્યાં મોકલવા પડે છે. તે કહેની પડે નેમ ચોગેસ્વર પપન સાધનાએ કરીને પોતાનો જીવ નેમ તાળવે ચડાવે છે તેમ લાગે કરીને હું કાંઈ બોલતી નથી. વગર બોલે કોણ જાણે ને એના હૃદયમાં થું દુખ છે. ૩

શ્રી સ્વામીનોજીની પ્રકાશ કરુણા રસ લછ્છન.

સવેયો—હરીત હરીત હાર હેરત હીયે હેરત હારી હો હરીત નેત્રી હરીત કહું, લહુ વનમાલી વ્રજપર પરસત વનમાલી વનમાલી દુર દુખ કેશવ કેસે સહું; રૂઢ્ય કમ લોતેની દેખીકે કમલનેન હજીગી કમલનેન ઐર હું કહા કહું, આપધન ધનશ્યામ ધનનહી સોહાત ધનશ્યામ નેકે દીન ધનશ્યામ ખીનું કયું રહું. ૪ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધકાજીને કરુણા વીરહ ઉપનો છે તેથી વિચાર કરે છે. હરીત હરીત તે કહેતાં લીલી લીલી જુમી જોઇને હૈયે હેરાન થાય છે અને હું સખી મૃગ નેણી ને હું હારી રહી છું. મનમાં પણ હરિને હુંકયાંય પામું નહી. વનમાલી કહેતાં સૂર્ય તે પણ દીસતો નથી એવો દીવસ થયો છે. અને વ્રજ ને ગોકુળ ઉપર મેઘ વર સે છે અને પ્રભુજી વેગળા છે. કેશવશય એ દુખ હું કેમ સહું. મહારા રૂઢ્ય રૂપીય ને કમળ આપ કમળ નેન ને શ્રી કમજી તેને દેખીને મહારા નેત્ર કમળ સરીખા થાય છે એટલે પ્રભુને દીઠે મહારે રૂઢ્ય કમળ તે નેત્ર કમળ વીકસે છે. ખીજું હું થું કહું, ધન ને મેઘ તે પણ પોતે શામ છે વળીં ધણું શામ રૂપ દેખાડે છે તેણે કરીને ધણીજ શામ તે અધકાર યદ્ય રહ્યો એવા ધનશ્યામ કહેતાં ધણું અધારે છે પણ તે અધારામાં ધનશ્યામ કહેતાં શ્રી કમજી વિના હું કેમ રહું. ૪

શ્રીજીકો પ્રહ્લ્લ કલ્પના વીરહસ્ય લલ્લન

અથ શ્રી તત્ત્વોપરી

કવિત—અત્રે નેસે મીલ્યો પ્રથમ શ્રવન મગ જાઇ મનુ રવન ભવન કીચે
 આલીક આલીકમેં; મનું મીલે મલે નેન કેસો ઘંસ સુવિલાસ છપ્પી આસ ખુલી રહે
 કપોલ ફલકમેં; નેન મીલે મીલ્યો ગ્યાન સકળ સયાન સજી તજી અભીમાન બુદ્ધ્યો
 તનકી ઝલકમેં; તેસેં છલમલ સાધી રાધિકે મીલન કહોં ચાહત કીચો પયાનું પ્રાન
 ઉપનકમેં. ૫ અર્થ—એક વખતે પ્રભુજીને કરુણા રસ એવો ઉપનો કે તે બેઠા બે
 ઠા વિચાર કરે છે, તેમાં પ્રથમ મન તે અવલુ માર્ગે વળ્યું. પછી તે મને
 રાધાજીની જે અકલ કેશ પાસ તેને વિશે રવન કહેતાં સુંદર બુવન ની ઘર તે ત્યાં-
 ન રહ્યું એટલે આલીક જે કપોલ તેને વિશે રહ્યા એવા જે કેશપાસ તેને વિશે રહ્યું
 છે. મન મળ્યું જાણીને નેત્ર પણ જેને મળ્યાં તે વિલાસ એટલે કથાક્ષ ભેદ તેને પણ
 લીધે ગયા. છપ્પી જે કાંતી તે સાથે આશા પણ ત્યાં ગઇ. એ સંઘળા
 કપોળની જે સોભા તેમાં લુખ્ય થયા. નેત્ર મળવાથી જ્ઞાન પણ મ-
 ળ્યું. સયાન કહેતાં સંઘળીં ચતુરાઇ તે પણ સાથે ગઇ. સર્વ અભીમાન તજીને તન
 જે શરીર તેની જે, ઝલક તેમાં ભમી ગયા. તેમજ છજે કુરીને રાધાજીને મળ-
 વાને કાળે પ્રાણ પાણીવલ એક માટે પ્રયાણ કરવા હીંડે છે. ૫

શ્રીજીકો પ્રકાશ કરુણા વીરહ.

સવૈયો—હે તરનાઇ તરંગની પૂર અપુરવ રાગ રંગે રસ સખ પય, કેશવદાસ જહાંજ
 મનોરથ સંતોષ વિશ્રામ બુરો ભરે ભય; તરક તરંગ તરંગ નીનું ગતી મીગલ સુલ
 વિલાસગીકે વય;કાન કછુ કરના મય હે સખી તાહીકો એ કરના વરનાભય. ૧ અર્થ—
 એક સમાને વિશે શ્રી ક્રમજીને કરુણા વીરહ એવો ઉત્પન્ન થયો કે તેમાં તે વિચાર કર
 વા લાગ્યા તે એવી રીતે કે તરંગાઇ જે યૌવન તે રૂપીણી એક તરંગણી કહેતાં નહીં છે તે
 ને વિશે રાગ રંગરૂપી પૂર વેહે છે અને કેશવરાય કહે છે કે મનોરથ રૂપી તેમાં વાલ-
 લુ ફરે છે. માહી સંઘમ વિષમ જે મનના વિચાર તે રૂપી ભય લાગે છે.
 અને તર્ક એટલે વિચાર તે રૂપી માહી તરંગ છે. થલ કહેતાં દુખ તરંગ તેના મોટા કિ-
 શાલ સમુદ્ર એવા તે મોગીલ કહેતાં જે મગર તેનાં ટોલાં છે. અને સખી રાધાજી
 ને કહે છે કે એવી નહિ છે. કરુણામય કાહાન રૂપીઓ વરુણામય જે સમુદ્ર તેને વું
 નીરખ. ૧

અથ પ્રવાસ વીરહ લલ્લન યયા

ફુહો—કેસવ કોનહુ કાજતે પ્રિય પરદેસહી ભય; તાસો કહત પ્રવાસ સખ, કોવિદ

કાવિદ કવિરાય.૭ અર્થ—કેસવદાસ કેહેછે કે પિયુ જે ભરતાર તે કંઠા પરેશ જા
ય તેને કાવિદ કેહેતાં પંડીત એવા જે કવિરાય તે પ્રવાસ વિરહ કેહેછે. ૭

અથ શ્રી પ્રિયાકૌ પ્રવ્રજન પ્રવાસલજ્ઞન

સવૈયો—તું કરીહૈ કહીધૈ કમ ગૌનહિ નંદકુમાર તો ગૌન ક્રીયૌધ; માહિ મહાડર
નું ઉરેકો નરેહૈ લટી લે જન પું લીયૌધ; એસીત જ્ઞાપિયે કેસવ તૌહી વિચૌયો
જુ ખીચે વિચાર વિચૌધ. ૮

અર્થ—એક સમ શ્રી પ્રમુજ નયુરાં ગયાથી રાધાજીને વિરહ હતપન થવાથી તે
પોતાના જીવને કેહેછે કે હે જીવ તું ક્યારે ગમન કરીશ. જો નંદકુમારેતો ગમન ક્રી
ધું. મને તો તારી મોટી ખીક હતી કે તું પ્રમુ જવાથી એમ પડી રહીશ; પણ
તને શું કાંઈ લાજ આવતી નથી કે તે જીવવાને આમ કર્યું. એ તને કાંઈ ઘટે
નહી, જે પ્રમુજ ચાલ્યા એટલી વાર તે વિચાર કર્યો. અને હે જીવ, જેને જીવ
આ જીવ જીવે તે વિના તું કેમ જીવ્યો. ૮

અથ પ્રિયાકૌ પ્રવાસ વીરહ.

કવિતિ—કૌંતકે ન પ્રિતકે ન પ્રિતમ તે ચીઠ્ઠરતિ નયાહીકે અનોખો પતિવ્રત ગામ્ન ય
તુહૈ, કેસોદાસ જાન ક્રીચે હીલ મે આપે હાથ હર કહા પંછીકે પાછી ધાઈ યતુહૈ;
હી ચલો જો ન માને કાહુકે બલાઈ જાને માનસ ન પહીચાને તાકે આઈ યતુહૈ,
યાહીકે તો આજહી મોલો કે મરી જાગી કહું મેરી ગામ્ન આગી લાગે મેહ પાછ યતુહૈ.
અર્થ—એકસમ પ્રમુજને ચાલ્યા સાંભલીને રાધાજીએ ધણીજ વિલાપ કરવા
માંડ્યો, ત્યારે અનેક સખીએ મળીને સમજાવી તોપણ કાંઈ સમજી નહી. ત્યારે
એક સખી મોલી હે રાધે ખીજ કામને પુરિયમાં પ્રીતિ નહી હાય અને કાંઈ ખીજ
પ્રિતમથી જુદી પડતી નહી હોય? તારો તો કાંઈ નોખોજ પતિવ્રત ધર્મ ઘોસેછે. કેસ
વરાય જે પ્રમુ તે ચાલ્યા તે હવે હાથ આવવાના નહી. કાંઈ પંખી ઉડ્યું હોય
તેને સાદ કરીએ તો આવે, પણ શું તેની વાંસે દોડાય. એમ કહીને ખીજ સખીઓને
કહેછે કે જો એ ન માનેતો ઉડો. ચાલો જઈએ. જે માણસને આજીવે ને તેનું માને તેની
કને શું આવીએ. અને એને તો હમણાંજ મળું એમ છે પણ કાંઈ આગ લાગે તો
કાંઈ મેઘ આવે? ૯

અથ સ્વામિનજીકૌ વિરહ વચન

સવૈયો—ઝાકિલ કેકે કુલાહલ હલ હી ઉરમે મતિ કે ગતિ ખુલી, કેસવ સીત સુ
ગંધ સમીર ગયો હરિ ખીરજ જ્યો તન તુલી; જામિનિ જામનિકે વિચ જોનહકે

ભામિનિપે ન અશ્વં સુખી બુલી, ક્યૌં જીઉં કેસી કરે બહુરચો વીસુ સી વીસુ વાસગી
કુસી૧૦ અર્થ—એક સમે રાધાજીને વિરહ ભ્રમ ઉપજ્યો તેથી મનમાં વિચાર કરેછે કે કો
કીલ જે કોયલ અનેકકી જે માર તેના શબ્દ સાંભળીને હૈમામાં સંતાપ થયો તેથી મતિ
જે અકલ તેની જે ગતિ તે તો જીલી રહી અને કેશવ કહે છે કે સુગંધ પરી
મલયુક્ત એવો જે સમીર જે વાયુ તેણે કરીને શરીરનું ધૈર્ય હતું તે જેમ આકાશનું
વુલ ઉડે તેમ ઉડી ગયું અને આજવાલી રાત્રીથી શુદ્ધિ બુદ્ધિ બુલી ગઈ
તેથી કેમ જીવું અને શું કરે એવી બાવરી બની ગઈ. ૧૦

અથ શ્રીજીકો પ્રહ્લન પ્રવાહ વિરહ.

સર્વેયો—જિન ભૌલ શુભૌલ અભૌલ સમે આગુકે લોક ભૌલ નિભૌલિ લિને, જી-
નકો ચિત્ત લાલચુ ભૌચન રૂપ અનુપ પિયુષશું ત્યાય જીયે; જીનકે પદ કેશવની
છીપે સુખ માનિ શમે દુખ દુર કિયે, તિનકો સંગ છુટ તિહી શીદુરે શીદ કોડી
કલક ભયે ન હિયે. ૧૧ અર્થ—એક સમે શ્રીકૃષ્ણ પરદેશ ગયા તેના વિરહે કરીને ત્યાં
રાધાજી વિમાસણ કરેછે કે જેનું સુદય જેવું ભોલયું અને જેનું સઘળું અંગ ધણું રૂઢું
અને જેનું ચિત્ત લાલચુ અને જોના ભોચન તે રૂપીયા પાત્રમાં કરાક્ષરની આશ્રય પીધે
જીવીયે અને કેશવશય કહેછે કે જોના હાથ પગના સ્પર્શ કરીને મહાસુખ
ખમીએ ને સઘળું દુખ વીસરી જઈએ તેનો વિચાર થવાથી ધિકારછે કે જીવું
કડકે કડકા કેમ ન થયો. ૧૧

અથ શ્રીજીકો પ્રકાશ વિરહ લલ્હન .

સર્વેયો—કેસવ ક્યૌંહુ ચલે ચલકોરિ સંદેસ કહે કુંની પડે કેહુ પરી, આગે ધ
રે અપનો સોઢે સાહસ પીછેહૈ પેલી પરે પગ બુ પરી; હોત જહી તહી કાડે કોગે સે
વ લોક રહ્યો ના પેર કાહુ હીતુ પરી; લોકકી લાજ શીર્ષો ન પેરે પ્રેમી લહાંન કરેસ કો
સકો ઉપરી ૧૨ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી પરદેસ જવાને સાથેના મિત્રને
બોલાવવા જાયછે પણ રાધાજીના વિરહે કરીને પગ ઉપડતો નથી તેથી પ્રભુજીથી કયમ ચ
લાવું નથી. એક એક પગલું ભરીને વળી ઉભા રહીને કોડી કોડી સંદેસો કહાવે છે.
પોતાના મિત્રને કહેછે જે અડ્યા ભાઈને આમ કહેજો તેમ કહેજો એમ સર્વેને બલામણ
કરેછે. એવી રીતે શ્રીરાધાને વિરહે એટલાં વાનાં કરેછે. ચાલી શકાવું નથી ને પોતાના
પગ સાહસે કરીને આગળ ખુકેછે પણ પગ પાછો પડેછે. વલી
જ્યાં ઉભા થઈ રહેછે ત્યાં જેમ કોઈએ ઠગ્યા હોય તેથી કોઈ હેતુ તે મિત્રને ચાલો
એમ કહેવાય નહીં, ને લોક લાજે પાછુ પણ વળાવું નથી. પણ અદગાઉ ઉપર જ
ધને મનાણુ કરેછે. ૧૨

અથ પિત્તકો વિશ્વમ લલ્લન.

સવૈથો—પ્રેતકી નારી જ્યોતારે અનેક ચક્રમ ચલી ચિત વેચીહુ ધાતો, કોડ નીશીક ઉદે કરી કંજની કેસવ સેત સંગે તનુ તાતો, મિટતી હી ખરહી અખહી તો અખાઈ ગઈ હે. શુભે શુખ સાતો; દેશી કર કહી કેસવ ચચો ખડુ ખો નીશી આઈ ક્રીચે મુહ રાતો. અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રમુછને વિરહ કરીને વિશ્વમ ઉપન્યોછે તે થી અજવાલી રાત ગમતી નથી માટે તેની એવીરીતે નિંદા કરેછે કે આજની રાત્રી એવી દીસેછે કે જેમ પ્રેતની નારી ડોળા કાઢાડીને ધાત કરવાને જીએ તેમ અનેક નાચ રૂપી ડોળા ચક્રાવીને જીવેછે તેથી તે કોઈ ધાતગી કરશે એવી લાગેછે. અને જગા કોઈ કોઈની જેવી દુખ દેનારી તેમાં કમળચંદ વંશી કુલ્યાં છે તે જાણે વિહરનાંજ દુખ કુલ્યાં છે અને તે ઉપરથી એવ કહેતાં ઉજળાં પણ મન માંહી મેલાં દીસે છે અને તે યાદાં કહેવાય છે પણ અમારું હૃદયું તપાવી દીધું. અને આ જે રાત્રી તે હમણાંથીજ સુખ લખને ગમછે તે માટું રાતુંચોળ જેવું માહ કરીને આવીછે તેથી હવે શું કરીશું ને કેમ ઉગરીશું. ૧૩

અથ પ્રિયા નિદ્રા લલ્લન

સવૈથો—આમતે આવેગી આંખીની આગો હીડોન માનહુમે લીલઈ હે, સાંઉન સોવત દેઉ નયો તય સઉ વનમે ઉન સાચે દેખહૈ; મરીય ખુલી કહા કહેા કેસળ સોં તે કહુંતે સહેલી બાઈહૈ, સ્વારથ હી હીતુહે સખકે પરદેશ ગયો હરી નીંદો ગઈહૈ. ૧૪ અર્થ—એક સમે પ્રમુછ પ્રદેશ ગયા છે તેથી રાધાજીને રાત્રે નિદ્રા નથી આવતી. માટે મનમાં વિમાસેછે જે પ્રમુછ આવશે ત્યારે નિદ્રા પણ આવશે. અને આંખો આગત કરશે, પણ હાલતો જાણે તેમણે વેચાઈ લીધી છે. સુવેનકી ને સુવાદે નહી. હવણું ઊંઘતો જાણે પ્રમુછની સાથે ગઈ પણ મારી ખુજ તે કોને કહું. કેસવ કહેછે જે સોક્રય છે તે સાહેલી કેમ થશે. સરવેને સ્વાર્થ રહેણાં છે. માટે હરિ પરદેશ ગયા ત્યારે નિદ્રા પણ સંગાતે ગમ છે એમ સમજવું. ૧૪

અથ પિયુકી નિદ્રા યથા.

સવૈથો—કેસવ કેસેહું કોરી ઉપાધ ન આનિસતો ઊર લાગતિહૈ; ચક્ર ચોષ તાસી ચિતવે ચિતમે ચિત સૌવ નહુ મહી જાગતિહૈ; પ્રદેશ પ્રિયા પલ માહી પત્યા તિન જાનેશો યાકિ કહા ગતિહૈ; તેઉ નેની નિંદ નયોઠ વધુ વધુ લહું આધિ રાકતિ તે ભાગતિ હે. ૧૫ અર્થ—પ્રમુછને રાધાજીનાં વિરહ નિંદા નથી આવતી તેથી તે વિચારે છે જે હું કોડ ઉપાધ કરીશ તોપણ આંખોમાં નિદ્રા આવશે નહી

કારણ કે હજારો વીચાર ગતમાં આવેછે. જે સુધાને હું જાણી છું. તો પણ તે આવેછે પ્રિયાતો પરદેસ ગર્હ પણ નિદ્રા તો મને પણ માત્ર પત કરતી નથી. કોણ જાણે એવી શી ગતિ છે જે નિદ્રા આંખોને તણને ગણે. અને શત્રી તો અરખી ઉપર ગણે છે. ૧૫

અથ પ્રિયાની સહીની પત્રી પિતૃસૌ.

કવિત. કેસવ કુચર વ્રજભાનકી કુચરી વન દેવતા જ્યો વન ઉપવન વીર હતી હૈ; કમલા જ્યો ધાર નર હતી કહું એક ઠોર કમલાનું જન જ્યો કમલીની તે જ રતી હૈ; કાલીયૌન કેતકી કુસુમ રૂપે સીતાગુપ્તું નીશીચર મુખચંદ દેખીહી ડરતીહૈ, વદન ઉપાર તીહી મદન સુ નોધન જો રૂપરી જ્યો નાઉ છીન તેરાધર રતુહૈ.

અર્થ—સખીએ પ્રમુજને કાગલ આપ્યો છે તે કાગળ સખી વાંચી સંભળાવેછે, કે હે કેસવગય વ્રજભાનની કુંવરી જે રાધાજી તે વનદેવતાની પેઠે વન ઉપવન જે વાડી તેને વિથે વિચરતી હીંડેછે. કમલા જે લક્ષ્મી તેની પંડે કંઠ શિયર રહેતી નથી. કમલાનુજન જે અલલ તેની પેઠે કમલને દેખીને ખીહીછે કેમકે કમલમાં લક્ષ્મીનો નિવાસ છે, ત્યાં કાંઈ અલલ જન્મ ન શકે. કારણ કે કાલી જે કાલીકા તેની પેઠે કેતકી જે કેવડો તેનાં કુલ ગમતાં નથી અને સિતાજીની પેઠે નિશિચર જે રાવણ પણ ચંદ્રમાનું મુખ દીક્ષ થકે બળેછે તેથી વ-દન જે મુખ તે ઉઘાડતી નથી ને મદન જે કામ તે રૂપીએ દુર્યોધન વેથકી ખીહીતી રૂપરીની પંડે મોહો ઉઘાડતી નથી અને વારે વારે તમારે નામ લેખ લેખને બનેછે.

અથ પિયુકો પાતી પિયાકો.

કવિત.—ભોર જ્યું ભવતાહિ ભવન વનની થીકાની હંસની જ્યો અદલ ગતા લ કાવ હતી હૈ, પિંડી પીંડી રતની રતતી ચિત્ત આતકી જ્યો અક્રમ જ્યો ચંદ ચિતે સુપ ધવે રહતીહૈ, હરની જ્યો હેર તાન કેસરીકે કાનગીકોં કેકી સુંની બ્યાલ જ્યો પિલ નહી કહતીહૈ; કેસવ કુચરી કોન વીરહ તીહારો એસી સુરતી ન રાચીકાકી સુર તી ગહતીહૈ. ૧૭ અર્થ—એક સમે રાધાજીનો પત્ર સખી વાંચી સંભળાવે છે. હે શ્રીકૃષ્ણ તમારે વીરહે રાધાજી ભમરીની પેઠે વનવન ધરધરને માર્ગને વિથે બને છે. હંસની પેઠે કોમળ કમળને આહેછે. આતકીની પેઠે પિયુ પિયુ કરી રહી ચિત્તમાં ચંદ્રમાને દેખીને ચકલીની પેઠે સુપ થઇને રહેછે. હરણીની પેઠે કેસ-રના વનને દેખતી નથી. ભોરની વાણી સાંભળીને સર્પણીની માફક નાશી જાયછે. હે મહારાજ કાંઈ કુંવર તમારે વીરહે રાધાજીની સુરતી કોઇ સુરતી ગ્રહતી નથી. ૧૭

અથ પ્રિયાકે સલાહી પત્રિકા પિડસૌ.

કવિત—દીરઘ દારૂત વન વસે કેસૌ કે હરી જ્યૌ કેસરીકૌ દેખે વન દરી .
જ્યૌ કંપતીહે, વાસરકી સંપતી ચક્રાર જ્યૌ ન ચિત વન ચક્રવા જ્યૌ ચંદ ચિત
ચોથુનો પચતીહે; કેકી સુન્ની વ્યાલ જ્યૌ વિલાતી જતી ધનશ્યામ ધનગીકૌ પોર
તેજ વાસે જ્યાં તપતીહે, ભૌર જ્યૌ ભવત વન જોગી જ્યૌ જગતે રન સાકી
તજ્યૌ સ્વાધુ નામ તેરાહી જપતીહે. ૧૮ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીના મિ-
ત્રે રાધાજી પ્રત્યે કાગળ લખી માહચોરિ તે સખી વાંચી સંભ-
ળાવેછે. દીર્ઘ પ્રેમને દારૂલ કહેતાં ખીલાંમણું એવા વનને વિશે પ્રભુજી રહ્યા છે.
કેસરીસીંહને જોઈને જેમ હાથી ખીલે તેમ પ્રજા સ્ત્રીઓને જોઈને કંપેછે.
વાસર જે દહાડો તેને ચક્રારની પેઠે વાંછતા નથી. અને ચક્રવાકની પેઠે
ચંદ્રમાને દેખીને વળી ચોગણા ડરેછે. વળી કેકી જે ચારની વાણી સાંભળીને
વ્યાલ જે સર્પની પેઠે પ્રભુ સંતાઈ જાયછે અને શ્યામ જે પ્રભુ તે મેઘની ગ-
ર્જના સાંભળીને જવાસાની માફક બળેછે અને ભમરાની પેઠે વનમાં ભમતા ફરે
છે. ચોગેશ્વરની પેઠે આખી રાત્રી જાગેછે ને સાકળીની પેઠે શામજી તમારું નામ
જપેછે. ૧૮

કુહો.—કેસૌદાસ પ્રવાસકૌ, કહ્યો વયા મતિ સાજ; રાધા હરિ ખાધા હરનિ
વરન્યો સખી સમાજ. ૧૯ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે જેવી મહારી મ-
તિછે તેવા પ્રવૃત્તિ વિરહનો ભાગ કહ્યો. હવે રાધા ક્રમની પીડા હરે એવા જે
સખીનો સમાજ તે હું કહુંછું તે સાંભળો. ૧૯

મતિ શ્રી મન્મહામય કુમાર હંદ્રજીત વીરચં

રસીક પ્રિયાંયાં નીપ લેખ પ્રકાશ શૃંગારય

લેખન નામ પ્રભાવ સંપૂર્ણ.

પ્રભાવ ૧૦ મો.

કુહો.—ધાઈ જની નાઈ નરી, પ્રગટ પરોસન નારિ; માલિનિ ચરમનિ સીલિપ
ની, ચુરકેરની સુનારિ. ૧ અર્થ.—૧ ધાઈ તે દાઢ, ૨ જની કહેતાં દાસી, ૩
નાઈ જે ધાંચજી, ૪ નરી જે નટવાની સ્ત્રી, ૫ માલીણી, ૬ ચોતારાની સ્ત્રી, ૭
મરડીયાની સ્ત્રી, ૮ સોનારણુ ને પટોરીની સ્ત્રી.

કુહો.—રામજની સંન્યાસિની, પટુ પટુવાકી ખાલ; કેશવ નાઈક નાઈકા, સખી

કહે સખ કાલ. ૨ અર્થ.—૯ મમજની કહેતાં વેસ્યા, ૧૦ વેરાગણ ૧૧ અને પટ્ટવાની સ્ત્રી. કેસવ કહેછે કે નાયકને નામકા એટલી જાતિનો સ્ત્રીએને સખી કરે. ૨

અથ ઘાઙ્કૌ વચન પ્રિયાસી.

સવૈયો.—જાહન સાખ કહી નિસિ યૌં સરહી સતરંજ હી મિષ મેઠી, કે-
સવ કયોહુ સુને મહતારિ તૌ રાખહરિ ધરહી મહિ પેઠી; હૌ સિખઈ સુખ દે-
સિખ તૌહિતે ભૌંહ અઘાઈ કે ડીઠી જાનેઠી, કૌન લડે તી સરપન કાપે નહી કછ
જન અકાસહે એઠી. ૩ અર્થ.—એક સમાને વિશે ધાઈ રાધાજીને
શિખામણ દેછે, હે રાધા તું આજો દાહડો અને આખી રાત્રી સેતરંજને મીથે શ્રી
હરિ પાસે શું બેસી રહેછે. જો કાંઈ તારી માતા સાંભલશે તો ધરમાંની ધરમાં
ધાલી મુકશે. બાહર નીસરવાજ નહી દે, અને સખી હુંતો તને શિખામણની વાત
કહુંધું તો તું મારા ઉપર આંખે શું કરવા ચડાવેછે. શું દોષ લાડકડી એવી
ખીજી છે નહી કે તારા જેટલું ખીચું કોમળું રૂપ નથી કે તું વાંકી વાંકી આકાશ
લગે ચડવા લાગીછે. ૩

અથ શ્રી અત્ર ઘાઙ્કા વચન પ્રિયસી.

કુબેત-ચોરી સી સુદેસ વેશ વીર્ધ કેસી ગૌરી ન્યું સુગૌરી ભૌરી જવ જ્યુકી સારીસી,
સાચેકીથી ટાંચી અતિ સુઝીમ સુઢારી કઠી કેસૌદસ અંગ અંગ ભાઈ કે ઉતારી
સી; સૈધિ કીસી સૈધિ દેહું સુધા સીસુ ધારી પાઉ ધારી દેવ લૌક નેકે સીધુ તે ઉતા
રીસી; આજુ પાસૌં બલી ચાલી હસી બેલું લેલું લાલ કાદહ એસી ચાલી લ્યાઉ
કામજી કુમારીસી. ૪

અર્થ—એક સમાને વિશે ધાઈ પ્રભુજી આગળ કહેછે કે હે મહારાજ આ નામકા
જ્યુવો. દેખાતી પણ નાની એની આંખે ચોટી દીસેછે. કેશપાસ કેવો મારો છે.
જ્યુવોને પારવતી સરીખી જોતીછે અને બવ જે મહાદેવ તેની સાલી પાર્વતીની બેન
તે સરીખી ભાલીછે, જાણે સંચો કરીને ખસાજીએ ટાળી ન હોય? એવી દીસે છે.
અને કઠી ધણી મુક્તમંત્રે કહેતાં પાતલીછે અને સુઢાલંત્રે ને તે ઘણી સારીછે. અંગ
અંગને વિશે કેસવદાસ કહેછે કે જાણે સંઘાડે ઉતારી ન હોય એવી દેખાયછે. સઘલી
સુગંધથી જાણે સઘલી દેહ ભરી છે અને સુધા જે અમૃત તેમાં સુધારીછે ને
દેવ લોકથી સારીછે કે જાણે ખીર સમુદ્રમાંથી કાઢી એવી જે આ ગ્વાલીની તે સંઘાતે
આજ કાલ તમે હસીને ખેલો અને રમો. કાલે વળી એવી ગ્વાલીની લાવું કે જા
ણે કામની કુવારીજી જોઇ લ્યો. ૪

અથ જીજનીકો વચન પ્રિયાસી.

કવિત—સોભાકે સદન વન મેરે ધન સ્થામ જીત નમ નમ રૂચી તેં તેહેર
તિ હીરામયે, ઉપર સેકે તો ક મયુખ રસ મીઠે પીયુસ પોહે લીહી ધામજીને ન અ
રામયે. ચોરી ચોરી નૈનની ચુરામ સુખ કૌન જુલો પાય મન સૌમની મેલહી ન
અરામયે. કેસોદાસ સકલ સુવાસ કેની વાસ કલપિ વિધ વિજાસ હાસ ત્રાસ વીસ
રામયે. ૫

અર્થ—એક સમાને વિશે જની રાધાજીને કહેછે. હે સખી અગારા ધનસ્થામ જે
પ્રમુજ તે જાણે શોભાનુંજ મૂળછે માટે તેને જીત્ય નવી નવી પ્રીતિ ઉપજાવીને તેમનું
મન હરી લઇશ નહીં અને જે સખી ઉપના સેલડી તેના રસ જેવી એ પ્રીતિ ગળીછે
અને મયુષ જે ચંદ્રમાનાં કીર્ણ કરતાં પણ મીઠી અને વિયુષ જે અમૃત તેને
પણ પેહીલી પ્રીતિની ચોટ હરાવી દે અને નેત્ર પતી ચોરી ચોરીને અવલોકન કરવું ને
ઢોધ વખત મન મેલહીને પિયુનામન સંગાયે એક રસ કરીને મળીયે તેનું જે સુ
ખ છે તે સરખું કંઇ ધારી ધારીને જોવાનું સુખ નહીં અને સખી કેસવરાયજી
તે કહેછે તો સમજી જે સુગંધ તેનો નિવામ છે. તે સાથે વિવિધ વિજાસ કરી
ને ત્રાસ જે ગીક તે વીસારી મુક. ૫

અથ જનીકો વચન પિયુસ યથા:

કવિત—એસી વાતે એસ હી ધૌં કેસે કહી પરત વાકી મનિ ગતિ લાજ પાટ
સૌં લપેડીહે; મેરેહી ન આવે મેરે વીર એતી વેર દૈતી જાનતીહું ધામ હીકે સાથ
લોટી લેટેહૈ; એસા તોહુ ચેરીનીકી ચેરી વાકી કેસોરાય જેશી તુંમ હા હા કરી પાય
પરી ભેડીહૌં જાનતીહૌં નંદ જુકે બેઠાહિ જુ જાનો બોલ વેકુ તોહુ તહી વખમાન
જુકી બેડીહે. ૬ અર્થ—એક સમે શ્રી ક્રમને જની તે કહેછે હે મહારાજ એ
હેવી વાત તે કેમ કહેવાય કારણ રાધાજીની મનિ અને ગતિ તો લાજ રૂપી લુ-
ગડા માંહે લપેડી છે અને હે મહારા વીર એતી વેળાએતો મહારે ઘેર પણ ના
આવે, તો અહીં કેમ આવે? અને અતારે તો એ ધામની દોરમાં વળગીને સુતી હ
શે, અને હે કેસવરાય તમે કાલે જે નોહોરા કરી પગે લાગીને રહ્યા, પગે લાગીને
મળ્યા તેને ધણી તો દાસીઓછે અને તમે જાણો છો જે હું નંદનો બેઠો છું પણ બો
લો તો સમજીને બોલજો. કારણ કે તમે જાણો જો કે એ વ્યભાગની બેડી છે. ૬

અથ નાઈનકો વચન પ્રિયાસી.

સવૈયા—અમહી તો ગયે કુનિ પોરહ લુ ન એ બોલની જાહિરિ પીછે હિ લાગે,

કરિ હૈં તમ દેસિ પરાંએ જોયા ટહે કહે કહ્યુ નિસિ ઘોસકે જાગે; જોન રહ્યા પેરાં
 દેસવ કેસે દેખાવી સુખ શ્યામ સભાગે, તૌ દેતિહે જાંન કયૌં રાખતિ કાહે ન આ-
 રશી યૌં કરિ આંખિનિ આગે. ૭ અર્થ—એક સમે નાઇ રાધાને કહે
 છે હે સખી પ્રમુજ અત્યાર સુખી તો અહીં બેઠા હતા. અને હમણાંજ ઉઠ્યા તે હજી
 પોળ લગણુ તો પોતાય નહીં હોય અને વતી કેડે ઉઠીને સાદ કરવા જાયછે. પરાયા
 છોકરાને એવડી વાર ગાખીને શું કમીશ? રાત્રિ દીવસ ઉજાગરે તેને કાંઇ થયું નો
 તું થો જ્યાંય દેઇશ? અને જો શામજીને જોયા વિના ન રહેવાતું હોયતો અજગા શી
 દ જવાદેછે. ભાગ્યવાન જે પ્રમુજ તેને અહીંજ બેઠા રાખને. આંખોની
 આગળ આરશીની પેઠે હાથમાંજ આવી રાખીને બેશ એટલે પાસેથી જ-
 યેજ નહીં. ૭

અથ માંદનકો વચન પિયસૌ.

સવેયો—બડી જીવ લજી વડો ડર આલિ બડી લહુંરાઇ ચલે ચીત લીને, બડી
 બડી આંખી બડી છખી સૌ ચીતવે બડિ ખેર બડો સુખ દીને; બડે હી વિચાર
 બડી રૂચિ દેશવ કયૌં હુ મિલૌ તૌ મિલૌ હમ દિને, બડેને હું સૌ તૌ બડો દુખ
 બોલું છતે બડે માન બડો મન કીને; ૮

અર્થ—એક સમે નાઇ પ્રમુજને કહેછે .હે મહારાજ રાધાજીના જીવમાં મોટી
 લાજ છે, હૈયામાં મોટી ખીક છે અને સઘળી મોટાઇ પણ જાણિ છે, ખેડી હો
 ય અગર ઉભી હોય તો ચિત્તને હરે એવીછે. અને મોટી મોટી આંખો, શું સરસ
 મોટી છખી, એ સંધાથે ધણી વાર લાગી તમે સામુ જીવોતો ધણું સુખ દીધું જણાયે.
 અને કેસવરાય કહેછે. કે એના મનને મળવાનો ધણો વિચાર છે. એના હૈયા
 માંહે પ્રિતિ મોહોટી છે. માટે કોઇ પણ ચીતે મળિ શકાય તો મળો
 ને અમે તો અજગાં ઉમાં છીએ. અને મહારાજ મોટા સંગાથે બોલવું
 તે મોહોટું દુખ છે પણ એટલું છતાં પણ એને મોહોટાઇ નથી એ સારું છે. ૮

અથ નટીકો વચન પિયાસૌ.

સવેયો—જીહું દેખાવતિ તીહિ ગદ્યરિતો ચરિય ગ્રીવ ગ્રહી શીર માઇ, આજક
 હા દિખ સાધલગી હૈ દિખાવુંગી જાઇતા વૈષ કન્હાઇ; દેખે તેસિ રિધિ જાત ગદુ અ
 દેખે જરે સૌ યહુ અધિકાઇ, રાત્રિકિયે ગતિ ઘોસ કાએ અખ તરિચે વાત નિવાજ
 હું આઇ. ૯ અર્થ—એક સમે નટી રાધાજીને કહે છે કે હે સખી જો
 હું વુંને દેખાડવા ગઇ તો ઉલટી રૂઝીને માહારીજ કોટે વળગી, સખી આજ વ-

ળી જોવાને ચી ઈછા યઇ છે? અને જો વળી હું દેખાડીશ તો તે કાલે જોવા છે તેના તે કાઠાનછે. જોવા યકી ટાહાડી હેમ યઇ જાય છે અને નધી જોતી ત્યારે બળી ઉઠે છે એ તારી અધિરાધની રીત છે અને દેહની આ ગતિ થી અને તારી વાતોથી હુંતો વાજ આવી. ૯

અથ નટીકો વચ્ચન પિયસૌ.

કવિત—જહીં જહીં દરે તહાં જયોતી એથી જગ મગે કેસેહું ન કેસવ દુરાધ લેત રંગકી, પવન કે પંખ આકી આલીનકે પીછે આલી અલીની જ્યૌં લાગી શરે જીન્હ સાધુ સંગકી; નિપટ અમીલ વહ વુમ્હે મીલી વેકી જક કેસેકે મોલાઉ ગતિ મોચે ન વિહંગકી; ઇક તૌ દુમહ દુખ દેત હુંતી દુનિ જીતૌ વીસ વિસે વાસ જી બધ હે કવાગકી. ૧૦ અર્થ—એક સમાને વિથે તરી પ્રયુજને કહેછે કે મહારાજ રાધાજીને જ્યાં જ્યાં સંતાડીએ ત્યાં ત્યાં ચંદ્રમાના અજવાળાની જેઠે ઝગમગેછે અને કેસવરાય એના દેહનો રંગ કેમ ઢાંકયો જાય. અને માર્ગે ચાલતાં શરીરનો પવન આવેછે ત્યાં તેને પરિમલ જાણીને અલી જે ભમરા અને આલી કહેતાં સખી તે પાછળ એમ ભમતો હીંડેછે. જેમ ટોપ સાધુ પ્રય હાય તે સાધુની સંગત જોતા હીંડે તેમ રાધાજીની કેડે ભમરા જોતા જોતા હીંડેછે. અને હે મહારાજ એ રાધાજીનાં મળવાં મહા કઠણ છે અને તમને તો મળવાની જક લાગીછે. પણ હું તે કેમ જાણવું? મારામાં કાંઈ પંખીની ગતિ નથી જે હું આંચમાં ધાલીને ઉડી આવું. અને મહારાજ એકતો એની દુતી કંઈ તેનું દુખ ધણું તે સંતાડું જાય એમ નથી. ખીન્ન એના અંગનો પરિમલ તે કંઈ ઢાંકયો ન રહે, અને એની શરીરની વાસના તેનું દુખ કંઈ પણ ધુપાવી શકે નહી. પરીમલ કાંઈ ઢાંકયો ન રહે અને વળિ એને એના પીંડનો વિશ્વાસ નહી, તો મહારાજ વિશ્વાસ કેમ કરે ૧૦

અથ પરાસનકૌ વચ્ચન સ્વામિનીજીસૌ.

સવૈથો.—પાપ પરે પલક વરશ્ચો સુલગીર નિતોલ નોમાલિહિ રતિહૌ; સોહું કોચે મુહું હૌં કિયૌ અવૈલો વુમપે ગતિ એસી નતિહૌ; કેસવ કેસેહું દેખિ નીકૌં જીન્હેં। જોરહી જોરીસિ આનંદ તીહૌં; પાન ખવાવતી હૈં તીનસૌં વુમ રાતિ કહા સત રાતિ હતીહૌ. ૧

અર્થ—એક સમાને વિથે પાડોશજી જે છે તે રાધાજીને કહેછે. હે સખી આ-

જ પ્રમુછ તમારે પગે લાગ્યા જ્યારે તમે પલંગપર આળ્યાં તોય તમે મનમાંથી એક રતિ લાજ યુક્તી નહીં અને અનેક સમ દીધા ત્યારે સુખ સામુ કરિ લગા-
રેક જોયું અને હમણાં લગી એજ રીત દીસે છે. અને કેસવરાય સુખ
જોવાને કાળે અનેક પ્રકારે સમજાવી પણ કેમ તું સમજી નહીં અને હવે
તું તેને પાનગી ખાડી વાળીવાળીને ભલી ખવરાવે છે. ત્યારે તું રાત્રીએ એવડું
તાણતા હતી તે થું? ૧૧

અથ પરાસનીકો વચન શ્રીજીસૌ યથા.

સંભેયો—હાંશિન્નવાત કઠાંસૌ કહીહ સાવેકુ કલ્હો સુ હીતે કરી લખ્યો; આંખિ મિ
લી ન મિલી સખિયા મિલવોધ સુકેશવ કયું અવરેખ્યો; વીવીઆધ મરે સુપ સાધે ન
વાતકી સાંતિ સમેહી શ્રવે સૌ વિશેખ્યો; આજહી કયૌં છહ આવે ઈહાં જિન
આગ લગ હીન આંગન દિખ્યો. ૧૨

અર્થ—એક સમે પાડોશણુ શ્રીકૃમજીને કહેછે હે મહારાજ આંજ મે
સ્વામીનીજીને હસતાં હસતાં વાત કહી તે સાંભળીને હશીને વળી ગને કહ્યું તે પણ
મેં હીત ધરીને માન્યું એમ કરતાં તો આંખ મેળવવાને આવી તે વારે સખી
હી ગધં,કાંધ મળીને બેઠી નહીં. કેસવરાય એ મળવાનો ઘાટ કેમ આવશે? અને સ્વામી
ખપેયો બુઝા પાડી પાડીને આમ મરે પણ છાતા ન રહે. પરંતું સ્વામી આવે તોજ પાણી
પીએ, સમય વીના કાંધ થાય નહીં. અને હે મહારાજ આજ્ઞતા એ ક્યમે આવે નહીં.
કારણકે જેણીએ આગ લાગે પણ આંગણુંતો દીકું નથી. ૧૨

અથ માલળીકો વચન સ્વામીનાજી યથા.

કવિત. દુરીહ કયૌ ભુખન વસન દુતિ જોવનકી દેહીહી જ્યોતી હોતી દૌસ કી
સી રાતીહે, નાહકૌ સુવાસ લગે દૈહે કેસી કેસવ સુભાવહીકી વાસ ભૌર ખીર ફાર
સ્વાતીહે; દેખી તેરી મુરતી મુરતી વીસુરતી હોત લાલકે દ્રગ દેખવેકૌ લલચાતી
હે, ચલ્હી કયું ચંદુખી કુચનીકે ભાર ભચે કંચનીકે ભાર તૌલ ચકી કહી
જાતી હે. ૧૩ અર્થ—એક સમે માલણુ સ્વામીનીજીને કહેછે હે સખી જ્યારે દીલ
માં જોખનગી જ્યોત જે કાંતી આવશે તે વારે વસ્ત્ર બુશણુ પેહેરીશ તે સઘલું સામદું
મળશે ત્યારે તે તેજ કયાં માશે? એકલી દેહનું એલું તેજ છે કે જેને તેજ રાત્રી
છે તે દિવસ સરખી લાગેછે અને ભરતારનો સ્પર્શ તે દીલ અડક
શે ત્યારે કેવી યધ્ય, શરીરના સુગંધે કરીને ભમરાની બીડ એવી આ-
વી મળીછે કે જાણે ફાડી ખાશે અને સખી તારી સુરતી જોષને મારી
સુરતી મને વીસરી જાયછે. અને પ્રમુછની આંખ્યા તે તને જોવાની ધણી લલચા

ય છે અને હે ચંદ્રમુખી તારાં રતન જ્યારે મોટાં થયે તને ભાર લાગશે ત્યારે તું કેમ ચાલી શકીશ અને આ તારા કેશપાશને ભાર તથા કરીને તારી કઠી તે લચકી લચકી જાય છે. ૧૩

અથ શ્રી શ્રીજીસૌ માલણીકો વચન.

સંવેધો—પેરે જીન મોહી ધર જાની દેહુ ધનરયામ ધરીક્રમે લાગી ઉર દેવી જ્યો દામીની, હોઈ કોઈ એસી ખેસી આવે છત ઉત ઉત દે સૌ પહ વૃષ ભાનગુફી બેટી ગજગામીની; આદીતકો આંચો અતિ આવૌ. વન બલી જાગે આવતીહે વેધ યીની આઈ અર જામીની; કામકે ડરની તુમ્હે કુજ ગહો કેસોરાય ભારનીકે બચે ભોન ન ગહો ઉડી ભામીની ૧૪

અર્થ—એક સમે માલણી પ્રભુજીને કહે છે. હે મહારાજ મને મારગમાં પેરેમાં જવા દો. ધડીકમાં ઉરને વિશે લાગી દેખાશે અને એ ઠેકાણું એવું છે કે તેમાં કોઈ આવી શકે કે જઈ શકે નહીં તો આ વૃષભાનની બેટી ક્યાં નાશી શકે? તે ગજગામીની કહેતાં હજવે હજવે આવે છે અને આદિત્યનો પણ અંત આંચો છે. તેથી સૂર્ય પણ અસ્ત પામશે. અને તમે પણ વનમાં આવજો. રાધાજી પણ બનીને વનમાં આવે છે. અને રાત પણ આવી છે. માટે કેસવરાય તમે કામની ખીટીકે વનમાં બેસી શું રહ્યા છો. ૧૪

અથ તંત્રોલળીકો વચન સ્વામીનીજીસો યયા.

કવિત.—મૈન એસો મૃન મૃદુ મૃદુલ મુનાલીકાકે હુતે કેશી ધુંતી સુની મનહી હરતીહે; દાર્જો કેસી ખીજ દાંતી પાત અરન ઐઠ કેસોદાસ દેખી દ્રગ આનંદ ભરતીહે, પરી મરી ભાવતી બલાઈ તાંતે જુઝતી હે તોહી સાં તો ઐર શચી જુઝન કરતી હે; માખન સી જીમ મુખ કંજ સાં કુવરે કહી કાઠ શી કઠેડી વાત કેસે બીકરતીહે ૧૫—એક સમાને વિશે તંત્રોલળી રાધાજીને કહે છે હે સખી તમારું મન તો મીણુ શરીરુ કોમલ છે અને મનાલ ને કમલની ડાંડી તે માહેલી ને પ્રાગ તે સરીખી તો તમારા સ્પરની તે ધુંતી કોયલ સાંભળે થકે મનને હરે અને દાડીમની કળી સરીખાતો દંત છે. કેસવરાયની દીઠથી આખરો આનંદ ભરે એવી છે. તારી જીભ તે માંખણુ સરીખી સુંવાલી છે. અને મુખ તો કોમળ કમળ સરખું છે. પણ સાચું કહે ને આવડી કાજ સરખી કહીણ ક્યાં નીસરી? અને હે મહારી વહાલી સખી તને સારા માટે પ્રજુહું, ખીજી તો સખી તને પ્રજુતાં ખાહે છે.

કવિત.—નેનની ન વાંચો નેકું અનીહી અનીત કરે; જાન નેકું તોહિ નેસે જાન જાનીયતુંહે, ચંચલ ચરીત ચિત ચેટક ચહી કલાવૈ વૈરકે ચિતની અભિસાર સૌખ્યતુહે, એક નીકે પેઠી ઉર અરઓ ઉરોજગીમૈ; ઉર કેતે કેસેરાય કેસે ન જીયતુહે; એસી કહું હોતીહે જીગ બાલનાદે વૌરી વૌરી મન મય હીકે હાય વેચાયતુહે. ૧૬

અર્થ—એક સમાને વિશે તંબાલણી શ્રી કમજીને કહેછે કે મહારાજ તમે જામારા નેત્રને શિખામણુ દો. ધણી અનીતિ કરે છે અને તમે જાણીછો કે કોઈ જાણતું નથી પણ આખું વૃજ જાણેછે, કે તમારાં નેત્રનાં ચરીત્ર ધણા ચંચળ છે. ચીંત વે થકે અને જોયે થકે ચિતને ચેટક લગાડેછે. અમે અજ્ઞાન તર કહેતા હૈય તેનું પારીખીએ છીએ. તે એકના ઉરમાં પેસે છે, એકના સ્તનશુ વંજગી રહેછે. તે કેમ ટળાય ? એને એવું કાંઈ હોતુ નથી અને કહી દીડું નથી જે સ્ત્રીઓ નાં મન ચોરીને મનમય જે પ્રાપ્ત છે તેને હાય વેચે.

અથ સલ્પીનીકો વચન સ્વામીનીજીસી.

સવૈયો—અપહી કુંતિ બોલી યી બોલ લગી જક ધોરી હું લો ઉહી જાન ન દીને; હુંરેહી જાનિ બાઈ ઉલટી મતિ કેસવ હે કહિવે કહું કીને; જો પછ તો કુ ખ પાવતહે તલદે દ્રગ મીન મનોજલ ભીને; તાકતિ છાંડતિ હૈ છિન એક રહો કિન ચિત્ર જ્યો હાય હલીને ૧૭ **અર્થ**—એક સમે શિલ્પીની જે ચિતારી તે રાધાજીને એમ કહેછે. હે સખી પ્રભુજી તો હમણા અહીંયા ગયા, હજી પોણ લગે પહેચ્યા નહી હોય અને વળી તેડીએ હેયી જક લાગીછે તે મહારા મનમાં અવળી લા ગેછે. માણસ કહેછે કે રાધાએ પ્રભુ વશ્ય પ્રીધાછે તે ખોટું પણ પ્રભુને તો વું પોતેજ વશ્ય થઈ રહી દીસે છે, જે જોયા પામે રહી શકતિ નથી ને એ વીના દુઃખ પામેછે. જેમ મીન પાણી વિના લેજો તલદે તેમ તારી આંખો પ્રભુ વિના તલદેછે તો એક ધડી શા માટે અજગા મુંડેછે. ચિત્રામણી પટે હાયને વિશે હવે ગ્રાહી કાં રહેતી નથી. ૧૭

અથ સલ્પીનીકો વચન શ્રીજીસી.

સવૈયો—ખોટુ પુરી છૂટી ખુટ રહ્યો ગહી કૌર કૌર ન જાને ન જાહું; લાજ ન આવત મારિ સમા જન લાગે અલોકકે તાજને તાહું; કૌરી વિચાર વિચાર તિ હાં કેહી કેસવ જીતીહો લીટું સગ કાહું; નેહ હીકે શીરી લાગહુ સંગની નેનનીકો સંગ આર નિવાહુ ૧૮ **અર્થ**—એક સમે શિલ્પીની જે છે તે શ્રીકમજીને કહેછે.

મહારાજ પોડાગી પોઠે અડ અડીને ઉગા રહેા પણ હામ કુકામ કાંઈ જાણી નહીં. ને મ પોડો જાણે નહીં ને અડી અડ અડીયે કે ના અડીયે તેમ તમે પણ કરોછો, અને તેને જેમ આજકા મારવાની લાજ નહીં તેમ તમે પણ અજોક ને નિંદ્યા તે રૂપીયા આજકા સમાના ખેસણહાર મારોછે તોપણ લાજતા ન થી. અને ત્યાં હસતાં વાત કીધી તે વારે મનમાં લગારેક લગજન ખામીને હળવેકથી હસી ગયા નેથી હયામાં પણ પ્રીતિ દીસેછે અને પ્રેમની પહેલી અર્થ યુક્ત તે શીખતો હતી. અને મને પ્રછતી હતી. આજ અર્થ રાત્રી લગે જાગીછે એટલા દિન ધૈર્ય ધરયુ'છે તેમ જો દિન વળી ધૈર્ય ધરશો. હે ગીરજરલાલ તમથી ડોણુ બડ ભાગી હ વુ કે તમારી ભાવતી ને રાધા તેણે કાલી થકી કામગી કયા ઉપર કુર્ણ ને કાન તે દેવા માંગ્યાછે. ૧૮

અથ રામજનીકો વચન શ્રી રાધાજીસૌં.

કવિત—કોમલ દ્વે તો મલીન એતીછે ચલ અતીન લીન નવ નીલ કેસે પાતી હે; સુધે સાધુ સુધયે તો કુટીલ કરમ એતો કેસવ કરમ ચાર મરમકી રાતીહે; પા ધહે પકર તમ પાધહે ન કેસેહું તુ' ચારો અવિલાસ એતો અતી ઉઠી લાતીહે; ૧ જનુ હું કમ્પકી કહેતી મરે મોહનકે મન તેરે નૈન છેવ છેવ જાતીહે. ૧૯ અર્થ એક સમાને વિષે રામજની કહેતાં વૈરાગણુ તે શ્રીરાધાજીને કહેછે. તારા ને નેત્ર છે તે મહારા પ્રભુને છોહી છોહી જાયછે. તે પ્રભુજીનું મન કેવું છે, તે કુમળું સરળ છે, નિર્મળ છે, ને તેજ સ્વામ છે, વસી ને મને તીખાં ને અણ્યાવાલાં છે, અંચ લ છે અને નલીન ને કમલની પાંખડી સરીખાં છે. અને પ્રભુજીનું મન સુ ધું તે પાધરું છે ને સાધુ છે તે ગરીબ છે, શુદ્ધ છે કહેતાં પવિત્ર છે અને તારાં નેત્ર કુટીલ કહેતાં વાંકાં છે અને વાંકાં કર્મ કરેછે અને પારકું મન ચોરેછે, દીઠથી ચો રી લેછે ને ખીજ ચોરે તે ઝલાય પણ એ ઝલાય નહીં એવાં છે અને તુ તો થોડી વાર કાંઈ કરેછે, હું કઈ વારથી કહુંહું પણ તું વારતી નથી. માટે એવી ને તારી આંખો તે મારા મોહનજીનું મન તેને વારે વારે છોહી છોહીને જાયછે. ૧૯

અથ રામજનીકો વચન શ્રી શ્રીજીસૌં.

સવૈયા. કાંન હુંતો કમ્પહા ભયો કેસવ કામતિ કોટિ કસુ હિત ઘોરે, સ્વન સાધુ સધૈ સુખકી વીનુ રાધેશો આદેશો લામ્બન શેરે; કચોં ખરી સીતલ વાર કરે સુખ જોરી ભખી સજ્જાઈ ન જાસકે ચોરે. ૨૦ અર્થ—એક સમાને વિષે રામ

જની શ્રીકૃષ્ણજીને કહે છે કે હે કેસવરાય તમે અનેક ઉપાય કરા, ખીજ કોઠી કોઠી કામગીરું પ્રીતિ કરે પણ રાધાજીનું એક કઠાણ જોયું તેની ખરાબરી એક વાંકાકાંઠે ના આવે અને મહારાજ જીએ કે પડીને જોડા કરીને કપરને સારે કાકડે બરે તેણે કાંઈ મુખ તાઢું થાય? અને કાંઈ મુગંધ આવે નહીં? હે મહારાજ, બાલ્ય કચીંગ ધરણ કે કાકળ આઠીએ તો તેથી કાંઈ દૃશ્યા થયે ૨૦

અથ સન્યાસીનીજીનો વચન શ્રી સ્વામીનીજીસૌં.

કવિત—૧ છુટ્તો છુટાચે જીવ કરીદે ધો કસી તમ કેસોદાસ અમ વ્યાસ આસ જીવ અગીરે; ખેલી જીલી જાવંગો જીડાયગે ને ચીત ચેતી કહુ સોહયગો રેન દિન જાગીરે; તા તે તેની પતિ દુતિ સી રીતે સહસ ગનિ ઉપજ પડેગી એ એસી એક આગી બગીરે; આડી સો એ અધ જીવ અંચલ ઉડાચે આલી આડી તોહી કાંદજી જી ડીઠી બાગીરે. ૨૧

અર્થ—એક સમ સંન્યાસીની તે રાધાજીને કહે છે. હે સખી તમે ધણી મર ડામરડ ન કરો. નીચું જોઈને ચાલો પણ હું જાણા પાયરીને કહુંકું કે જો કોઈની દ્રઢી લાગશે તો ધણાં દુખી થાશે તે એવી રીતે કે દ્રષ્ટી લાગશે તો કોઈની છા ડાવી છુટશે નહીં તો શું કરશો? કેસવ કહે છે કે અનાયાસે કેહેતાં સેહેજો જીવ તરસે રળી જશે, રામ તો વીસરી જશે ને દીલમાં ચેન તે કાંઈ નહીં રહે. કાંઈ દીકું ગમશે નહીં ને દિન રાત જાગશે પણ જંધ આવશે નહીં. આંખે કાંઈ તાતી વસ્તુ આવશે તે થકી ખ મળી તમિ થશે અને ટાઢક થકી હજાર ગણી હૃદયને વિશે એવી આગ આપી પડશે. ૨૧

અથ સન્યાસીનીજીનો વચન શ્રી શ્રીજીસૌં.

કવિત—સીતલહું સીતલ તીહારી નવ સતી વહ વુંમે ન તજતી બતા કોઈ રતા પગેહું; આપનો જશે હીરાસોં પરાચે હાય વ્રજનાથ દેકે તો અકાય સાથ મેંન એ સો મુંન લેહું; એંતો પર કેસૌરાધ વુંમે ન પ્રવાહ વાહી વહ જકી લાગી બાગી જીવ મુખ જીલી દેહું; મીઠો મુહ છોડી છીન ઝલની છખાલે બાલ એસીતો ગવારનાસૌં વુ મહકી નીવાહેનેહું. ૨૨

અર્થ—એક સમાને વિશે સંન્યાસીની શ્રીકૃષ્ણજીને કહે છે કે હે મહારાજ તમા રા સીતલ હૃદયને વિશે તે નાપકા વસતી નથી અને તમને તો તિલ માત્ર પણ હૈયામાં થી મુકતી નથી. તેનું હૈયું કેવું છે તો તાપતુ ધર છે. તમે હીરા જેવા તે તે

કહ્યું હૃદય ઉપર વજનાથ હાથ થો છો અને તેનું મન મીલુ સરીખું કામલ તે હયો
છો એટલા ઉપર તમને તો કાંઈ પરવા નથી તને તો એવી જક લાગી છે તેણે કરીને
તેની બુખ બાગી ગઈ. ધરનું સુખ વીસરી ગયું. અને માઠાની મીઠાસ છોડી છળ કરી
છો તે જાંડીદા. હે છખીલા બાલ તે માટે એટલી ગ્વાલી સાથે પડો ૨૨

અથ પટइनको वचन श्री राधाजीसौ.

સવૈયો—યાદોરો મેરી ગુસાંઈનમાં પહીલે મીલપ વતીયાં છલી છેલોં; યાતે મી
લે આખીયાં મીલપ સખીયાં ન કીયાં ખીન પારી ઇ ફેલોં; આંખી મીલ મન લાગી
રહે મમુ લેહું મીલે બગેહે હમ ગેલોં; મીલે મનું મામ કહા કરીહું ગુહુછીક મીલે
તાઈકીયા મન મેલોં ૨૩ અર્થ—એક સમે પટુવાની ને સ્ત્રી છે તેં રાધાજી પ્ર
ત્યે કહેછે. હે સખી મે તને ગુસાંઈ ને પ્રભુજી તેને તને ચેલેલી યાતે મળવી
એટલે વાતો કહી દેખાડી. છેલપણુની વાતો મળ્યા પછે દ્રષ્ટે મળી તે અમને
પણ કહ્યું નહીં અને આંખ-ચો મળ્યા પછે મન પણ ત્યાં લાગી રહ્યું તેથી અમને
વીસાર્યું પણ તે મળે શું થાય, જો માઠામાઠ મળો તો સાચું કહેવાય. ૨૩

અથ પटइनको वचन श्रीजीसौ.

સવૈયો—મૃગનેની જ્યોં યોગ નીહી જ્યુ લગાવતીહે સુખ યોસો નાંહુજે; સૌ
નમ સુ સુગી પીતર હોમ તો કેસવ કેસેહું હાથ ન ફુજે; આપ ગિરા ગુન
સીખવે તજ ડાકુન કોકીલ જ્યો કલ ફુજે; સુંદર રયામ વિરામ કરોં કધુ આંખકી સા
ધન આંખલિ પુજે. ૨૪ અર્થ—એક સમાને વિશે પટવી ને છે તે શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે
કહેછે કે હે મહારાજ આ પેલી મૃગનેણી ને રાધાજી તેની પડે ખાજી સ્ત્રીયાને
માટે ચકાવોછો તો તે કાંઈ સાડ નહીં અને હે કેસવરાય પીતલ જો સુવર્ણ
સોના સરીખું ઝગવું હોય તોપણ હાથે આડાએ નહીં અને મહારાજ ગીરા
ને સરસ્વતી પોતે આપો આપ પાંજરામાં ધાલીને કોઈ કાગડાને પડાવે તોપણ
કમરો હોય તે કાંઈ કોયલની પડે મનોહર બોલે નહીં તે માટે હે સુંદર શ્યામ તમે
હવે કમ કરો, ને આપ્પો કાંઈ આંખાની સાદર તે કાંઈ આંખલી ખાથે પુગે નહીં. ૨૪

ફુહો—વયન શ્રવન સુખ વચન કરિ કહે સખીનકે મર્મ, કેમવ કહે કહુંબ
આમ, તિનકે દાવિદ કમ ૨૫ અર્થ—વચન શ્રવણ પ્રત્યે માટે કરીને ને કોઈ

સખીના મર્મ હતા તે કહ્યા, હવે એના અતુરપણાના કર્મ તે હું કહીશ. ૨૫

ઈતિ શ્રી મહારાજ્ય કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત

વીરચીતાયાં શ્રી રસીક પ્રિયાયાં

સખી જનસ્ય વર્ણન નામ

દ્વાદશ પ્રભાવ ૧૨.

પ્રભાવ ૨૩ મો.

અથ સખી જન કર્મ કથન.

કુહો—સિક્ષા વિનય મનાઈવૌ, મિલવા કરહિ સિંગાર; ઝુઝિ આરૂ દઇ ઉરાહ
નો; મહ તાકો વિવહાર ૧ અર્થ—શિક્ષા તે શિખામણુ દે, વિનતિ કરે,
મનાવે, મળવે, શૃંગાર કરાવે, ને જાળે જાળંબા દે એ સર્વ સખીને વ્યવહાર છે.

અથ પ્રિયાકૌ શિક્ષા યથા

સવૈયો—નાહુ લગોં મુહ સોંતિ દહે દિન નાંહિ લગોં કુપ્પ દેહેગો; નહિં અમે
સુખ દેરતેહે કેસવ નહે સદા સુખ દેત દેગો; નાંહિતે નારી નાંહિ બલાઇ બલી સખ
નાંહિ તે પેં કહેગો; નાહસોં નેહ નિવાહિ બનાઇ બચોં નાંહિસોં નેહ કહાનિ વહે
ગો ૨ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી સ્વાગીનીજીને શિખામણુ
દેછે. હે સખી નાથને વિશે પ્રીતિ રાખશે તો શોકયછે તો દહાડી ગળશે.
નાથ તરતં સુખ દેછે, નાથ ને ભરતાર તે સદૈવ સુખ દેશે ને સખી નાથ ને
ભરતાર તે કાંઇ કહેશે તે બલુંજ કહેશે. હે સખી તારી બલાઇ લેઉછું કે નાથ સા
થે નેહ રાખો અને નાથ સંધાયે હમેશ સંબંધ રાખો.

અથ અત્ર શ્રીજીકો શિક્ષા.

કવિત—કુંમ કુંમ જમડી કુંમ કુમોડે નહવાઇ જલું મોઘો સીર લાઇ યાહી લાચે
કહા રસમેં, અદન અઢાઇ કુલી પહિરાઇ બુલીવીહી કાનઆજી તુમકીગીહે પ્રકાશમેં;
કેસવ પૂર પૂર કાહે કુપ્પ વાવૌ પાન જોપે મન મગન એસેહી
વિલાસમેં; વાહીકો મનાચો હા હા કરી પાપ પરેં સખહી સુવાંસ વસે જાહે સુખવાસ
મે. અર્થ— સખી કહેછે. હે મહારાજ કુંકુમ કેસર તેના ઉલટ કરીને

અનેક સુગંધ યુક્ત જળ તથા નવરાત્રી અનેક સુગંધ યુક્ત જે તેલ તે મસ્તક વિશે ધાલીને આને શું રાસ ઉત્સવમાં લાગ્યાછો. અને વળી ચંદન ચઢવી કુલ પહેરાવી બુધે બુધે ફોગટ તમે આને આજી માંજી અનેક પ્રકાર કરી ઉભી રાખી. કપુર ખરાસ માંહે ધાલી ધાલીને પાન શીદ ખવરાવોછો. અને જો તમારૂં મન એહેરી સુ ગંધમાં મગ્ન છે તો હું કહું તે કરો. તમે રાધાજીને મનાવો. હાહા કરી પાથે લાગી નોહોરા કરીને તેડી લાવો, જેના મુખના પરીમળમાં સર્વ સુગંધ વસેછે. ૩

અથ શ્રી સ્વામીનીજીકો વિનય લછન.

સવૈયો—ઐસીકી કંથું ચુપ રહી હે, સખી હો સખી રાસતટ હરસોલો; કૈયાં સરી હે મીલવે વીનું લોહી તો લેહુ જહ મીલીયે દિન જોલો; કેસવ કોઈ કરો ઉ પચાર મીલે કો કહા મીલીયે મુખ તોલો; દંખી ધું આગની આરસી લે મીલીહે પીપાસો મનહી મન જોલો ૪

અર્થ—એક સમયને વિશે રાધાજીને વિનય કરેછે. હે સખી એમ કેમ રૂતબંધ રહીછે હું તને શીખામણ દેજીછું તેમ ઝાઝી ઝાઝી હઠે બંચાયછે. તદ્વારે મળ્યા વીના કેમ સરથે. જ્યાં લગી મળાય ત્યાંહાં લગે મળી લેકે જ્યાં લગે મળ્યાના દિનછે ત્યાં સુખી મળિલયો તે વારે દહાડી જમ મળિએ, અને કેશવ કહેછે કે કોડકોડ ઉપચાર કરો પણ ત્યાં લગે મળ્યાનું મુખ ઉપજો નહીં કે જ્યાં લગે આંગો આંગ ન મળિયે અને સખી આરસી લેધને ક્ષિપ્રએ પણ શું મળ્યાનું મુખ ઉપજો? શું પ્રિય સંગાયે મનની મનમાં ક્યાં લગે મળી રહીશ? આંગની અવસ્થા તો જો. ૪

અથ શ્રીજીકો વિનય.

કવિત—મુખ કૈસે ફલે નયન ધર્યો શેર સન લાલસેં અધર હાસ મુખા સોં સુ ધારયોહે; વેની પીક વેનીકી ત્રીવેનીસી વીનાઇ વાર વારીક વાર શોક રહી કયો કરી હાર્યોહે; કીન્હે કુચ અમલ કલપતર કેસો ફલ કેસોદસ યાતે લીધી મુગ્ધ વિચાર્યોહે; દેખો ન ગોપાલ મરેકા સરીર સખ સોને સોસવારી મનમે નસોં સખરોહે. ૫

અર્થ—એક સમયને વિશે સખી જે છે તે બરધારને વિનય કરેછે. હે મહારાજ જ જ્યાં સુખનાં ફલ એહેવાં તો નેત્ર અને હાડમના ખીલ એવા તો હાંત રા તો અધર હાસ્ય જાણીયે અમૃત મળીને કાઠયું ન હોય અને પીક જે કોઝીલ તેહેના સરીખાં વેણ છે જેહેનાં એવી જે રાધાજી તેમો જે ચોટણી ગુરચો છે તે જાણીએ ત્રિવેણી નહોય. ગંગા જમુના સરસ્વતીજ જેવી અને ખારીક કેહેતાં કીંણા વાળ

અને હળવી ને ચાલ જોમને, કરી ને હસ્તી તે હારી રહ્યાં છે. અને એહનાં ને રતન તે જાણીએ લક્ષ્મીનું વક્ષ તે ખીચી તે સરીખા કાઢાં છે. કેસવરાય કહે છે અહીંયાં પ્રહ્લાદ પશુ બુદ્ધ્યા દીસે છે. મહારાજ એમ રતનની સુંદરતા આગળ ખીલાનો શે આસરે? એ ગોપાળરાય જીવોને વળી પ્રહ્લાદ બુદ્ધ્યા છે. મહારી સખી ને રાધાજી તે નું શરીર ખધું સોના શરીર કાઢું છે. ૫

અથ શ્રી પ્રિયાકો મનાઈવો.

સવૈયો—સવ રીઝી રીઝાઈ ઝરખી ન ઝાંખી રહી મુખદેખી દીખાઈ સુખાઈ; બોલનિ આયે અબોલ ભઈ અખ કેસવ એસી હમ ન સુહાઈ; મેં બહુતે બહુ રાઈ હે તોસી રીપુ દુમ હરાવત મોહ પ્રયાહી; એહે અયા ન સદ્ય વલીહિ હરિસોં હસી હાં કરી મોહી સુનાહી ૬

અર્થ—સખી ને છે તે રાધાજીને મનાવે છે. હે રાધા જેહલું તમે મનમાં રી ઝી ઝરખે બેસી ને પોતાનું મુખ પણ પ્રબુજીને દેખાડ્યું. પ્રબુજીને યોક્ષે કરી રીઝવ્યા અને હું બોલાવવા આવી છું. એટલે અબોલ થઈ બેઠી. કેસવરાયના સમ જો એવું કાંઈ અમને ગમે નહીં અને સખી મેં તો સરીખી કહેવાઈ છે અને તું કરીને મને વાહવા હીંડે છે અને હે અભાણુ સદાય એમ આવે છે. હરિ શું હસીને હા પાડી છે અને મને એમ કહે છે કે નહીં આવું. ૬

અથ શ્રી શ્રીજીકો મનાઈવો

સવૈયો—ભુખત મેદ ખનાઈ કે કેસવ ફલ ખનાઈ ખનાઈ કે વાધ; ભાયુ ખ નાઈ સુખાગ બઢાઈ રાગ બઢાઈ પહે અનુરાગે; પાવનિ લાગતી સોધા અડાવનિ પાન ખવડાવતી હો નિમી જાગે; કાન્હ ચલો દહી બેઠી કહા મુનિ માંસિ ખરાયો અ ખ રસત લાગે ૭

અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રીકૃષ્ણને સખી મનાવવા આવી છે. હે કેસવરાય ત મ ને તે અનેક મેદ ભુખણુ ખનાવ્યાં, ફલ ખનાવ્યાં, ભાગ્ય વધાર્યું, સૌભાગ્ય વધાર્યું, રાગ વધાર્યો, અને હૈયાને વિશે અનુરાગ વધાર્યો, પગે લાગતા હતા અને મુખ ધીવડાવતા હતા, પાન ખવડાવતા હતા. આખી રાત બધી જાગ્યા એમ કરી પ્યા રા મન ચોરી હવે વળી રીસાવા લાગ્યા. હે કાન્હ ઉઠો તમે જેહલા જેહલા આવો, શું બેશી રહ્યાં છો. ૭

અથ પ્રિયાજીકૌ મિલવો

કવિત—જ્યોતું ગનું ઔગુનની તોવું ગને ગુન ગને જ્યોતું ગનો ગુન તોવું
ઔગુનકે ગનમે; કેસોદાસ એસે પ્રીતિ છુપાવતિ જાલનિમે જેસે છીતર વી છુ
ટે છુટી છીપે ધનમે; ખેડે તો ઉઠાવે ઉઠી ચલે તો મીઠે ચરહે સોધ ન મેરી
કયું ન કહે જો હે તેરે મનમે ૮

અર્થ—એક સમાને વિશે સખી ને છે તે રાધાજીને કહેછે. હે સખી જો હું
અવગુણ ગણું તો તું ગુણના સમુદ્ર ગણવા જેસે, ગુણ ગણું તો અવગુણ ગણે. કેમ
પરાયની એહવી પ્રીતિ છે તે તું અંધ આગળ છીપાવીસ. જેમ સુર્યની છાંયી મેઘના
વાદળ માંહે છુપે તેમ સખી તું કંઈ હેવાની દીશેછે અને એહવી ભાદ્રવાની
ખીહામણી રાત્રી તેહને વિશે જોહેનો ભરથાર વનને વિશે વસે તો કેમ ધરમાં જે
શી રહે અને સખી જેસે તો ઊઠે નહી, ઉઠાડીએ તો ચાલે નહીં અને ચાલે તો ઉભી થઇ
રહે માટે સખી તારા મનમાં જે હોય તે કહે, શા માટે કહેતી નથી. ૮

અથ શ્રીજીકૌ મીલવો યથા.

કવિત—શીખ હારી સખી ડર પાછ હારી કાદખીની દામીનો દીખાઈ હારી
દોસી અધગતાકી; ઝુકી ઝુકો હારી રતિ મારી મારી હરચો મારી હારી ઝક ઝેરતી
ત્રિવિધ ગતિચાતકી; દધ નિરદધ યાહી કાંહી એસી મતિ જરતિ જીરન દીન દાહુ ન
એસી ગાતકી; કેસેહુ ન માને હુ ન મનાઈ હારી કેસોરાય ખેલી હારી ડાકીલા ખો
લાઈ હારી ચાતકી. ૯

અર્થ—એક સખે રાધાજીને મનાવી રહ્યા પણ માને નહીં તે પ્રભુજી આગળ
કહી દેખાડેછે, હે મહારાજ, સખી સમ્મલી શિખામણ દેઈ દેઈને હારી અને કાદખની
ને મેઘ માળા તે ખીહાવી ખીહાવીને હારી અને વીજલી અર્ધ રાત્રી જગે દિશ દેખાડી
દેખાડીને હારી. રતિ ને પ્રીતિ તે ખીજી ખીજીને હારી અને માર ને કામ તે
મારી મારીને હારચો. વાણની ગતિ ત્રણ પ્રકારગીછે. સીત ૧, મંદર, સુરભી ૩, ને સુ
ગંધ તે પણ વાઈ વાઈને હારી; દેવે અને એવી ત્રીસ મંતિ ને કાં આપી. રા
તે તથા દહાડે પોતાના દેહની ને કાંતી તે બાજેછે અને મહારાજ હું મનાવી
મનાવીને હારી પણ કેમ ન માની. કેમલ ને છે તે ખેલી ખેલીને હારી, ચાતકી
ખેલાવી ખેલાવીને હારી. ૯

અથ પ્રિયાજીકો સિંગાર

સવૈયો—દીનહોમે પાછ જીવાઈ મહાવર આંજી મેં આંજની આંખી સુહાઈ; બુખન બુશીત કીનીમેં કેસવ માલવહો દિયમેં પહેરાઈ; દર્પન લે અખ દીપતી દેખી સખી સખ અંગ સોંગાર સિંધાઈ; વંક વિલોકીત અંક લે પાન ખવાવે તે કાંદ કુ મારી કનાઈ. ૧૦

અર્થ—એક સમે સખી પ્રભુજીને કહેછે. હે મહારાજ મેં આંખી લેધને રાધાજીના પગ પીયા, પોથીએ રંગ્યા, આંજલુ લેધને આંખીમાં આંજીને ઘરેણાં ને તે જ્યાં શી બે ત્યાં પહેરાયાં. અને કેશવરાવળી હારમાલા કોટમાં પહેરાવી. હવે દર્પણ લેધને પોતાની કાંતી જુવેછે. જોધને પોતે જીજી ને અંગાર ઘટે તે કીધાછે, પણ મહારાજ તમારી જે વઢોકતી જોધને ઉતસંગને વિશે જસારી પાન ખવરાવતાં કેને આવડે તે તમે ખવરાવજો. ૧૦

કુ અથ શ્રીજીકો સંગાર.

સવૈયો—પગ ખની અર વાગો બન્ધો બટુવા પટકો કહીરા કદી નિઠો; શોધો બન્ધો અતી વાર મઝવતિ હાર બન્ધો અતિ ભાવત જીઠો ખીરો બન્ધો અતિ ખાત મનોહર આ હી સિંગાર લગેમખ શીકો; જ્યોલોં ભલો વીંચી ભાલ ગોપાલ ક્રીય હહી બાલ બનાઈનદીકો. ૧૧ અર્થ—સખી પ્રભુજીને કહેછે કે હે મહારાજ પાધકી તો આછી બની અને વાપો બન્ધો અને પટકો બન્ધો માંહી વાટવો ને શેયલી બની દેડને વિશે કટકરી પણ બની બ્ધી સોધો ને સુમેંધ તે મનોહર સુંદર મઝાંચો તે પણ બન્ધો મનોહર હાર પહેરી મન ગમતો તે પેહેરચો તે પણ બન્ધો ખીડું ખાધું તે પણ સુંદર બન્ધું પણ મહારાજ ત્યાં લગે મને શીકો અંગાર લાગેછે કે જીહાં લગે શ્રી રાધાજીએ હાથે બ નાવીને ઠીલુ નથી કીધું કે ગોપાળ ત્યાં લગે ભાલ કાંઈ બન્ધું નથી. ૧૧

અથ પ્રિયાજીકો જુકવો.

સવૈયો—શીર શીર ફેરી ફેરો મેં હરીકો મન ફેરી ફેરી કુની બાગકી ભલી ખરી પસ પસ પાપ ન પરતી ફૂતી જનકો સો પાચો પીવ તરે પાપ પીયુંકે પાપ હુ પરી બેડનકી બેટી તકી બડીહી બડાઈ મેટી કેસોદાસ બેડનહુમે જ્યો વુ બડી કરી હુ તો બનું મનાયે તે મેરો યુન માગીરું મેં ચાહીકો મનાઈ તે જીવું ચોહીકુ મણી ધ શી. ૧૨ અર્થ—એક સમે સખી રાધાજીને કહેછે કે સખી મેં ફેરી ફેરીને

કહી અને ફેરવી ફેરવી મેં પ્રભુજીનું મન ફેરવ્યું અને પ્રભુજીએ પણ તારા ભાગ્ય ની ધડીને ફેરવીને કાપી તું ધડીએ જેને પગે લાગતી તે પિયુ તારે પગે લગાડ્યો અને તારા પિયુને પગે હું લાગી પછે મોઢાની જે બેઠીઓ તેની મોઢાઈ ટાળિને કેસવરાય આગળ શબ્દના મોઢામાં મેં તને મોઢી કાપી અને હું તો બાણું જે મારી મનારી મારો યુદ્ધ મારીશ પણ એજ મનાવે યદે તે મને હલકી પાડી. ૧૨

અથ શ્રીજીકો જુકવો-

સવૈચો—તાકે વશાય કહા કહો કેશવ ક્રમ લતા તારેતે દુરધ વિમીકી લીખી લોપી ન જાઈ અમૌલી માલી કસે મળી શીશ ભુજંગ દેવ અપનો મુખ દેખ હુ આરે રસી યે પુત્રી વાત કહે પરમાન લઈ વરખખાન સુતા પરી આરે સુહાગ લે આરે જ્યાં લગે જીમ લઈ ૧૩ અર્થ—એક સમ સખી પ્રભુજીને કહેછે કે હે મહારાજ તને સમજાવીને રચું કહીયે જે ક્રમની લતા તે સરીખી તેને દેખીને છપે છે. પણ વીખી જે ખદ્ધા તેનું લખેલું તે કાંઈ લોખંડું જાય નહી. અમુલક જે મણી તે લખેને ભુજંગ જે સર્પ તેને માથે ધાતી તેમ એ તમને પોતાનું મોઢો દેખેલુ લખેને જાણીયે, જુવો કે પ્રમાણ વાત તે અકૃતીયે વૈષ્ણવસુતા ઉપરી જે કોઈ સોહાગણુ ખીજી તે તો ઉતારી નાંખુ જ્યાં લગે તે જીમ ચાલે ત્યાં લગે ઉડાડી નાંખું હુ પ્રભુજી. ૧૩

અથ શ્રી સ્વામીનીજીકો ડરાહનો

સવૈચો—કેસવદાસ કોન વડી કુલ કાંગીપિ? અનોખો અંક તરેહી અનુખ આરે જાલીયે આપેને સમાન કહું યાનહે ન માને તુ ગુમાની કે વિમાને બેડી નચામ નચામ કોલી આંડસો એડાય અતી ચંચળ ઉગાધં અસી છોડી એડી વડી ચોત વ નિ નિર માલિયે દિનો મનુ હાય જીહી હીરાસો હરખે કેતા હતાસો હજીત નેની હરે હુતે બોલીયે. ૧૪ અર્થ—એક સમને વીથે રાધાજીને કહેછે. હુ સખી કાંઈ મોઢી નથી કે શું તારા સરીખુ કોઈનુ રૂપ નથી. કે તારા સરીખુ કુળ નથી? પણ તારો અહંકાર અનોખો દીસેછે. અને આપણી બરાબરીનાં માણસ હોય તેને તો તું માને નહી તું ગુમાનતા વિમાન ઉપરે બેસીને આકાશલગે ઉડેછે. અને મરડાતી ચાલેછે, વાંકી દ્રઢીયે જુવેછે તે તું મુકી દે. એમ કાંઈ મોહપાગીયે નહી-જેણે હીરાસરીખું મન હાયમાં આપ્યું તે હરિ સંગાયે હરિ નયની લગારેક હળવું બોલીયે. ૧૪

અથ હરિજીકો ડરાહનો

કવિત—મોહ નાકો સૌમ નિસ કોસ કાહુ વીવક્રો છો પ્યારે પીક પોમ

જોયનકી નારેકી, માંખનીકી ચોરીકીહે ચોરી ચોરી મોહુ સુખી જનનીહે, કોસોરી
 ઝોરી હે જુવારે કી; મરી ચે'કુ મતિ ઔર કહા કહોં કેસોરાય લાગતીહે બાજ
 લાલમંદી પાનું ધારેકી; ઔતીહે જુઝામ વાહી અપકી રૂઝામ જયું છેહ અજુ કુટી
 નાંહી પામ નીકે પારેકી. ૧૫ અર્થ—એક સન્ન સખી ને છે તે પ્રયુજને કહેછે
 હે મહારાજ; તમને શેગનો કાંઈ સંકોચ દીસતો નથી અને કોઈ માણસ વચે આવે
 તેનો પણ કાંઈ સંકોચ દીસતો નથી. અને મહારાજ તંબોલનો છાંટા આપને ખુલ્લો લા
 ંચોછે. તે લુહી નાંખો. હે મહારાજ, તમે માંખણની ચોરી કરતા તેતો મને થોડી
 સુખીછે. તે તો રાધાજી પણ જાણેજે ને તમારી બાળપણની જોડીછે અને
 કેસવરાય તમને હું શું કહું. એ મારીજ કુમતિ છે ને મેં તમને મળવી, તમે આ
 હીં આવ્યાછો તેની લાન્ કાંઈ કહી શકવી નથી. માણસ કહેછે કે પેરે આવ્યા વેરી
 ને સત્રુ તેને પણ માનીચે, પણ મહારાજ એવડી જુઝામ કરીને ઓલીને હમણાંજ
 રીશ્યકાવી. અને પગે લાગીને કાલે મનાવી હતી તે હજી પગની રજી પાધડી
 એ વલગીછે તે હજી રજી નથી ૧૫

સંભેચો—આંબી સીધાછહે દાહ દવાર ઘસનીકે દુખ દેહ દહીહે; તાપકે તુલ તંબોલની
 માલીની નામંની નાહેક નેહ લગીહે; તેરી સોં તેરીઝોં મરી રાખી સુની તેરી અકે
 લી કી આર સહીહે કાંહ મીઝાજી કે જોહી ન પાધહે આપુને જીજીમે તોસું કહીહે.
 ૧૬ અર્થ—એક સન્ન સખી પ્રત્યે શ્રી રાધાજી કહેછે હે સખી આંબી તો
 મને વંટાળીયા સગીખી લાગેછે. અને દાંધ ને તે તો દવાર સરી
 ખી લાગેછે, અને તાપના તુલ સરખી માલીણી અને તંબોલણી તે સરખી
 અને નામંની ને હજનમડી તેતો નાહને નેહે બંધાણી છે. તારા સમ જો તારી સ
 ખી એક મારી સખી પાસે રહીછે. કાંહને મળવ નહીં તો તને નહી મળું જો હું
 કાનજીને વીરહે કરી હું દશમી અવસ્થા પામીશ મારા જીવની વાત મેં તને કહીછે. ૧૬

ફુહો—મહી વીચી રચામ સિંગાર રસ બહુ વીચી બરચો લોધન આર વરન
 ચીહું આશ્રમહી કહત સુનત સુખ હોધ. ૧૭ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે એ પ્રકારે મેં
 શ્રીંગાર વર્ણવ્યો તે ચારે વર્ણને કહ્યા. પ્રાઘણ, ક્ષત્રી, વૈરપ, શુદ્ર. વળી આશ્રમ આર
 એક પ્રહાર્યારી બીજી ગૃહસ્થ ત્રિજી વાનપ્રસ્થ ને ચોથો સંન્યાસી એ સધલાએ સાં
 બળે થકે સુખ પામશે. ૧૭

ઇતિ શ્રી મહારાજ કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત વીરચીતાયાં રમીક પ્રિયાયાં
 અર્થ સખીજન કર્મ કથન નામ ત્રિચોદશમ
 પ્રભાવ સંપૂર્ણ. ૧૩

પ્રભાવ ૧૪ મો.

અથ હાસ્ય લક્ષ્ણ.

કુહો.—નયન ખયન કહ્યું કરત જીવ, મનઝે મોદ ઊઘોત; ચતુર ચિત્ત પહિ ચાતહુ, તહાં હાસ્ય રસ હોત. ૧ અર્થ.—નયન કહેતાં આંખ વચણ કહેતાં મોહો તેને હાસ્ય રસ કહીએ. ૧

કુહો. મંદ હાસ્ય કલ હાસ પુનિ, કહિ કેસવ આતિ હાસ્ય; કવિ કોવિદ વરનહું સખે, અરે ચોથા પરિહાસ્ય. ૨ અર્થ.—કેસવદાસ કહેછે કે કોવિદ કહેતાં ડાહ્યા કવિ તે એ હાસ્ય રસ ચાર પ્રકારે કહે છે તે કિયા. એક મંદ હાસ્ય વળી ખીજો કલ હાસ્ય, ત્રીજો આતિ હાસ્ય, ચોથો પરિ હાસ્ય. ૩

અથ શ્રી મંદ હાસ્ય લક્ષ્ણ.

કુહો. વિકસહ નયન કપોલ કધુ, દસન રસન કેવાસ, મંદ હાસ્ય તાસુ કહ ૧, કોવિદ કેસોદાસ. ૩ અર્થ.—કેસવદાસ કહેછે ને ડાહ્યા કવિ છે તેને મંદ હાસ્ય કહેછે. જગારેક આંખ, અને કપોલ, દાંત, હોઠ એ જગારેક ફરકેછે તેને મંદ હાસ્ય કહે છે.

કુહો.—વર્નત વારે અંધ તહાં, યા તે કેસવદાસ; યો રસ યો જાનીહું, સખ પ્રચ્છન પ્રકાશ. ૪ અર્થ.—કેસવદાસ કહેછે કે ધણો વણવતે અંધ વાધે પણ સધળા રસ એમજ જાણુજો. ૧ પ્રચ્છન અને ૨ પ્રકાશ. ૪

અથ મંદ હાસ્ય પ્રિયાકૌ.

સવેચો. જાનેકો પાન ખવાવત કયુંહું ગણ લગિ આંચુરી ઉછત નવીને; તે ચિંતયો તખી ધહિ ભાંતિ ગોપાલ કે લોચન લીલીરયે લીને; વાત કહી હરીયે હસિકે સુનિષે સમઝી વે મહ રસ ભીને; જાતહિ હો પિયકે અભિલાખ સખેપરિ પુરન કીને. ૫ અર્થ.—એક સમાને વિથે સખી ગ્રધાજીને કહે છે કે હે શખી આજતો પ્રયુજીએ ઘ્રાષ ન જાણે એમ તને પાનગી ખીડી ખવરાવીતી ત્યારે શ્રી કમજીની આંગળી તારે હોરે લાગી તેવારે તે ડાહક રીતે હસીને જોયું. તે વારે ગોપાલનાં લોચન ને લીલામાં ભીંજ રહ્યાં, તે વારે તે હળવેક હસીને વાત ને કહી તે હું પણ સમજીને મહા રસમાં ભીનાં અને હું જાણું છજી ને આજ પિયના મનના અભિલાખ સધળા પરીપૂરણ કીધા ૫

શ્રીજીકો મંદ હાસ્ય

કવિત. દસન વસન માહી દરસે દસન ફૂતી બરસે મદન સર કરત અચેતહો; ગ્રામં બલકતી લોલ લોચન કપોલની મેહી તન મન વચન સમેતહો; ભોંલી કહી દેત ભાવ કહ્યો મેરે ભાવતીરે ભાવત છપીને લાલ મોનમે નહેતહો; કેસવ પ્રકાશ હાસ્ય હસી કહા લેહુગે જ્યું એસહી હસની તૈહિયે હરી લેતહો. ૬

અર્થ —એક સમાને વિશે સખી પ્રભુજીને કહેછે. હે મહારાજ દસન વસન કહેતાં-અધર તને વિશે દાંતની જે કાંતી તને વિશે દીસેછે, તે દેખાય છે, તે દેખીને જાણીયે કામનાં બાણ વરસેછે, તે સ્ત્રીઓને અચેત કરી નાખેછે. અપલ છે જે એવાં લોચન તેનાં જે પ્રતિબિંબ તે દર્શણ સરીખાં છે. કપોલ તે માંસી બલકે છે. તે તે દેખેછે તેને ૧ મનસા, ૨ વાચા, ૩ કર્મણ તણે કરીને તને અમાલ કરી લેછે ને સેવક કરી મુકેછે. અને મહારી જે ભાવતી જે રાધાજી તેના જે ભાવતા જે તમે છપીલા લાલ મને આંખું કહો મને ધરી રહ્યાછો તેનું શું કારણ અને કેશવરાય પ્રકાશ હસ્યો તેવારે શું કરશો જે લગારેક મર્દનામાં મન હરી હચોછા. ૬

અથ કલ હાસ્ય લઙ્ઘનં.

ફોહો. જીહાં સુંતી અતિ કલ દેવતી કહું, કોમલ અમલ વિલાસ; કેશવ તન મન મોહીયે, વરતહુ કવિ કલ હાસ્ય. ૭ **અર્થ.**—જીહાં મનોહર દેવતી સાંભળીએ કોમલ કહેતાં નિરમળ એવા જે વિલાસ હોય તેને કેસવ કવિ કહેછે કે કલ હાસ્ય કહીયે. ૭

પ્રિયાકો કલહાસ્ય યથા.

સવૈચો. કાછી સીતા સીત કાન્તીની કેસવ પાતુર જ્યોં પુનરીની વિચારો; કોટી કટ છિનયે ગતિ મિદન ભાવતિ નાયક નેહનિ ન્યારો; વાજતિહે મૃદુ હાસ્ય મૃદંગ સુંદીપતી દીપતી કોહ જીયારો; દેખતિહાં હરિ દેખી તુંમહો પહો સોતહે આંખીન મેહી આપારો. ૮ **અર્થ.**—એક સમે સખી પ્રભુજીને કહેછે, હે મહારાજ હુંતો જાણીજાણી રાધાજી જે વારે તમારા સામુ જીવેછે, તે વારે આંખમાં આંખાકો યાપછે એટલે શું તાલીમખાનું મંડાણું છે. આંખની કીકી જે તે જાણી અપાત્ર છે. એવે અને સ્વામ તે જાણીયે કાઢ બીડયોછે અને કુદાક્ષીના જે કોટી કોટી મિદ તે જાણીએ સંગીતના ગતિ મિદ ન હોય શું? નેહ રૂપીયા જે નાયક

તે જાણીએ નઆવતો નથી શું. મોટે હસે છે તે જાણીએ મૃદંગ વાજે છે. અને આંખનું તેજ છે તે જાણીએ ઢીવા ખજે છે. એ રીતનો અપાડો તમ સામું જોયે પાવજે. ૮

અથ શ્રીજીકો કલ હાસ્ય.

સંવૌચો.—આજ સખી હરી તો શું કધ્ધુ બડી દારલો ખાત કહી રસ ભીંગી; મેલિ ગરે કટકા કુતિ કેસવ હાર દિયે મનુંહારસી કીંગી; મોહિ અચંખો મહા સુહલાકહી કહા કધું વારંગી લીંગી; તે સીર હાથ દયા બિનકે ઉગી ગાંઠી કહા હસી અંચર દીંગી. ૯ અર્થ—એક સમે સખી રાધાજીને કહે છે. હે સખી તારી સંગાથે આજ હરીએ વડી વડી વાર લગી રસ ભીંગી કરી અને પ્રભુજીએ ગળામાં પટ્ટો ધાલીને હૈયે હારીને તને ઘણી મનુહારી કીમી તે હે સખી મને એ મહા અચરજ લાગે છે, જે હા હા કરીને વડી વાર લગે બાંહી ને છે તે ખમિયા અલગી ન કીમી. તે એને માથે હાથ ધર્યો તે શું હતું અને પ્રભુજીએ કોડે ગાંઠ બાંધી તે શું. ૯

અતિ હાસ્ય લઢનં

ફુલો.—જીહાં હસીએ નીરશંક ફૂલ. પ્રગટકી સુખ મુંખ વાસ; આધે આધે વંત પદ, ઉપજ પરત અતિ હાસ્ય. ૧૦ અર્થ—કેસવદાસ કહે છે જ્યાં નિશંક થઈને હસે જ્યાં અત્યંત સુખ મુંખ વાસ પ્રગટે અને અધ અધ અક્ષર ખોલે ત્યાં અતિ હાસ્ય ઉપજે. ૧૦

પ્રિયાકો અતિહાસ્ય.

કવિત.—તેસીએ આજળ ગતિ સીસ સીસ કુલનકી ઝલકવ તીલક તરંગી તેરે ખાલકૌં; તેસી એ દસન ધુતી દમકતા કેસોદાસ તેસેાલ લસવું લાલ કંઠ કંઠ માલકૌં; તેસેહિ ચમક ચાર ચોથુક કપોલગીકે ઝલકત તીત સૌ કના મોલી ચલ ચાલીકૌં; હરે હરે હરીનેકુ ચવુર ચપલ નયની ચિત ચક બંધે મરે મદન ગોપાલકૌ. ૧૧

અર્થ.—એક સમે સખી રાધાજીને કહે છે ને હે સખી હરા શીશકુલની ને જ્યોતી તે પણુ તેવીજ દીસે છે. અને તરણી તારા બાલના તીલકનું ને તેજ તે ની છખી તેવીજ દીસે છે. મળીને થોભે છે. અને તારા દાંતની ને કાંતી તેની ને દમક કહેતાં આકાર તે પણુ તેવીજ થોભે છે. કંઠમાળાને વિશે ને લાલ છે તે પણુ તેવીજ દીસે છે. કપોલની ને કાંતી તે સુદર ઝળકે છે. હે ચવુર ચંચળ નયણી બ ગારેક હલવે હલવે હાસ્ય કરી, મહારા મદન ગોપાલજીનું ચિત છે તે ચક્રીત થઇ રહ્યું દીસે છે. ૧૧

અત્ર શ્રીજીકૌ આતિ હાસ્ય.

કવિત,—ગીરી ઉઠી રીછ લાગે કંઠ વીચી ન્યારી હોત છાની ન્યારી-૨-સૌં; આપુસમે અકુલાય. આધે-૨-આખરની આછી-૨-ખાત કહી આછી એક પ્યા રીચૌં; સુનતં મુહાઈ સખ સમુછ ન પેર અગ કેસૌરાય કીસૌ ફરી દેખ મેંહુ સારીસૌં; તરની તન જાતી તરવર તરે ઢાટે તારી દે દે હસત કુંવર કાંદ પ્યારીસૌં. ૧૨ અર્થ—સંખીને કેહેછે તરની તનુજા ને જમુનાછ તેહેને કાંઠે તરવરની છાંચે ઉભા તાલી દેખને કમ કુંવર નેછે તે વહાલી સ્ત્રી સંગાથે હસતા હસતા તે તુંને કહુંછું સંભળ. હસતાં હસતાં વેગળા થઇને ઉભા રહે તેમ માહિમાંહે અકળાઇને અર્ધ-૨ અક્ષર મુખ માંથી નીકળેછે એ સુંદર-૨-એમ સુંદર નારી છે. તે સંગાથે અને તે સંભળે થ કે મુખ ઉપર પછ કાંઈ સમજાવું નથી ને શયું થાયછે, શી વાતો કરેછે. કેસવરાય ના સમજે મેં ધણીવાર છીપી હુશીયાર થઇને જુઓ. ૧૨

અથ પરિહાસ્ય લછનં

કુહો.

જીદાં પરિ જન સખ હસ ઉઠે, તજ દંપતીકી કાન;

કેસવ કૌનહુ બ્રહ્મી બલસો પરીહાસ્ય બખાન ૧૩

અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે જીદાં પરીજન પાસે બેઠા હોય તે સમજા હસીને ઉઠે, દંપતી ને સ્ત્રી બરતાર તેની લાજ ન કરે. કેસવ કહે છે કે તેને પરિહાસ્ય કહીયે. ૧૩

સવૈયો—આવહી એક મહા વન વૈત્રોય ગાવતી માંનું ગીરા પથુ ધારી; સુંદર તા જાનું કામકી કામની ખોલ કહો વ્રષભાન દુહારી; ગોપીકે હયાઈ ગોપા લ હીયે અકુલાઈ મીચી ઉઠી આદર બારી, કેસવ બિટતી હો બરી અંક હરી સપકી કહે ગોપ કુમારી. ૧૪

અર્થ—એક સમે સખીએ રાધાજીને આવીને કહ્યું કે હે સખી મહાવનમાંહી થા એક સુંદર સ્ત્રી આવીછે. તે ગાન કરેછે, જાણીએ ગિરા ને સરસ્વતી પગે ચાલીને આવીછે અને સુંદરતા જાણીએ કામની સ્ત્રી સરીખી દીસેછે તે વારે વ્રષભાન મુતા ને રાધાજી તે કહેછે કે તેને તું તેડી લાવ. તેવારે ગોપીનો વેશ લઈ ગોપીનો વેશ કરીને તેડી આવી. ગોપાલ ને કૃષ્ણને તે વારે ઉતાવળી થઇ હૈયામાં હી ધાલીને આદરશું મલી. કેસવરાયે મલતાં થકા હૈયામાં ધાલીને ચાંપી તે વારે સખીયો ને બેઠી હતી તેટલી સમજી કીકીવારી કરીને હસવા લાગી. ૧૪

અથ કરુણા લઢનં
કુહો.

પ્રિયકે વિપ્રિય કરણે, અતિ કરુણા રસ હોત;

એસે: વરણ વખાનિહૈ, જેસે વરન કષોત. ૧૫

અર્થ—પ્રિય ને વલ્લભ તેને કોઈ અપ્રિય કરે તે અણુગમતો લાગે ત્યાં કરુણા રસ ઊપજે તે કેવો છે જેવા લઘુ હોયો હોય તેવા વર્ણ છે. ૧૫

શ્રી સ્વામીની કૌ કરુણા રસ

કવિત—તેજ સુરસૈં ચંદ્રમા અપારસૈં સુકુમાર સંચુરે ઉદાર ઉર ઉર ધરીયવૃહૈ;
ઈંદ્ર જ્યુમે પ્રભુ પરેહામ જ્યુસે રન સુરે ક્રામ જ્યુસે રૂપ રૂરે હીય હરી વટુહૈ; સાગરસે
ખીર ગણુપતિસે અતુર અતિ એસે અવિવેક કેસે દિન ભરીયવૃહૈ; નંદ મતિ મંદ
મહા જસોદાસૌં દાસૌં કહુ કહો એસો પૂત પાપા પસુપાલ કરીયવૃહૈ ૧૬

અર્થ—એક સમે ગદ્યાજી વિચાર કરેછે ને પ્રભૂનાં વખાણુ કરેછે. પ્રભુ કેવા છે તો તેજે તો સુર્ય સરીખા છે, ચંદ્રમા સરીખા તેથી ક્રોમલ છે અને મહા દેવ સરીખા ઉદાર છે. એ માયા મહા પૂરૂપ તેને રહે ધરી રાખેછે. વળી હરી કેવા છે પ્રભૂ તાએ ઈંદ્ર સરીખા છે, વતને વિશે ગમ સરીખા છે, શુરા છે ક્રામદેવથી રૂપે રૂડા છે, સમુદ્ર સરીખા ખીર છે, ગણેશ સરીખા અતુર છે, એવા અવિવેક કરીને દિન કેમ નિરગમે છે. અને નંદજીવી મતિ મંદ થાયછે. અને જશોદાને શુ કહીએ ને એવો દાકરો પામીને પસુ પાલક ને ગોવાળ તે કહીએ કહેતાં ગાયો ચારે. ૧૬

અથ શ્રીજીકૌ કરુણારસ

કવિત—અંબે કેસી કલી બલી કેસવ સુવાસ ભરી રૂપકી સી મંજરી મંબુપ મનું
બાપહૈ; દેવકીસી વાની અંગી વાની તે સયાંતી દેવ રાજ કીસી રાની જન જગે સુખ
દાઈ હૈ; કરમકી કલા સી ચપલાસી અગલાસી કમલાસી દેહ ધરે પુરે પુન્ય પાપ
હૈ; કૌન કાનિ નિપટ કુંવાલી જનતી ગ્યાલી એસી રાખીકાકુ વર પાંહી ગોરસ વેચાઈ
હૈ; ૧૭ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રીકૃષ્ણ રાધકાજી ઉપર કરુણા કરેછે—એ
દાં બેદાં ચિતવેછે—ને રાધકાજી કેવાંછે—અંપાની રખીયકી પણ કાંતી સુંદર છે
અને સુગંધે ભરીછે. કહેતાં શરીર સુગંધ યુક્ત છે. મહા રૂપની મંજરી છે. મારા મ
ન રખીએ ને મધુકૂર ને ભમરો તેને ગમેછે એની ને વાણી તે દેવતાનીજ વા
ણી છે. વાણી ને સરસ્વતીથી પણ શ્યાણી છે તે ડાહી છે. અને દેવરાજ ને ઈંદ્ર તેની

જે રાણીને એહ આગળથી એને દીઠાં જે છે તે જગત સુખ પામે. વળી કેવીછે કામની કળા સરીખી છે અને ચપળા જેવીજ તે સંખી કામની સ્ત્રી સરીખી કમળા જે લક્ષ્મી તેણે દયા ધારી હેાય એવી છે. ૫૨ પુનઃ પામીએ એવી નીપટ અજાણ ગ્વાલીની જાતી તેણે કીધી છે. એવી જે રાધાજી તેની પાસે શું ગોરસ વેચાવી એ? ૧૭

અથ રૌદ્ર રસ વર્ણન યથા .

કુહો—દોષ રૌદ્ર રસ ક્રોધમય, વીહ ઉગ્રહ શરીર, અગ્નિ વગ્ન વરતત સખે, કહે કેસવ મતિ ખીર ૧૮ અર્થ—રૌદ્ર રસ ક્રોધમય છે. તેના શરીર વિગ્રહે કહેતાં કલેશમય છે. ઉગ્ર કહેતાં મોહાદુ છે. શરીરનો રક્ત વર્ણ છે. તે કેસવ કહેછે મોહાદા કવિશ્વર કહેછે. ૧૮

શ્રી સ્વામીનીજીકો રૌદ્ર રસ

કવિત—કેહરી કપોત કરી કેકા મૃગ માન કુન્તી શુક પીક કંજ પંજ રીટ અન લીન્હો હૈ; મંદુલ મીનાલ ખીંખ અંપક મરાલ વેલી કૂકૂમ દાડીમ કુંજ દુનો દુઃખ દીનોહૈ; જરન કનક તન તનક તનક શશી ધટત વધત બંધુ જીવ ગંધ દીનોહૈ; કેસોદાસ દાસ બોલો કોવીદ કુંવર કાન્હ સખીકા કુંવર કોપ કૌન પર કી નોહૈ; ૧૯ અર્થ—સખી રાધાજીને કહેછે. તમે જીતીને સર્વ જોર કરી શુક્યાં છે. એવડો કોપ કીધો છે તે કોણ ઉપર તમે કહેશો મેં કેને જીત્યો છે તે કહું. એક તો કેસરી, ખીન્ને કપોત તે હોણો, કેકા કહેતાં ગાર, કરી જે હરતી, માન કહેતાં મછ, ફણી કહેતાં સર્પ, જગ કહેતાં હરણ, શુક કહેતાં પોપટ, પીક કહેતાં કોયલ, કંજ કહેતાં કમળ, અંજરી તે પંખી એટલાં તમારી ખીકે વનમાંહી ગયાં અનં વળી કહું તે સાંભજો. કામળ જે કમળની ડાંડલી, ખીંખ જે પાકો ગોળો, અંપક કે સર દાડેમ એને તો તમે બમણું દુઃખ દીધુંછે અને કનક જે સુવર્ણ તે કટકા કટકા થઇને અગ્નિમાં પડેછે કે બધા જીવ જે બચોરીયા તે સુગંધ તજી રહ્યાછે અને કેશવદાસ કહે છે કે ડાહ્યા એવા જે કાન્હ તેનો વશ થઈ રહ્યા છે હવે તમે કેના ઉપર ક્રોધ કરેછો. ૧૯

અથ શ્રીજીકો રૌદ્ર રસ.

કવિત—મીંડી માર્યો કલહ વિચોગ માર્યો બૌરીકે મરોરી માર્યો અભિમાન ભાર્યો બવ ભાન્ચોહૈ; સખકૌ સૌહામ અનુરાગ લુટી લીનો દાનો રાધીકા કુંવર કહા સખે સુખ સાન્ચોહૈ; કપટુ કપટકે માર્યો નિપટકે આર નીમુ મેટી પહિઆન માનું

પહિઆચોહૈ; જીવો ગતિનું મરચો મનમથ હુકો મન કેસોરાય કુંત કહું રાષ ઉ
 ૨ આચોહૈ; ૨૦ અર્થ—સખી ને છે તે પ્રમુજને કહે છે કે પ્રમુજ તમે સર્વને
 જીતિ નેર કરીને મુંક્યાંછે. હવે તમે એવડો ક્રોધ કેના ઉપર કીધાછે “તે કહીચે” કલ
 હ ને ‘કલેશ’ ને તો તમે મરડી માર્યોછે ‘અને તમે વિચાગને બાળી માર્યોછે’ અ
 મિમાનને મરડી હણ્યો. એને તો બયને બારે કરીને બાંજ્યોછે, અને સર્વનો ને સોહા
 ગ, અનુરાગ ને પ્રેમ, તે તો તર્વ તમે હુડી લીધા તે રાચીકા કુવરીને દીધાછે. તે પ્રેમ કે
 વાંછે, સધળા સુખમાં મજ્યોછે, અને કપટને પજાડીને હણ્યો, નિપટ ને કઠણ તેના
 હૈયા ઉપર અને પિછાન ને એળખાણ તે તો તમે જીવ્યો અને મનમથ ને કામ,
 તેનું ને મન તે પણ તમે મરચું અને કહોને કેસવરાય હવે કોપ દોણ પર કર્યોછે. ૨૦

અથ વીર રસ લઢનં

કુહો—હાઇ વીર ઉત્સાહ મય, ગૌર વરન દુતિ અંગ; અતિહ ઉદાર ગંભીર
 કહું, કેસવ પાદ પસંગ ૨૧ અર્થ—વિર રસ તે ઉત્સાહ કહેતાં હર્ષમય હાઇ શ
 રીરનો વર્ણુ ગૌર હાઇ, અતિ ઉદાર હાઇ, ગંભીર હાઇ એમ કેસવદાસ કહેછે. ૨૧

અથ રાધાજીનો વિરહ રસ.

કવિત—ગતિ ગજરાજ સાજ દેહકી દીપતી વાજ હાવ રથ બાવ પતીરાજ અ
 લ ચાલસૌ; કેસોદાસ મંદ હાશ્ય અતિ કુચ બટ બીરે મેટિ ભર્મ પ્રતિ બટ બા
 લે નખ જલસૌ, લાજ સાજ કુલ કાન સૌચ પાંચ બય બાનિ બાંહે ધનુ તાન
 ખાન, લોચન વિસાલસૌ; પ્રેમકો કવચ કસી સાહસ સહાર્મ લહી જીવ્યો રતિ
 રતું આજ મદન ગોપાલસૌ. ૨૨ અર્થ—સખી કહેછે. હે રાધાજી તારી
 ને ચાલ તેતો હાથીના સરીખી છે, તે રૂપીયા તો ખાર કેહેતાં ને
 ષોડાછે અને હાવ રૂપીઓ તો જાણીચે રથ અને બાવ તે તો જાણીચે રથનો
 ઉમરાવ. ગતિ રાજ ને કામ તે તો “રાજ” તેની ને અંચળતા તે સધળું બચકર
 ચાલ્યું. કેસવરાય કહેછે કે મંદ મંદ હાશ્ય તે રૂપીયું ખંજર છે અને કુચ ને
 સ્તન તે રૂપીયા બટ કહેતાં ચોક્ષ અને પ્રતિ બટ તે સામા ચોક્ષ અને નખ
 રૂપી ને બાલા તેણે ભર્યા અને લાજ તો ને સાજ, ને કુલગી ને કાંણુ. સૌચ ને
 વિચાર અને પૌચ ને ગરીબપણું, બય ને ખીક એટલા ચોક્ષ છે તે ખુદ રૂપી-
 થુ ને ધનુશ ચડાવીને લોચન રૂપીચે બાણે કરીને ભીજ્યા અને પ્રેમ રૂપીયુ ને બક
 તર, કવચ કસીને સાહસ રૂપીચે સહાય કરીને આજ મદન ગોપાળ સાચે રતિએ
 રણુ જીવ્યું. ૨૨

અથ પિયુકે વિરરસ.

કવિત--અથ જ્યૈં ઉદાર હોકી ચક જ્યૈં વિદાર હોકી કંસ કૈકી કેસોરાય
સીજો પજાડીહોં; હરિ કૌ કી પ્રાનનાથ પૂતનાકૈ પ્રાનની જ્યૈં વનેતકી વનમાલિ
કાલિ જ્યૈં ગીકાડીહોં; કરિહોં વીમદ ધનવાહન જ્યૈં ધનશામ કીહુસે ન હારે હરિ
યાહી સૌં કૃપૌં જ્યું હારિહૈં; બેહી કામ કામ વર વૃજ્ઞી કુમારી કાન્હ માર તુહૈં
નંદ કે કુમાર કબ મારિહૈં. ૨૩ અર્થ--સખી ને છે તે પ્રમુજ્જને કહેછે. અથ
ને આશ્વાસુર તેની પેરે ઉગડથો કે બકાસુરની પેરે વિદારથો કે કંશની પેઠે મારથો
કે કેસીની પેઠે પજાડથો કે નાના હે પ્રાણનાથ પૂતનાની પેઠે એના પ્રાણ હરથો કે
કાળી નાગની પેઠે એને એક જળમાંથી બીજા જળમાં ધાલથો. હે નવમાળીકે તા ધ
નશ્યામ, ધનવાહન ને ઇંદ્ર તેનો મદ ઉતારથો તેમ એનો મદ ઉતારથો. હે ધનશ્યા
મ ક્યાંધ તમે હાર્યા નથી તે એ આ કાર કેમ હારથો? હે મહારાજ એવે કામ કહેતાં
ફોગટ વ્રજની ને કુમારીકાને કામ મારેછે તે કામને કહીચે મારશો. ૨૩

અથ મયાન કરસ લછ્છન.

કુહો--હોમ બયાનક રસ સદા, કેશવ શ્યામ શરીર; જાડો દેખત સુતતણી,
ઉપજ પૈ બય બીર. ૨૪ અર્થ--કેશવસ કહેછે કે બયાનક રસ સદાકાળ હોય
જેનું નામ સાંભળે થકે દેખે થકે બય ઉપજે તેને બયાનક રસ કહીએ.

શ્રી સ્વામિનીજીકો મયાનક રસ.

સૈવયો--બ્રહ્મ મંડલ મંડિ તકૈ ધન ધોર ઉઠે દિન મંડન મંડિ ગટિ; બ્રહ્મ
નિ ધટ ધટ વાત કતે ધટ ધોષ ધેટ ન ધટિ હું ધટિ; દ્ય હું દિશ કે સખ દામિનિ
દેખી લગી પ્રીય કામિનિ કંદ તટી; જનું પાર્યહિ પાય પૂરંદરે વન પાવક કીલપટી
અપટી. ૨૫

અર્થ--મુમંડળ ને ષ્ટિવ મંડળ તેને વિશે મહા મેઘની ને ઘટાચે અંધ
કાર થઈને રહ્યું છે અને દીપીમંડળ ને આકાશ મંડળ તેને વિશે અંધકાર થઈ
રહ્યું છે, સૂર્યનો છુપાઈ રહ્યાં છે, દ્ય દિશ તે ઘટા ચડી આવી છે અને ધોષ ને
શબ્દ ને છે તે ધડીચે આંછો નથી થતો અને દ્ય દિશાચે બીજની તો ઝાતકાર
યમ રહેલ છે; તેવે સમય સધાજ છે તે બીહીને પ્રમુખી કાટે આવીને વળગી એવું
બયાનક કીહું. જાણીચે પારથ કહેતાં અર્જુન તેને મળી અસિ ને વૈધાનર તેણે પૂ
રંદર ને ઇંદ્ર તેનું વન બાળ્યું તે વારે નેવું અંધકાર દીસવું હતું તેવું દેખીને કો
ટે વળગિ ૨૫

અથ શ્રીજી કૌ મયાનક રસ.

કવિત—શોષ મેં રસકૈ ભોલ વિષ તેં સરસ હોત જાણેસો પ્રવળ વૃતિ
દાખે જીવ ચાખીહે; કેસોરાય દુખ દીવે લાયક ન ચેહો તુમ આજ લૈ.હોજી મેં
જાડી આંખી અભિલાખી હે; સુધે હોમં સુધારવેકો આચે સીખવતી માહી સુધે
હુમેં સુખી વાતેં મૈસો ઉત ભાખીહે, એમૈ મેહું કૈસે જાઉ હુહું ધું દેખો જામં
કામકી કમાન સી ચદાઇ વુંહી રાખીહે ૨૬ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી જે
છે તે પ્રયુજીને કહેછે. હે મહારાજ શીશમાં જે રસના ભોલ તે વિખ્યા પણ અ
ખીક લાગેછે પણ સવાદ પ્રતિ રૂપણી દ્રાવ્ય ભાખી હોય તે જાણે મહારાજ આ
જ તમે દુખદેવા લાયક થયાછો. આજ દી લગે રાધાજીની આંખો દરશણનાં અ
ભિલાખ કરેછે અને હવે તમે સુધા પાધરા યજ્ઞને મને શિયામણ દેવા આપોછો
તોય મારા આગળ સાચી વાત કહેતા નથી. એવામાં હું કેમ જાઉ. વેગજેથી જઞને
જીવોતો કામની કળાણ સરીખી રામે ચડાવીને ઊભીછે ૨૬

અથ વિમ્બસ લજ્જનં

કુહો—નિંદમય બિભત્સ રસ, નીલ વર્ણ વપ્ત તાસ; કેસવ દેખે સુનતહી,
તનુ મન હેત ઉદાસ ૨૭ અર્થ—બિભત્સ રસ તે નિંદમય છે અને શરીર
જેછે તે નિવલર્ણુછે અને કેશવદાસ કહેછે કે વિભત્સ રસ દેખે થકે સાંભળે થકે
એ મન જે છે તે ઉદ્વેગ ઉદાસ થાયછે ૨૭

અથ પ્રિયાકૌ વિમ્બતા રસ.

કવિત—માનહી કૌ માંસ તોંહી બાગવુંદે મીઠો સુખ પીવત પિતાકો લો
હુ નેકું નહી નાવુંદે; ભઈયાનીકૈ કંઈનીકો કાઠત ન કસકત તેરો હીચો કેસો હે
જ્યું કહત સીહાવુંદે; જ્ય તમ હોત બેઠી મેરી બટુ તમ તમ એસી સોહે વીન
ઉકે ખાત ન અઘાવુંદે; પ્રેતની પીશાયની નિશાદરીકી જઞ હેં તુ કેસોરાય કીસો
કહી તેરી કૌન જાવુંદે ૨૮

અર્થ.—એક સમે સખી કહેછે જે માતાનું માંસ તને મીઠું લાગે; પિતાનું લોહી
પીતાં તું ધરાતી નથી અને ભાઈનું ગળુ વાદતાં તું ખીહીતી નથી તે તારે હૈયું કેવું
છે. તે કાંઈ કહ્યું નથી જાવું. તું જે વારે મળેછે તેવારે એવા સમ આવેછે ને
જીવ સમ ખાતાં ધરાતી નથી. પ્રેતની કે પીશાયની કે નિશાયર (જે)રાક્ષસની ડ-
ની છે. કેસોરાયજીના સમ જો સહી તારી કોણ જતી છે. ૨૮

શ્રીજીકૌ વિભત્સ રસ.

કવિત—ટુટો ઠોર પુત પુત પુમ પુમ સેગી સૈના ઝંગોડી છીંગોડી સાપ વિંધુનગી ધાત જયું; કટકો કલી શત્રિ ન ચપીત ત્રોગધા જલ નિત ક્રીત લેપત લતા કુલ લવાત જયું; કુલથા કુચીલ ગાત અંધ તમ અંધશતી કહી ન સકતવાત અતિ અકુલાત જયું; છીડીએં ધુસીડે ધર ઇંધનડે ધનસ્યામ પરધર ની પહી જાત નમ્મિ જાત જયું. ૨૯ **અર્થ**—સખી ને છે તે શ્રોકળને કહેછે, હે મહારાજ મેઘની ગરજના તે સાંભળાને ઘણા ઘણા જીવ કામ કામથી તુટયા છે તે ઘડતાછે. છીલિલ કહેતાં તમરાં જીંગોડી તે સર્પ જામણી તે લધુ સર્પ બિલાડ વીંછુ ગુરારી અનંત અનંત જીવ નીસરેછે તેવામાં જીવું અને ને કને જીવું તે કેવી છે નેનું શરીર સમલું રૂવાટે ભરેલું તે હાથ અડાડીએ તો જાણીએ કાંટા પરસેવાનું જળ છે તે દુરગંધ ગંધાય; તે સજ્જલ તે પર પહોડવાને ઘાણું ચલી, લાલચ કરે છે. અને કુલથાની જાતી ને છે તે મહા મલીન છે; અને એવું અંધકાર થઇ રહ્યું છે અને અંધ રાત્રી ગઇ છે ને તમને કહી શકતી નથી. ઘણા આકુળા થાવા જાવછો, છીંડી માંહી પેશીને જીવું; એ ઘણાના ધરમાંહી થઇને અને એવી સ્થાને ધેર જીવું હે ધન શ્યામ ખ્યારી સ્ત્રીને ધેર જાતાં મનમાં આસંકતા નથી. (કહેતાં) લગારે સુગાવા નથી. ૨૯

અથ અદ્ભુત રસ લછ્છલ યથા.

કહો—હોઇ અચંબો દેખ સુની; સૌ અદ્ભુત રસ જાનિ; કેસવદાસ વિલાસ નિધિ, પિત વરન વપુ વાનિ ૩૦

અર્થ—નૈ દોઢ થકે અચંબો ઉપને કહેતાં વિરમય યાય સાંભળતાં પણુ તેમજ યાય; કેસવદાસ કહેછે તે વિલાસ નિધિ ને રમ્મ તેનો પિત વર્ણુ છે ૩૦

અથ શ્રિ સ્વામીનીજાકિ રસ યથા.

કવિત—કેસોદાસ ખાલ વેસ દીપતી તરની તેરી વાગી લખુવરનગી જુધિ પરમા-નક્રી; કૌમલ અમલ ઉર ઉરજ કઠોર સ્યામ અખલાપે વેર વીર અંધન વિધાનક્રી; ચંચલ ચિતોગી ચિત અચલ સભાઉ સાધું, સકલ આસાધું ભાવ કામક્રી કયાનક્રી; વેચત શીરત દધિ લેત તીનૈ મૌલ લેત અદ્ભુત રસ ભરી. ચેઢી વ્રજભાનક્રી. ૩૧

અર્થ—સખી રાધાજી પ્રત્યે કહેછે કે હે સખી તારો વેશ તો સખીનો છે અને દીપતી ને કાંતી છે તે તો પૌવનને સરીખી છે અને તારી ને વાણી તે તો લધુ છે કહેતાં થોડી છે, વર્ણુ ને અક્ષર તેહની ને જુધી તે તો પ્રમાણીકછે, તાર -હૃદય કોમળ છે અમળ કહેતાં નિરમળ છે અને ઉરજ ને શતન તે તો કહીણુ છે અને

તમાર નામતો અખળા છે અને ખળતો ખળવીરને બાંધે એટલુંજ છે. તમારી ચીત વણીયે જોયું મહાચંચળ છે અને ચીત તે અચળ છે અને શ્વભાવ તમારે સાધુ છે તમારી કામકળા જોરાવર છે તે વેચતી ફરે છે દહીને ગ્રાહક નામને વેચાંતા લેતી ફરે છે એવી અજૂત રસ ભરી વ્રથમાનજીની બેઠી છે. ૩૧

કવિત—જાજી કુમારીકા એવી ને સુકસારીકા પદાવે કોકકાની કેથવ સખે નિવોહ ગૌરી ગૌરી ભૌરી ભૌરી યૌરી યૌરી વેસ ફિર દેવતા સી દોરી દોરી આચે ચોરા ચોરી ચાહી; બિનુ યુન તેરી આની જકુટી કમાન તાંની કુટીલ કઠાછ બાંને મહે અવ રીજ આંહી એતે મન પીઠ ધંક તેરકુ અદીઠ મનું પીઠ દે દે માર નીપે સુક તીન કોહ નાહી, ૩૨ અર્થ—ગમ્પી સમ્પી પ્રત્યે કહેછે કે હે સમ્પી જાજી કુમારીકા જે રાખીકાજી તેના એક હાથમાં પોપટ છે ને બીજા હાથમાં કાપરી તો એની કોક સાચા જે ગાયા તે બણાવેછે તે કેથવરાયજી સર્વ જીવેછે તેહેને રીતીનો ની રવાહ દેખાડેછે અને જરીરે ગૌરી છે અને દહાડે થોડી છે ઉમરમાં નહાની ભોળી થકી રમતી ફરે છે દેવતાની પેઠે થોડી થોડીને ચોરી ચોરીને મન વડે સાસુ જીવેછે સમ્પી તારા સમ જો એ મહા મોહકુ આશ્ચર્ય ને અચરજ છે જે તે કહું. જકુટી રૂપણી કમાને તે યુલ પામે તે રહીત તાણે છે અને કુટીલ જે વાંકાં એવાં જે કઠાક્ષ રૂપીઆં બાણ તે ચડાવીને દ્રઢ નાયક તે ધંદ મિત્ર તેહેનું અદીઠ કહેતાં આણ દીકું એહેલુ જે તાહારા હરીનું મન તેહેને પીઠ દેધને ઉપ્રાંકી ઉભી થઈ અને મારે છે પણ એકે ચોટ તો સુકતી નથી એ મોટું આશ્ચર્ય. ૩૨

અથ ત્રીજીકો અદ્ભુત રસ લઢનં.

કવિત—માંખતકે મધુ ચોરી દધિ દુધ ચોરી દેખો દેખ તીહી ચિત ચોરે લેતુહે; જાંહી પુરન પુરાતન રૂ પુરશ પુરાન ધનહૈ પુરસ પ્રરાતન કહીત કહી લેતુહે; કેસોદાશ દેખ દેખ સુર નીકી સુદંરી વે કરતી વિચાર શખ સુખમતિ સમતુહે; દેખી ગતિ ગોપી કાકી બૂલી ગતી નીજ ગતી અગતિનીકો સૈકે પરમ ગતિ દેતુહે. ૩૩ અર્થ—માંખણના ચોર મંત્રના ચોર અને સમ્પી દેખતાં ચીતનું ચોરી લેછે તેનું અને પુરાતન જે વૃક્ષ એવા જે પુરશ કોઈ તે એ હરીને પૂરાણ પુરશ કહેછે તેનું શું કારણ. કેથવદાસ કહેછે કે દેવતાની જે સુદંરી તે અત્રીક્ષ થકી જોઈ જોઈને વિચાર કરેછે ને તે મહા સુધર્મિત છે તે કહેછે કે એ જે કંજુ ને ગોપી રાધિકાજી તેહેની જે ગતિ તે જોઈને પોતાની ગતિ મતિ બૂલી જાયછે ને બીજા અગતિયાને તો તે પરમ ગતિ આપેછે તે કેમ કરીને આપેછે તે ધર્મ ગતિ આશ્ચર્ય છે. ૩૩

અથ જ્ઞાંત રસ લલ્લન વર્ણ યથા.

ફુહો—સખતે હૌતબિદાસ મન, વસત એકહી ઠૌર;

તાહીસૌં સમ રસ કહત, કેશવ કવિ સિર મોર. ૩૪

અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે સધળે વસ્ત્ર યત્રી મન ઉદાશ યાવને એક વસ્ત્ર ઉપર આવી રહે તેને જ્ઞાત કવીધર છે તે એને જ્ઞાંત રસ કહેછે ૩૪

સવૈયો—દેખતિહી અરસીંદન ત્યૌં ચિત ચંદ્રી આનંદ કંદ નિકાષઃકામનિ કામ કયા કરે કામન તાકો લીધામત્રી સુંદરતાઇદેખિ ગઇ જ્ય તેં તુલકોં તખ તે કધુ બાહિન દેખ્યો સુહાઇ; છાંડેગિ દેહ જુ દેખિ વિના મહદેહુ ન કાન કહુ દે દિખાઇ ૩૫

અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજીની સખી જો છે તે શ્રી કમજી પ્રત્યે કહેછે. હે મહારાજ અરવિંદજે કમજી તે જોમ ચંદ્રમા જોઇને ખીગઇ જાયછે પણ ચંદ્રમા તો એ વાછે કે અમૃતમયછે ઘડો હેમછે આનંદ મુળછે તોપણ કમજીને ગમતો નથી તેની પેઠે રાધાજીને તમારૂં મુખ જોયા પછી ત્રણ લોકની સુંદરતાછે તે રાધાજીને ગમતો નથી. કેની પેરે કે કમજીની પેરે એને કામની કયા કાંઇ ગમતો નથી. પ્રભુજી તમને જોયા વિના હમણાં દેહ છાંડશે તે માટે કરીને હે કસણજી તમે આવી દરશન દો. ૩૫

અથ શ્રીજીકો જ્ઞાંતરસ લલ્લન.

સવૈયો—ખારિક ખાત ન દારચોહી ઘખન માંખનહુ સહિ મેટી ધંધાઇ; કેશવ ઉખ મયુંખહુ દુખત આઇહું તો પાઇ છાંડી જીજામંતો રદન છેદકો રસ રંચક આખ ગચે કરી કયુહું ખીકાઇ; તા દિન તે જીન રાખી ઉઠાઇ સમેત સુધા વશુધા કિ મિઠાઇ ૩૬

અર્થ—એક સમાને વિશે સખી જો છે તે રાધાજીને કહેછે. હે સખી પ્રભુજી ખારેક ખાતા નથી ઘડમ તથા માંખણ દ્રાખ એ સરવે ખાણું મેલ્યુ ઉપ કહેતાં ચેરડી મનુસ્ય ખાતે ચંદ્રમાનાં કીર્ણુ તેહ પણ દુખવે છે કહેતાં તે પણ ગમતુ નથી તે માટે હુતો પાસે આવીશુ પણ હવે ખડાઇ મૂકીને આવીશ તારા ર દન છદ કહેતાં અધર તેનો જો રસ તે રંચક કહેતાં થાડો એક તે જોરાવરી કરી ચાંપી ગયા તે દહાડા પછી અજાત આદિ દેખને પૃથિવમાં જોડી મીઠાઇ છે તેટલી સધળી ખાતી મેલી. ૩૬

ફુહો—ઘહિ વિધિ વરનહુ વરન ખહું, નવ રસ રસિક બિચારિ;

ખાખહુ વરત કવિતકી, કહે કેસવ વિધિ ચ્યારિ. ૩૭

કેસવદાસ કહેછે કે એ પ્રકારે નવે રસ વર્ણવ્યા, વિચારીને હવે ચ્યાર પ્રકારની

વૃત્તિ જે કવીતની છે તે કહુ તે સાંભળો. ૩૭

મતિ શ્રી મન્મહારાજ્ય કુમાર શ્રીધંદ્રજીત વિરચિતાયાં.

શ્રીરશ્મીક પ્રિયાયાં નવ રસ વર્ણનું નામ પ્રથક પ્રથક

વર્ણન નામ ચતુરદશમ પ્રભાવ સંપ્રણ. ૧૪

પ્રભાવ ૨૫ મો.

અથ વ્રતિ વર્ણન પ્રાહ.

પ્રથમ.

ફલો.—પ્રથમ કૌસિકી બારતી, બનિ આરબડી ભાંતિ; કહે કેસવ સુભ સાત્વ-
કી, ચતુર ચતુર વિધિ બનિ ૯ અર્થ—વૃતિ ચાર એટલે એક કૌશીકી, બીજી બાર-
તી, ત્રીજી આરબડી ચોથી સાત્વિકી એમ કેસવદાસ કહેછે. જે ચતુર પુરૂષ
હોય તે ચાર વૃતિ જે છે તે બાણેછે. ૧

અથ કૌસિકી વર્ણન.

ફલો.—કહિયે કેસવદાસ જીહિ, કરૂણા હાસ્ય સિંગાર: સરલ વરન સુભ ભાવ જી
હિ, સૌ કૌસિકી વિચાર. અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે કરૂણા હાસ્ય શ્રંગાર એ
ત્રણનું વર્ણન કરીએ અને સરલ પાધરા અક્ષર આણીયે, સુંદર અર્થ આણીયે તેને
કૌસિકી વૃત્તિ કહીએ. ૨.

કવિત—મીલીવેકુ એક મીલી શીરી શીરી ફુતી કાંન્હિ મીલે મન મન હી વી-
લાશ વીલશતીહે; બોલવેકુ એક બોલ બોલી મુનાવેકુ ઐર બોલી તીરથ નીવૃ
વ્રાન્તી વસતેહે; દેખીવેકુ એક શીર દેવ તીશી દોરી દો દેવતા મનાઇ દાન દાન
નમની સતીહે; કહા કર્મ કોઇ ઇપ મેરી માઇ એતા મેરે કાન્હજુકે નામ
હી હસતીહે. ૩ અર્થ—એક સમાને વીથે સખી સખી પ્રત્યે કહેછે કે હે સ-
ખી બીજી સ્ત્રીયો પ્રભુજી સંગાદે મળવાને કાન્હે ફરી ફરીને ફતીકાને મેલીને પણ
મનમાંની મનમાં વિલાશ કરેછે એકતા પ્રભુને મળવાને અર્થે અનેક તીર્થ અ-
ને વ્રત કરેછે અને કેટલીક સ્ત્રીઓ પ્રભુને દેખવાને કાન્હે દેવતા સરીખી
દોડી દોડીને મરેછે અને વેગળો દેવતા છે તેનાં દરસન માનેછે તે દરસનને
યાત્રા માનેછે અને પ્રભુજીને પ્રસન કરવાને અર્થે વિવ્રને દાન દેછે પણ પ્રભુજી
દરસન દેતા નથી અને હે સખી શું કીજીએ, કર્મની અને રૂપની જીદી જીદી

વૃતિ તે દીસેછે. હે બેન એના મારા કાનજીના નામને હસેછે પ્રભુજીને જોવા
હીરેછે એવું કહ્યું ત્યાં અંગાર રસ દાન વૃતિ કરેછે ત્યાં કરેણા રસ એમ હશે
તે તે કહ્યું ત્યાં હારય રસ. ૩

અથ ભારતી વતિ લછનં

ફુલો.. વરને જામે વીર રસ, રથ ભય અદ્ભુત હારય; કહે કેસવ અખ અર્થ
જીહિ; સો ભારતિ પ્રકાશ. ૪ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે જ્યાં વીર રસ વર્ણુ
વીચે અને માંહી અદ્ભુત રસ વર્ણુવીચે તેને ભારતી વૃતિ કહીચે. ૪

કવિત—કાન્હેની કનક પત્ર ચક્ર ચગકત ચારે દુજ ઝલ મીલ નાગ જલન-
કત સુખદાય, કેશવ છખીચો છત્ર શીશ કુલ સારથી સો કેસરકી આડી અરધ
રાધીકા રચી બનાય; નીકોલી નખીય સમ નીકો મો તીમક બેસરકો એકહી પિલો
કની ગોપાલ તે ગચે વિકાચ; લોચન વિશાળ બાલ જરતી જરાધ લાલ માનું ચડચો
મીન નીકે રધ મનમથ રાવ. અર્થ—કંઠ વિશેને કનક પત્ર કેહેતાં ઝાહાલ છે
તે તો જાણે ચક્ર ધર્યા છે અને ઝળકેછે તે જાણે ધન છે. ધણી સુખદાયક દીસે
છે કેશવદાસ કહેછે મરતકને વિશે શીષકુલછે તે જાણીએ છત્ર છે રાધાજીયે કેશરની
આડ કરીછે તે જાણીયે સારથી છે નાકને વિશે નકવેસર છે તે તો નખી
ય તે ચોખદારછે. એક ચક્ર દ્રષ્ટીયે ને જોવું તેણે પરમશ્વરને આવીન કીધાછે
લોચન ને છે તે વિશાલ છે ને મોટાં છે અને બાળને વિશે ચાંદકો તેમાં એક
લાલ છે તે ધણી સુદીર દીસેછે તે જાણે મીન કહેતાં માછલું તે જોડીને મનમ
થ ને કામ તે જાણીએ રથ ઉપર ચડી બેઠાછે, ૫

અર્મિટી લછનં યથા.

ફુલો.—કેશવ જામહિ રોદ્ર રસ, ભય વિમત્સ હે જાનિ; આરભટિ આરંભ પ્રહિ,
પદ પદ જમક બખાનિ. ૬ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે જેમાં રોદ્ર રસ વર્ણુ
વીચે, ભય રસ વર્ણુવીચે, અને વિમત્સ વર્ણુવીચે પદે પદે જમક આણીયે તેને
આર્મિટી કહીચે. ૬

સવેચો—દ્વૈર ધને ધનધોરત સજળ ઉજળળ કજળળ કી રૂચિ રાચે કુલે પ્રીરધ બસેન
ભમં પામકે સાવણુકી પહિલી તિથિ પાવૈ; ચીડું કુદા તડી તે તરફેં ડરખે વનિતા કચી
કેસવ સામે જાનો મનો વૃજરાજ વિના વૃજ ઉપર કાલ કુટંબની નાવૈ બાન, ૭

અર્થ—ધન ને મેધ તે ધણીક જળે ભર્યા ધોર કહેતાં ખીહામણા ને શબ્દ છે
તેણે કચી વૃજ ઉપરે રથો ગર્જના કરેછે, ઉજળળ કહેતાં ઉજળાં ને વાદળાં તેને
વિશે કાજળ સરીખો મેધ તે ધણી સુદીર દીસે છે. નભ ને આકાશ તે

ને વિશે વાદળ છે તે રૂપીયા ધબ ને હાપી તે કુલ્યા ફરે છે કહેતાં હૃદયમાં બને છે અ
ને શ્રાવણ શુદ્ધ પંચમીને દહાડે ચારે દિશાથી વીજળી તરવે છે કહેતાં કડાકા
મારે છે. કેશવદાસ કહે છે તે દેખી દેખીને વ્રજની સ્ત્રીયો આહે છે તે જાણીએ છી
એ ને વ્રજનાથ ને શ્રીકૃષ્ણ તે અહીં નથી તે માટે વ્રજ ઉપરે કાળનું કુંકુમ નાચે છે. ૭

અથ સાત્વિકી લક્ષણં વ્રતિ.

કુહો—અદ્યુત રૌદ્ર સુરીર રસ, સમ રસ ચરતિ સમાનિ; સુનિ તિહિ સમ
ત્રત ભાવ ભનિ, સૌ સાત્વિકી સુભનિ ૮ અર્થ—અદ્યુત રસ, રૌદ્ર રસ, વિર
રસ, શાંત રસ. તે સધગાનું વર્ણન કરે ત્યાં સાત્વિકી વ્રતિ ઉપજે ૮

કવિન—કેસોદાસ લાખ લાખ ભાંતિ નેક અભીલાખ છોરી દેરી આવરી ન
આવરી હીયો હોરસી; રાખીકા હરિકો પ્રતિ સમે અખીકાઈ જનિ રતિ નાં બહુ કે
દેખુ રતી ચોરીસી; તિણી એહી બેદ ન ભવાની હુંપે પાયો જાઈ, કારતેમ બાર
તીકા બારતીદે બોરીસી; એક મતી એક ગતી એક પ્રાનુ એક મનુ દેખવકુ દે
દે એહ નૈનનિકી જોરીસી. ૯ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી સખી પ્રત્યે કહે છે
કે હું સખી લાખ લાખ ભાતના અભિલાખ કરે છે તે મુકીદે. હે આવરી કહેતાં પેલી,
હોળીની પેઠે હૈયું બાળમાં. રાધાકૃષ્ણની પ્રીતિ છે તે સર્વ યજ્ઞ અપીક છે. રતિ
કહેતાં કામની ને સ્ત્રી અને રતિપતિ ને કામ તેને પ્રીતિ ધણી છે પણ શ્રીરાધા
કૃષ્ણ તેની ને પ્રીતિ તેથી થોડી છે રાધાકૃષ્ણની ને પ્રીતિ તે વચે ભવાની બેદ પાડી
ન થકે અને ભારથને વિશે ભારતી ને વાણી તેની મતિ આગળ થોડી; વળી એ
બે જાણી એક ગતિ છે, એક મતિ છે, એક પ્રાણ છે એક મન છે, પણ જોવામાં બે બે
જણાય છે. કેની પેઠે જેમ નેત્ર બે છે પણ જ્યોતી બેહુની એક છે. ૯

કુહો—ધહિ પિષિ કેસવદાસ કવિ, નવ રસ વરત કવીત; ભાંતી પાંચ અનુર
સ મુંતું; આહિસુ દીને ચીત. ૧૦ અર્થ—કેસવદાસ કહે છે કે એ પ્રકારે ન
વ રસ વર્ણવ્યા હવે પાંચ પાંચ ભાતના અનરસ કહું તે સંભળજો. ૧૦

ધતિશ્રી એતત મન્મહારાજ્યકુમાર શ્રી ઇંદ્રજીતસ્ય વીર

ચીતાયાં શ્રી રસીક પ્રિયાયાં ચત્વાર

વ્રતિ વર્ણન નામાની પંચદશમ પ્રભાવ

સંપૂર્ણ

પ્રભાવ ૧૬ મો.

અથ રસ લઙ્ઘનં થયા.

કુહો—પ્રત્યનીક નિરસુ વિરસ; કેસવ દુઃસંધાન; પાત્ર દુદ્ધ કવિતા કહું, કરત સુંકવિ વપ્પાત. ૧ અર્થ—એક પ્રત્યનીક ખીજે નીરસ ત્રીજે નીરસ એ થો દુઃસહસંધાન પાંચમો પાત્ર દુદ્ધ કેસવદાસ કહેછે એ પાંચ અનરસ કહ્યા.

અથ પ્રત્યનીક લઙ્ઘનં યથા.

કુહો—નિહાં શ્રંગાર વિભત્સ બય, વિરહી ખરને કોય; રૌદ્ર રૂ કરના મિલન હી, પ્રત્યનીક રસ હોય. ૨ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે જ્યાં શ્રંગાર રસ, વિભત્સરસ બયરસ, વીરરસ રૌદ્રરસ, કરુણરસ, અંટલા રસ વર્ણવી. ત્યાં પ્રત્યનીક રસ ઉપજે એ સવૈયો—હસિ બોલાતી મુહસે સખ કેસવ લાજ બગાવત લોક ભગે; ખાત ચ-લાવત ષેર ચલે મનુ આનતહી મનમત્ય જગે, પુંચ કહે ઈંસુ હતી મન મે રેહું જાગી ચહે નહી યો ઉમમંગે, હરિ ત્યોને ઉડીછી પસારતહી અંચુરી ન પસારત લોક લગે. ૩ અર્થ—સખી જોછે તે રાધાજીને કહેછે કે હું સખી જો હ શી બેલીએ તો સૂઝળા લોક હસે અને જો લાજ મુકીયે તો સગાં મુકવાં પડે, જો વાત ચલાવીએ તો ષેર કહેતાં ડોકડી ચાલે, જો મનમાં આણીએ ને સંભારીયે તો મનમથ જાગે, અને સખી વુ કહેતી હતી તેજ માત્ર મનમાં હતી પણ જાણીએ-છીએ તે વારે હેયું ઉમંગી આવેછે અને વગી લગારેક હરિજી સામી દ્રષ્ટી પસારીએ. ૩

અથ નરિસ લઙ્ઘન કથે કથ્યતે.

કુહો—જહાં દંપતિ ખીહું હિલમીલે, સદા રહે ધહિ રીતિ; કપટ રીતિ લપટાય મનુ, નીરસ રસકી પ્રીતિ. ૪ અર્થ—જહાં દંપતી જે સ્ત્રી ખરતાર તે સહીત માંડેમાંડે મળે મનમાં કપટે વિગ્રાધ રહે તેને નીરસ કહીએ. ૪

સવૈયો—ગાહત સિધું સપાન નિકે જન કીમતિકા અતિ દેહ દહેલી; ગાહિ હ-સી દુષ દોહ દધ તિનહું સૌ જનાવત પેંસુ પહેલી; જાનિહોં જાનિ મીચી મુહહી હિ-ય નાહીન બાવતિ ગવં ગહેલી; આજલોં કાહનહું ન સુંન્યો મુતો દેખિ ચલી હ-મ સૌંતિ મહેલી? ૫ અર્થ—હું સખી હાણપણ જે ચતુરાઈ તેનો જે સમુદ્ર તે સોપાએ જે નિક્ષણ મહા દોહલી તે મતિ સોપાએ, પણ એમાં તે શીતલ પણ હૃદયામાં જે દુઃખે બળી અને તે સંધાતે તે ઉવલપ્રહે

આ કહે છે. તારૂં જાણપણું મેં જાણ્યું હવે રાખી ગએલી એ કાંઈ મુજને ગમતું નથી
આજની ધડી લગણુ કહી દીધું નથી. સાંભળ્યું નથી તાસોકણુ કાંઈ સખી થઈને આણે છે. ૫

અથ વીર રસ લલ્લન યથા

ફુલો—જીહાં સોગ મહી ભોગડો, બેરિની કહે કવિ કોઈ; કેસોદસ હુલાસેસાં,
તહાં વીરરસ હોઈ. ૬ અર્થ—જીહાં સોગ ભોગ વર્ણવીએ ત્યાં કેસવદાસ કહે છે
કે વીર રસ ઉપજે. ૬

કવિત—કેસવદાસ નાનાનું ઘનું ખાન પાન ભુલ્યો માન ગયો યુન બચો
પ્રાન પીકડાસી પીકી છે, છાંકડું રસીક લાલ યહ જક વખાલ દેખતહી સખ સુખ તું-
મહી ઉત્તીકી છે; એસો વસીકી ધીકી મીકી અતિ દિકી સુની મીકી વાતની જી નીકે
હુમે નીકી છે; ધીકી નીસુ હીકી ધીકી તાકે સોગડો અંગીકી ઉકી યાકે ઉરમે સોસે
હસી અંગીકી છે. અર્થ—સખી સખી પ્રત્યે કહે છે. નાહાન કહેતાં નાહાનું
ઘન જે દેવું પાન જે પીયું તે સર્વ વીસડું ગયું ગાન કહેતાં ગાવું જ્ઞાન તે તો જતું
રહ્યું પ્રાણ જે જીવ તે પણ ઉદારોડો થઈ રહ્યો છે રસીક લાલ જે પ્રભુ તેને એ જક
લાગી છે “ઉલી જે, ખાળા” તેને પણ પ્રભુ જોવા તે કાળે સુર વીનિતા પુષ્પ
ની વૃક્ષી કરે છે ધરત જે પોતાનાં સગાં છે તેથી હેત તુટ્યુ તેના સોકની અંગીકી
તેના હેયામાંકી ઉકી એવી કહી દીકી છે. ૭

અથ દુઃસંધાન લલ્લનં

ફુલો—એક હોઈ અનું કુળ જીવ, તાં દુન પ્રતીકુળ; કેસવ દુઃસંધાન રસ,
સોભિત તહાં સમૂળ. ૮ અર્થ—કેસવદાસ કહે છે કે એક અનુકુળ ખાજો પ્ર
તિકુળ એ બે હોય ત્યાં દુઃસંધાન હોય.

સવૈયો—એદે દખી દીનો ઉધારો છે કેસવદાસ કહા અરૂ મૈાલ લખે છે; દીને
ખીજી ગઈ મુગમ હો ગઈ ન ગમ ન રહી ફિરિ જો છે; ગોહિ તું ખેર કિચાં હિર
ત્યોકખ ખેર કિચો ખેરનીકે રે છે; ખેર સો જૌર મુવેચહું ગીઆહા ખમન ખરચો તો
ઘરીન દે છે; ૯

અર્થ—એક સમાને વિશે સખી પ્રભુજીને કહે છે કે ઘણુ લાગે છે તે આપો
વળી રાધાજી કહે છે ઘણુ તો કાંઈ હોય નહીં વેચાયુ લયો તો આપુ. પ્રભુજી કહે
છે દીધા પાખે ન જવાય. રાધાજી કહે છે કે જવાય નહીં તો ધેર ફરી જાણુ,
તો પરમેશ્વર કહે છે, અમ ઉપરથી હેત ઉપરાંડું કર્યું તે બિતાર્યું છે. રાધાજી કહે
છે કે હેત હવુંજ કયારે? પ્રભુજી કહે છે—ધેર કીધું. રાધાજી કહે છે કે કીધું તો

ક્રીષ્ણ, પ્રભુજી કહે છે કે અમશ્યુંં વૈર કરીને શ્યુંં ગોરસ વચશ્યો? રાધાજી કહે છે કે નહીં વચ્યુંં તો ઢોળી નહીં નાખ્યુંં. . ૯

અથ પાત્ર દુષ્ટ લલ્લન યથા.

કુહો—એસો જ્યાં ન જુઝિયે, કરિયે તેસો પૃષ્ઠ; વિનુ વિચાર જો વરનિયે સો રસ પાત્રક દુઘ. ૧૦ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે કે એવું જ્યાં ન ધટે તેવું ત્યાં વરણવિયે તેને પાત્ર દુષ્ટ રસ કહીયે. ૧૦

સંવેચો—કપટ કૃપાની માની પ્રેમ રસ બપટાની, પ્રીતમ કે ગંગાજી કે પાંતી સમ વાનીયે; સ્વારથ નિધાની પરમારથકી રાજધાની કામકી કહાંની કેસોદાસ જગ જાનીયે; સુખરમ રૂઝાં ની સુધાસુ સુધારી આંતી સકલ સયાન માની સુખ દાંતીયે. ગેરીયોગી રાલજાની, મુહેમતિ મૂંઠ જ્યાનીસી વાંતી મેરી રાની વપ વખાનીયે. ૧૧

અર્થ—સખી ને છે તે સખી પ્રત્યે કહે છે હે સખી એવી ને વાણી તેને વિષ સરીખી કહીયે તે વાણી કેવી છે કે કપટ રૂપણી ને ક્રિયા તેમાંની છે અને પ્રેમ રસમાં બપટાણી છે અને પ્રીતમને તહાં ગંગાજીના વાણી સરીખી વાણી લાગે છે અને સ્વાર્થની નિધાની છે અને પરમાર્થની રાજ્યધાની કામની કહાણી સરીખી છે. કેસવદાસ કહે છે કે સધજે જીગે જાણી છે. રૂઝા ને અક્ષર તેમાં ગવાણી છે અમૃતમાં-હીધા આણી છે. સધજી અતુરાઈમાંક શાણી છે અને સાંતીને સુખદાઈ છે ગિરા ને સરશવતિ તે પણ બજાણી છે મોઢા મોઢા ગુપ્ત સાંતી તેને મોહ ઉપજાવે છે. ૧૧

કુહો.

કેસવ કરના હાસ્ય કહું, અર વિભત્સ શ્રંગાર;

વરનત વિર બયાનકહિ, સંતત વેર વિચાર. ૧૨

બય ઉપને વિભત્સસે, અર સિંગાર તે હાસ્ય;

કેસો અદ્ભુત વીરતે, કરના કોપ પ્રકાશ. ૧૩

અર્થ—કેશવદાસ કહે છે ૧ કરણા રસ ૨ હાસ્ય રસ ૩ વીભત્સ રસ ૪ શ્રીંગાર રસ ૫ વીર રસ ૬ બયાનક રસ એ માહોમાહ વેર છે. ૧૨—૧૩

કુહો—હહિ વિધિ કેસોદાસ રથ, આન રથ કહે વિચાર; બરનત બુલી પરી જ્યાં

કવિ કુલ સેહુ સુધાર. ૧૪ અર્થ—વિભત્સ રસ થકી બય રસ ઉપને અને શ્રંગાર થકી હાસ્ય રસ ઉપને કેશવદાસ કહે છે કે વીર રસ થકી અદ્ભુત રસ ઉપને રૌદ્ર રસ થકી કરણા રસ ઉપને. ૧૪.

કુહો—એસે રસિક પ્રિયા પિતા, દેખિયે દીન દીન; ત્યોહી બાપા કવિ સખે રસિક રસિક રસ દીન. ૧૫ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે એણી પેરે રસ તેમ

(૧૫૩)

અનરસ તે તે વિચારીને કહ્યા વળી વર્ણવતાં કાંઈ જલ ચુક પડી હોય તો ત્યાં
મોહોઘા કવિશ્વર, મહા શુદ્ધિવંત હોય તે સુધારી લેજો. ૧૫

કહે.

સ્વારથ પરમારથ જહે, રસિક પ્રિયાકા પ્રીતિ;
બાટે રતિ મતિ અતિ પંદે, જાને સખ રસ રીતિ. ૧૬

સુર બાધા તે અધીક કહે, વ્રજ બાધા સૌંહેત;
વૃજ ભુષન જાડો સદા, સુખ ભુષન કરી લેત. ૧૭

રસિક પ્રિયા ખીન આગુરી, ખિન ગીતા નર ગ્યાન;
ડોક પદ્યા બિનું રીતુ રમે, સો નર પસુ સમાન. ૧૮

ધૃતિશ્રી મન મહારાજ કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત વીરચીતાયાં
શ્રી મહા મહન કવિ શ્રી કેસવદાસ કૃત
શ્રી રસીક પ્રિયાયાં અનરસ વર્ણન
નામ ષોડસમ પ્રભાવં. ૧૯

એતત શ્રી રસીકપ્રિયાયાં બલં બાળભોધ
સુમાર્થ યુતં પટદસ સ્વર્ગ. ૧૯

સંપૂર્ણ.

